

POLIITTINEN TALOUS

Vol 11 (2023):2

7 | Hyvä numero ja hyvä tarina:
kvantifiointi feministisen
talousvaikuttamisen käytäntönä

65 | Symposium: poliittisen talouden
vuosikymmen(et)

POLIITTINEN TALOUS

11:2

Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry
Helsinki 2023

ISSN: 2341-7862

Julkaisija: Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry, Helsinki

Päätoimittajat: Matti Ylönen & Laura Nordström

Toimitussihteeri/taittaja: Henni Pajunen

Kannen kuva: Ili Marttinen

Lehti julkaistaan osoitteessa <https://journal.fi/poliittinentalous>

Poliittinen talous 11(2023):2

Pääkirjoitus: 10 vuotta poliittisen talouden äärellä
(*Laura Nordström & Matti Ylönen*) 1

▣ Alkuperäisartikkelit

Hyvä numero ja hyvä tarina: kvantifiointi feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä (*Hanna Ylöstalo*) 7

Katsausartikkelit ja keskustelupuheenvuorot

Tuhansien toimenpiteiden Suomi: Orpon hallituksen ohjelmaneuvottelut teknopoliittisena prosessina (*Juri Mykkänen & Hanna Wass*) 43

Symposium: poliittisen talouden vuosikymmen(et)

Helsingin lähestymistapa globaaliin poliittiseen talouteen: pluralistinen talousteoria, kriittinen tieteellinen realismi ja metodologinen globalismi
(*Konsta Kotilainen & Heikki Patomäki*) 65

Kapitalismin variaatioista kasvumalleihin: kulunut vuosikymmen vertailevan poliittisen talouden tutkimuksessa ja Suomen poliittisessa taloudessa
(*Ville-Pekka Sorsa*) 107

Feministinen talouskriitikki ja kamppailut tiedon performatiivisuudesta
(*Emma Lamberg*) 125

Zombi rahaliitossa: markkinakurin vuosikymmenet euroalueella
(*Markus Ojala*) 145

”Elämme aikaa, jossa isot teoriat ovat taas tarpeen” – Mika Pantzarin ja Visa Heinosen haastattelu (*Timo Harjuniemi*) 163

Kirja-arviot

Talouškuri kurjistaa taloudellisten mahdollisuuksien mielikuvitusta ja haastaa kestävän yhteiskunnan rakentamista (*Riina Bhatia*)
JANNE AUTTO (TOIM.): TALOUSKURI TULI SUOMEEN (2023) 184

Alipolitoituneen datakapitalismin arvokas analyysi ajassamme: Timo Harakan Datakapitalismi kriisien maailmassa (2022) (*Jukka Veikko Mäkinen*)
TIMO HARAKKA: DATAKAPITALISMI KRIISIEN MAAILMASSA (2022) 193

Hoivan varjopuolen kartoittaminen luo uusia tutkimustarpeita (*Joni Jaakola*)
TIINA SIHTO JA PAULA VASARA (TOIM.): HOIVAN PIMEÄ PUOLI (2023) 200

Pääkirjoitus

10 vuotta poliittisen talouden äärellä

Laura Nordström, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Matti Ylönen, valtiotieteiden tohtori, yliopistonlehtori, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

<https://doi.org/10.51810/pt.141921>

Poliittinen talous -lehti ja Poliittisen talouden tutkimuksen seura täyttivät tänä vuonna 10 vuotta. *Poliittinen talous* -lehti on kasvanut kymmenessä vuodessa tärkeäksi osaksi suomalaisen poliittisen talouden tieteenalan kenttää. Se on sekä tutkimuksen julkaisija että poliittisen talouden keskustelufoorumi. Kun katsotaan taaksepäin lehden kymmenvuotista taivalta, on sekä kirjoittajajoukko että käsiteltyjen teemojen ala laajentunut ja monipuolistunut. Viime vuosina lehden sivuilla on käsitelty kiinnostavia aiheita aina bitcoinista ekofeministiseen kohtuutalouteen ja hoivan poliittisesta taloudesta Euroopan unionin poliittiseen talouteen tai työhön talouskasvun jälkeen.

Samalla oleellista on ollut, että niin uudet kuin vanhat teemat nivotaan poliittisen talouden tutkimuksen – ja myös talouspolitiikan – keskustelujen ytimeen. Tähän liittyen lehden taival lähti käyntiin vauhdikkaasti, kun lehden ensimmäisessä numerossa julkaistun yhteiskuntatieteiden tohtori Elina Aaltion (2013) Baumolinin taudin eli tavaratuotannon ja palvelualojen tuottavuuskehityksen epätasapainon kritiikki tuli noteeratuksi *Helsingin Sanomien* Juha-Pekka Raesteen (2014) kolumnissa.

Lehden aiemman päätoimittajan, yliopistonlehtori Teppo Eskelisen ja yliopistotutkija Paul Jonker-Hoffrénin (2017) yhdessä kirjoittama artikkeli taloustieteestä episteemisenä yhteisönä selvisi puolestaan loppusuoralle Vuoden Tiedekynä-palkinnon arvioinnissa. Kyseinen artikkeli kirvoitti myös paljon keskustelua eri sosiaalisen median foorumeilla, mikä alleviivaa osaltaan tämänkaltaisen tutkimuksen relevanttiutta ja ajankohtaisuutta.

Aiemmat päätoimittajat ovat tehneet erittäin ansiokasta työtä alan profiilin nostamiseksi ja vahvistamiseksi. Lehden ilmestymistahti on vakiintumassa kahteen numeroon vuodessa. Meidän päätoimittajakaudellamme olemme panostaneet lehden prosessien kehittämisessä erityisesti viestintään.

Sisällöllisesti olemme suunnanneet globaalin poliittisen talouden teemoihin, joista julkaistaan ensi vuonna teemanumero. Kuten sen kirjoittajakutsussa totesimme, haluamme kyseisellä teemanumerolla antaa tilaa globaalin poliittisen talouden kentän nykytilan ja sen moninaisuuden kuvaamiselle aikana, jolloin julkinen keskustelu käpertyy yhä enemmän kansallisvaltioihin. Tulevaan teemanumeroon onkin tulossa runsaasti kiinnostavaa sisältöä.

Uudistuvaa poliittisen talouden tutkimusta tarvitaan

Tämän juhlanumeron poliittisen talouden tutkimuksen kymmenvuotissymposium pohjaa Poliittisen talouden tutkimuksen seuran kymmenvuotisjuhlissa esitettyihin puheenvuoroihin, joista on jatkokehitetty syvemmälle luotaavat artikkelit. Ne tarjoavat kattavan yleiskuvan poliittisen talouden tutkimuksen kehitykseen ja tulevaisuuteen. Laajassa katsausartikkelissaan Helsingin yliopiston väitöskirjatutkija Konsta Kotilainen ja maailmanpolitiikan professori Heikki Patomäki kritisoivat kansainvälisen poliittisen talouden tutkimusta ja esittävät sen olevan itsereflektion tarpeessa johtuen teoretisoinnin ja filosofisen lähestymistavan ohuudesta. Katsaus jatkaa Kotilaisen ja Patomäen kansainvälisillä foorumeilla tekemää vastaavaa työtä (Kotilainen ja Patomäki 2022).

Heidän mukaansa alan 1) on käsiteltävä talousteoriaa ja sen 2) kannattaa ammentaa taloustieteen eristäytymisestä huolimatta toisista talousteoreettisista perinteistä. Kotilainen ja Patomäki lisäksi tarkentavat, että kun ala 3) ammentaa useasta teoriaperinteestä, sen on käytettävä sopivaa metateoreettista viitekehystä ja sen 4) on valaistava prosesseja, jotka ylittävät kansallisvaltioiden rajat. Kotilainen

ja Patomäki argumentoivat, että Helsingin yliopistossa tehty globaalin poliittisen talouden tutkimus vastaa näihin haasteisiin. *Helsingin lähestymistapaa* luonnehtii pluralistinen talusteoria, kriittinen tieteellinen realismi sekä metodologinen globalismi. Talusteorioiden syvälliseen tuntemukseen pohjautuva poliittisen talouden tutkimus luo vahvat lähtökohdat talouden politiikan tutkimukselle ja sen yhteiskunnallisen merkittävyyden vahvistamiselle riippumatta siitä, tehdäänkö tätä tutkimusta esimerkiksi jälkikeynesiläisistä, feministisistä, marxilaisista tai institutionaalisista lähtökohdista käsin.

Toimituskuntamme jäsen, Helsingin yliopiston tutkimusjohtaja, filosofian tohtori Ville-Pekka Sorsa puolestaan tarkastelee katsausartikkelissaan vertailevan poliittisen talouden tutkimuksen kehitystä viimeisen 10 vuoden aikana. Hän löytää merkittäviä muutoksia: tutkimusalalla näkökulma on vaihtunut kapitalismin variaatioista kasvumalleihin. Suomen kasvumalli taas on muuttunut aiempaa vähemmän vientivetoiseksi ja enemmän kotimaisesta kysynnästä riippuvaiseksi. Samalla intressi- ja valtakeskittymät ovat aiempaa heikompia, jolloin taloutta on vaikeampaa koordinoita ja uudistaa järjestelmällisesti.

Kolmannessa katsausartikkelissa Turun yliopiston tutkijatohtori ja valtiotieteiden tohtori Emma Lamberg käsittelee poliittisen talouden tutkimuksen viime vuosia taloutta koskevien ideoiden, arvojen ja tarinoiden tutkimuksen kautta. Hän tarkastelee feministisen, tutkimukseen perustuvan talouskriitiikin roolia ja mahdollisuuksia muovata taloutta koskevia ideoita ja talousjärjestelmää. Tiedontuotantoon kytkeytyvät vallan ja alistuksen suhteet heikentävät tätä roolia. Lamberg kuitenkin muistuttaa, että tämä kehitys ei ole vääjäämätöntä vaan kriittistä talouden tutkimusta voi ajatella asteittaisena kamppailuna kohti sen vakavasti ottamista.

Katse siirtyy Euroopan unionin tasolle Helsingin yliopiston tutkijatohtori, valtiotieteiden tohtori Markus Ojalan keskustelupuheenvuorossa. Hän argumentoi, että markkinakuri voidaan euroalueen taloushallinnan kontekstissa tulkita zombi-ideaksi eli toistuvasti poliittisessa keskustelussa esiin nousevaksi mutta akateemisesti epäuskottavaksi politiikkaideaksi. Markkinakuri-zombin historiassa on kiistelty toisaalta siitä, pitääkö jäsenmaiden talouksia ohjata markkinakurilla, ja toisaalta siitä, kohdistuuko jäsenmaihin tosiasiallisesti markkinakuria. Suhtautuminen näihin kysymyksiin on vaihdellut suhteessa eri euroalueen käännteisiin, mutta markkinakuri on aina noussut kuolleista.

Symposiumissa julkaistaan myös uusi kirjoitustyypin haastattelun muodossa. Toimituskunnan jäsen ja Poliittisen talouden tutkimuksen seuran puheenjohtaja, Helsingin yliopiston tutkijatohtori ja valtiotieteiden tohtori Timo Harjuniemi haastatteli Helsingin yliopiston Kuluttajatutkimuskeskuksen professoreita, Mika Pantzaria ja Visa Heinosta, jotka ovat opiskelleet ja työskennelleet valtavirtaisen taloustieteen parissa mutta ovat moniäänisen taloustutkimuksen puolustajia (esim. Allén ym. 1992; Heinonen ja Pantzar 1994). Haastattelussa he pohtivat muun muassa taloustieteen kehitystä empiiriseksi tieteenä, monitieteisyyden vaatimuksia, ekonomistien valtaa ja suurten teorioiden tarvetta nykypäivänä. Vies-tinä on, että poliittisen talouden tutkimusta tarvitaan: ”Poliittinen taloustiede kukoistakoon.”

Asiantuntijoiden ja numeroiden valta

Juhlanumeron alkuperäisartikkelissa toimituskunnan jäsen, yhteiskuntatieteiden tohtori ja sosiologian yliopistonlehtori Hanna Ylöstalo tarkastelee kvantifointia eli numeroiden tuottamista ja käyttöä feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä. Kvantifoinnista on tullut keskeinen yhteiskuntaelämää kuvaava ja tuottava käytäntö, jolla on keskeinen rooli myös poliittisessa päätöksenteossa. Sillä vaikutaan käsityksiin taloudesta, talouspolitiikasta, ihmisistä talouspolitiikan osana sekä arvoihin edellisistä. Ylöstalon mukaan feministisessä talousvaikuttamisessa kvantifointi toisaalta tekee näkyväksi sukupuolittuneita talouden suhteita mutta toisaalta suuntaa politiikkaa mitattavuuden logiikan mukaisesti, vahvistaa asiantuntijavaltaa ja jättää arvot tiedon tuottamisen taustalla keskustelujen ulkokehälle.

Teknokraattista asiantuntijavaltaa arvioivat myös Helsingin yliopiston vanhempi yliopistonlehtori Juri Mykkänen ja valtiotieteellisen tiedekunnan varadekaani Hanna Wass katsausartikkelissaan Petteri Orpon hallituksen hallitusneuvotteluista. He löytävät vahvan yhteyden neuvottelupöydissä tehtyjen toimenpidekirjausten ja asiantuntijakuulemisten välillä. He lähestyvät löydöstä teknopolitiikan kautta, joka viittaa poliittisten päämäärien ja runsaan asiantuntijatiedon yhdistämiseen. Heidän mukaansa kyse oli enemmän hallitusneuvottelujen poliittisesta asetelmasta kuin asiantuntijoiden itsensä pyrkimyksestä vallankäyttöön. Kokoomus pyrki rakentamaan yksityiskohtaisen ohjelman, jota oli mahdollista ryhtyä nopeasti toteuttamaan. Artikkelin käsittelee myös eri kanteilta, miten

perussuomalaisten mukanaolo neuvotteluissa saattoi osaltaan lisätä asiantuntija-tiedon käyttöä. Tähän saattoi vaikuttaa esimerkiksi neuvottelijoiden kokemattomuus tai poliittisten pyrkimysten monimutkaiset tai vaikeat juridiset ja hallinnolliset kysymykset.

Kun vertaa edelliseen Sanna Marinin hallituskauteen, on kokoomuksen ja perussuomalaisten luotsaama oikeistolainen hallitus selvä osoitus siitä, mikä suora vaikutus hallituspohjalla on toteutettuun talouspolitiikkaan. Nykyhallituksen leikkauspolitiikan ymmärtämistä osaltaan valottaa Helsingin yliopiston väitöskirjatutkija Riina Bhatia kirja-arviossaan *Talouskuri tuli Suomeen* -teoksesta. Hänen mukaansa kirja onnistuu kuvaamaan, miten leikkauspolitiikka lähes poikkeuksetta kohdistuu nimenomaan pienituloisten etuuksien karsimiseen eikä esimerkiksi veronkorotuksiin. Asiasta onkin nykyhallituksen kohdalla debatoitu, että miksi vain menot lasketaan kehysbudjettiin. Jos verot laskettaisiin mukaan, asettuvaisivat Orpon hallituksen veronalennukset uuteen valoon. Toisaalta kirja esittelee, miten talouskuri hidastaa ekologiseen jälleenrakennukseen tarvittavien talouden isojen rakenteiden muutosta, mikä on myös ajankohtaista tällä hallituskaudella.

Numeroiden valtaan liittyy myös kansanedustaja Timo Harakan kirja *Datakapitalismi kriisien maailmassa*, jonka arvioi kauppatieteiden tohtori ja Estonian Business Schoolin professori Jukka Mäkinen. Teos avaa meneillään olevan datakapitalismin aikakauden piirteitä ja sitä, miten tämä 2000-luvun kapitalismin muoto on alipolitisoitunutta. Datakapitalismissa datan kerääminen, käyttö ja hallinta on se pääoma, jolla hankitaan ja ylläpidetään taloudellinen, sosiaalinen ja poliittinen valta.

Katvealueiden tutkimuksen merkittävyys

Edellä mainituissa artikkeleissa tuodaan esille useita poliittisen talouden katvealueita, joita seuraavan kymmenen vuoden aikana kannattaa tutkia. Lisäksi Turun yliopiston väitöskirjatutkija Joni Jaakola arvioi *Hoivan pimeä puoli* -teoksen tuovan esille onnistuneesti hoivan varjopuolen rakenteet, arjen, käytännöt, tunteet, teot ja ajatukset erotuksena hoivaa romantisoivista ja ihannoivista juhlapuheista. Samalla teos myös luo uusia tutkimustarpeita. Poliittisen talouden tutkimuksen katvealueiden käsittely jatkuu ensi vuoden

teemanumerossa, jossa tuodaan esille esimerkiksi globaalin etelän näkökulmia.

Lopuksi kiitos vielä kaikille viimeisen kymmenen vuoden aikana lehteä tehneille päätoimittajille, toimitussihteerille, toimituskunnalle ja tietenkin kirjoittajille! Jotta seuraavat kymmenen vuotta veisivät poliittisen talouden tutkimusta yhtä hedelmällisesti eteenpäin ja katvealueita valottaen, kannustamme lähettämään lehdelle käsikirjoituksia. Rivakan toimitusprosessin jälkeen lehden kirjoitukset julkaistaan aina heti kaikille avoimina verkkoversioina (open access) ennen kokonaisten numeroiden kasaamista. Juhlavuonna lehti on myös panostanut viestintään ja lehden julkaisuista viestitään ahkerasti niin Facebookissa, Instagramissa kuin X:ssäkin. Tavoitteenamme on, että mahdollisimman moni pääsee tutustumaan tutkimustietoon ja poliittisen talouden näkökulmat näkyvät julkisessa keskustelussa. Tätä tavoitetta auttaa, mikäli te lukijat myös jaatte tietoa julkaisuista jutuista eteenpäin.

Lähteet

- Aaltio, Elina. 2013. Hyvinvointivaltio, Baumolin tauti ja väärät lääkkeet. *Poliittinen talous*, 1:1, 81–89. <https://doi.org/10.51810/pt.96153>
- Allén, Tuovi, Heinonen, Vesa ja Pantzar, Mika. 1992. Isä tuo rahat kotiin ja äiti tuhlaa ne – retki suomalaisen talouspolitiikan retoriikkaan. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 88:4, 528–534.
- Eskelinen, Teppo ja Paul Jonker-Hoffrén. 2017. Taloustiede episteemisenä yhteisönä ja kamppailu asiantuntijuudesta. *Poliittinen talous*, 5:1, 91–120. <https://doi.org/10.51810/pt.96125>
- Heinonen, Vesa ja Pantzar, Mika. 1994. Pragmaattiseen talouspolitiikkaan korporaatioiden maailmantaloudessa: John Kenneth Galbraithin haastattelu. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 1994:1, 41–46.
- Kotilainen, Konsta ja Patomäki, Heikki. 2022. From fragmentation to integration: on the role of explicit hypotheses and economic theory in Global Political Economy. *Global Political Economy*, 1:1, 80–107. <https://doi.org/10.1332/JIFQ7497>
- Raeste, Juha-Pekka. 2014. Halpa tavara on kallista työtä vaarallisempaa. *Helsingin Sanomat*, 21.1.2014.

Alkuperäisartikkeli

Hyvä numero ja hyvä tarina: kvantifiointi feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä

Hanna Ylöstalo, yhteiskuntatieteiden tohtori, dosentti, sosiologian yliopistonlehtori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Abstrakti

Artikkeli tarkastelee kvantifiointia eli numeroiden tuottamista ja käyttöä feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä. Kvantifioinnista on tullut keskeinen yhteiskuntaelämää kuvaava ja tuottava käytäntö, ja sillä on keskeinen rooli myös poliittisessa päätöksenteossa. Artikkelitutkimus kvantifiointia feministisessä talouspoliittisessa vaikuttamisessa, joka pyrkii tuomaan sukupuoli- ja tasa-arvonäkökulmia talouspoliittiseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Se tarkastelee kvantifiointia episteemisenä hallintana, jolla pyritään muutokseen vaikuttamalla käsityksiin taloudesta ja talouspolitiikasta, käsityksiin ihmisistä talouden ja talouspolitiikana osana sekä arvoihin taloudesta ja talouspolitiikasta. Artikkelit osoittaa kvantifioinnin käytäntöjen jännitteisyyden feministisessä talousvaikuttamisessa: kvantifiointi tekee näkyväksi sukupuolittuneita talouden ja yhteiskunnan suhteita mutta suuntaa politiikkaa mitattavuuden logiikan mukaisesti; se lisää joidenkin feminististen äänten kuuluvuutta mutta vahvistaa asiantuntijavaltaa politiikassa; se tuo tunteet ja arvot talouspoliittiseen keskusteluun mutta jättää arvot tiedon tuottamisen taustalla keskustelujen ulkokehälle.

Avainsanat: episteeminen hallinta, kvantifiointi, sukupuolittietoinen budjetointi, tasa-arvopolitiikka, tieto
<https://doi.org/10.51810/pt.129450>

Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelen *kvantifointia* eli numeroiden tuottamista ja käyttöä feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä. Tieteellisestä tiedosta ja asiantuntijuudesta on osana laajempaa valtion ja politiikan muutosta tullut tärkeitä poliittisen toiminnan ja vaikuttamisen muotoja niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Vaikka tiedolla hallinta ei ole uutta, on tiedolla aivan erityinen rooli nykymuotoisessa poliittisessa päätöksenteossa ja tehostetussa julkishallinnossa, joita luonnehtivat esimerkiksi tietoon perustuva päätöksenteko, teknokraattisuus, uusi julkisjohtaminen sekä asiantuntijoiden merkittävä rooli politiikassa (esim. Esmark 2020; Kuusela ja Ylönen 2013; Triantafillou 2017; Yliaska 2014). Poliitikassa kuitenkin kaikella tiedolla ei ole samantilaista painoarvoa, minkä vuoksi keskityn artikkelissa kvantifointiin erityisenä tiedonmuodostuksen ja vaikuttamisen käytäntönä. Paitsi että kvantifoinnista on tullut keskeinen yhteiskuntaelämää kuvaava ja tuottava käytäntö, sillä on keskeinen rooli myös yllä kuvatuissa valtion ja politiikan muutoksissa (Porter 1995; Rose 1991).

Kohdistan katseeni tietoon perustuvaan feministiseen talousvaikuttamiseen Suomessa ja ulkomailla. Tällä tarkoitan toiminnan ja vaikuttamisen tapoja talouden alueella, joita yhdistää vallitsevien taloutta koskevia järkeilyjen ja käytäntöjen haastaminen sukupuoli- ja tasa-arvonäkökulmista tiedon avulla. Rajaan tarkasteluni valtion talouspolitiikkaan kohdistuvaan vaikuttamiseen, vaikka feministinen talousvaikuttaminen ei rajoitu siihen. Tavoitteeni on kuvata tiedon, politiikan ja feministisen vaikuttamisen suhteita pikemmin kuin feminististä talousvaikuttamista sinänsä. Tässä kapeammassakaan merkityksessä feministinen talousvaikuttaminen ei ole vakiintunut tai yhtenäinen liike. Sen toimijoita, kuten tutkijoita, feministisiä poliitikkoja, tasa-arvoviranomaisia, kansalaisjärjestötoimijoita ja ruohonjuuritason vaikuttajia, yhdistää kuitenkin esimerkiksi talouden ja talouspolitiikan tarkastelu sukupuolittuneena järjestyksenä sekä pyrkimys kohti tasa-arvoisempaa sekä sosiaalisesti ja usein myös ekologisesti kestävämpää talouspolitiikkaa.

Osana yllä mainittuja valtion ja politiikan muutoksia myös feministiset ja tasa-arvopoliittiset toimijat ovat alkaneet perustella ja edistää tavoitteitaan tiedon avulla. Feminististä tiedolla ja asiantuntijuudella vaikuttamista on tutkittu melko paljon etenkin viimeisen kymmenen vuoden aikana (esim.

Bustelo ym. 2016; Hoard 2015; Elomäki ym. 2019; Ylöstalo 2020; Ylöstalo ja Lamberg 2022; Lamberg ym. 2023; Kunz ja Prügl 2019). Artikkelissani pohjaan tälle tutkimukselle mutta keskityn erityiseen tiedolla vaikuttamisen käytäntöön: kvantifiointiin. Kvantifioinnista on tullut viime vuosikymmeninä keskeinen yhteiskunnallista elämää kuvaava ja tuottava käytäntö (esim. Beer 2016; Espeland ja Stevens 2008; Mau 2019; Merry 2016; Porter 1995). Erilaiset mittaamisen, laskennan ja luokittelun käytännöt ulottuvat nykyään kaikille elämänalueille harrastuksista koulutukseen, terveyteen, työelämään, politiikkaan, journalismiin ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Poliittisen vaikuttamisen käytäntönä kvantifiointi on, Sally Merryn (2016, 1) sanoin ”viettelevää”: sen poliittinen voima perustuu paradoksaalisesti lupaukseen täsmällisestä, helposti vertailtavasta ja ennen kaikkea arvovapaasta tiedosta, joka legitimoii poliittisia pyrkimyksiä tarjoamalla niille tieteellistä auktoriteettia. Artikkelissa lähestyn kvantifiointia niin kutsutun kvantifioinnin sosiologian (ks. Espeland ja Stevens 2008; Mennicken ja Espeland 2019) jalanjäljissä sosiaalisena käytäntönä, joka paitsi kuvaa myös tuottaa sosiaalista todellisuutta. Tarkastelen kvantifiointia feministisen talousvaikuttamisen kontekstissa tuoden esiin jännitteitä ja erityispiirteitä.

Lähestyn kvantifiointia feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä *episteemisen hallinnan* käsitteen avulla. Episteeminen hallinta viittaa tiedolla hallintaan, vaikuttamiseen suuntaamalla ihmisten käsitystä todellisuudesta ja sen luonteesta (Alasuutari ja Qadir 2019). Episteemisen hallinnan näkökulmasta kvantifiointi voidaan ymmärtää käytäntönä, jolla pyritään vaikuttamaan taloutta ja talouspolitiikkaa koskeviin arvoihin sekä käsityksiin niin taloudesta ja talouspolitiikasta kuin ihmisistä talouden ja talouspolitiikan osana (ks. Alasuutari ja Qadir 2019). Episteeminen hallinta on yleisluontoinen kehikko, jota käytän lähinnä aineiston jäsentämiseen. Analyysi ja siitä syntyvät tulokset tapahtuvat vuoropuhelussa aineiston, kvantifioinnista käydyn tiedonsosiologisen keskustelun sekä feministisen tietoa ja asiantuntijuutta politiikassa käsittelevän keskustelun kanssa.

Artikkelini pohjaa kahteen haastatteluaineistoon: suomalaisten ja kansainvälisten feminististen talousvaikuttajien haastatteluihin (N = 29) sekä suomalaisten valtionhallinnon viranomaisten ja poliitikkojen haastatteluihin (N = 22). Näistä ensimmäisen aineiston haastateltavista useimpia haastateltiin toimijoina, jotka osallistuivat taloutta ja/tai talouspolitiikkaa koskevaan feministiseen

yhteiskunnalliseen keskusteluun ja pyrkivät vaikuttamaan siihen, kun taas toisen aineiston haastateltavia haastateltiin osana sukupuolittietoisen budjetoinnin kehittämishanketta Suomen valtionhallinnossa. Osa jälkimmäisen ryhmän haastatelluista pyrki edistämään sukupuolittietoista budjetointia, kun taas osa osallistui haastatteluihin siksi, että heillä oli jokin keskeinen rooli valtion talousarvioprosessissa – toisin sanoen he eivät välttämättä identifioitu feministeiksi tai pyri aktiivisesti edistämään feministisiä tavoitteita. Olen erotanut nämä aineistokokonaisuudet tekstissä ja käytän jälkimmäistä aineistoa kuvaamaan pikemmin feministisen talousvaikuttamisen ehtoja nykymuotoisessa politiikassa kuin vaikuttamista sinänsä. Aineisto ja sitä koskevat rajaukset on kuvattu tarkemmin luvussa ”Aineisto ja menetelmät”.

Tutkimuskysymykseni ovat: 1) miten feministisessä talousvaikuttamisessa käytetään kvantifiointia vaikuttamisen keinona sekä 2) millaisia seurauksia kvantifioinnin käytäntöihin tukeutumisesta on feministiselle talousvaikuttamiselle? Tavoitteeni on lisätä ymmärrystä paitsi feministisestä talousvaikuttamisesta ja transformatiivisen tiedon ja politiikan mahdollisuuksista myös laajemmin tiedon ja erityisesti kvantifioinnin rooleista (talous)poliittisessa päätöksenteossa. Artikkelissa väitän, että kvantifioinnissa feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä on kyse erityisesti tiedon ja tietämisen käytännöstä, jolla on moninaisia, ristiriitaisia seurauksia: se tekee näkyväksi sukupuolittuneita talouden ja yhteiskunnan suhteita mutta suuntaa politiikkaa mitattavuuden logiikan mukaisesti; se lisää joidenkin feminististen äänten kuuluvuutta mutta vahvistaa asiantuntijavaltaa politiikassa; se tuo tunteet ja arvot talouspoliittiseen keskusteluun mutta jättää arvot tiedon tuottamisen taustalla keskustelujen ulkokehälle. Feministisen kvantifioinnin erityispiirre on, että se ei vain pelkistä ominaisuuksia numeroiksi vaan toimii myös päinvastoin tuomalla arkisen, kokemuksellisen ja ruumiillisen mukaan numeroihin. Näillä kaikilla tiedon tuottamisen käytännöillä on tärkeä rooli myös talouspolitiikan jatkuvuuksissa ja muutoksissa.

Artikkeli rakentuu seuraavasti. Kuvaan aluksi feministisen talousvaikuttamisen ja tasa-arvopolitiikan kontekstin (tasa-arvo)politiikan uusliberalisoitumista käsittelevien keskustelujen kautta. Sitten esittelen kvantifioinnin sosiologian sekä episteemisen hallinnan keskusteluja ja niiden soveltamista omassa artikkelissani. Tätä seuraa aineiston ja menetelmän kuvaus. Analyysin olen jaotellut episteemisen hallinnan analytiikkaa seuraten kolmeen osaan:

käsityksiin taloudesta ja talouspolitiikasta, käsityksiin ihmisistä talouden ja talouspolitiikana osana sekä taloutta ja talouspolitiikkaa koskeviin arvoihin. Lopuksi pohdin kvantifointia ja tietoon perustuvan transformatiivisen feministisen politiikan mahdollisuuksia.

Feministinen talousvaikuttaminen ja tasa-arvopolitiikka uusliberaalin hallinnan ja tietoon perustuvan päätöksenteon kontekstissa

Koska tarkastelen valtion talouspolitiikkaan suuntautuvaa feminististä talousvaikuttamista, asetan sen ensinnäkin osaksi valtion ja politiikan muutoksia, joita on niin suomalaisessa kuin kansainvälisessä tutkimuksessa luonnehdittu (tasa-arvo)politiikan uusliberalisoitumiseksi. Uusliberalisoituminen viittaa sekä poliittisen järjestyksen tapaan että erilaisiin konkreettisiin politiikka-reformeihin, joille keskeistä on markkinataloutta ja liiketoimintaa koskevien arvojen, toimintamallien, käytäntöjen ja mittarien leviäminen kaikille elämäntilanteille (esim. Brown 2015). Niihin lukeutuvat myös feminismi ja tasa-arvopolitiikka, joiden on sanottu alkaneen enenevästi mukailla uusliberaalin hallinnan käytäntöjä, vaikka niiden piirissä on esitetty myös laajaa kritiikkiä näitä käytäntöjä kohtaan (esim. Prügl 2015).

Uusliberalisoituminen viittaa myös markkinalogiikkaa mukailevaan, yritysmaailman käytännöistä ammentavaan hallintatyyliin, joka on tulos- ja ohjelmaohjattu, projektimainen, monitoroitu ja evaluoitu sekä tehokkuuteen pyrkivä (Prügl 2011). Näiden käytäntöjen ja tyylin on sanottu luonnehtivan myös tasa-arvopolitiikkaa, jossa tasa-arvoa edistetään ja mitataan julkishallinnon sisällä, sen omilla välineillä. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen, sukupuolivaikutusten arvioinnin ja sukupuolitietoisien budjetoinnin kaltaiset hallinnon työkalut, joilla sukupuoli- ja tasa-arvonäkökulma sisällytetään poliittisiin prosesseihin ja uudistuksiin, ovat saaneet keskeisen sijan tasa-arvopolitiikan keinovalikoimassa (Elomäki ja Ylöstalo 2021a; Elomäki ym. 2023). Samalla hallinnon sisäisten prosessien seurannasta ja sitä kuvaavista indikaattoreista on tullut keskeinen osa tasa-arvopolitiikan tietopohjaa (emt.; ks. myös Porter 1995).

Toinen tämän artikkelin kannalta keskeinen konteksti on tietoon perustuva päätöksenteko, joka kytkeytyy uusliberaaliin hallintaan. Sitä on kutsuttu myös

näyttöperustaiseksi politiikaksi, sillä sen juuret ovat terveyden ja lääketieteen tutkimuksessa ja niiden tavassa hyödyntää kokeellisten asetelmien ja laajojen tutkimusaineistojen avulla tuotettua näyttöä syy-yhteyksistä (Triantafillou 2017; Ylönen ym. 2020). Vaikka ajatus tieteellisellä tiedolla johdetusta poliittisesta päätöksenteosta ei ole uusi, on tietoon perustuvan päätöksenteon ideaali vahvistunut merkittävästi 1990-luvulta lähtien uuden julkisjohtamisen oppien vakiintumisen myötä, kun uusia tehokkuuden ja tuottavuuden mittareita on tuotu julkishallintoon (Eräsaari 2011). Samanaikaisesti konsulttivetoinen tiedontuotanto politiikan eri alueilla on vahvistunut, mikä on tarkoittanut tiedontuotannon siirtämistä yhä enemmän politiikan ja hallinnon ulkopuolisille toimijoille (Kuusela ja Ylönen 2013).

Politiikassa tietoon perustuva päätöksenteko pohjautuu periaatteessa ajatuksen, että päätösten tulee perustua parhaaseen mahdolliseen saatavilla olevaan tutkittuun tietoon. Käytännössä tietoon perustuvaan päätöksentekoon on kuitenkin vakiintunut omanlaisensa ”evidenssihierarkia”, jossa tietyt tiedon muodot ja tiedontuotannon menetelmät saavat enemmän painoarvoa kuin toiset (Triantafillou 2017). Vakuuttava näyttö samastetaan politiikassa usein empiirisesti todennettavaan kvantitatiiviseen havainnointiin (Ylönen ym. 2020). Tämä on lisännyt kvantifoinnin merkitystä politiikassa sekä synnyttänyt yhä uusia mittaamisen ja laskemisen menetelmiä julkishallinnon ja sen liepeillä toimivien tutkijoiden, konsulttien ja asiantuntijoiden käyttöön.

Tietoon perustuvan päätöksenteon vahvistumisen myötä myös tasa-arvopolitiikan toimijat ovat alkaneet perustella tavoitteitaan yhä useammin politiikan tarpeisiin mukautetun tiedon ja asiantuntijuuden avulla. Tällaista toiminnan tyyliä on tutkimuksessa nimitetty tasa-arvoasiantuntijuudeksi (Kunz ja Prügl 2019) ja tasa-arvopolitiikan professionalistumiseksi (Ylöstalo ja Lamberg 2022), joilla viitataan erikoistuneen, hyvän hallinnon käytäntöihin mukautuneen tasa-arvoa koskevan tiedon ja välineiden omaksumiseen ja käyttöön tasa-arvopolitiittisten tavoitteiden edistämiseksi. Tasa-arvoasiantuntijuus ja professionalistuminen on liitetty myös tasa-arvopolitiikan markkinaistumiseen, jossa politiikan käytäntöihin mukautuneesta tiedosta ja asiantuntijuudesta on tullut tärkeitä kilpailuvaltteja julkisrahoitteisten tasa-arvohankkeiden markkinoilla (Brunila 2009). Näin uusliberaali hallinta ja tietoon perustuva päätöksenteko kietoutuvat yhteen.

Tasa-arvopolitiikan uusliberalisoitumista tai tietoon perustuvia tasa-arvopolitiikan käytäntöjä ei silti tule tulkita vain mukautumiseksi uusliberaalin hallinnan tyyliin, vaan ne voidaan ymmärtää myös osana tasa-arvopolitiikan jatkuvia kamppailuja. Perinteisiä sukupuolirooleja ylläpitävä ja niihin liittyvän eriarvoisuuden sivuuttava arvokonservatismi sekä avoimen antifeministinen oikeistopopulismi ovat esimerkkejä Suomessakin keskeisistä tasa-arvopolitiikan vastavoimista (Ylöstalo 2022; Palonen ja Saresma 2017). Suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa on myös ollut tyypillistä puhua jo toteutuneesta tasa-arvosta, mikä murentaa aktiivisten tasa-arvon edistämistoimien legitimitettä (Julkunen 2010). Mukautuminen politiikan tekemisen käytäntöihin on tarjonnut feministeille toiminnan mahdollisuuksia, vaikkakin olemassa olevissa institutionaalisissa puitteissa. Feminististä vaikuttamista uusliberaalin hallinnan puitteissa onkin luonnehdittu mukautumisen ohella tai sijaan myös ”pragmatistiseksi kumouksellisuudeksi”, jossa taloudellisia poliittisia valtarakenteita haastetaan niiden sisältä, niiden omilla välineillä (Lamberg ym. 2023).

Kvantifointi sosiaalisena käytäntönä

Olen kiinnostunut etenkin kvantifoinnin käytännöistä feministisessä talousvaikuttamisessa ja tarkastelen sitä kvantifoinnin sosiologian sekä episteemisen hallinnan viitekehyksissä. Kvantifoinnin sosiologia tarkastelee kvantifointia sosiaalisena käytäntönä, joka paitsi kuvaa myös tuottaa sosiaalista todellisuutta ja suhdettamme siihen (Beer 2016; Espeland ja Stevens 2008; Mau 2019; Mennicken ja Espeland 2019). Kvantifoinnin sosiologian kohteena ei siis ole numeroiden oikeellisuus tai tarkkuus vaan niiden kyky ja tapa muokata todellisuutta mittaamisen ja laskemisen logiikan mukaisesti. Lähtökohtana on numeroiden keskeisyys jälkimoderneissa yhteiskunnissa ja niiden hallinnassa: numerot ikään kuin pakenevat alkuperäisistä laskemisen käytännöistä ja niitä käytetään esimerkiksi sen määrittelyyn, miten asioiden tulisi olla (Piattoeva ja Boden 2020; Mau 2019). Tuore esimerkki paenneesta numerosta on valtiovarainministeriön laskelma julkisen talouden kestävyysvajeesta (ks. Valtiovarainministeriö 2022), joka sai määrävän aseman sekä eduskuntavaalien talouspoliittisissa keskusteluissa että vaaleja seuraavissa hallitusneuvotteluissa.

Kvantifoinnin sosiologiaa mukailleen ymmärrän numeroiden tuottamisen ja käytön feministisessä talousvaikuttamisessa paitsi sosiaalisena myös vallan ja hallinnan käytäntönä, joka on rakentunut tiiviisti osaksi (tasa-arvo)politiikan uusliberaalia hallintaa ja myös tietoon perustuvaa päätöksentekoa. Kvantifoinnin valta perustuu kykyyn muokata sosiaalista todellisuutta. Usein kvantifointi pitää sisällään luokitteluja, joiden avulla asioita voidaan mitata ja vertailla (Espeland ja Sauder 2007). Luokittelu tuottaa väestöryhmiä ja identiteettejä kategorisoimalla ihmisiä laskettaviksi ryhmiiksi joidenkin ominaisuuksien mukaan (Hacking 1999), vaikkapa kahteen sukupuoleen. Luokittelulla voi olla normatiivinen ja kontrolloiva tai hierarkkisoiva ulottuvuus (Rose 1991). Esimerkiksi ”työtön”, ”ylipainoinen” tai ”S2-oppilas” eivät ole neutraaleja kategorioita vaan kantavat mukanaan stigmatisoivia kulttuurisia merkityksiä, ja niillä voi olla myös konkreettisia, julkiseen vallankäyttöön liittyviä seurauksia. Kvantifointi muokkaa maailmaa myös muuttamalla toiminnan luonnetta mittaamisen logiikan mukaiseksi. Esimerkiksi tasa-arvopolitiikkaa arvioidaan hankalasti mitattavien yhteiskunnallisten vaikutusten sijaan monitoroimalla hallinnon sisäisiä prosesseja (Elomäki ym. 2023). Tämän voi ajatella myötävaikuttaneen tasa-arvopolitiikan byrokratisoitumiseen eli suuntautumiseen kohti hallinnon kehittämistä sen omin välinein (Rönblom ym. 2017). Merry (2016, 378) sanoin: ”organisaation mittausjärjestelmä päättyy vahvistamaan sen oman ongelmanratkaisun viisautta” (suomennos kirjoittajan).

Kvantifoinnin valta rakentuu sen erityiselle asemalle tiedon muotona. Numeroihin on tarttunut mielikuva neutraalista ja objektiivisesta, matemaattisen tarkasta tiedosta (Rose 1991). Kvantifointi näyttää kuvailevan ilmiöitä sellaisina kuin ne ovat, vastustaen teoreettisia ja tulkinnallisia vinoumia (Merry 2011, 89). Tämä on tietysti harhaa: kuten kaikki tieto, myös kvantifointi pitää sisällään erilaisiin teoreettisiin ja empiirisiin tutkimusperinteisiin liittyviä oletuksia siitä, miten todellisuus ymmärretään, mitä tulisi laskea ja miten. Muun muassa feministiset tutkijat ovat huomauttaneet ihmisiä koskevan aineistonkeruun käytäntöjen sisältävän usein vinoumia, jotka voivat syventää yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Väestöä kuvaavaa aineistoa voidaan esimerkiksi kerätä keskittyen valkoisiin ja hyväosaisiin. (D’Ignazio ja Klein 2020.) Yhteiskunnallisten ongelmien kuvaamista mittaamisen ja laskemisen käytännöin on kritisoitu myös siitä, että muutettaessa

monimutkaiset yhteiskunnalliset ongelmat yksinkertaisiksi tunnusluvuiksi on vaarana niiden kompleksisuuden katoaminen (Merry 2016).

Kvantifoinnin valta kytkeytyy politiikassa uusliberaaliin hallintaan sekä sille likeiseen teknokraattiseen hallintaan. Näitä talous- ja liike-elämästä juontuvia poliittisen hallinnan käytäntöjä luonnehtii politiikan ymmärtäminen tiedolla johdetuksi käytännölliseksi ongelmanratkaisuksi (Esmark 2020). Kvantifointi sopii teknokraattiseen hallintaan, sillä se näyttää tarjoavan vertailukelpoista tietoa politiikkaan sopivien indikaattorien muodossa sotkeutumatta politiikan ideologisiin kamppailuihin (Rose 1991; Triantafillou 2017). Tasa-arvopolitiikassa politiikkatoimien vaikutusarvioinnit (sukupuolivaikutusten ohella etenkin tulonjako- ja työllisyysvaikutukset sekä vaikutukset julkiseen talouteen), tasa-arvotilastot (kuten tiedot naisten ja miesten koulutuksesta, työllisyydestä ja eri ammatteihin sijoittumisesta) sekä tasa-arvoasenteita mittaavat tutkimukset (kuten tasa-arvobarometri) ovat vain muutamia esimerkkejä kvantifoinnin käytännöistä, joihin tasa-arvopolitiikka nojaa ja joista se hakee sekä tietoa että legitimitettä. Tällaiset indikaattorit eivät kuitenkaan ole neutraaleja vaan sisältävät monenlaisia poliittisia tavoitteita ja niihin kytkeytyviä neuvotteluja siitä, mitä tulisi laskea ja miten. Esimerkiksi sukupuolitunneen väkivallan tilastoinnissa kysymykset siitä, millaiset teot luokitellaan väkivallaksi ovat jatkuvien poliittisten kamppailujen kohde (Merry 2011; 2016).

Kvantifoinnin ymmärtäminen vallan käytännöksi ei tarkoita, että se olisi luonteeltaan automaattisesti olemassa olevia valtasuhteita säilyttävää. Kvantifoinnilla on tärkeä rooli poliittisessa aktivismissa, yhteiskunnallisissa liikkeissä ja protesteissa, sillä se voi tehdä näkyväksi yhteiskunnallisessa keskustelussa ja politiikassa muutoin piiloon jääviä yhteiskunnallisia ongelmia (Mennicken ja Espeland 2019; Merry 2016). Esimerkiksi tasa-arvopolitiikassa kvantifoinnilla on monia tärkeitä tehtäviä. Erilaiset tasa-arvoa koskevat indikaattorit tekevät näkyväksi epätasa-arvon muotoja ja niiden laajuutta yhteiskunnassa, kuten palkkaepätasa-arvoa tai perhevapaiden sukupuolitunutta jakautumista. Kvantifoinnin keinoin voidaan tehdä näkyväksi myös ilmiöitä, jotka piilottelevat julkiselta katseelta, kuten lähisuhdeväkivaltaa ja seksuaalista hyväksikäyttöä (Merry 2016). Kvantifoinnin avulla voi myös osoittaa politiikan sukupuolivaikutuksia – myös silloin, kun politiikka ei ole ilmeisellä tavalla tasa-arvopolitiittista. Esimerkiksi sukupuoli- ja tasa-arvonäkökulmainen analyysi Suomessa yrityksille suunnattujen koronatukien jakautumisesta osoitti, että

etenkin kriisin alkuvaiheessa koronatoimet syvensivät sukupuolten taloudellista epätasa-arvoa suuntaamalla koronatukia miesenemmistöisille aloille tai tasa-aloille, vaikka naisenemmistöiset alat kärsivät koronatoimista eniten (Elomäki ym. 2022).

Siinä missä kvantifoinnin sosiologia auttaa ymmärtämään kvantifointia sosiaalisena ja vallan käytäntönä, avaa episteemisen hallinnan käsite laajempia tiedon ja vaikuttamisen suhteita sekä tarjoaa analyttisen linssin niiden tarkasteluun. Episteeminen hallinta viittaa käsitteenä vallan käytäntöön, joka pyrkii vakiinnuttamaan tietynlaiset käsitykset maailmasta tai käsillä olevasta tilanteesta, siihen liittyvistä toimijoista sekä siihen liittyvistä arvoista. Episteeminen hallinta ei ole välttämättä tarkoituksellista (joskin se voi olla), vaan se tapahtuu osana tiedon tuottamisen, käyttämisen ja levittämisen rutiininomaisia käytäntöjä. (Alasuutari ja Qadir 2019.) Yhdistäessäni episteemisen hallinnan kvantifoinnin sosiologiaan tarkastelen siis sitä, miten feministinen talousvaikuttaminen pyrkii kvantifoidun tiedon avulla vaikuttamaan käsityksiin taloudesta ja talouspolitiikasta sekä ihmisistä talouden ja talouspolitiikan osana ja arvoihin taloudesta ja talouspolitiikasta.

Aineisto ja menetelmät

Käytän analyysissä kahta haastatteluaineistoa, jotka on kerätty vuosina 2017–2018 ja 2021–2022. Ensimmäinen haastatteluaineisto kerättiin vuosina 2021–2022 Koneen Säätiön rahoittamassa Tasa-arvoa taloustietoon, feminismiä finanssipolitiikkaan (FEMTIE) -tutkimushankkeessa, jossa tutkitaan feminististä talousvaikuttamista Suomessa ja kansainvälisesti, etenkin tiedon ja asiantuntijuuden roolia vaikuttamisessa¹. Haastateltavia on 29, ja he ovat tutkijoita, poliitikkoja, järjestötoimijoita, toimittajia ja muita vaikuttajia (esimerkiksi sosiaalisen median vaikuttajia). Koska haastatteluja on paljon, en ole listannut kaikkia haastateltavia artikkelin loppuun vaan ainoastaan ne, joita olen siteerannut artikkelissa. Haastateltavat pyrkivät tavalla tai toisella haastamaan valtavirtaista talousajattelua ja -politiikkaa sekä tarjoamaan sille kriittisiä vaihtoehtoja. Valtaosa haastateltavista identifioituu feministeiksi ja pyrkii tuomaan sukupuoli- ja tasa-arvonäkökulmia talouteen ja talouspolitiikkaan. Suomalaiset haastateltavat (17 haastateltavaa) ovat sekalainen joukko

edellä mainittuja toimijoita, mutta kansainväliset haastateltavat (12 haastateltavaa) ovat pääasiassa feministisiä taloustieteilijöitä, tutkijoita ja asiantuntijoita, jotka pyrkivät lisäämään tietoa talouspolitiikan sukupuolivaikutuksista tai laajemmin talouden ja yhteiskunnan sukupuolittuneista suhteista, vaikuttamaan feministisen tiedon avulla talouspolitiikkaan sekä levittämään tietoa ja tiedon tuottamisen käytäntöjä muille feministisestä talousvaikuttamisesta kiinnostuneille. Nämä haastattelut toimivat artikkelini primääriaineistona, ja niiden avulla kuvaan feminististä talousvaikuttamista. Olen merkinnyt tämän aineiston haastattelut lyhenteellä FT (feministinen talousvaikuttaminen).

Toinen haastatteluaineisto kerättiin vuosina 2017–2018 Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan rahoittamassa Tasa-arvoa talousarvioon -tutkimushankkeessa, jossa kartoitettiin sukupuolitietoisen budjetoinnin käytäntöjä Suomessa sekä kehitettiin sukupuolitietoisen budjetoinnin prosesseja ja menetelmiä². Haastateltavia on 22, ja he ovat valtionhallinnon viranomaisia (pääasiassa talousarvioprosessissa mukana olevia viranomaisia sekä muutamia tasa-arvoviranomaisia) sekä sukupuolitietoista budjetoinnista kiinnostuneita poliitikkoja. Nämä haastateltavat eivät pääsääntöisesti ole feministisiä talousvaikuttajia, vaikka muutama haastateltavista pyrkikin enemmän tai vähemmän aktiivisesti edistämään sukupuolitietoista budjetointia Suomessa, eikä heitä haastateltu tässä roolissa. Moni haastateltavista työskentelee esimerkiksi budjetin valmistelun kanssa, eikä heillä ole sukupuolitietoiseen budjetointiin henkilökohtaista intressiä. Käytän näitä haastatteluja sekundääriaineistona kuvaamaan pikemmin feministisen talousvaikuttamisen ehtoja nykymuotoisessa politiikassa kuin talousvaikuttamista sinänsä. Otin aineiston mukaan taustoittamaan sitä, miksi kvantifoidulla tiedolla on niin tärkeä rooli feministisessä talousvaikuttamisessa, sillä haastateltavat ovat keskeisiä talouspolitiikan toimijoita Suomessa. Näin ollen heidän haastattelunsa auttavat asettamaan feministisen talousvaikuttamisen poliittiseen kontekstiin. Olen merkinnyt tämän aineiston haastattelut lyhenteellä SB (sukupuolitietoinen budjetointi).

Haastatteluissa olen kiinnostunut feministiseksi talousvaikuttamiseksi kutsumastani ilmiöstä, jonka määrittelen johdannossa talouden alueella tapahtuviksi toiminnan ja vaikuttamisen tavoiksi, joita yhdistää vallitsevien taloutta koskevia järkeilyjen ja käytäntöjen haastaminen sukupuoli- ja tasa-arvönäkökulmista, tiedon avulla. Nimeän feministiseksi toiminnan, en henkilöitä. Kuten todettu, moni haastateltavista identifioituu feministeiksi, mutta se ei ole

feministisen toiminnan edellytys. Lisäksi määritelmäni kattaa toiminnan, joka ei edellytä pyrkimystä vaikuttaa, vaan taloutta koskevia käytäntöjä voidaan haastaa sukupuolinäkökulmasta myös esimerkiksi siksi, että se kuuluu omiin työtehtäviin. Feministinen talousvaikuttaminen toisin sanoen kuvaa toimintaa, ei toimijoita tai heidän intentioitaan.

Kuten edellä käy ilmi, molemmat haastatteluaineistot on kerätty muuta tarkoitusta kuin tätä artikkelia varten. Kvantifointi oli kuitenkin teema, joka haastatteluissa toistui ja jonka haastateltavat nostivat usein spontaanisti esiin, mikä sai minut kiinnostumaan aineistosta myös tästä näkökulmasta. Kaikki tässä mainitut haastateltavat vähintään mainitsivat numerot tai mittaamisen haastatteluissa, mutta koska niistä ei kysytty erikseen, osa haastateltavista mainitsi ne ohimennen, kun taas osa puhui niistä hyvin paljon. Olen rajannut tarkasteluni vain kvantifointia eli numeroita, mittaamista ja laskemista koskeviin kohtiin haastatteluissa. Analyysissäni keskityinkin siihen, mitä haastateltavat sanovat kvantifoinnista, kvantifoidusta tiedosta ja niiden roolista feministisessä talousvaikuttamisessa sekä nykymuotoisessa politiikassa laajemmin. Aineisto ei tyhjene näihin näkökulmiin vaan feministinen talousvaikuttaminen on paljon muutakin kuin kvantifointia. Olen tarkastellut näitä aineistoja muista näkökulmista toisissa tietoon perustuvaa feminististä talousvaikuttamista tarkastelevissa julkaisuissani (esim. Ylöstalo 2020; Ylöstalo ja Lamberg 2022; Lamberg ym. 2023).

Etenkin monen kansainvälisen haastateltavan feministinen talousvaikuttaminen liittyy joko suoraan tai välillisesti sukupuolitietoiseen budjetointiin. Se on tietoon ja asiantuntijuuteen perustuva tasa-arvopolitiikan strategia, joka tuo sukupuoli- ja tasa-arvonäkökulman talouspolitiikkaan ja talousarvioprosessiin. Se tavoittelee julkisten menojen ja tulojen kohdentumista tasa-arvoa edistävällä tavalla tuomalla sukupuolinäkökulman mukaan valtion ja kuntien talousarvioon ja talouspolitiikkaan. Menetelmän juuret ovat talouspolitiikan ja talousarvioprosessien feministisessä kritiikissä (O'Hagan ja Klatzer 2018). Etenkin globaalien talouskriisien sukupuolivaikutusten analyysit, jotka ovat osoittaneet talouskuripolitiikan syventäneet sukupuolittunutta ja rodullistunutta taloudellista eriarvoisuutta, ovat saaneet näkyvyyttä ja poliittista painoarvoa ja ovat johtaneet sukupuolitietoisen budjetoinnin kehittämiseen eri kansallisissa konteksteissa, myös Suomessa (Elomäki ja Ylöstalo 2021b; O'Hagan ja Klatzer 2018; Pearson ja Elson 2015). Sukupuolitietoinen

budjetointi onkin kehittynyt tiedontuotannosta ja kritiikistä konkreettisiksi käytännöiksi, jotka yhdistävät talouspolitiikan ja talousarvioprosessin tasa-arvopoliittisiin tavoitteisiin. Suomessa sukupuolitietoista budjetointia on tehty jo yli kymmenen vuoden ajan, mutta käsite on noussut laajempaan poliittiseen keskusteluun vasta 2010-luvun puolivälin jälkeen (Elomäki ja Ylöstalo 2021b).

Analysoin haastattelut laadullisen teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin, jossa analyysiä ohjaavat sekä teoria että aineisto. Havainnot tuotetaan aineistosta ennalta valitun teorian, tässä tapauksessa episteemisen hallinnan viitekehyksen, ohjaamana (ks. Tuomi ja Sarajärvi 2018). Aloitin analyysin etsimällä aineistosta kvantifointiin liittyviä kohtia. Sen jälkeen jäsensin kvantifointia koskevat aineistokatkemat episteemisen hallinnan kehikkoa mukaillen kolmeen osaan: vaikuttamiseen kvantifoidun tiedon avulla ensinnäkin käsityksiin taloudesta ja talouspolitiikasta, toiseksi käsityksiin ihmisistä talouden ja talouspolitiikana osana sekä kolmanneksi taloutta ja talouspolitiikkaa koskeviin arvoihin. Kehikko ei ole tarkkarajainen, vaan olen sen avulla pyrkinyt ensisijaisesti tunnistamaan tietokäsitysten kautta toimivia vaikuttamisen tapoja, joissa kvantifointi on keskeinen elementti. Tämän jälkeen tiivistin kehikon kunkin osan alle kertyneistä haastattelulainauksista temaattisia kokonaisuuksia, kuten ”julkiseen keskusteluun vaikuttaminen”, ja nostin näistä kokonaisuuksista illustroivia esimerkkejä analyysiin. Laadulliselle analyysille ominaiseen tapaan, jossa fokuksessa ei ole näkökulmien yleisyys vaan pikemmin moniulotteisuus, olen sisällyttänyt analyysiin myös ainutkertaisia mainintoja aineistostani. Luen haastatteluaineistoa rinnakkain kvantifoinnista käydyn tiedonsosiologisen keskustelun sekä feministisen tietoa ja asiantuntijuutta politiikassa käsittelevän keskustelun kanssa tunnistaakseni niitä tapoja, joilla vaikuttaminen kietoutuu kvantifointiin sosiaalisena ja myös sukupuolittuneena käytäntönä nykymuotoisen politiikan kontekstissa. Lisäksi tarkastelen analyysin kaikissa vaiheissa, millaisia seurauksia kvantifoinnin käytäntöihin tukeutumisesta on feministiselle talousvaikuttamiselle. Episteeminen hallinta on yleisluontoinen analyttinen väline, mutta yhdistämällä sen feministiseen teoriakeskusteluun pyrin tuomaan esiin kvantifointiin feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä liittyviä erityispiirteitä.

Kvantifointi paljastaa ja piilottaa epätasa-arvoa mittaamisen logiikan mukaisesti

Ensimmäinen episteemisen hallinnan ulottuvuus kohdistuu vaikuttamiseen käsityksiin taloudesta ja talouspolitiikasta. Haastateltujen feminististen talousvaikuttajien keskeinen tavoite on paljastaa talouspolitiikan sukupuolivaikutuksia ja sitä kautta laajempia sukupuolittuneita talouden ja yhteiskunnan valtarakenteita. Verotuksen ja sosiaalietuuksien sekä julkisten palvelujen muutokset vaikuttavat eri nais- ja miesryhmiin eri tavoin johtuen heidän erilaisista taloudellisista asemoistaan ja sukupuolittuneista taloudellisen toiminnan tavoistaan. Naiset ovat keskimäärin miehiä pienituloisempia ja siksi riippuvaisempia sosiaaliturvasta ja julkisista palveluista, minkä vuoksi näiden leikkaukset kohdistuvat etenkin naisiin (Pearson ja Elson 2015). Julkinen sektori on merkittävä naisten työllistäjä, joten julkisen sektorin työpaikkoihin, kuten sosiaali- ja terveystalouteihin ja kasvatusalaan kohdistuvat leikkaukset ja tehostamistoimet heikentävät etenkin naisten tuloja ja työskentelyolosuhteita. Lisäksi julkisiin hoivapalveluihin kohdistuvat leikkaukset eivät vähennä hoivan tarvetta vaan siirtävät sitä valtiolta kotitalouksille palkattomaksi työksi, joka on valtaosin naisten tekemää. (Hoppania ym. 2016.) Moni haastatelluista kansainvälisistä talousvaikuttajista pyrkii tuottamaan tietoa näistä vaikutuksista ja samalla haastamaan käsitystä talouspolitiikasta sukupuolten tasa-arvosta irrallisena kysymyksenä. Tässä kvantifoinnilla on tärkeä rooli, jota haastateltu kansainvälinen talousasiantuntija kuvaa seuraavasti:

Yksi tieto, mikä on hyödyllistä, mutta mitä voi tuottaa vain kvantitatiivisen taloustieteellisen mallinnuksen ja ison datan avulla, on sellainen [talouspolitiikan] vaikutusanalyysi, joka osoittaa, että OK, tämä budjetti on muuttanut verotusta tällä tavalla ja menoja tällä tavalla, kuka tulee hyötymään ja kuka häviämään, miten se tulee vaikuttamaan erilaisten ihmisten ja erilaisten kotitalouksien tuloihin ja elintasoon. Tätä me teemme. (Haastattelu 1, FT.)

Kvantifointi tekee näkyväksi talouspolitiikan vaikutuksia ihmisiin ja tuo samalla esiin, ettei talouspolitiikassa ole kyse vain abstrakteista numeroista, julkisen talouden tuloista ja menoista, vaan niillä on konkreettisia vaikutuksia

ihmisryhmiin ja samalla tietysti myös yksittäisiin ihmisiin. Kvantifointi feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä ei vain pelkistä ominaisuuksia numeroiksi, laatua määräksi, vaan toimii myös päinvastoin tuomalla kokemuksellisen ja inhimillisen puolen talousarvioesityksen numeroihin tarkastelemalla vaikutuksia eri ihmisryhmiin. Edellä siteerattu haastateltava kuvaakin, että hänen tehtävänänsä feministisenä talousvaikuttajana on ensinnäkin purkaa budjettiin liittyvää ”mystiikkaa” ja tuoda se lähemmäksi ihmisten arkea ja toiseksi validoida ihmisten arkiset kokemukset talouspolitiikan vaikutuksista, esimerkiksi ”hintojen noususta, työolojen huononemisesta ja palvelujen heikkenemisestä”. Toinen kansainvälinen talousasiantuntija puhuu samasta aiheesta ja korostaa: ”Budjetti ja julkinen talous, mikään, mitä hallitus tekee ei ole yhtä tärkeää ja vaikuta yhtä paljon ihmisten jokapäiväiseen elämään” (haastattelu 2, FT). Näin kvantifioinnin avulla paitsi paljastetaan talouspolitiikan (joitakin) sukupuolittuneita vaikutuksia myös tuodaan ihmisten arkiset kokemukset mukaan talouspoliittiseen keskusteluun – kunhan ne on validoitu kvantifoidulla tiedolla.

Talouspolitiikan kvantifoiduissa sukupuolivaikutuksissa on käytännössä yleensä kyse yksittäisten vero- ja etuusmuutosten sukupuolittaisista tulonjakovaikutuksista, mikä on melko kapea sukupuolittuneen taloudellisen eriarvoisuuden indikaattori. Monimutkaisten yhteiskunnallisten ongelmien pelkistäminen yksinkertaisiksi indikaattoreiksi tuottaa tietoa, joka voi olla pinnallista ja harhaanjohtavaa (Merry 2011, 87). Suomessa tulonjakovaikutuksia lasketaan SISU-mikrosimulointimallin avulla, joka on Tilastokeskuksen yhteistyössä Kansaneläkelaitoksen tutkimusosaston kanssa kehittämä henkilöverotuksen ja sosiaaliturvalainsäädännön suunnitteluun, seurantaan ja arviointiin tarkoitettu laskentaväline. Sen avulla tuotetaan kvantifioitua tietoa etenkin talouspolitiikan vero- ja etuusmuutosten tulonjakovaikutuksista, myös sukupuolittain – tosin melko kapeasta näkökulmasta. Aineistojen rajoitteiden vuoksi julkiset palvelut merkittävine tasa-arvovaikutuksineen ovat toistaiseksi jääneet pääosin mallin ulkopuolelle. Malli perustuu rekisteriaineistoihin, joiden ulkopuolelle jäävät esimerkiksi etnisyyt ja sukupuolen moninaisuus, mikä heikentää intersektionaalisen eli monien sosiaalisten erojen yhtäaikaisen tarkastelun mahdollisuuksia. (Ylöstalo 2020; Elomäki ja Ylöstalo 2021b.) Kvantifioinnissa todellisuus alkaa näyttää siltä, mikä on mahdollista tavoittaa mittaamalla (Espeland ja Stevens 2008, 432). Sukupuolitietoisessa budjetoinnissa taloudellinen

epätasa-arvo pelkistyy herkästi arvioiksi talouspolitiikkaan sisältyvien vero- ja etuusmuutosten sukupuolittaisista tulonjakovaikutuksista, kun taas kysymys siitä, miksi naiset ja maahanmuuttajat ovat miehiä useammin erilaisten sosiaaliturvan muotojen varassa, jää taustalle.

Sukupuolitietoinen budjetointi sisältää myös muunlaisia analyysejä talouspolitiikasta, esimerkiksi lakiesitysten sukupuolivaikutusten arviointeja ja ministeriöiden asettamia tasa-arvotavoitteita (Elomäki ja Ylöstalo 2021b; ks. myös O'Hagan ja Klatzer 2018). Ne ovat kuitenkin tiedon muotoina toissijaisia, koska ne perustuvat osin subjektiivisiin arvioihin eivätkä näin ollen täytä arvioinneille asetettuja mitattavuuden kriteerejä. Näitä kriteerejä kuvaa haastattelussa budjetin valmisteluun osallistuva viranomainen, joka kertoo olevansa skeptinen sen suhteen, että talouspolitiikan sukupuolivaikutuksia voisi arvioida. Tiedon tuottamiseen tulisi olla ”valtiovarainministeriön tiukka ohjeistus” sekä ”mitattavissa olevat indikaattorit”. Hän jatkaa:

Sen pitäisi olla teknisesti helposti toteutettava, mahdollisimman vähillä lisäresursseilla. Mutta sitten kyllä se menetelmänä vaatisi semmoisen kokonaisvaltaisen pohdinnan ja erittäin kovat laatukriteerit, että syy-seuraussuhde voidaan osoittaa, että sukupuolella on jotain vaikutuksia meidän toimenpiteille ja määrärahan kohdentamiselle niin edelleen. Se vaatisi aika moni-ilmeisen ja perusteellisen tutkimusmenetelmän.

Haastattelija: No, olisiko sukupuolinäkökulmaa mahdollista ottaa mukaan [budjetti]prosesseihin?

Haastateltava: Toki voisi ottaa siltä osin, kuin indikaattorit ja mitattavissa olevat asiat on selkeitä, että se kausaaliyhteys saadaan, syy-seuraussuhteet voidaan luotettavasti osoittaa. – – Ja sitten ne asiat olisivat sellaisia, että niihin on löydettävä indikaattoreita, numeerisia mittareita. (Haastattelu 3, SB.)

Mitattavuuden imperatiiviin vetoamalla voidaan myös pyrkiä vesittämään feministiset talouspoliittiset pyrkimykset, vaikka yllä mainittuihin kriteereihin ei moni muukaan politiikkatoimien vaikutuksia etukäteen arvioiva menetelmä yllä. Esimerkiksi työllisyysvaikutusten arviointeihin sisältyy valtavasti

epävarmuuksia, mutta silti ne saavat paljon huomiota julkisessa keskustelussa (Ylöstalo ym. 2023). Vaatimus hallinnollisesti uskottavasta eli hallinnon omien tai sen hyväksymien menetelmien kanssa yhteensopivasta kvantifoidusta tiedosta vahvistaa politiikan evidenssihierarkioita sekä kaventaa tiedon roolin näytöksi ennalta määritellyn politiikan vaikutuksista sen sijaan, että se olisi esimerkiksi tutkimustietoon perustuvaa kriittistä arviointia politiikasta itsestään (ks. Ylöstalo ja Lamberg 2022). Haastatellut feministiset talousvaikuttajat kuitenkin itse korostavat tiedon transformatiivisuutta ja poliittisuutta, jotka ovat keskeisiä feministiselle tietoteorialle (esim. Haraway 1988). Feministisessä talousvaikuttamisessa tieto talouspolitiikan sukupuolivaikutuksista ei ole lopputulos vaan väline muutokseen. Haastateltu kansainvälinen talousasiantuntija kuvailee: ”Jotta voi budjetoida hyvin, täytyy ymmärtää ihmisiä, rakenteita, jotka johtavat eriarvoisuuksiin – – mutta täytyy myös saada [päättäjät] ymmärtämään päämäärä, että haluamme muutosta” (Haastattelu 2, FT).

Osana pyrkimystä muutokseen feministiset talousvaikuttajat pyrkivät myös haastamaan laajemmin käsitystä taloudesta ja sitä koskevasta tiedosta. Feministisen talousajattelun teoriaperusta rakentuu kritiikille niin kutsuttuja valtavirtaisia talusteorioita³ kohtaan: kritiikin kohteena on yhtäältä talousjärjestelmän sukupuolittuneisuuden sivuuttaminen ja toisaalta talouden hierarkkinen jaottelu tuottavaan ja uusintavaan talouteen, jossa vain tuottava talous nähdään merkittävänä ja arvoa tuottavana (esim. Federici 2021; Fraser 2023; Nelson 2022). Talouspolitiikan on kritisoitu toistavan valtavirtaisen talusteorian kapeaa näkemystä taloudesta, sillä hoiva ja muu naistapainen uusintava työ on talouspolitiikassa palkkatyönä aliarvostettua ja palkattomana työnä näkymätöntä (Bakker 2007). Feministisessä poliittisen talouden tutkimuksessa on tehty uusintavaa työtä näkyväksi talouden kokonaisuudessa laskemalla sen arvoa (esim. Hoskyns ja Rai 2007) tai sen kustannuksia uusintavan työn teki-jälle (Rai ym. 2014). Myös haastatellut feministiset talousvaikuttajat kertovat pyrkimyksistään tehdä uusintavaa työtä näkyväksi talouden muotona kvantifioimalla sitä. Kansainvälinen talousasiantuntija kertoo:

On mahdollista kvantifoida ja antaa rahallinen arvo sille [palkattomalle työlle] ja sanoa, että katsokaa kaikkea tätä palkatonta työtä ,mitä naiset tekevät! Jos meidän pitäisi maksaa siitä, se olisi 30 prosenttia BKT:sta tai jotain. Tämä on hyödyllinen tilasto otsikoihin, jos haluaa osoittaa,

että naiset, jotka eivät osallistu palkkatyöhön, antavat kuitenkin paljon taloudelle, tai että naisten osallistuminen palkkatyöhön on vain osa heidän panoksestaan talouteen. (Haastattelu 1, FT.)

Palkattoman työn arvoa lasketaan siksi, että politiikassa asiat tulevat näkyviksi laskemalla ja se, mitä ei voi laskea, jää näkymättömiin. Siksi laskeminen voi olla itsessään poliittinen teko – se voi olla olemassaolon tunnistamista ja tunnustamista (Rai ym. 2014, 89). Feministiset data-aktivistit ja tutkijat Catherine D'Ignazio ja Lauren F. Klein (2020, 97) kirjoittavat: "what gets counted counts." Tällä he tarkoittavat sitä, että politiikassa ja resurssienjaossa näkyväksi tuleminen edellyttää ilmiön muuttamista laskettavaksi ja sitä kautta hallinnoitavaksi. Kansainvälisesti sovitun käytännön mukaan palkatonta kotityötä eli kotitalouksien itselleen tuottamia palveluita ei pääsääntöisesti lasketa mukaan bruttokansantuotteeseen. Suomessa Tilastokeskus kuitenkin laskee kotitaloustuotannon arvoa: se arvioi kotitaloustuotannon bruttoarvonlisäykseksi vuonna 2020 102,1 miljardia euroa, kun bruttokansantuote oli vastaavana aikana 236,2 miljardia euroa (Tilastokeskus 2021). Vaikka laskeminen ei tarkoita, että palkaton kotityö otettaisiin jatkossakaan huomioon poliittisessa päätöksenteossa, se antaa vipuvartta feministisille talousvaikuttajille osoittaa naistapaisten taloudellisen toiminnan olemassaolo ja taloudellinen arvo. Samalla se voi kuitenkin tahattomasti vahvistaa sellaista taloudellistunutta maailmankuvaa, jossa arvokkuus syntyy kansantaloudelle tuotetusta taloudellisesta arvosta. Samoin pyrkimysten legitimointi kvantifoinnin keinoin voi vahvistaa politiikan evidenssihierarkioita ja käsitystä siitä, että mitattavuus tekee asiasta arvokkaan ja relevantin (Espeland ja Stevens 2008).

Feministisessä talousvaikuttamisessa siis tehdään kvantifoinnin avulla näkyväksi talouden ja talouspolitiikan sukupuolittuneita, eriarvoistavia rakenteita ja vaikutuksia. Siinä käännetään kvantifoinnin logiikka: kvantifoinnin sanotaan kääntävän yksilölliset kokemukset yleisiksi kategorioiksi (Espeland ja Sauder 2007), mutta kvantifointia hyödyntävässä feministisessä talousvaikuttamisessa yksilölliset, arkiset ja sukupuolittuneet kokemukset tuodaankin numeroiden maailmaan. Kvantifointi on tapa tuottaa poliittisesti ja hallinnollisesti uskottavaa ja siten ainakin potentiaalisesti vaikuttavaa tietoa: tavoitteena ei ole vain tieto vaan ennen kaikkea muutos.

Samalla kvantifiointiin tukeutuminen luo tiedon ja poliittisen toiminnan katveita suuntaamalla huomiota ja politiikkaa sinne, mikä on mittaamalla todennettavissa.

Kvantifiointi antaa asiantuntijavaltaa numeroiden kieltä puhuville

Toinen episteemisen hallinnan ulottuvuus koskee vaikuttamista käsityksiin toimijoista. Tuon tässä luvussa esiin kaksi toimijajoukkoa feministisessä talousvaikuttamisessa: laskemisen kohteet ja laskemisen tuottajat, kvantifiointin objektit ja subjektit.

Koska ongelmien tekeminen mitattaviksi ja laskettaviksi tekee niistä näkyviä, laskemisen kohteeksi ja sitä kautta tunnustetuksi tuleminen on myös poliittinen kysymys. Kvantifiointi on ”ihmisten keksimistä” (Hacking 1999) luokittelemalla ja pelkistämällä ihmiset yksittäisiin ominaisuuksiin. Feministiset talousvaikuttajat tekevät niin esimerkiksi nimeämällä ihmisryhmiä talouspolitiikan ”hyötyjiksi” tai ”häviäjiksi”. Talouspolitiikan ja talousarvion sukupuolivaikutusten arviointi onkin eri konteksteissa paljastanut, että naiset ovat talouskuripolitiikan häviäjiä (Pearson ja Elson 2015), mikä voi olla tehokas retorinen keino talouspolitiikan feministisessä kritiikissä. Osa haastateltavista Suomen valtionhallinnossa puhui vaikutusarvioinnin kohteeksi ottamisesta poliittisena kamppailuna, mitä tehdään tiedon välityksellä. Haastateltu budjettiviranomainen kuvaa, että on ”selvä trendi, että erityyppisiin asioihin toivotaan tulonjakovaikutukset” ja ne saavat ”paljon mediahuomiota”. Hän kertoo, että ”sukupuolen mukana on ehkä suunnilleen samoihin aikoihin rantautunut tällaiset konseptit kuin lapsiperhe- ja eläkeläisvaikutusarviot” (haastattelu 4, SB). Kun politiikan vaikutuksia johonkin ihmisryhmään arvioidaan, ne tulevat samalla poliittisen ongelmanasettelun piiriin. Toinen viranomainen kuvaa tätä vallankäytöksi:

Sukupuolivaikutusten arviointi on tavallaan semmoinen vaikuttamiskeino, jolla tietyllä tavalla ajattelevat ihmiset pyrkivät vaikuttamaan päätöksentekoon. Mä en tarkoita, että sukupuolivaikutusten arviointi olisi ainoa, – – esimerkiksi yritysvaikutusten arviointi on erittäin iso ja vaikutusvaltainen keino vaikuttaa yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

Yritän sanoa, että se, mitkä asiat nostetaan vaikutusarvioinnin kärkeen, on myös vallankäyttöä. Se on todella vaikuttavaa, mutta samalla tietyllä tavalla piilovaikuttamista, koska siinä piilotetaan oma idealismi tai omat tavoitteet tämmöiseen kaapuun, joka on hyvin objektiivinen. (Haastattelu 5, SB.)

Haastateltava kuvaa vaikutusarvioinnin kohteiden valintaa nollasummapelin kaltaiseksi kilpailuksi:

Meillä on aikamoinen tappelu sen kanssa, että miten me voitaisiin taloudellisten vaikutusten kanssa kilpailla – me vastataan tähän kilpailuun, me otetaan sukupuolivaikutusten arviointi ja buffataan sitä – me aletaan tapella toistemme kanssa.

Mä koen, että ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi, jonka sisälle sukupuolivaikutusten arviointi todennäköisesti kuuluisi, ne tavallaan kärsii jopa siitä, että nostetaan sukupuolivaikutusten arviointi ohi kaiken muun. (Haastattelu 5, SB.)

Talouspolitiikan voittajien ja häviäjien nimeäminen on vaikuttamista luokittelun avulla, joka on kvantifioinnille keskeinen käytäntö. Todellisuuden kuvaimisen sijaan talouspolitiikan sukupuolivaikutusten arviointi luo todellisuutta nimeämällä naiset talouspolitiikan häviäjiksi. Näin se tuo uuden näkökulman – sukupuolten tasa-arvon – talousarvioprosessiin. Vaikka tavoitteena on saada aikaan muutoksia sukupuolittuneissa poliittis-taloudellisissa valtarakenteissa, luokittelu on itsessään vallan käytäntö. Laskemisen ja siihen liittyvät luokittelun käytännöt ovat juurtuneet aineistojen tuottajien sekä laskelmien tekijöiden ja käyttäjien käsityksiin siitä, millaiset asiat ovat tärkeitä, laskemisen arvoisia. Ne edustavat näiden toimijoiden näkökulmia ja viitekehyksiä (Espeland ja Stevens 2008; Merry 2011). Feministisessä talousvaikuttamisessa pyritään tuomaan esiin haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien kokemuksia, mutta etenkin Suomessa nämä kokemukset ovat vaikutusarvioinnin käytäntöjen puitteissa pelkistyneet ”naiskokemukseksi”, joka ei ota huomioon naisten keskinäisiä eroja. Kansainvälisesti feministiset talousvaikuttajat ovat nostaneet analyysin kohteeksi myös sukupuolta hienojakoisempia muuttujia,

esimerkiksi tarkastelemalla talouspolitiikan vaikutuksia rodullistettuihin naisiin (ks. Emejulu ja Bassel 2017). Suomessa sen sijaan rekisteriaineistoista ei ole eriteltävissä esimerkiksi etnisyyttä eikä tietenkään seksuaalista suuntautumista. Se tarkoittaa, että nämä ihmisryhmät eivät myöskään voi tulla nimeytyksi talouspolitiikan häviäjiksi.

Tämä liittyy myös toiseen kvantifoinnin toimijoita koskevaan kysymykseen, tiedon subjekteihin. Kvantifioitu tieto edustaa tuottajiensa näkökulmia, mutta kvantifoidun tiedon tuottaminen ja käyttö eivät ole kovinkaan demokraattisia prosesseja. Poliittisesti ja hallinnollisesti uskottavan kvantifoidun tiedon tuottaminen vaatii mittavia resursseja (kuten aineistoja, työvoimaa niiden käsittelyyn ja menetelmiä) sekä tällaisen tiedon tuottamiseen erikoistunutta asiantuntijuutta (Espeland ja Stevens 2008; Porter 1995). Sukupuolitietoinen budjetointi vaatii lisäksi tasa-arvoasiantuntijuutta (Kunz ja Prügl 2019), kykyä edistää tasa-arvoa hallinnon omilla, erikoistuneilla välineillä. Moni haastateltu feministinen talousvaikuttaja korostaa taloustieteen teorioiden ja menetelmien tuntemisen tärkeyttä, joskin he omassa työssään ja tutkimuksessaan pyrkivät myös uudistamaan niitä tuomalla sukupuoli- ja tasa-arvonäkökulmat mukaan taloustieteellisiin analyyseihin. Taloustieteellinen asiantuntijuus kietoutui numeroiden tuottamiseen ja käyttöön. Haastateltu kansainvälinen talousasiantuntija kertoo:

Se [taloustieteellinen asiantuntijuus] on tärkeää. On kiinnostavaa, millaisen vaikutuksen muutamalla numerolla voi tehdä. Sillä ei luultavasti ole merkitystä, paljonko taloustieteellistä asiantuntemusta noiden numeroiden luominen vaatii, kyse on vain noista numeroista. Mutta täytyy olla kykyä puhua niiden avulla, siihen täytyy kehittää taitoja. (Haastattelu 6, FT.)

Myös moni muu haastateltava kertoo siitä, miten tärkeäksi taidoksi feministisessä vaikuttamisessa on osoittautunut se, ettei ”pelkää numeroita”, kuten kansainvälinen feministinen talousasiantuntija kuvaa (haastattelu 7, FT). Haastateltavat kertovat käyttävänsä numeroita strategisesti tehdäkseen vaikutuksen poliittisiin päättäjiin ja suureen yleisöön. Samalla kun numeroiden kielellä puhuminen voi auttaa saamaan poliittisen kysymyksen, kuten talouspolitiikan sukupuolittuneet vaikutukset, esille, se kuitenkin vahvistaa

taloustieteen menetelmin tuotetun kvantifoidun tiedon legitimizeettii ja hegemoniaa politiikassa. Tällä puolestaan voi olla se seuraus, että feministiset toimijat, jotka eivät hallitse tätä kieltä, saattavat jäädä sivuun feministisistä talouskampailuista. Tällaisia ovat esimerkiksi feministiset kansalaisjärjestöt ja ruohonjuuritason toimijat (ks. Ylöstalo 2020). Myöskään humanistisista ja yhteiskuntatieteellisistä taustoista tulevat sukupuolen ja tasa-arvon tutkijat eivät useinkaan ole mukavuusalueellaan taloustieteen menetelmistä keskusteltaessa.

Etenkin suomalaiset feministiset talousvaikuttajat, jotka eivät olleet taloustieteilijöitä, puhuivat taloutta ja talouspolitiikkaa koskevaan keskusteluun osallistumisen vaikeudesta. Suomessa taloutta, taloustiedettä ja talouspolitiikkaa koskeva keskustelu on portinvartioitua ja sen ajatellaan vaativan ”taloustieteen perusoppikirjojen” tuntemista (Eskelinen ja Jonker-Hoffrén 2017). Suomalainen kansalaisjärjestötoimija kuvaa tilannetta seuraavasti:

Hetimituntee, että no enhän mä nyt tätä osaa, kun mä olen vain yhteiskuntatieteilijä ja feministi – – [talouskeskustelu] on silleen portinvartioitua, että lyödään heti jo sellaiset kriteerit, että mitä pitää osata ennen kuin voi osallistua (haastattelu 8, FT).

Kyseei ole vain rohkeudesta osallistua, vaan kvantifoidun tiedon keskeisyys talouspoliittisessa puheessa rajaa keskustelun siitä numeroihin, jolloin niillä, jotka numeroita eivät tuota tai käytä, ei ole tähän keskusteluun annettavaa. Tasa-arvoviranomaisen sanoin:

[Tasa-arvo]tiedon, tasa-arvointressin ja siellä mikrosimuloinnin syövereissä pyörivän tiedon yhteen saattaminen, kukaan ei ole ehkä nähnyt, että siihen olisi jotain tarvetta ja miten se tehtäisiin. Meilähän ei ole – – mitään mahdollisuuksia arvioita jonkun hallituksen esityksen taloudellisia [vaikutuksia], että mitä se vaikuttaa budjettiin. Meillä ei ole välineitä. (Haastattelu 9, SB.)

Sukupuolitietoisen budjetoinnin keskeinen menetelmä, talousarvioon sisältyvien vero- ja etuusmuutosten tulonjakovaikutusten arviointi sukupuolittain, edellyttää niin erikoistunutta asiantuntijuutta, että sitä on Suomessa

melko harvalla. Asiantuntijoiden kenttä, suomalaisen budjettiviranomaisen sanoin ”mikrosimulointiskene” on Suomessa jo itsessään pieni. Haastateltava jatkaa:

Meillä löytyy paljon ekonomisteja, mutta heti jos pitäisi yhdistää ekonomisti ja rekisteriaineistojen käyttöanalyysi, niin ollaan jo kapealla pohjalla. Uskoisin, että sukupuolentutkijoitakin Suomessa on, mutta jos pitäisi etsiä rekisteriaineistojen käyttöön päteviä sukupuolentutkija, sitten ehkä voi olla aika hankala löytää sopiva. (Haastattelu 4, SB.)

Myös poliitikot ovat riippuvaisia asiantuntijoiden laskelmista, mikä lisää taloustieteilijöiden asiantuntijavaltaa politiikassa. Haastateltu oppositiopuolueen poliitikko kuvaa, että ilman tarkkoja laskelmia talouspolitiikan tulonjakovaikutuksista ”me voidaan aina sanoa, että hallitus – – kasvattaa tuloeroja tai jotain muuta, mutta useimmiten se johtaa vaan jalan polkemiseen tuolla istuntosalissa eikä mihinkään muuhun” (haastattelu 10, SB). Haastatellun puolue oli teettänyt laskelmat eduskunnan tietopalvelussa, minkä ansiosta puolue onnistui haastateltavan mukaan kaatamaan hallituksen esityksen, joka olisi laskelmien mukaan kasvattanut tuloeroja. Esimerkki kuvaa sekä tiedon merkitystä että evidenssihierarkioita politiikassa: niillä, joilla on pääsy kvantifioituun tietoon, on myös poliittista valtaa.

Kun kvantifioitu tieto saa ensisijaisen aseman politiikan evidenssihierarkioissa, mutta vain harvalla on mahdollisuus tuottaa tietoa tai edes osallistua aidosti siitä käytyyn keskusteluun, se johtaa paitsi tarkasti rajatun asiantuntijavallan kasvuun, myös talouspoliittisen keskustelun kapeutumiseen. Kun useimmilla feministisillä ja tasa-arvopoliittisilla toimijoilla ei ole välineitä osallistua keskusteluun talouspolitiikan sukupuolivaikutuksista, jää pois järjestöjen tuoma kokemustieto, sukupuolentutkijoiden tuoma tieto sukupuolittuneista talouden ja yhteiskunnan valtasuhteista sekä tasa-arvoviranomaisten tuoma tieto tasa-arvopoliitikasta (ks. Ylöstalo 2020; Elomäki ym. 2020). Esimerkiksi Isossa-Britanniassa feministiset taloustieteilijät ovat saaneet tuotua feministisiä näkökulmia talouspoliittiseen keskusteluun taloustieteen avulla ja onnistuneet samalla uudistamaan taloustiedettä sisältä käsin, ainakin jossain määrin (esim. Pearson ja Elson 2015). Sen sijaan Suomessa, jossa feministinen tieto ja taloustiede ovat kulkeneet pääsääntöisesti eriytyneitä reittejä, talouspolitiikan

sukupuolivaikutuksia arvioivat käytännössä sellaiset toimijat, joilla voi olla ohut ymmärrys tasa-arvopolitiikasta tai niistä laajemmista sukupuolittuneista taloudellisista valtasuhteista, joiden osaksi talouspolitiikan sukupuolivaikutukset asettuvat.

Kukaan haastatelluista ei haastanut kvantifoidun tiedon asemaa poliittisissa kamppailuissa, vaan kyse on ikään kuin varustelukilpailusta, jossa jokainen yrittää päästä parhaansa mukaan käsiksi tietoon. Feministiset talousvaikuttajat vaikuttavat käsityksiin toimijoista yhtäältä nimeämällä kvantifointiin kuuluvien luokittelun käytäntöjen avulla ihmisryhmiä, joiden aseman parantamisen he toivoivat tulevan politiikan kohteeksi. Toisaalta he pyrkivät hankkimaan asiantuntijastatusta taloustieteellisen tiedon ja menetelmien avulla ja sitä kautta saamaan feministisiä näkökulmia esiin talouspolitiikassa. Molemmissa tapauksissa vaikuttaminen vahvistaa joidenkin ääniä mutta samalla vaimentaa joidenkin toisten ääntä politiikassa.

Kvantifointi tuo tunteet ja arvot talouspolitiikkaan

Kolmas episteemisen hallinnan ulottuvuus on vaikuttaminen taloutta ja talouspolitiikkaa koskeviin arvoihin eli siihen, mitä pidetään politiikassa hyvänä ja toivottavana. Vaikka episteeminen hallinta on tietoon perustuvaa hallintaa, se hyödyntää myös tunteita (Alasuutari ja Qadir 2019). Haastateltavien toiminnassa vaikuttaminen tunteisiin ja siihen, mitä pidetään hyvänä ja arvokkaana, on tärkeä osa feminististä talousvaikuttamista. Feministinen taloustiede ja poliittisen talouden tutkimus ovatkin tuoneet arvot mukaan paitsi talouspoliittiseen myös taloustietoa koskevaan keskusteluun (Nelson 2022). Esimerkiksi palkattoman työn ottaminen mukaan (tai vastaavasti ulossulkeminen) taloutta koskevista analyyseistä kertoo sille annetusta arvosta taloudellisen toiminnan muotona (Bakker 2007; Federici 2021).

Haastatellut feministiset talousvaikuttajat pyrkivät politisoimaan talouspolitiikkaa sukupuolinäkökulmasta paitsi tuomalla esiin sen sukupuoli- ja tasa-arvovaikutuksia myös tuomalla keskustelun arvoista, kuten tasa-arvosta, talouspolitiikan agendalle. Sekä kansainväliset että suomalaiset talousvaikuttajat pyrkivät vaikuttamaan jossain määrin poliittikkoihin suoraan mutta etenkin julkisen mielipiteen kautta. Siksi haastateltavat puhuvat paljon viestinnän ja

median roolista vaikuttamisesta. Viestinnässä kvantifioitu tieto on tehokasta. Kansainvälinen talusasiantuntija kertoo kvantifoidun tiedon tuottamisesta talouspolitiikan hyötyjistä ja häviäjistä ja jatkaa:

Tällainen analyysi on hyödyllistä. Tuloksista voidaan tietysti väitellä, ja jos hallitus ei pidä tuloksista, se voi haastaa ne. Mutta toimittajat pitävät siitä, jos voimme tuottaa muutamia huomiota herättäviä numeroita, mitkä he voivat laittaa otsikkoihinsa. – – On myös hyödyllistä, jos on tarinoita ja lausumia ihmisiltä, joihin epäsuotuisat vaikutukset kohdistuvat. Olemme keränneet myös tällaista tietoa. Poliitikot ja media pitävät sellaisesta, hyvästä numerosta ja hyvästä tarinasta. Niillä voi vaikuttaa. (Haastattelu 1, FT.)

Numeroiden yhdistämisen kokemuksiin ja sitä kautta tunteisiin voi ajatella heijastavan feministiselle tietoteorialle keskeistä ajatusta mielen ja ruumiin hierarkkisen erottelun purkamisesta sekä tiedon ja tietämisen ruumiillisuuden korostamista (esim. Harding 1991). Samalla hyvän numeron yhdistäminen hyvään tarinaan on keskeinen feministisen talousvaikuttamisen käytäntö, jonka merkitys korostuu etenkin perinteisessä ja sosiaalisessa mediassa, jotka nostettiin monissa haastatteluissa esiin keskeisinä feministisen talousvaikuttamisen areenoina. Feministinen tieto kuitenkin sopeutetaan ja mukautetaan ainakin jossain määrin poliittisen päätöksenteon logiikan lisäksi median ja viestinnän logiikkaan. Kuten politiikassa, myös mediassa objektiiviselta ja neutraalilta näyttävä tieto on vaikuttavinta (ks. Raeijmaekers ja Maesele 2017). Haastateltu kansainvälinen talusasiantuntija kuvaa tiedon viestinnällisyyttä:

Jos haluat saada tarinan läpi [mediassa], on aina hyvä olla tuoretta, uutta aineistoa ja tuloksia, erityisesti muutama tarkkaan valittu numero. He [toimittajat] tekevät jopa etusivun juttuja sellaisesta. – – Ei kyse ole ällistyttävästä tutkimuksesta tai jostain uudesta. Kyse on siitä, että tuo yhteen hyvän tarinan ja hyvän kehysten. (Haastattelu 11, FT.)

Hyvällä numerolla ja tarinalla feministiset talousvaikuttajat pyrkivät tuomaan suuren yleisen tietoisuuteen arvot ja ideologian talouspolitiikan taustalla:

leikkaukset kohdistuvat joihinkin ihmisryhmiin enemmän kuin toisiin ja on poliittinen valinta, keneen ne kohdistetaan. Myös Suomessa arvot hallituksen talouspolitiikan taustalla nousivat julkisen keskustelun kohteeksi, kun tutkijat kritisoivat julkisesti Sipilän hallituksen talouspolitiikkaa sukupuolten tasa-arvon heikentämisestä (Elomäki ym. 2019). Silloin heillä ei ollut vielä käytössä laskelmia hallituksen talouspolitiikan sukupuolivaikutuksista, joten tutkijat vetosivat muualla maailmassa tehtyihin laskelmiin talouskuripolitiikan sukupuolittuneista vaikutuksista. Mediassa tutkijoiden ”hyvä numero” täydentyi ”hyvällä tarinalla”, kun naisenemmistöisten julkisen sektorin alojen työntekijät, kätilöt eturintamassa, kertoivat, miten suunnitellut leikkaukset vaikuttaisivat heidän henkilökohtaisten talouteensa. Kätilöt antoivat kasvot numeroille, jolloin pääministerikin heltyi, hallitus perui osan leikkauksista ja Yle (2015) otsikoi: ”Sipilä: Kätilöt käänsivät pääni”.

Haastateltujen feminististen talousvaikuttajien oma suhtautuminen vaikuttamiseen valtavirtataloustieteen menetelmin tuotetun tiedon avulla on ristiriitainen: he ymmärtävät sen rajoitteet tiedon muotona mutta tukeutuvat siihen, koska se on talouspoliittisissa kamppailuissa vaikuttavaa, antaa selkänjojaa poliittisille väitteille ja tuo kokemuksellisille ja tunteita herättäville tarinoille uskottavuutta. Haastateltu kansainvälinen feministinen talousasiantuntija tuo esiin numeroiden tuottamisen tärkeyden niiden uskottavuuden vuoksi, vaikka kokeekin turhauttavaksi sen, että uskottavuus syntyy vain numeroiden avulla. Hän sanoo:

Viesti on vaikeampi saada viesti läpi ilman numeroa. Joten aina kun meillä on hyvää aineistoa talouskuripolitiikan tai julkisen talouden leikkausten vaikutuksista erilaisiin kotitalouksiin ja voimme näyttää simulaatiotyökalun avulla keneen ne vaikuttavat eniten, – – sillä on paljon enemmän vaikutusta kuin jos sen vain kertoisi. – – Se on joskus turhauttavaa, että vaikka argumentti on periaatteessa sama, numeroilla se on vaikuttavampi. (Haastattelu 12, FT.)

Feministisessä talousvaikuttamisessa siis numeroihin nojataan ennen kaikkea strategisesti: ei siksi, että ne koettaisiin ylivertaiseksi tiedon muodoksi vaan siksi, että numeroiden avulla voidaan todistaa hyväksyttävällä tavalla ihmisten kokemusten todellisuus ja se, mitä tiedetään teoreettisen tai laadullisen

tutkimuksen perusteella talouden ja yhteiskunnan valtasuhteista. Haastateltu suomalainen feministipoliitikko kuvaa tätä feministisen tiedon kaksoisstrategiana:

Feminismillä ja feministisellä tiedolla on aina ollut kaksoisstrategia tai kaksoisagenda. Yhtäältä sieltä marginaalista käsin kysymysten nostaminen esiin, mutta toisaalta myös sinne valtavirtaan puskeminen. Silloin se edellyttää tietysti operointia valtavirran keskustelujen ja käsitteiden kautta. (Haastattelu 13, FT.)

Haastatelluille feministisille talousvaikuttajille taloustieteen menetelmin tuotetut laskelmat ovat ”valtavirran” tietoa, jota voi strategisesti käyttää, vaikka omat tietoteoreettiset lähtökohdat ovat toisenlaiset. Siinä missä valtavirran tieto tietoon perustuvan päätöksenteon kontekstissa korostaa objektiivisen ja varman tiedon merkitystä sekä tiedon roolia näyttönä ennalta määritellyn politiikan vaikutuksista, feministinen tietokäsitys ymmärtää tiedon luonteeltaan osittaiseksi, paikantuneeksi ja transformatiiviseksi ja siten väistämättä poliittiseksi (esim. Haraway 1988; Harding 2001). Tiedon strategisen käytön nimissä haastateltavat eivät tuo esiin kvantifoidun tiedon epävarmuuksia ja katvealueita eivätkä myöskään poliittisuutta ja arvoja paitsi tiedon käytössä myös tiedon tuottamisen lähtökohtana. Kvantifoidun tiedon käytölle onkin tyypillistä, että tiedon tuottamisen prosessit, kuten aineistojen kerääminen, koodaaminen, puhdistaminen, tuottaminen numeroiksi ja tulkitseminen, ovat näkymättömissä ja numerot näyttäytyvät itseriittoisina (Espeland ja Stevens 2008, 416; ks. myös D’Ignazio ja Klein 2020). Samalla yksi feministisen tutkimuksen ja myös feministisen poliittisen talouden tutkimuksen tärkeimmistä lähtökohdista, tiedon ja sen tuottamisen sukupuolittuneiden valtasuhteiden kriittinen analyysi sekä pyrkimys ymmärtää maailmaa monenlaisten tietämisen tapojen välityksellä, jää feministisen talousvaikuttamisen ulkokehälle.

Feministinen talousvaikuttaminen pyrkii tuomaan tunteet, kokemukset ja arvot, etenkin tasa-arvon, talouspoliittisen keskustelun agendalle. Kun kvantifioitua tietoa käytetään strategisesti ja pyritään uskottavuuteen vaikenemalla sen omista tietoteoreettisista lähtökohdista, arvokeskustelu ei ulotu tiedonmuodostukseen itseensä.

Kvantifoinnilla kohti yhteiskunnallista muutosta?

Tässä artikkelissa olen tutkinut kvantifointia feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä ja kysynyt, miten kvantifointia käytetään vaikuttamisen keinona ja millaisia seurauksia kvantifoinnin käytäntöihin tukeutumisesta on feministiselle talousvaikuttamiselle. Olen tuonut esiin, että feministisessä talousvaikuttamisessa kvantifoidun tiedon tuottaminen ja käyttö on jännitteinen prosessi. Kvantifointi tekee näkyväksi sukupuolittunutta taloudellista epätasa-arvoa ja talouspolitiikan sukupuolittuneita vaikutuksia mutta jättää näkymättömiin ne, jotka eivät taivu mitattavuuden logiikkaan. Se lisää joidenkin ihmisryhmien näkyvyyttä tiedon kohteina ja tuottajina mutta vahvistaa ulossulkevaa asian-tuntijavaltaa. Se tuo tunteet, arvot ja arkiset kokemukset mukaan talouspoliittiseen keskusteluun mutta herättää vähemmässä määrin keskustelua arvoista tiedon taustalla sekä tiedon roolista poliittisessa päätöksenteossa.

Empiirinen tutkimukseni kvantifoinnista feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä haastaa myös joitakin kvantifoinnin sosiologian teoreettisia oletuksia herättäen kysymyksen siitä, kuinka yleisiä tai kontekstisidonnaisia kvantifointiin liittyvät tiedon ja vallan väliset suhteet ovat. Kvantifoinnin sosiologiassa on tuotu esiin, miten kvantifointi yksinkertaistaa ilmiöitä pelkistämällä ominaisuuksia numeroiksi, laatua määräksi (esim. Espeland ja Sauder 2007). Omassa analyysissäni olen kuitenkin osoittanut, että kvantifointi feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä toimii myös päinvastoin, tuomalla arkisen, kokemuksellisen ja ruumiillisen mukaan numeroihin. Kvantifoidun tiedon avulla feministiset talousvaikuttajat tekevät myös tilaa eriarvoisuuden kokemuksille ja tunteille talouspolitiikkaa koskevassa julkisessa keskustelussa. Havainnot osoittavat, että kvantifointia vallan käytäntönä on tarpeellista tarkastella lisäksi empiirisesti kiinnittäen erityistä huomiota paitsi siihen, mitä kvantifointi tekee, myös siihen, mitä kvantifoinnilla eri konteksteissa tehdään.

Tutkimukseni taustalla on ollut kaiken aikaa kysymys myös siitä, missä määrin kvantifointiin nojautuvalla feministisellä talousvaikuttamisella on mahdollista vaikuttaa sukupuolittuneisiin poliittis-taloudellisiin järjestyksiin, siis saada aikaan muutosta. Feministiset talousvaikuttajat kertoivat haastatteluisaan sekä onnistumisistaan että epäonnistumisistaan sukupuolinäkökulman tuomisesta talouspoliittiseen keskusteluun, mutta haastatteluissa on

lopulta hyvin vähän kertomuksia niistä konkreettisista muutoksista, joihin keskustelu tai vaikuttaminen olisi johtanut. Vaikka syyt muutoksen vaikeuteen ovat moninaisia, olen analyysissäni tuonut esiin monia tapoja, miten kvantifointi päättyy usein vahvistamaan niitä sukupuolittuneita hierarkioita, joita se pyrkii purkamaan. Tämä johdattaa kysymään: tulisiko feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä kurottaa enemmän kohti tiedon ja politiikan suhteita sekä pyrkiä purkamaan kvantifoinnin hegemonista asemaa politiikan evidenssihierarkioissa? Sukupuolittuneet tieto-valta-suhteet ovat feministisen tietoteorian ydinkysymyksiä, ja myös feministisen poliittisen talouden tutkimuksen merkittävä saavutus on ollut taloutta koskevan tiedonmuodostuksen politisoiminen (esim. Nelson 2022). Feministisen talousvaikuttamisen tieto on kriittistä, paikantuneisuutensa tunnistavaa, muutokseen sitoutunutta ja rakenteellista sukupuolistunutta ja globaalia eriarvoisuutta vastaan taistelevaa. Tämän tulisi näkyä myös sen tavassa käyttää tietoa feminististen tavoitteidensa ajamiseen. Tieto voi olla muutoksen väline vain silloin, kun myös tiedon ja tietämisen omat käytännöt asetetaan kriittisen katseen alaisiksi.

Viitteet

- 1) Haastattelut ovat tehneet Heini Kinnunen, Emma Lamberg ja Hanna Ylöstalo.
- 2) Haastattelut ovat tehneet Anna Elomäki, Elviira Eilittä, Hanna Kemppainen ja Hanna Ylöstalo.
- 3) Valtavirtaisella talusteorialla tarkoitetaan tässä yhteydessä uusklassista taloustiedettä. Vaikka se on metodologisesti ja epistemologisesti muita yhteiskuntatieteitä yhtenäisempi ja samalla suljetumpi tieteenala (esim. Eskelinen ja Jonker-Hoffrén 2017), sen sisällä tehdään kuitenkin monenlaista tutkimusta. Kuvaan sen feminististä kritiikkiä yleisluontoisesti, mutta on syytä muistaa, että niin uusklassisesta taloustieteestä kuin sen feministisestä kritiikistäkin löytyy vaihtelua ja sävyjä.

Kiitokset

Kiitän tähän tutkimukseen liittyvien hankkeiden tutkimusryhmiä: Tasa-arvoa talousarvioon -hankkeen isoa tutkimusryhmää sekä etenkin Anna Elomäkeä, joka johti hanketta kanssani, FEMTIE-hankkeen tutkimusryhmän Heini Kinnusta, Emma Lambergia ja Inna Perheentupaa sekä Numeroiden voima -hankkeen tutkimusryhmän Henri Koskista, Taru Lepistöä ja Mikko Poutasta. Erityisesti kiitän kaikkia haastateltavia heidän ajastaan ja ajatuksistaan.

Rahoitus

Tämän tutkimuksen ovat rahoittaneet Helsingin Sanomain Säätiö (hanke: Numeroiden voima: Tiedon kvantifointi hallinnan muotona politiikassa ja politiikan uutisoinnissa, 2022–2023) sekä Koneen Säätiö (hanke: Tasa-arvoa taloustietoon, feminismiä finanssipolitiikkaan, 2021–2024). Molempia hankkeita johtaa Hanna Ylöstalo.

Siteeratut haastateltavat

Tasa-arvoa taloustietoon, feminismiä finanssipolitiikkaan (FEMTIE) -projekti (feministinen talous, FT):

Haastattelut 1, 2, 6, 7, 11, 12: kansainvälinen talousasiantuntija

Haastattelu 8: suomalainen kansalaisjärjestötoimija

Haastattelu 13: suomalainen poliitikko

Tasa-arvoa talousarvioon -projekti (sukupuolitietoinen budjetointi, SB):

Haastattelut 3, 4, 5: budjettiviranomainen

Haastattelu 9: tasa-arvoviranomainen

Haastattelu 10: poliitikko

Lähteet

- Alasuutari, Pertti ja Qadir, Ali. 2019. *Epistemic governance: social change in the modern world*. Lontoo: Palgrave MacMillan.
- Bakker, Isabella. 2007. Social reproduction and the constitution of a gendered political economy. *New Political Economy*, 12:4, 541–556.
<https://doi.org/10.1080/13563460701661561>
- Beer, David. 2016. *Metric power*. Lontoo: Palgrave MacMillan.
- Brown, Wendy. 2015. *Undoing the demos: neoliberalism's stealth revolution*. New York: Zone Books.
- Brunila, Kristiina. 2009. *Parasta ennen: tasa-arvotyön projektitapaistuminen*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Bustelo, Maria, Ferguson, Lucy ja Forest, Maxime (toim.). 2016. *The politics of feminist knowledge transfer: gender training and gender expertise*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- D'Ignazio, Catherine ja Klein, Lauren F. 2020. *Data feminism*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Elomäki, Anna, Kantola, Johanna, Koivunen, Anu ja Ylöstalo, Hanna. 2019. Affective virtuosity: Challenges for governance feminism in the context of the economic crisis. *Gender, Work and Organization*, 26:6, 822–839.
<https://doi.org/10.1111/gwao.12313>
- Elomäki, Anna, Kantola, Johanna, Koivunen, Anu ja Ylöstalo, Hanna. 2020. Samettikolmiosta uuteen politisoitumiseen: muuttuva feministinen toimijuus. Teoksessa Johanna Kantola, Paula Koskinen Sandberg ja Hanna Ylöstalo (toim.), *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia: talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Helsinki: Gaudeamus, 129–149.
- Elomäki, Anna, Koskinen Sandberg, Paula, Räsänen, Tapio, Simanainen, Miska ja Jurva, Raisa. 2022. Koronakriisiin vastaava päätöksenteko ja tasa-arvopolitiikka. Teoksessa Merita Mesiäislehto, Anna Elomäki, Minna Kivipelto, Johanna Närvi, Tapio Räsänen, Hanna Sutela ja Elina Kärkkäinen (toim.), *Koronakriisin vaikutukset sukupuolten tasa-arvoon Suomessa*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisuja 46/2022. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 144–167.

- Elomäki, Anna ja Ylöstalo, Hanna. 2021a. From promoting equality to managing gender equality policy. *International Feminist Journal of Politics*, 23:5, 741–762. <https://doi.org/10.1080/14616742.2021.1880289>
- Elomäki, Anna ja Ylöstalo, Hanna. 2021b. Gender budgeting in the crossroad of gender policy and public financial management: The Finnish case. *Public Money & Management*, 41:7, 516–526. <https://doi.org/10.1080/09540962.2021.1927528>
- Elomäki, Anna ja Ylöstalo, Hanna, yhteistyössä Jurva, Raisa ja Lamberg, Emma. 2023. *Hallituksen tasa-arvo-ohjelmien vaikuttavuus ja toimivuus*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2023:41. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-248-0>
- Emejulu, Akwugo ja Bassel, Leah. 2017. Whose crisis counts? Minority women, austerity and activism in France and Britain. Teoksessa Johanna Kantola ja Emanuela Lombardo (toim.), *Gender and the economic crisis in Europe*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 185–208.
- Eräsaari, Leena. 2011. Sosiaalipalvelut käännöksen jälkeen. Teoksessa Elina Palola ja Vappu Karjalainen (toim.), *Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 181–203.
- Eskelinen, Teppo ja Jonker-Hoffrén, Paul. 2017. Taloustiede episteemisenä yhteisönä ja kamppailu asiantuntijuudesta. *Poliittinen talous*, 5:1, 91–120. <https://doi.org/10.51810/pt.96125>
- Esmark, Anders. 2020. *The new technocracy*. Bristol: Bristol University Press.
- Espeland, Wendy Nelson ja Sauder, Michael M. 2007. Rankings and reactivity: How public measures recreate social worlds. *American Journal of Sociology*, 113:1, 1–40. <https://doi.org/10.1086/517897>
- Espeland, Wendy Nelson ja Stevens, Mitchell L. 2008. A Sociology of quantification. *European Journal of Sociology*, 49:3, 401–436. <https://doi.org/10.1017/S0003975609000150>
- Federici, Silvia. 2021. *Patriarchy of the wage: notes on Marx, gender, and feminism*. Oakland: PM Press.
- Fraser, Nancy. 2023. *Cannibal capitalism*. Lontoo: Verso.
- Hacking, Ian. 1999. *The social construction of what?* Cambridge: Harvard University Press.

- Haraway, Donna. 1988. Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14:3, 575–599. <https://doi.org/10.2307/3178066>
- Harding, Sandra. 1991. *Whose science? Whose knowledge? Thinking from women's lives*. Milton Keynes: Open University Press.
- Hoard, Season. 2015. *Gender expertise in public policy: towards a theory of policy success*. New York: Springer.
- Hoppania, Hanna-Kaisa, Karsio, Olli, Näre, Lena, Olakivi, Antero, Sointu, Liina, Vaitinen, Tiina ja Zechner, Minna. 2016. *Hoivan arvoiset: vaiva yhteiskunnan ytimessä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hoskyns, Catherine ja Rai, Shirin M. 2007. Recasting the global political economy: counting women's unpaid work. *New Political Economy*, 12:3, 297–317. <https://doi.org/10.1080/13563460701485268>
- Julkunen, Raija. 2010. *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- Kunz, Rahel ja Prügl, Elisabeth. 2019. Introduction: Gender experts and gender expertise. *European Journal of Politics and Gender*, 2:1, 3–21. <https://doi.org/10.1332/251510819X15471289106077>
- Kuusela, Hanna ja Ylönen, Matti. 2013. *Konsulttidemokratia: miten valtiosta tehdään tyhmä ja tehoton*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lamberg, Emma, Kinnunen, Heini ja Ylöstalo, Hanna. 2023. Kuinka hiljaisuus rikotaan: feministisen taloustoimijuuden pragmaattinen kumouksellisuus. *Tiede & edistys*, 48:1, 11–27. <https://doi.org/10.51809/te.125687>
- Mau, Steffen. 2019. *The metric society: on the quantification of the social*. Cambridge: Polity Press.
- Mennicken, Andrea ja Espeland, Wendy Nelson. 2019. What's new with numbers? Sociological approaches to the study of quantification. *Annual Review of Sociology*, 45, 223–245. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-073117-041343>
- Merry, Sally Engle. 2011. Measuring the world: indicators, human rights, and global governance. *Current Anthropology*, 52:3, 83–95. <https://doi.org/10.1086/657241>
- Merry, Sally Engle. 2016. *The seductions of quantification: measuring human rights, gender violence, and sex trafficking*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Nelson, Julie A. 2022. Economics for (and by) humans. *Review of Social Economy*, 80:3, 269–282. <https://doi.org/10.1080/00346764.2020.1792966>
- O’Hagan, Angela ja Klatzer, Elisabeth. (toim.) 2018. *Gender budgeting in Europe: developments and challenges*. Cham: Palgrave MacMillan.
- Palonen, Emilia ja Saresma, Tuija. 2017. Perussuomalaiset ja populistinen retoriikka. Teoksessa Emilia Palonen ja Tuija Saresma (toim.), *Jätkät ja jyttyt: perussuomalaiset ja populismin retoriikka*. Tampere: Vastapaino, 13–43.
- Pearson, Ruth ja Elson, Diane. 2015. Transcending the impact of the financial crisis in the United Kingdom: towards Plan F – a feminist economic strategy. *Feminist Review*, 109:1, 8–30. <https://doi.org/10.1057/fr.2014.42>
- Piattoeva, Nelli ja Boden, Rebecca. 2020. Escaping numbers? The ambiguities of the governance of education through data. *International Studies in Sociology of Education*, 29:1–2, 1–18. <https://doi.org/10.1080/09620214.2020.1725590>
- Porter, Theodore. 1995. *Trust in numbers: the pursuit of objectivity in science and public life*. Princeton: Princeton University Press.
- Prügl, Elisabeth. 2011. Diversity management and gender mainstreaming as technologies of government. *Politics & Gender*, 7:1, 71–89. <https://doi.org/10.1017/S1743923X10000565>
- Prügl, Elisabeth. 2015. Neoliberalising feminism. *New Political Economy*, 20:4, 614–631. <https://doi.org/10.1080/13563467.2014.951614>
- Raeijmaekers, Daniëlle ja Maesele, Pieter. 2017. In objectivity we trust? Pluralism, consensus, and ideology in journalism studies. *Journalism*, 18:6, 647–663. <https://doi.org/10.1177/1464884915614244>
- Rai, Shirin M., Hoskyns, Catherine ja Thomas, Dania. 2014. Depletion: the cost of social reproduction. *International Feminist Journal of Politics*, 16:1, 86–105. <https://doi.org/10.1080/14616742.2013.789641>
- Rose, Nikolas. 1991. Governing by numbers: Figuring out democracy. *Accounting Organizations and Society*, 16:7, 673–692. [https://doi.org/10.1016/0361-3682\(91\)90019-B](https://doi.org/10.1016/0361-3682(91)90019-B)
- Rönblom, Malin, Hudson, Christine ja Teghtsoonian, Katherine (toim.). 2017. *Gender, governance and feminist analysis: missing in action?* Lontoo: Routledge.
- Tilastokeskus. 2021. Kotitaloustuotannon arvo. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/kotsa/2020/kotsa_2020_2021-11-11_tie_001_fi.html [Luettu 3.5.2023]

- Triantafillou, Peter. 2017. *Neoliberal power and public sector reforms*. Manchester: Manchester University Press.
- Tuomi, Jouni ja Sarajärvi, Anneli. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- Valtiovarainministeriö. 2022. Uudistuva ja kestävä Suomi: Valtiovarainministeriön virkamiespuheenvuoro 2022. Helsinki: Valtiovarainministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-205-5>
- Yle. 2015. Sipilä: Kätilöt käänsivät pääni. *Yle*, 28.9.2015. <https://yle.fi/a/3-8338636> [Luettu 3.5.2023]
- Yliaska, Ville. 2014. *Tehokkuuden toiveuni: uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle*. Helsinki: Into.
- Ylönen, Matti, Jaakkola, Jussi, Saari, Leevi ja Hiilamo, Heikki. 2020. Näyttöperusteisuus ja yritysten verotus: ekonomismien nousu suomalaisen yhteisöveropolitiikan tiedontuotannossa. *Poliittinen talous*, 8:1, 27–69. <https://doi.org/10.51810/pt.96159>
- Ylöstalo, Hanna. 2020. Depoliticisation and repoliticisation of feminist knowledge in a Nordic knowledge regime: The case of gender budgeting in Finland. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 28:2, 126–139. <https://doi.org/10.1080/08038740.2020.1727008>
- Ylöstalo, Hanna. 2022. Feminism at the crossroads of neoliberalism and neoconservatism: Restructuring women’s labor in the context of family leave reform in Finland. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 29:4, 1336–1359. <https://doi.org/10.1093/sp/jxac008>
- Ylöstalo, Hanna, Koskinen, Henri, Poutanen, Mikko ja Lepistö, Taru. 2023. *Numeroiden voima politiikan journalismissa*. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9352-9>
- Ylöstalo, Hanna ja Lamberg, Emma. 2022. Taistelusta teknokratiaan: tasa-arvopolitiikan professionaalistuminen Suomessa. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning*, 35:2–3, 3–15.

Refereed journal article

A good number and a good story: Quantification as a practice of feminist economic influencing

Hanna Ylöstalo, yhteiskuntatieteiden tohtori, dosentti, sosiologian yliopistonlehtori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Abstract

The article investigates quantification, the production and communication of numbers, in feminist economic interventions. Quantification has become central practice in contemporary societies, describing and producing social life and policy-making. The article focuses on feminist economic interventions that aim to bring feminist perspectives into public discussions about the economy and economic policies. It approaches quantification as a form of epistemic governance, a way of influencing politics and public opinion by shaping perceptions of the economy and economic policy, actors, and norms and ideals. The article shows tensions within quantification in feminist economic interventions: quantification makes gendered economic inequalities visible, but mainly if they can be measured; it makes some feminists' perspectives visible in economic policies but increases the power of experts; it brings affects, values and experiences into economic policies, but leaves out the politics and values of knowledge-production in evidence-based policy.

Keywords: epistemic governance, quantification, gender budgeting, gender equality policy, knowledge
<https://doi.org/10.51810/pt.129450>

Katsausartikkeli

Tuhansien toimenpiteiden Suomi: Orpon hallituksen ohjelmaneuvottelut teknopoliittisena prosessina

Juri Mykkänen, Doctor of Philosophy, vanhempi yliopistonlehtori, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Hanna Wass, valtiotieteiden tohtori, yleisen valtio-opin dosentti, varadekaani, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Abstrakti

Katsausartikkeli analysoi kokoomuksen puheenjohtaja Petteri Orpon luotsaamia hallitusneuvotteluita ja niiden tuloksena syntynyttä hallitusohjelmaa teknokraattisen asiantuntijatiedon käytön näkökulmasta. Kysymystä lähestytään käyttämällä teknopolitiikan käsitettä, joka viittaa poliittisten päämäärien ja runsaan asiantuntijatiedon yhdistämiseen. Tuloksista nousee esiin vahva yhteys neuvottelupöydissä tehtyjen toimenpidekirjausten ja asiantuntijakuulemisten välillä. Havaintoa voidaan selittää usealla eri tavalla, mutta katsauksen tulkinta korostaa hallitusneuvottelujen poliittisen asetelman merkitystä enemmän kuin asiantuntijoiden itsensä pyrkimystä vallankäyttöön. Oikeistopopulistisen puolueen mukanaolo neuvotteluissa saattoi myös osaltaan lisätä asiantuntijatiedon käyttöä. Sama vaikutus oli kokoomuksen pyrkimyksellä rakentaa hyvin yksityiskohtainen ohjelma, jota oli mahdollista ryhtyä nopeasti toteuttamaan.

Avainsanat: teknokratia, hallitusneuvottelut, hallitusohjelma, Suomi

<https://doi.org/10.51810/pt.141517>

Johdanto

Hallituksen muodostaminen on monella tapaa jännitteinen prosessi, joka vaatii useiden eri suuntaan vetävien tavoitteiden yhteen sovittelua. Vaalituloksen muuntaminen hallituspohjaksi ja yhtenäiseksi hallitusohjelmaksi on erityisen kimuranttia Suomen kaltaisessa monipuoluejärjestelmässä, jossa äänet jakautuvat usean keskisuuren puolueen kesken eivätkä puolueet ole etukäteen muodostaneet keskenään kilpailevia ja sisäisesti ohjelmatasolla yhtenäisiä blokkeja, kuten usein verrokkina viitatussa Ruotsissa on ollut tapana (Hellström ja Lindahl 2021; Raunio 2021).

Oman paineensa hallitusneuvotteluihin tuo nykyisessä monikriisissä ajassa korostuva tarve pitkäjänteiseen politiikkaan yhden vaalikauden sijaan (Oksanen ja Vogt 2023). Pitkäjänteisen politiikan perään kuuluttaminen näkyi vuoden 2023 eduskuntavaalien edellä kahdessa virkamiespuheenvuorossa, joissa hahmoteltiin julkisen talouden tarpeista lähtevää tavoitteenasettelun mallia tulevien hallituskautien ohjaamiseksi (valtiovarainministeriö 2022a; 2022b; ks. myös Virtanen ja Wass 2022). Erityisasemaan on noussut nimenomaan talouspolitiikka ja sen perustana oleva valtiovarainministeriön tuottama tiedonmuodostus ja ennakointi (Mykkänen 2016; Heikkinen ja Tiihonen 2010; Tiihonen 1990). Toisaalta äänestäjät ovat usein siinä mielessä ”likinäköisiä”, että he haluavat politiikalta ennemmin lyhyellä aikavälillä saavutettavia etuuksia kuin pitkälle tulevaisuuteen suuntautuvia investointeja, joiden hyödyt ovat vaikeammin hahmotettavissa (Herne ja Palosaari 2023; Jacobs ja Matthews 2012; 2017; Rapeli 2023). Hallitusneuvottelut vaativat tasapainoilua myös näiden vaatimusten välillä. Ratkaisu politiikan linjasta tiivistyy usein julkisen talouden tilasta tuotettuun asiantuntija-analyysiin ja siitä johdettuun finanssipolitiikan linjaan, jonka tulkinta saattaa ratkaista hallituskoalition syntymisen, kuten näytti käyvän eduskuntavaalien jälkeen keväällä 2023.

Oikeistopopulististen puolueiden osallistuminen hallitusneuvotteluihin tuo mukanaan omat jännitteensä. Populismien suhde hitaaksi ja tehottomaksi moitittuun parlamenttivetoiseen demokratiaan on monesti jo lähtökohtaisesti kireä (Bickerton ja Invernizzi Accetti 2017; Wass 2023; Wass ja Tiihonen 2023). Valtaan päästyään populistipuolueilla on usein kova paine ylläpitää rakentamaansa erottelua ”korruptoituneen eliitin” ja ”kansan” välillä jatkamalla hyökkäyksiä esimerkiksi aikaisempia hallituksia kohtaan (Schwörer

2022). Populistipuolueiden äänestäjät suhtautuvat usein epäluuloisesti monipuoluehallituksille ominaiseen poliittiseen kaupankäyntiin (Plescia ja Eberl 2021), mikä voi olennaisesti heikentää puolueiden kykyä ja halua muodostaa kompromisseja hallituskumppaneiden kesken. Myös vallan keskittäminen toimeenpanevalle elimelle saatetaan kokea tarpeellisena uudistusten rivakaksi toteuttamiseksi, jolloin eri intressiryhmien kautta toteutuva moniääninen edustuksellisuus näyträttyy lähinnä hidasteena (Ruth-Lovell ja Grahn 2023).

Toisaalta populistinenkin puolue joutuu sovittamaan suoraviivaiset pyrkimyksensä sekä koalitionhallituksen että vallitsevien lakien ja asetusten kontekstiin. Jotta populististen puolueiden ajamat tavoitteet saataisiin istumaan toteuttamiskelpoiseen hallitusohjelmaan, poliittisten tavoitteiden realistisuutta on tarpeen pohjustaa asiantuntijatiedon avulla. Vaikka populistisessa retorikassa suhtaudutaan usein asiantuntijuuteen kriittisesti osana yhteiskunnan eliittirakennetta (Mede ym. 2022), halu häivyttää tavoiteltua yhtenäisyyttä repivä politiikan kiistanalaisuus ja moniäänisyys tietopohjaisuuden taakse voi vahvistaa yleisempää asiantuntijavallan kasvua päätöksenteossa (Tortola 2020). Hallituksessa tehdyt päätökset ovat tällöin myös helpommin perusteltavissa äänestäjille yleisen hyvän edistämisenä. Samalla poliittinen vastuu hämärtyy (Caramani 2017). Myös äänestäjien mieltymyksissä populismin ja teknokratian kannatus näyttävät liittyvän toisiinsa (Bertsou ja Caramani 2022; Heyne ja Costa Lobo 2021).

Populistipuolueiden osallistuminen hallitusneuvotteluihin saattaa siten pikemminkin lisätä neuvotteluiden asiantuntijakeskeisyyttä kuin vähentää sitä. Tämänkaltaisessa ”teknopopulismissa” on kyse uudentyyppisestä poliittisesta hallinnasta, jossa menneisyyden painolasteista ja ideologisista jakolinjoista riippumattomien asiantuntijoiden oletetaan löytävän tehokkaita ratkaisuja akuutteihin yhteiskunnallisiin ongelmiin (Bickerton ja Invernizzi Accetti 2021). Toisaalta hallituskumppanit saattavat käyttää asiantuntijatietoa rajoittaakseen populistien vaatimuksia ja vähentääkseen ylilyöntien ja irtiottojen mahdollisuutta. Luottamuksen varmistamiseksi populistien tavoitteille voidaan antaa teknokraattinen ilmiäsu, jossa asiantuntijoiden avulla poliittiset tavoitteet konkretisoidaan yksityiskohtaisesti. Samalla ohjelmasta poikkeamisesta tulee vaikeampaa. Lisäksi tietopohjaisuuteen sitoutumisen vuoksi muutokset vaatisivat tuekseen uusia asiantuntija-arvioita.

Tarkastelemme tässä katsausartikkelissa Petteri Orpon hallituksen muodostamiseen johtaneita neuvotteluita asiantuntijatiedon näkökulmasta ja nostamme esiin siihen liittyviä politiikan teknokratisoitumisen piirteitä. Analyysin ytimen muodostavat hallitusneuvottelujen asiantuntijakuulemisista koostamamme ja analysoimamme tilastoaineistot. Täydennämme näin syntyvää analyysiä myös muilla aineistoilla, kuten medialähteillä ja yhdellä taustahaastattelulla. Viittaamme teknokratisoitumisella kehityskulkuun, jossa arvopohjaan ja ideologiaan perustuvat poliittiset valinnat pyritään esittämään kaikkia hyödyttävinä ”objektiivisina” ratkaisuin, joihin kuka tahansa päätyisi käytettävissä olevan asiantuntijatiedon pohjalta (Caramani 2020, 3). Asetamme Orpon oikeistohallituksen ohjelmaneuvottelut aikaisempien neuvotteluiden kontekstiin ja peilaamme neuvottelutulosta hallitusohjelman luonteesta käytyyn keskusteluun. Katsauksen lopussa pohdimme neuvotteluissa ilmenneen teknokratisoitumisen heijastumista varsinaiseen hallitustyöskentelyyn.

Hallitusohjelman toimenpiteiden ja asiantuntijakuulemisten yhteys

Yksi tapa tarkastella hallitusneuvottelujen teknokraattisuutta on kiinnittää huomio prosessiin osallistuneiden asiantuntijoiden määrään. Tässä tarkastelutavassa ei oleteta, että päätöksenteko siirtyisi asiantuntijoille esimerkiksi siten, että pääministeriksi tai keskeisiin ministeritehtäviin nimitettäisiin puoluepolitiikan ulkopuolelta tulevia henkilöitä (esim. Alexiadou ja Gunaydin 2019; Pastorella 2016; Wratil ja Pastorella 2018). Samanaikaisesti pidetään selvänä, ettei päätöksiä voida tehdä ilman asiantuntijoiden myötävaikutusta (Caramani 2020). Asiantuntijoiden osallistuminen hallitusneuvotteluihin on Suomessa tavanomaista. Hallitustunnustelija voi päättää rajoittaa asiantuntijoiden määrää, kuten Juha Sipilä teki keväällä 2015, tai hän voi omaksua liberaalin linjan ja antaa ratkaisuvallan neuvotteluryhmille, kuten Orpo toimi keväällä 2023.

Tarkastelemme aluksi Orpon johtamien neuvotteluiden asiantuntijakeskeisyyttä muutamien tunnuslukujen pohjalta. Kokoomuksen johdolla touko-kesäkuussa neuvoteltu hallitusohjelma on poikkeuksellisen yksityiskohtainen. Laskujemme mukaan siinä on mainittu kaikkiaan 1 715 yksittäistä toimenpidettä. Jos jätetään huomiotta hankalina tai vähemmän merkityksellisinä

selvitettäväksi merkityt asiat, jää jäljelle vielä 1 435 toimenpidettä, joiden yksityiskohtaisuuden taso vaihtelee huomattavasti (taulukko 1, s. 48). Vertailu Jyrki Kataisen niin ikään pitkään ohjelmaan antaa perspektiiviä: virkamiehet tunnistivat siitä noin 900 toimenpidettä (Mykkänen ja Virtanen 2020, 215)

Neuvottelut käytiin kahdeksassa kokoomusvetoisessa temaattisessa neuvottelupöydässä, joiden lisäksi puoluesihteereillä ja valtioneuvoston johtamiseen liittyvillä asioilla oli omat pöytänsä. Neuvottelupöydissä oli tarkemmin rajattuihin teemoihin keskittyneitä jaostoja, joiden jäsenyyksissä oli jonkin verran päällekkäisyyksiä. Eniten toimenpiteitä (361) esitettiin sisäiseen turvallisuuteen, oikeudellisiin asioihin ja maahanmuuttoon keskittyneessä pöydässä 8, jota voidaan pitää yhtenä perussuomalaisten neuvottelijoiden prioriteetti-alueista. Tässä pöydässä kirjattiin ohjelmaan paitsi eniten täsmätoimenpiteitä (157) myös eniten selvitettäväksi jääviä asioita (77). Myös yrittäjyyteen, sääntelyn vähentämiseen, talouskasvun edistämiseen, infrastruktuuriin ja maatalouden kannattavuuteen keskittynyt Kasvun kaava -neuvottelupöytä 5 kirjasi suuren määrän toimenpiteitä (335). Täsmätoimenpiteitä, joille ei ollut osoittaa tarkkaa toteutustapaa, oli pöydässä 5 itse asiassa hieman enemmän kuin pöydässä 8. Yritysmuotoisiin kasvutekijöihin keskittyvää pöytää 5 voidaan pitää oikeistohallituksessa tasaisesti kaikille poliittisesti relevanttina. Sosiaali- ja terveystalouteen ja aluehallintoon keskittynyt pöytä 2 kirjasi kolmanneksi eniten toimenpiteitä (243) ohjelmaan.

Kun tarkastelimme eniten esityksiä kirjanneita neuvottelupöytiä asiantuntijatiedon hyödyntäjinä, havaitsimme, että niissä vastaavasti kuultiin eniten asiantuntijoita (kuvio 1, s. 50). Kirjattujen esitysten ja asiantuntijakuulemisten välillä on havaittavissa voimakas, tilastollisesti merkitsevä korrelaatio. Vaikka siitä ei voi suoraan päätellä syy-seuraus-suhdetta, antaa kuvio 1 viitteitä siitä, että asiantuntijoiden kuuleminen on kasvattanut esitysten määrää. Oletus perustuu siihen, että asiantuntijoiden käyttö lisää neuvottelijoiden tietoisuutta käsiteltävän asian eri ulottuvuuksista ja politiikkaideoiden vaikutuksista. Mitä enemmän kuullaan eri asiantuntijoita, sitä todennäköisempää on, että esiin nousee uusia ulottuvuuksia tai osaongelmia, jotka pitää ratkaista varsinaisen päätavoitteen saavuttamiseksi tai jättää selvitettäväksi.

Syitä asiantuntijoiden ahkeraan kuulemiseen voi olla useita. On esimerkiksi mahdollista, että asiantuntijoiden tarve on seurausta neuvottelujen kohteena olevien asioiden monimutkaisuudesta tai poliittisten pyrkimysten esille

TAULUKKO 1. NEUVOTTELUPÖYTIEN HALLITUSOHJELMAAN TEKEMÄT TOIMENPIDE-ESITYKSET (ESITYSTEN MÄÄRÄN MUKAISESSA SUURUUSJÄRJESTYKSESSÄ).¹

	Pöytä 8: Turvallinen ja kriisin- kestävä oikeus- valtio	Pöytä 5: Kasvun kaava	Pöytä 2: Toimiva ja kestävä hyvinvoin- tiyhteis- kunta	Pöytä 6: Puhtaan energian Suomi	Pöytä 3: Hyvin- vointi syntyy työstä	Pöytä 7: Kansain- välinen ja aktiivinen Nato- Suomi	Pöytä 4: Osaava Suomi	Pöytä 1: Kestävä julkisen talous	Puolue- sihteeri- pöytä	Valtio- neuvoston johta- minen	Yh- teensä
Selvi- tykset	77 (21 %)	46 (14 %)	51 (21 %)	26 (13 %)	33 (22 %)	13 (9 %)	22 (18 %)	7 (18 %)	2 (10 %)	3 (18 %)	280 (17 %)
Täsmen- tyvät- tömlä- toimen- piteet	126 (35 %)	154 (46 %)	106 (44 %)	107 (52 %)	46 (30 %)	70 (49 %)	58 (48 %)	14 (35 %)	3 (14 %)	6 (35 %)	690 (42 %)
Täsmäl- liset toimen- piteet	157 (44 %)	135 (40 %)	82 (34 %)	72 (35 %)	73 (48 %)	60 (42 %)	41 (34 %)	14 (35 %)	16 (76 %)	8 (47 %)	658 (40 %)
Toimen- piteestä pidätty- minen	1 (0 %)	0 (0 %)	4 (2 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	5 (13 %)	0 (0 %)	0 (0 %)	10 (1 %)
Yhteensä	361 (100%)	335 (100%)	243 (100%)	205 (100%)	152 (100%)	143 (100%)	121 (100%)	40 (100%)	21 (100%)	17 (100%)	1 638 (100%)*

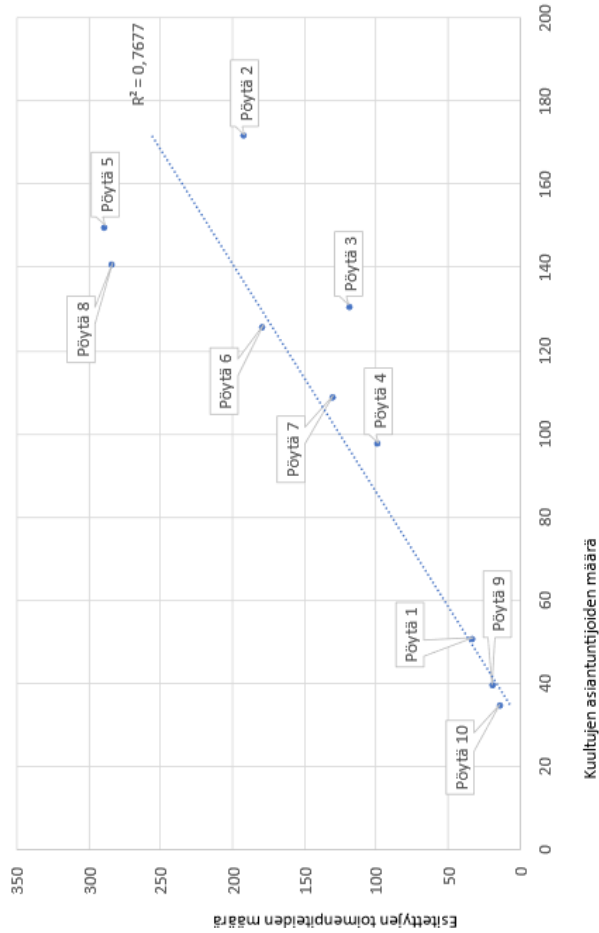
*Taulukosta puuttuu 29 toimenpidettä, joille ei ollut nimetty erikseen neuvottelupöytää (Suomi liikkeelle -ohjelma).

nostamista vaikeista juridisista ja hallinnollisista kysymyksistä. Neuvottelijat ovat saattaneet itse tehdä runsaasti aloitteita, joita tukemaan he ovat kutsuneet sopiviksi katsomiaan asiantuntijoita. Voi myös olla, että perussuomalaisten keskuudestaan valitsemien neuvottelijoiden kokemattomuus hallitusneuvotteluissa on johtanut haluun varmistaa kirjausten realistisuus ja mahdolliset vaikutukset asiantuntijoilta. Myös Orpon tavalla johtaa neuvotteluita lienee ollut jokin vaikutus. Haastattelemamme neuvottelulähteen mukaan hyvin valmistautuneella kokoomuksella oli etulyöntiasema muihin osapuoliin nähden. Vaikka kokoomuksen neuvottelijoilla ei juuri tästä syystä olisi ollut suurta halua kutsua asiantuntijoita kuultaviksi, muilla puolueilla näin saattoi olla. Orpo halusi myös antaa neuvottelijoille runsaasti aikaa kirjausten hiomiseen, mikä on saattanut kannustaa asiantuntijoiden kuulemiseen neuvotte-
lustrategisista syistä silloinkin, kun se ei olisi ollut tiedollisesti välttämätöntä. Neuvottelupöydillä oli vapaus valita kuulemansa asiantuntijat.

Hallitusneuvotteluissa kuultiin tällä kertaa poikkeuksellisen paljon asiantuntijoita riippumatta siitä, mitkä syyt tähän vaikuttivat. Kaikkiaan kuultiin yli tuhatta asiantuntijaa, joista noin puolet edustivat viranomaisorganisaatioita, ennen kaikkea ministeriöitä (kuvio 2, s. 52). Asiantuntijoiden runsaskaan käyttö ei ole itsessään erityistä: myös aikaisemmin neuvotteluissa on turvaututtu lukuisiin asiantuntijoihin, ennen kaikkea ministeriöiden virkamiehiin. Vertailun vuoksi Antti Rinteen johtamissa neuvotteluissa keväällä 2019 kuultiin 378 asiantuntijaa (valtioneuvoston viestintäosasto 2019). Orpon neuvotteluihin ministeriöt tuottivat myös suuren määrän selvityksiä neuvottelijoiden tarpeisiin. Valtioneuvoston kanslia julkaisi niitä kaikkiaan 511 kappaletta. Tämän lisäksi neuvottelupöydillä on luettavana neuvotteluiden aloituseminaarin materiaalit ja kansliapäälliköiden katsaukset. Yliopistoja ja tutkimuslaitoksia edustavia asiantuntijoita kuultiin jokseenkin paljon, kuten myös työmarkkinajärjestöjen ja muiden etujärjestöjen edustajia.

Hallitusneuvotteluprosessi on kokonaisuudessaan hallitustunnustelijan määräysvallassa. Hän ja hänen taustajoukkonsa määrittävät neuvotteluorganisaation, jakavat puheenjohtajuudet ja pitävät huolta koordinaatiosta. Tästä vallitsee puolueiden kesken selkeä yksimielisyys (valtioneuvosto 2023a). Toukokuussa 2023 lähdettiin siten vaalituloksen pohjalta suurimman puolueen kokoomuksen johdolla neuvottelemaan hallituksen kokoonpanosta ja sen ohjelmasta. Kokoomus halusi nimenomaan yksityiskohtaisen ohjelman:

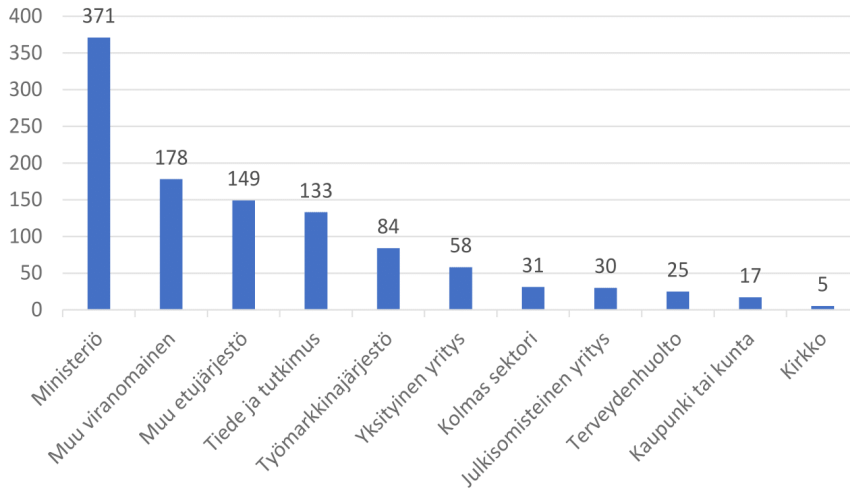
KUVIO 1. NEUVOTTELUPÖYTIEN ASIANTUNTIJOIDEN MÄÄRÄ SUHTEESSA PÖYDISSÄ TEHTYJEN TOIMENPIDE-ESITYSTEN MÄÄRÄÄN (N = 1 358, ESITYKSET SELVITETTÄVISTÄ ASIOISTA POISTETTU).

- Pöytä 1: Kestävä julkinen talous
- Pöytä 2: Toimiva ja kestävä hyvinvointiyhteiskunta
- Pöytä 3: Hyvinvointi syntyy työstä
- Pöytä 4: Osaava Suomi
- Pöytä 5: Kasvun kaava
- Pöytä 6: Puhdasta energiaa Suomi
- Pöytä 7: Kansainvälinen ja aktiivinen Nato-Suomi
- Pöytä 8: Turvallinen ja kriisikestävä oikeusvaltio
- Pöytä 9: Puoluesihteeri-pöytä
- Pöytä 10: Valtioneuvoston johtaminen

Korrelaatio
Spearman: .927, p<.001

KUVIO 2. NEUVOTTELUPÖYTIIN KUTSUTTUJEN ASIAANTUNTIJOIDEN MÄÄRÄ SEKTOREITTAIN (N = 1 081).

se ei ollut tulosta vain siitä, että asiat olisivat olleet vaikeita ja kiistanalaisia tai että osapuolten keskinäinen luottamus olisi ollut koetuksella. Nämäkin ovat olennaisia seikkoja, mutta kokoomuksen neuvottelustrategiaan kuului yksityiskohtaisuuden tavoittelu, jotta voitaisiin varmistaa ohjelman toteuttaminen. ”Se varmistaa muutosta”, Orpo totesi kesäkuussa (Salminen 2023). Tämä heijastui myös asiantuntijoiden käyttöön hallitusneuvotteluissa. Kokoomuksen varapuheenjohtaja Antti Häkkänen ennakoiki yksityiskohtaista ohjelmaa jo siinä vaiheessa, kun hallitustunnustelijan johdolla laadittiin puolueille tunnustelijan kysymyksiä huhtikuussa (Ahonen 2023). Tärkeää on myös huomata se, että hallitusneuvottelija edeltäneen nelivuotisen oppositiokauden aikana kokoomuksessa tehtiin perusteellista valmistelutyötä mahdollista pääministeriyttä varten (Ijäs 2023; Heasman ja Backman 2021, 24–28).

Kokoomuksella oli selkeät julkiseen talouteen, sosiaaliturvaan ja työelämän muutokseen liittyvät tavoitteensa, joiden toteuttamiseen oli pitkälti mietitty keinot valmiiksi, jopa lakipykälä myöten. Kokoomus poikkesi hallitusneuvottelujen totutusta mallista esittämällä neuvotteluryhmille pohjapaperit, joista ryhmien oli tarkoitus lähteä liikkeelle. Kokoomuksella oli ollut omia poliitikoista ja asiantuntijoista koostuvia työryhmiään valmistelemissa ohjelmakirjauksia

jo edeltävänä syksynä (oma haastatteluaineisto 28.9.2023²). Tämä todennäköisesti lisäsi painetta asiantuntijoiden käyttöön varsinaisissa hallitusneuvotteluissa, koska muut puolueet eivät olleet yhtä perusteellisesti valmistautuneita ja mahdollisesti kokivat joutuvansa altavastajiksi ilman omia asiantuntijoita. Kokoomus olisi pystynyt laatimaan hallitusohjelman hyvinkin nopeasti, mutta muille puolueille haluttiin antaa aikaa perehtyä pohjapapereihin ja edistää myös omia näkemyksiään, osin asiantuntijoiden avustuksella. Kokoomuksessa esiintyi myös epäluottamusta perussuomalaisten kykyyn ja haluun sitoutua hallitusohjelmaan, mikä osaltaan kannusti yksityiskohtaisiin kirjauksiin (oma haastatteluaineisto 28.9.2023). Kolmantena poliittisena yksityiskohtia lisäävänä tekijänä olivat varsinkin ruotsalaisen kansanpuolueen neuvottelijoille vaikeat maahanmuuton rajoittamiseen liittyvät kysymykset, joita perussuomalaiset vaativat hallitusohjelmaan. Asiantuntijatieto oli tässä tapauksessa laajasti käytössä.

Yksityiskohtien politiikkaa

Kun arvioidaan ohjelmaneuvoitteluiden teknokraattisuutta, on syytä kysyä, onko löydettävissä jokin yhteinen tekijä teknisiä yksityiskohtia lisäävän poliittisen paineen ja asiantuntijoiden läsnäolon taustalla. Molemmat ovat alisteisia nyky-yhteiskuntaa luonnehtivalle monimutkaisuudelle. Hallitusohjelmaa on melko mahdotonta laatia yleisellä tasolla niin, että onnistutaan tavoitteiden toteutuksessa ilman, että jokaista toimenpidettä tarkastellaan suhteessa olemassa olevaan säädöskehikkoon ja arvioidaan toimenpiteiden vaikutuksia asetettuja tavoitteita vasten. Lainvalmistelun prosessi on monin tavoin säädelty tietopohjan ja asianosaisten kuulemisen suhteen. Se on siis poliittisessa ohjauksessa tehtävää asiantuntijatyötä, jota jokaisen hallitusohjelman toteuttaminen vaatii. Asiantuntijat saattavat myös itse olla aktiivisia ja pyrkiä vaikuttamaan ohjelmaneuvoitteluiden tulokseen. Perinteisesti ministeriöissä valmistaudutaan hallitusneuvotteluihin hyvissä ajoin esimerkiksi kokoamalla erilaisia katsauksia ja aineistoja neuvottelijoiden käyttöön. Osin näihin aineistoihin siivilöityy ministeriöiden keskeneräisiä hankkeita, mutta niihin sisältyy myös ministeriöissä vireillä olevia suunnitelmia tai johtavien virkamiesten näkemyksiä oman hallinnon alansa suunnasta.

Lähihistorian hallitukset ovat kokeilleet erilaisia keinoja tavoitteidensa läpiviennin systematisoimiseksi virkakoneistossa. Esimerkiksi Kataisen, Sipilän ja Rinteen hallitukset teettivät valtioneuvoston kansliassa hallitusohjelman toimeenpanosuunnitelman, jossa hallitusohjelman keskeiset tavoitteet oli konkretisoitu ja niille oli asetettu vastuuministeriöt aikatauluineen. Ministerivaliokunnat ja ministerityöryhmät sekä näitä avustavat virkamiessihteeristöt ovat olleet keskeiset hallituksen ”työrukkaset” toimenpiteiden koordinaatiossa. Myös hallituksen epävirallinen, yleensä keskiviikkoisin kokoontuva iltakoulu on ollut paikka, jossa ministerit pystyvät koordinoimaan toimenpiteitä. Poikkeuksena tähän Sipilän hallitus otti iltakoulun sijaan käyttöönsä erityiset strategiaistunnot, joissa käytiin läpi hallitusohjelman ”kärkihankkeiden” toimeenpanoa. Sittemmin monimuotoisempi iltakouluinstituutio on palautettu osaksi hallituksen rutiineja. Orpon hallitus poikkesi tästä perinteestä jättämällä toimeenpanosuunnitelman tekemättä. Toisaalta hallitusohjelma on itsessään niin detaljoitu, että se pitkälti korvaa vastaavan suunnitelman. Toimenpiteiden vastuuministeriöistä linjattiin alustavasti jo silloin, kun neuvotteluorganisaatiosta eli niin kutsutuista reformipöydistä ja niiden jaostoista päätettiin. Neuvottelupöydistä toimenpiteet siirtyivät hallitusohjelman luvuiksi ja edelleen hallituksen seitsemään ministerityöryhmään ja neljään lakisääteiseen ministerivaliokuntaan (valtionalous, Euroopan unionin (EU) asiat sekä ulko- ja turvallisuuspolitiikka) asianmukaisine vastuuministeriöineen.

Mitä monimutkaisempi asia on pöydällä, sitä enemmän tarvitaan asiantuntijoita kertomaan sen toteuttamismahdollisuuksista. Esimerkiksi hallitusneuvottelujen pöydässä 1 julkisen talouden ja verotuksen toimenpiteet eivät vaatineet lukuisaa asiantuntijoiden joukkoa, koska hallituspuolueet olivat sitoutuneet valtiovarainministeriön esittämään julkisen talouden tasapainotamistavoitteeseen. Talouden tasapainotusta varten tehtävistä säästöistä suurin osa oli esitelty jo ennen vaaleja valtiovarainministeriön omassa virkamiespuheenvuorossa ja sen liitemuistioissa sekä meno- ja verokartoituksissa. Hallituspuolueiden yhteinen näkemys, jonka mukaan hallitus ei omin toimin nosta kokonaisveroastetta, oli myös selvillä. Sosiaaliturvaan kohdistuvien leikkausten yksityiskohdista ja vaikutuksista sen sijaan neuvoteltiin perinpohjaisesti pöydässä 2, jossa kuultiin erittäin runsaasti asiantuntijoita ja kirjattiin myös suuri määrä toimenpiteitä (kuvio 1). Samoin maahanmuuttoon ja oikeuslaitokseen keskittyneessä neuvottelupöydässä 8 varsinkin perussuomalaisten

neuvottelijat joutuivat sovittamaan omat keskeiset tavoitteensa asiantuntijoiden esittämiin reunaehtoihin, joita käsiteltiin pitkään.

Teknokratisoitumista edisti osaltaan myös se, että kokoomus oli jo hallitusneuvottelujen alussa sitoutunut siihen, että esitettyjen toimenpiteiden työllisyysvaikutukset todennetaan valtiovarainministeriössä. Työllisyyden lisääminen on yksi hallitusohjelman keskeinen oikeutusperusta. Tämä heijastelee osin valtiovarainministeriön asemaa tiedon portinvartijana ja EU-lainsäädännön perusteella Suomen ainoana neutraalina talouden ennustajana (Laki talous- ja rahaliiton vakaudesta...2012/869 2 a § (6.2.2015/79)). Toisaalta oikeistohallituksen aikana ministeriön esitysten käytössä on kyse myös poliittisesta tarkoituksenmukaisuudesta, koska työllisyysvaikutusten arvioinnissa valtiovarainministeriön laskentamallit soveltuvat ainoastaan etuuksien leikkauksien tarkasteluun. Valtiovarainministeriöllä oli Orpon johtamissa neuvotteluissa selvästi keskeisempi rooli kuin sosiaalidemokraattien puheenjohtaja Antti Rinteen johtamissa neuvotteluissa vuonna 2019 (Mykkänen ja Virtanen 2020). Sen sijaan keskustan Sipilä sitoutui keväällä 2015 hallitusta muodostaessaan valtiovarainministeriön näkemykseen (Mykkänen 2016). Valtiovarainministeriölle annetusta ohjausroolista onkin ainakin jossain määrin tullut Suomessa vasemmistoa ja oikeistoa erottava tekijä (Virtanen ja Mykkänen 2021).

Päätelmät: tahto- ja teknopolitiikan liitto

Kun Orpon johtamia hallitusneuvotteluja vertaa vuosien 2011–2019 vastaviin prosesseihin, nimenomaan hallitusohjelmalle asetetut odotukset näyttävät muuttuneen (Mykkänen ja Virtanen 2020). Vielä vuonna 2019 valtio-neuvoston kanslia yhdessä puolueiden edustajista kootun seurantaryhmän kanssa piti esillä strategiseksi ohjelmaksi kutsuttua käsitystä hallitusohjelmasta (valtioneuvosto 2019). Strategisen ohjelman esikuva löytyy liikkeenjohdon päätöksentekoteorioista. Niiden mukaan onnistunut johtaminen koostuu strategisista valinnoista eli suhteellisen harvalukuisista toimintaa ohjaavista päämääristä. Johdon tärkein tehtävä on ympäristön analyysin perusteella tunnistaa nämä päämäärät ja valjastaa organisaatio toteuttamaan niitä käytännössä. Hallituksen tulisi siis toimia kuten yrityksen hallitus tai

johtoryhmä. Selvin yritys tähän suuntaan oli Sipilän oikeistohallituksen ohjelma vuosilta 2015–2019.

Vuoden 2023 eduskuntavaalien edellä valtioneuvoston kanslia julkaisi tuttuun tapaan evästyksensä hallitusneuvotteluihin (valtioneuvosto 2023a). Kun aikaisempia raportteja voi pitää teknokraattisina siinä merkityksessä, että niissä pyrittiin antamaan neuvotteluille ja hallitusohjelmalle strategisen johtamisen teorioihin perustuva kehystys, kevään 2023 raportti tyytyi ainoastaan yleispäteviin neuvotteluiden sujuvuutta edistäviin toteamuksiin. Tärkein viesti oli, että neuvottelut ovat vetäjänsä näköinen poliittinen prosessi. Ero aikaisempiin vastaaviin evästyksiin oli tältä osin selvä.

Neuvottelut olivatkin todellinen kokoomuksen poliittinen voimanäyttö. Erityisesti päämäärien tarkka hahmottaminen ja niiden saavuttamisen keinoihin keskittyvä luonnostelu – oli taustalla sitten hyvä valmistautuminen tai luottamuksen varmistaminen – nostaa esiin eräänlaisen teknopolitiikan hallitusohjelman lajityyppinä. On vaikea katsoa, että hallituksen ajama tahtopolitiikka olisi mahdollista ilman mittavaa määrää teknistä asiantuntemusta. Kun politiikka nostetaan keskiöön siten, että keskeisenä päämääränä on muutosten aikaan saaminen, jonkun on esiteltävä konkreettisia keinoja niiden toteuttamiseen ja osoitettava arviot niiden tehokkuudesta. Samalla saadaan ainakin alustavasti testattua poliittisten ideoiden kestävyys asiantuntijavalmistelussa. Tämä voidaan tehdä hallitusneuvotteluissa hallituissa olosuhteissa: esillä on runsaasti avauksia, mutta vain osa päättyy kirjauksina hallitusohjelmaan.

Orpon hallituksen muodostamisneuvottelut ja niiden seurauksena syntynyt hallitusohjelma, joka sisältää nelinumeroisen määrän yksityiskohtaisia toimenpiteitä, nostaa esiin kysymyksen strategisuuden merkityksestä. Unohduiko aikaisemmin kovassa nosteessa ollut strateginen ohjelmaformaatti (esim. Mykkänen 2019; Mykkänen ja Virtanen 2023; Sitra 2018; valtioneuvosto 2019; valtiovarainministeriö 2014) teknopolitiittisten neuvottelujen tuoksinnassa? Nähdäksemme kysymys perustuu kahteen sekaannusta aiheuttavaan oletukseen. Yhtäältä strategisuuden mittarina on pidetty ohjelman pituutta ja toisaalta on katsottu, että päämäärien selkeys ja niihin liittyvät valinnat ja poisvalinnat (keskittyminen vain harvoihin päämääriin) kertovat strategisuudesta ja siten edistävät politiikan vaikuttavuutta. Varsinaisessa merkityksessään strategia viittaa kuitenkin niihin keinoihin, joilla asetetut päämäärät on mahdollista saavuttaa (Ansoff 1965). Tästä näkökulmasta Orpon hallituksen

ohjelma on hyvin strateginen. Yksityiskohtainen ohjelma onkin strategisempi kuin yleisluontoinen ohjelma, jossa lähinnä päämäärät ovat korostetusti esillä. Yleisluontoinen ohjelma edellyttää lisäksi suunnitelmaa ohjelman toimeenpanoa varten, mikä puolestaan avaa päätöksenteon monille eri intresseille ja epävarmuuksille. Orpon hallituksen ohjelmasta löytyy myös strategisen johtamisen oppikirjamaisia esityksiä ympäristön analyysista ja siihen perustuvasta tavoitteenasettelusta, joiden toteuttamisen keinoiksi on valikoitunut yhteensä 1 715 toimenpidettä. Sama perusteellisuus näkyi jo vuoden 2022 lopulla julkaistussa virkamiespuheenvuorossa tulevien hallituskausien tavoitteista, joita pohjusti 42 taustamuistiota (valtiovarainministeriö 2022b; ks. myös Virtanen ja Wass 2022).

Edellä esitetystä piirtyy kuva, jossa Orpon hallitusohjelman muodostaminen näyttäytyy hyvin koordinoituna prosessina, joka on kulkenut johdonmukaisesti kokoomuksen ohjelmatyöstä hallitusneuvottelujen kautta valtioneuvoston toimeenpano-organisaatioon. Niin yksityiskohtainen kuin Orpon hallituksen ohjelma onkin, hallitus on jo useamman kerran törmännyt siihen, ettei toimenpiteiden vaikutuksia ole pystytty kattavasti arvioimaan eikä asiantuntijoiden lausuntokierroksille ole myöskään varattu riittävästi aikaa, mistä myös oikeuskansleri on huomauttanut (valtioneuvoston oikeuskansleri 2023). Kun politiikalla vaikutetaan monimutkaisiin ja toisistaan sekä riippuviin että riippumattomiin osajärjestelmiin, tarvitaan näiden osajärjestelmien asiantuntijoita, jotka tyypillisesti eivät ole vaaleilla valittuja poliitikkoja. Esimerkiksi yksinkertaiselta kuulostava ja Perussuomalaisille keskeinen poliittinen tavoite polttonesteiden hinnannousun kompensatiosta pitää sisällään hyvin monimutkaisen kokonaisuuden, jossa risteävät muun muassa EU-direktiivin yksityiskohdat, Suomea kohtaan aloitettu komission rikkomusmenettely, uusiutuvien polttoaineiden luokittelu, öljyn maailmanmarkkinahinta, polttoaineiden verotus, lisääntyvien kasvihuonepäästöjen kompensointi, omaisuudensuoja ja aluepolitiikka. Asiaa koskeva hallituksen esitys on edellyttänyt pitkälle menevää asiantuntemusta työ- ja elinkeinoministeriössä (Hallituksen esitys HE 53/2023vp). Kaikkiin asioihin ei edes asiantuntijoiden myötävaikutuksella saada helposti ratkaisuja, kuten vaikkapa tavoite Heinäveden Palokin koskien ennallistamisesta lohikalakantojen elvyttämiseksi on osoittanut. Ennallistamista koskevissa neuvotteluissa kuullut asiantuntijat, lähinnä WWF ja Palokin

voimalaitoksen omistava Pohjois-Karjalan Sähkö Oy, ovat asiassa eri mieltä ja perustavat sinänsä rationaaliset argumenttinsa eri tietopohjaan (Pölkki 2023).

Hallitusohjelman julkistamisen jälkeen heränneessä julkisessa keskustelussa hallituspuolueet ovat usein torjuneet kritiikin vetoamalla huolellisesti neuvoteltuun hallitusohjelmaan. Perussuomalaisten ministerit ovat jopa vetäytyneet keskustelusta viittaamalla hallitusohjelman kirjauksiin. Perussuomalaisten puheenjohtaja, valtiovarainministeri Riikka Purra on puheenvuoroissaan korostanut hallitusohjelmassa tiivistyvää politiikan suunnanmuutosta, jossa julkisen talouden tasapainottamista, yksityisen sektorin toimintaedellytysten parantamista ja valtion rajoitettua roolia talouselämässä korostava linja yhdistyy maahanmuuttopolitiikan kiristykseen (Purra 2023). Vaikka valtion roolia halutaan perussuomalaisten kannanotoissa pikemminkin supistaa, työmarkkinapoliittisten uudistusten toteuttamiseksi hallitus on ottanut itselleen keskeisen toimijuuden vastakohtana sopimusyhteiskunnan ”paperinpyörittämiselle” (Wass 2023). ”Suu säkkiä myöten” -retoriikka ja vahvaa toimeenpanovaltaa korostavat ulostulot nojaavat suoraviivaiseen talouspopulismiin, mutta ne saavat tukea hallitusohjelman keinovalikoimasta ja takaavat siten luottamuksen kokoomuksen suuntaan.

Orpon hallitusohjelma heijastaakin hyvin yleiseurooppalaista kehitysuuntaa, jossa perinteinen oikeisto on muodostanut koalition oikeistopopulistien kanssa ajaakseen menosopeutuksia painottavaa talouspolitiikkaa. Siinä on myös elementtejä hyvinvointisovinismista, jossa universalismin sijaan korostetaan sosiaalietuuksien vastikkeellisuutta tiettyjen kriteerien, kuten kansalaisuuden tai työpanoksen kautta (Careja ja Eloisa 2022). Eduskunta-vaaleissa näkynyt yleinen oikeistolaistumiskehitys ja kokoomuksen ja perussuomalaisten äänestäjien keskinäinen yhtenäisyys talouspoliittisissa kysymyksissä (Isotalo 2023; Söderlund 2023) antavat hallitukselle vahvan mandaatin toteuttaa ohjelmaansa. Hallitusneuvotteluihin käytetty panos voidaan tästä näkökulmasta nähdä teknopoliittisena investointina, joka on sitouttanut hallituksen pääpuolueet ja niiden äänestäjät sekä poliittisiin tavoitteisiin että konkreettisiin keinoihin niiden edistämiseksi.

Hallitusneuvottelujen teknopoliittisuus nostaa esiin myös kiinnostavan kysymyksen Orpon hallitusohjelman implementaation ja asiantuntijatiedon suhteesta. Pääministeri on usein korostanut hallituksen sitoutuneisuutta edeltäjiensä tavoin tietopohjaiseen päätöksentekoon. Silti erityisesti

sosiaalipolitiikkaa koskevilla uudistuksilla poliittiset päämäärät näyttävät korostuvan asiantuntijavetoisuuden sijaan. Oikeustieteilijät ovat arvostelleet jyrkästi perustuslakivaliokuntaa sosiaaliturvan heikennysten käsittelystä erikseen, jolloin niiden yhteisvaikutusten oikeudellinen arviointi jää puutteelliseksi. Hallitus on vastannut kritiikkiin järjestämällä yhteisen valtiosääntöoikeuden asiantuntijoiden kuulemisen, mutta silti lakiesitykset käsitellään asiantuntijoiden suosituksesta poiketen erillisinä.

Yksi keskeinen vallankäytön muoto nykyisessä yhteiskunnassa onkin relevantin tiedon määrittely. Tietopohjainen päätöksenteko otetaan siinä määrin itseoikeutettuna tavoitteena, että aina ei malteta pysähtyä pohtimaan tiedon roolia itse prosessissa. Laajan ja mahdollisesti eri suuntaan vetävän tutkimustiedon kartoittamisen sijaan kyse saattaa välillä olla pikemminkin päätöksenteon tietopohjaistamisesta. Tällöin ratkaisua vaativa kysymys pyritään viemään pois ”normaalin” politiikan piiristä, jolloin politiikan vakiintuneiden periaatteiden ja edustukselliseen demokratiaan olennaisesti kuuluvien vastuu- ja tili-velvollisuusmekanismien vaikutus heikkenee (Caramani 2020). Tarkasteltava asia ikään kuin nostetaan poliittisten kiistojen yläpuolelle ”puolueettoman” asiantuntijavälitteisen tiedon pohjalta ratkaistavaksi. Tämä tekee ymmärrettäväksi myös sen, miksi myöskään populististen puolueiden suhde asiantuntijatietoon ei ole yksiselitteisen kielteinen, vaan sen avulla omia tavoitteita voidaan perustella yleisellä hyvällä ja kansan etujen ajamisella. Tästä näkökulmasta teknokratia ja populismi ovat pikemminkin kaksi ilmentymää irtaantumisesta puolueiden ja eri intressiryhmien kautta toteutuvasta moniäänisestä edustuksellisesta demokratiasta (Caramani 2020; Ruth-Lowell ja Grahn 2023). Kun asiantuntijoiden tuottama tieto yritetään asettaa ideologisten kiistojen ratkaisijaksi, asiantuntijat tulevat helposti politisoiduiksi. Politisoimispyrkimyksiin yritetään puolestaan vastata korostamalla asiantuntijoiden puolueettomuutta. Näennäisen neutraliteetin vaateet kuitenkin usein vain tukevat populismille ominaiseen politisoimiseen tähtäävää narratiivia siitä, että eliitin edustajat, asiantuntijat mukaan lukien, pyrkivät pohjimmiltaan aina edistämään omia etujaan yhteisen edun sijaan. Tämä jännite yhtäältä riippumattomaan asiantuntijatietoon nojautumisen ja toisaalta riippumattoman tutkimuksen politisoimiseen näkyi hyvin myös valtioneuvoston marraskuussa 2023 tekemässä päätöksessä olla hyväksymättä strategisen tutkimuksen neuvoston esittämää maahanmuuttoteemaista tutkimusohjelmaa.

Viitteet

1) Esitysten tunnistaminen nimenomaan toimenpiteiksi ei kaikissa tapauksissa ole täysin yksiselitteistä. Luokittelussa on pyritty jättämään pois ne ohjelman kohdat, joissa ilmoitetaan vain päämäärä. Esimerkiksi hallituksen tavoite lisätä Suomeen suuntautuvia investointeja ei ole toimenpide. Sen sijaan se, että ”luodaan kansallinen toimintamalli isojen investointihankkeiden kotiuttamiseksi ja houkuttelemiseksi Suomeen” (valtioneuvosto 2023b, 97) on toimenpide, mutta luokittelussa vielä täsmentymätön. ”Varmistetaan englanninkieliset ja digitaaliset viranomaispalvelut yrityksille” (valtioneuvosto 2023b, 97) on toimenpide, joka saa tarkkuudessaan lisämääreen täsmällinen.

2) Tämä katsaus on osa käynnissä olevaa tutkimusta, jota varten tehtiin yksi haastattelu 28.9.2023. Haastattelu tehtiin haastateltavan anonymiteetin säilyttämiseen sitoutuen, eikä tässä katsauksessa siten ole käytetty suoria sitaatteja.

Lähteet

- Ahonen, Hannamari. 2023. ”Pelkkä ohjelman runnominen kasaan ei riitä” – Hallitustunnustelija Orpo korostaa luottamusta. *Iltalehti*, 4.4.2023.
- Alexiadou, Despina ja Gunaydin, Hakan. 2019. Commitment or expertise? Technocratic appointments as political responses to economic crises. *European Journal of Political Research*, 58:3, 845–865. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12338>
- Ansoff, H. Igor. 1965. *Corporate strategy: an analytic approach to business policy for growth and expansion*. New York: McGraw-Hill.
- Bertsou, Eri ja Caramani, Daniele. 2022. People haven’t had enough of experts: technocratic attitudes among citizens in nine European democracies. *American Journal of Political Science*, 66:1, 5–23. <https://doi.org/10.1111/ajps.12554>
- Bickerton, Christopher J. ja Invernizzi Accetti, Carlo. 2017. Populism and technocracy: opposites or complements? *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 20:2, 186–206. <https://doi.org/10.1080/13698230.2014.995504>

- Bickerton, Christopher J. ja Invernizzi Accetti, Carlo. 2021. *Technopopulism: the new logic of democratic politics*. New York: Oxford University Press.
- Caramani, Daniele. 2017. Will vs. reason: the populist and technocratic forms of political representation and their critique to party government. *American Political Science Review*, 111:1, 54–67. <https://doi.org/10.1017/S0003055416000538>
- Caramani, Daniele. 2020. Introduction: the technocratic challenge to democracy. Teoksessa Eri Bertsou ja Caramani, Daniele (toim.), *The technocratic challenge to democracy*. New York: Routledge, 1–26.
- Careja, Romana ja Harris, Eloisa. 2022. Thirty years of welfare chauvinism research: Findings and challenges. *Journal of European Social Policy*, 32:2, 212–224. <https://doi.org/10.1177/09589287211068796>
- HE 53/2023vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi uusiutuvien polttoaineiden käytön edistämisestä liikenteessä annetun lain 5 §:n muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_53+2023.aspx [Luettu 5.12.2023]
- Heasman, Lia ja Backman, Jouni. 2021. *Miten Suomeen muodostetaan hallitus? Selvitys hallituksen muodostamisprosessista*. Sitran selvityksiä 181. Helsinki: Sitra.
- Heikkinen, Sakari ja Tiihonen, Seppo. 2010. *Hyvinvoinnin turvaaja: valtiovarainministeriön historia 3*. Helsinki: Edita.
- Hellström, Johan ja Lindahl, Jonas. 2021. Sweden: the rise and fall of bloc politics. Teoksessa Torbjörn Bergman, Hanna Back ja Johan Hellström (toim.), *Coalition governance in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press, 574–610.
- Herne, Kaisa ja Paosaari, Essi. 2023. Rationaalisuus ja tunteet päätöksenteossa. Teoksessa Markku Oksanen ja Henri Vogt (toim.), *Huomisen huomaava demokratia*. Tampere: Vastapaino, 77–98.
- Heyne, Lea ja Costa, Lobo. 2021. Technocratic attitudes and voting behaviour ten years after the Eurozone crisis: Evidence from the 2019 EP elections. *Electoral Studies*, 70, 102288. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2021.102288>
- Ijäs, Johannes. 2023. Vetikö kokoomus höplästä perussuomalaisia ja muita hallitusneuvottelupolueita? – Nyt puhuu asiantuntija. *Demokraatti*, 7.5.2023.

- Isotalo, Veikko. 2023. *Hallituspuolueiden ideologinen kongruenssi*. Vaalivälähdykset 2023:11. Helsinki: vaalitutkimuskonsortio. <https://www.vaalitutkimus.fi/hallituspuolueiden-ideologinen-kongruenssi/> [Luettu 5.12.2023]
- Jacobs, Alan M. ja Matthews, J. Scott. 2012. Why do citizens discount the future? Public opinion and the timing of policy consequences. *British Journal of Political Science*, 42:4, 903–935. <https://doi.org/10.1017/S0007123412000117>
- Jacobs, Alan M. ja Matthews, J. Scott. 2017. Policy attitudes in institutional context: rules, uncertainty, and the mass politics of public investment. *American Journal of Political Science*, 61:1, 194–207. <https://doi.org/10.1111/ajps.12209>
- Mede, Niels G., Schäfer, Mike S., Metag, Julia ja Klinger, Kira. 2022. Who supports science-related populism? A nationally representative survey on the prevalence and explanatory factors of populist attitudes toward science in Switzerland. *PLoS One*, 17:8, e0271204. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0271204>
- Mykkänen, Juri. 2016. Strateginen hallitusohjelma ja hallitusohjelmainsstituution muutos. Teoksessa Kimmo Grönlund ja Hanna Wass (toim.), *Poliittisen osallistumisen eriytyminen*. Eduskuntavaalitutkimus 2015. Helsinki: oikeusministeriö, 224–245.
- Mykkänen, Juri. 2019. Tulos tai ulos: Onko strateginen hallitusohjelma politiikan uusi paradigma? *Politiikasta*, 3.4.2019. <https://politiikasta.fi/tulos-tai-ulos-onko-strateginen-hallitusohjelma-politiikan-uusi-paradigma/> [Luettu 5.12.2023]
- Mykkänen, Juri ja Virtanen, Joonatan. 2020. Hallituksen muodostaminen: katosiko strateginen hallitusohjelma? Teoksessa Sami Borg, Elina Kestilä-Kekkonen ja Hanna Wass (toim.), *Politiikan ilmastonmuutos*. Eduskuntavaalitutkimus 2019. Helsinki: oikeusministeriö, 196–220.
- Mykkänen, Juri ja Virtanen, Joonatan. 2023. Muoto seuraa funktiota – hallitusohjelman kehittämispolitiikan itsekritiikin aika. *Politiikasta*, 10.3.2023. <https://politiikasta.fi/muoto-seuraa-funktiota-hallitusohjelman-kehittämispolitiikan-itsekritiikin-aika/> [Luettu 5.12.2023]
- Oksanen, Markku ja Vogt, Henri. 2023. Johdanto. Teoksessa Markku Oksanen ja Henri Vogt (toim.), *Huomisen huomaava demokratia*. Tampere: Vastapaino, 7–28.

- Pastorella, Giulia. 2016. Technocratic governments in Europe: getting the critique right. *Political Studies*, 64:4, 948–965. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12217>
- Plescia, Carolina ja Eberl, Jacob-Moritz. 2021. ‘Not my government!’ The role of norms and populist attitudes on voter preferences for government formation after the election. *Party Politics*, 27:1, 103–113. <https://doi.org/10.1177/1354068819827513>
- Purra, Riikka. 2023. Valtiovarainministeri Riikka Purran puhe vuoden 2024 talousarvioesityksen lähetekeskustelussa. <https://valtioneuvosto.fi/-/10623/valtiovarainministeri-riikka-purran-puhe-vuoden-2024-talousarvioesityksen-lahetkeskustelussa> [Luettu 5.12.2023]
- Pölkki, Minna. 2023. Hallitus antaisi jättipotin tämän kosken vapauttamiseen – Ei onnistu, sanoo sähköyhtiö. *Helsingin Sanomat*, 19.11.2023.
- Rapeli, Lauri. 2023. Voter myopia reassessed. Teoksessa Michael MacKenzie, Maija Setälä ja Simo Kyllönen (toim.), *Democracy and the future*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 215–231.
- Raunio, Tapio. 2021. Finland: forming and managing ideologically heterogeneous oversized coalitions. Teoksessa Torbjörn Bergman, Hanna Back ja Johan Hellström (toim.), *Coalition governance in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press, 165–205.
- Ruth-Lovell, Saskia Pauline ja Grah, Sandra. 2023. Threat or corrective to democracy? The relationship between populism and different models of democracy. *European Journal of Political Research*, 62:3, 677–698. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12564>
- Salminen, Viivi. 2023. hallituksen muodostaja Orpo: hallitusohjelmasta on tulossa pitkä ja yksityiskohtainen. *Suomenmaa*, 13.6.2023.
- Schwörer, Jakob. 2021. Less populist in power? Online communication of populist parties in coalition governments. *Government and Opposition*, 57:3, 467–489. <https://doi.org/10.1017/gov.2021.2>
- Sitra. 2018. *Ilmiömäinen julkinen hallinto: keskustelualoite valtioneuvoston toimintatapojen uudistamiseksi*. Sitran työpaperi 31.8.2018. Helsinki: Sitra.

- Laki talous- ja rahaliiton vakaudesta, yhteensovittamisesta sekä ohjauksesta ja hallinnasta tehdyn sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta ja sopimuksen soveltamisesta sekä julkisen talouden monivuotisia kehyksiä koskevista vaatimuksista annetun lain muuttamisesta 2012/869. 2 a § (6.2.2015/79) Valtiovarainministeriön ennustetoiminta. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120869#P2a> [Luettu 5.12.2023]
- Söderlund, Peter. 2023. Political value orientations. Teoksessa Kimmo Grönlund ja Kim Strandberg (toim.), *Finland turned right: voting and public opinion in the parliamentary election of 2023*. Åbo: Institutet för samhällsforskning (Samforsk), Åbo Akademi, 49–56.
- Tiihonen, Seppo. 1990. *Talouden ylivalta*. Helsinki: Hallintohistoriakomitea.
- Tortola, Pier Domenico. 2020. Technocracy and depoliticization. Teoksessa Eri Bertson ja Caramani, Daniele (toim.), *The technocratic challenge to democracy*. New York: Routledge, 61–74.
- Valtioneuvosto. 2019. *Hallituksen strategisten johtamisvälineiden kehittämishankkeen suositukset*. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:2. Helsinki: valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-690-4>
- Valtioneuvosto. 2023a. *KOVA – Kohti vaikuttavaa vaalikautta: Tukea ja suosituksia hallitusvaihdokseen*. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:6. Helsinki: valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-879-6>
- Valtioneuvosto. 2023b. *Vahva ja välittävä Suomi: pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023*. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. Helsinki: valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>
- Valtioneuvoston oikeuskansleri. 2023. Lausuntopyyntö hallituksen esityksestä laiksi yleisestä asumistuesta annetun lain muuttamisesta. https://oikeuskansleri.fi/documents/1428954/145162811/julkaistu_lausunto_yleisesta_asumistuesta_annotun_lain_muuttaminen_OKV_1739_21_2023.pdf/4e16843c-20a0-b669-da70-2c0be81b2afd/julkaistu_lausunto_yleisesta_asumistuesta_annotun_lain_muuttaminen_OKV_1739_21_2023.pdf?t=1695213854011. [Luettu 5.12.2023]
- Valtioneuvoston viestintäosasto. 2019. Hallitusneuvotteluiden asiantuntijakuulemiset, päivitetty 4.6. <https://valtioneuvosto.fi/-/10616/hallitusneuvotteluiden-asiantuntijakuulemiset> [Luettu 5.12.2023]

- Valtiovarainministeriö. 2014. *Päätöksistä muutoksiin: valtion ohjausjärjestelmän kehittäminen –hankkeen raportti ja toimenpidesuosituksset*. Valmistelutyöryhmän raportti 1.12.1014. VM142:00/2013.
- Valtiovarainministeriö. 2022a. *Julkisen talouden ohjauksen kehittäminen*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-085-3>.
- Valtiovarainministeriö. 2022b. *Uudistuva ja kestävä Suomi: valtiovarainministeriön virkamiespuheenvuoro 2022*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-205-5>.
- Virtanen, Joonatan ja Mykkänen, Juri. 2021. Ajatuspaja hallitusta muodostamassa. *Politiikasta*, 1.3.2021. <https://politiikasta.fi/ajatuspaja-hallitusta-muodostamassa/> [Luettu 5.12.2023]
- Virtanen, Joonatan ja Wass, Hanna. 2022. Kestävän talouspolitiikan tulee myös vahvistaa demokratiaa. *Helsingin Sanomat*, 16.12.2023.
- Wass, Hanna. 2023. Bisnes pakenee kun demokratia kapenee – miten demokratian heikentyminen on riski myös taloudelle. *Ilmiö*. <https://ilmiomedia.fi/artikkelit/bisnes-pakenee-demokratia-kapenee/> [Luettu 5.12.2023]
- Wass, Hanna ja Tiihonen, Aino. 2023. Demokratia taipuu kunhan hommat hoituu? Populistipuolueiden kannattajien kiinnittyminen demokratiaan. *Politiikasta*, 9.10.2023. <https://politiikasta.fi/demokratia-taipuu-kunhan-hommat-hoituu-populistipuolueiden-kannattajien-kiinnittyminen-demokratiaan/> [Luettu 5.12.2023]
- Wratil, Christopher ja Pastorella, Giulia. 2018. Dodging the bullet: how crises trigger technocrat-led governments. *European Journal of Political Research*, 57:2, 450–473. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12234>

Katsausartikkeli

Helsingin lähestymistapa globaaliin poliittiseen talouteen: pluralistinen talousteoria, kriittinen tieteellinen realismi ja metodologinen globalismi

Konsta Kotilainen, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Heikki Patomäki, valtiotieteiden tohtori, maailmanpolitiikan professori, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Abstrakti

Kansainvälisen poliittisen talouden tutkimus on kriittisen itsereflektion tarpeessa. Merkittävä osa alan tutkijoista on hylännyt Open Economy Politics -viitekehysten, joka on hallinnut alan pohjois-amerikkalaista tutkimusta viime vuosikymmeninä. Vaikka tuorein tutkimus usein käsittelee oleellisia kysymyksiä kiinnostavilla tavoilla, kansainvälisen poliittisen talouden tutkimuksen kaksi perustavinta puutetta, talousteoretisoinnin vähäisyys ja monien lähestymistapojen filosofinen ohuus, ovat osin korjaamatta. Katsausartikkelissa argumentoimme: 1) Kansainvälisen poliittisen talouden tutkimus ei voi edetä kovinkaan pitkälle käsittelemättä talousteoreettisia kysymyksiä. 2) Vaikka valtavirtainen taloustiede on edelleen suurelta osin eristäytynyt yhteiskuntatieteellisestä poliittisen talouden tutkimuksesta, poliittinen talous voi luontevasti ammentaa oivalluksia ja tutkimushypoteeseja toisista talousteoreettisista perinteistä. 3) Systemaattinen ammentaminen useammasta teoriaperinteestä tai tieteenalasta tuskin onnistuu ilman tehtävään sopivaa metateoreettista viitekehystä, kuten kriittistä tieteellistä realismia tai pragmatismia. 4) Kansainvälisen poliittisen talouden tutkimuksen tulisi valaista ensisijaisesti sellaisia instituutioita, rakenteita, mekanismeja ja prosesseja, jotka ylittävät kansallisvaltioiden rajat ja/tai vähintään osittain ohittavat näiden valtioiden välisen vuorovaikutuksen. Tämän viimeisen näkökohdan pohjalta Helsingissä alaa kutsutaan *globaalin* poliittisen talouden tutkimukseksi.

Avainsanat: globaali poliittinen talous, talousteoria, yhteiskuntatieteiden filosofia, realismi, pluralismi
<https://doi.org/10.51810/pt.140964>

Johdanto

Kansainvälisen poliittisen talouden tutkimuksen (*International Political Economy*, IPE) tulisi tarkastella metodologisia ja metateoreettisia perusteita kriittisesti. Alan tutkijat ovat laajasti hylänneet pohjoisamerikkalaisia IPE-journaaleja viime vuosikymmeninä hallinneen *avoimen talouden politiikka* (*Open Economy Politics*, OEP) -lähestymistavan. Kuten lähestymistavan tärkein kehittäjä David A. Lake (2009, 224–225) on kuvannut, OEP omaksui ”uusklassisen taloustieteen ja kansainvälisen kaupan teorian oletukset” samalla sisällyttäen analyysiinsa ”poliittisia muuttujia” esimerkiksi toimijoiden intressejä koskien.

Vaikka kriittinen IPE-tutkimus hylkää OEP:n kapeat raamit ja käsittelee oleellisia kysymyksiä monista näkökulmista, tällaisen tutkimuksen kaksi perustavinta puutetta ovat nähdäksemme edelleen ainakin jossain määrin korjaamatta. Nämä puutteet ovat talusteoretisoinnin vähäisyys sekä monien lähestymistapojen filosofinen ohuus ja metodologinen rajoittuneisuus. Varsinkin jälkimmäiseen puutteeseen liittyen isoa osaa kriittisestäkin IPE-tutkimuksesta leimaa edelleen myös metodologinen nationalismi.

Muun viimeaikaisen tutkimuksen ohella erityisesti Helsingin yliopistolla tehty poliittisen talouden ja yhteiskuntatieteiden perusteiden tutkimus tarjoaa resurssia näiden puutteiden korjaamiseksi. *Helsingin lähestymistapaa* globaaliin poliittiseen talouteen (vrt. Kotilainen ja Patomäki 2020; 2022) luonnehtii ennen kaikkea pluralistinen talusteoria, kriittinen tieteellinen realismi sekä metodologinen globalismi. Samalla on selvää, että myös Helsingissä tutkimusta tehdään eri lähtökohdista ja monin metodologioin.¹

Argentin pohjustusta: IPE:n hajaannustilasta ja sen syistä

IPE:n kaltaisen moninaisen oppialan trendejä koskevat väitteet ovat väistämättä jossain määrin valikoivia ja heijastelevat myös kilpailevia normatiivisia näkemyksiä alan toivottavasta kehityssuunnasta (vrt. LeBaron ym. 2021). Tällaiset väitteet voivat koskea esimerkiksi OEP:n tieteellisiä ansioita tai suhteellista suosiota tutkijayhteisön keskuudessa. Niille, jotka näkevät IPE:n valtavirtaista taloustiedettä täydentävänä erikoisalana, OEP-kehys on vaikuttanut tarjoavan

”paradigman”, joka mahdollistaa taloustieteen ja politiikan tutkimuksen yhteensulautumisen tavalla, joka edistää tieteellisen tiedon ”kasautumista” (Lake 2009). Niille puolestaan, jotka pikemminkin jakavat IPE:n perustajien alkuperäiset tavoitteet, OEP on tuottanut karvaan pettymyksen (Cohen 2008; Keohane 2009; Cohen 2009a, korostaa, että myös amerikkalaisia lähestymistapoja on monia). Ongelmana on se, että OEP on siirtänyt alan tutkijoiden huomiota pois maailman poliittis-taloudellisesta järjestelmästä kokonaisuutena. Laajamittaisten rakenteiden ja prosessien valaisemisen sijaan OEP on pyrkinyt pelkistämään kansainvälisen politiikan ilmiöt talousteorian pohjalta johdettuihin ”kotimaisiin intresseihin” (*domestic interests*, ks. myöhemmin tässä luvussa). Tämän seurauksena alan ”tutkimuksesta on tullut yhä eristäytyneempää ja sisäänpäin suuntautuneempaa, suurelta osin irrallista siitä, mitä todellisessa maailmassa tapahtuu” (Cohen 2017, 657). Vaikka OEP:n merkitystä alan amerikkalaiselle tutkimukselle on vaikea kiistää, esimerkiksi eurooppalaiseen tutkimukseen se on vaikuttanut vain vähän. Suomessa OEP:ta ei tietääksemme ole harjoitettu juuri lainkaan.

Yleisemminkin kansainvälisen poliittisen talouden tutkimuksen kenttä on hajautunut (ks. esim. Young 2021). Monissa tärkeissä kysymyksissä tutkijoiden näkemykset ovat lähentymisen sijaan pikemminkin loitonneet toisistaan (vastaavaa kehitystä on havaittavissa myös kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa, ks. esim. Guzzini 2020; Wight 2019). Osa tästä eriytymisestä näyttää kytkeytyvän tutkijoiden maantieteellisiin sijainteihin: eri alueilla ja valtioissa suositut historiantulkinnat heijastelevat niiden asemaa maailmantaloudessa. Esimerkiksi se, mitä varsinkin monet amerikkalaiset tutkijat ylis-tävät Yhdysvaltain globaalina johtajuutena, jotkut eurooppalaiset, brittiläiset ja kanadalaiset tutkijat kyseenalaistavat gramscilais-tyyppisenä hegemoniana. Sen sijaan useat aasialaiset, afrikkalaiset ja eteläamerikkalaiset tutkijat saattavat tulkita samaa ilmiötä lähinnä jonkinlaisena (uus)imperialismina tai -kolonialismina (Blyth 2009, 4; vrt. Cohen 2019). Myös Suomessa ja muissa Pohjoismaissa eri tulkinnat ovat kamppailleet ja niiden kulloinenkin suosio on riip-punut myös vallitsevista geopoliittisista voimista. Oppialan teoreettisten ja metodologisten keskusteluiden tuloksena on kehittynyt laaja valikoima kriit-tisiä lähestymistapoja (ks. esim. Shields ym. 2011). IPE-kentän hajanaisuus herättää myös normatiivisia kysymyksiä siitä, kuinka yhtenäinen alan lopulta tulisi olla.

Vaikka OEP on pitkälti edelleen ohjannut viimeaikaista amerikkalaista IPE-tutkimusta (ks. esim. Chaudoin ja Milner 2017; Thompson 2020), suuri osa alan tutkijoista eri puolilla maailmaa ei siis ole lähestymistavasta vakuutuneita (ks. esim. Phillips ja Weaver 2011). Viime vuosikymmeninä IPE:n perusteista käydyt keskustelut ovat jossain määrin polkeneet paikallaan, mutta myös yrityksiä innovatiivisiksi avauksiksi on nähty. Esimerkiksi *uusi keskinäisriippuvuuslähestymistapa* (*New Interdependence Approach*, NIA) pyrkii selittämään taloudellisen avoimuuden ja globalisaation seurauksia, sen sijaan että se keskittyisi avoimuuden syihin (Farrell ja Newman 2014; 2016). NIA laajentaa selitettävät ilmiöt kattamaan esimerkiksi globaalin liiketoiminnan sääntelyn (vrt. kuitenkin Braithwaite ja Drahos 2000) sekä sen vaikutukset valtasuhteisiin, epätasa-arvoon ja turvallisuuteen (”aseistetusta keskinäisriippuvuudesta”, *weaponized interdependence*, ks. esim. Farrell ja Newman 2019; 2023; de Goede 2021). Toinen esimerkki on *kompleksisen keskinäisriippuvuuden poliittinen talous* (*Political Economy of Complex Interdependence*, PEIC; Oatley 2019; ks. myös Oatley ym. 2013), joka korostaa yhteiskunnallisten järjestelmien avoimuutta ja kompleksisuutta sekä tulevaisuuden epävarmuutta tavalla, joka muistuttaa hieman tiettyjä jälkikeynesiläisiä ja osittain sen piiriin kytkeytyviä kompleksisuusteoreettisia lähestymistapoja taloustieteessä (ks. esim. Keen 2011, 449–454).² Vaikka nämä avaukset vievätkin IPE-tutkimusta kohti suuntaa, jota me tässä katsausartikkelissa puolustamme, pyrkimyksemme ovat yhtäältä kunnianhimoisempia tutkimusagendan suhteen³ sekä toisaalta metateoreettisesti systemaattisempia ja eksplisiittisempiä⁴.

Osa OEP-tyylisen tutkimuksen ongelmista juontuu usklassiseen taloustieteeseen (Wade 2009). OEP tarjoaa melko selkeän esimerkin niin kutsutusta taloustieteen imperialismista (erityisesti sen ”tyyli-imperialismista”, ks. Mäki 2009). Sen sijaan, että se kannustaisi tasavertaiseen vuoropuheluun politiikan tutkimuksen ja taloustieteen välillä, tällaisesta IPE:stä on käytännössä pitkälti tullut jälkimmäisen oppialan valtavirran alahaara – kehityskulku, jota IPE:n perustajiin kuulunut Susan Strange (1970) osasi jo varhain pelätä. OEP pyrkii pääasiassa paikantamaan empiirisiä säännönmukaisuuksia erilaisten taloudellisten ja poliittisten ”muuttujien” välillä deduktiiviseen päättelyyn ja metodologisen nationalismin periaatteeseen nojaten: usklassisen taloustieteen oletukset ja teorit → yksilöiden, yritysten ja/tai (vientij- ja tuonti)sektoreiden erilaiset kotimaiset intressit → kansalliset neuvottelut → kansalliset politiikat

(maan suuntautuminen suljettuun tai avoimeen talouteen) → kansainväliset neuvottelut → kansainväliset politiikat → mahdolliset palautevaikutukset kotimaisiin intresseihin (jotka jälleen tulkitaan uusklassisen talousteorian valossa.

Tätä taustaa vastaan ei ole yllättävää, että IPE-tutkijoiden turhautuminen OEP:hen heijastelee meneillään olevaa muutosta valtavirtataloustieteessä. Perinteisiä uusklassisia sitoumuksia kyseenalaistetaan nyt useammasta eri suunnasta, joista osa on tuoreita.⁵ Keskustelut teorian sisällöllisten oletusten realistisuudesta ja realistisuuden merkityksestä eri konteksteissa ovat toki sinänsä vanhoja ja monitahoisia. Koska harvat taloustieteilijätäkään kannattavat näkemystä, jonka mukaan oletusten realistisuudella ei olisi *lainkaan* väliä, he näyttävät nyt olevan pakotettuja vähättelemään sitoutumistaan uusklassisen teorian sisältöön vähintäänkin retorisesti (ks. myös Berg ja Gigerenzer 2010). Esimerkiksi David Colandera, Richard Holtia ja Barkley Rosseria (2004) seuraten monet taloustieteilijät samaistavat taloustieteen nykyään usein sen kvantitatiivisiin ja/tai formaaleihin metodologioihin (pääsääntöisesti edelleen tilastollisiin menetelmiin ja matemaattiseen mallintamiseen, vaikka nykyään hyödynnetään myös tietokonepohjaisia simulaatiotekniikoita ja käyttäytymistieteellisiä koeasetelmia). Toisin sanoen valtavirran taloustiedettä luonnehditaan yhä useammin pelkäksi kokoelmaksi ”hyväksyttäviä tieteellisiä” menetelmiä ilman erityistä teoreettista sisältöä tai edes omaa tutkimuskohdetta (Harjuniemi 2023). Tämä kehityskulku heijastuu myös IPE:een – kansainvälinen poliittinen talous on yksi niistä lukuisista tutkimuskohteista, joihin taloustieteen menetelmiä yritetään soveltaa riippumatta siitä, toimivatko ne. Tämän seurauksena varsinkin yhdysvaltalaisessa IPE:ssä on ollut kohtuullisen niukalti tilaa varsinaisille metodologisille keskusteluille, jotka koskevat ontologiaa, epistemologiaa ja aksiologiaa, ja jotka ohjaisivat tutkimusta käsitteellisen, historiallisen ja filosofisen yhteiskuntateorian suuntaan.

Kun taipumus ymmärtää taloustiede jonkinlaiseksi menetelmäkokoelmaksi yhdistyy perinteiseen metodologiseen nationalismiin, päädytään helposti menetelmävetoiseen vertailevaan tutkimukseen, joka tosiasiassa kuitenkin usein nojaa uusklassisiin sisältöihin (esim. Stolper–Samuelson-teoreema). Tällainen tutkimus tuottaa kvantitatiivistilastollisia vertailuja erillisten yksittäisten talouksien ja niiden (pitkästi epifenomenaalisten⁶) poliittisten järjestelmien välillä. Tämän seurauksena IPE:n ”kansainvälinen” ja ”poliittinen” luonne ohenee ja korvautuu taloustieteellisellä metodologisella nationalismilla

(selitämme tämän ongelman tarkemmin artikkelimme viimeisessä osassa). Onneksi vaihtoehtoista ei ole pulaa. Olemme jo maininneet NIA:n ja PEIC:n, jotka osaltaan ovat madaltaneet esteitä IPE:n eri koulukuntien maailmanlaajuiselle vuoropuhelulle.

Artikkelimme keskittyy lähestymistapoihin, jotka toteuttavat oppialan perustajien tavoitteita OEP:ta paremmin. Tällaiset lähestymistavat ohjaavat suurinta osaa ainakin eurooppalaisesta – ja varmasti myös suomalaisesta – IPE-tutkimuksesta. Kriittisten näkökulmien kirjo on laajentunut sitten 1990-luvun ja uusgramscilaisen teorian kukoistustajan. Vaikka lähestymistapojen lukumäärä voi tällä hetkellä olla laajempi kuin koskaan, kriittinen IPE ei silti ole globaalia valtavirtaa. Itse asiassa merkittävimmät amerikkalaiset IPE-lehdet, jotka alun perin olivat suhteellisen vastaanottavaisia moninaisille näkökulmille, ovat sittemmin olleet melko haluttomia julkaisemaan kriittistä IPE:ä (ks. Maliniak ja Tierney 2009), eikä tilanne näytä näiden lehtien osalta merkittävästi muuttuneen finanssikriisin jälkeenkään. Koulukuntien suosio liittyy sijaintiin ja asemoitumiseen maailmantaloudessa. Lisäksi eri lähestymistapojen välillä on lukuisia metodologisia eroja ja myös sisällöllisiä erimielisyyksiä (vertaiserimielisyyksien tietoteoreettisesta arvioinnista, ks. Kotilainen 2021a). Puutteistaan huolimatta uusgramscilaisuus tarjosi aikanaan keskusteluille jonkinlaisen koherentin viitekehyksen.

Pienin yhteinen nimittäjä, jonka kriittiset lähestymistavat nähdäksemme jakavat, on se, että ne ottavat *yhteiskuntatieteet* ja niiden pluralistisen luonteen vakavasti. Kaikissa ilmenemismuodoissaan kriittinen IPE ammentaa yhteiskuntatutkimuksen rikkaasta perinteestä sen eri ilmenemismuodoissa, esimerkiksi sosiaalisesta ontologiasta, sosiologiasta, valtio-opista, antropologiasta, historiasta ja tulevaisuuden tutkimuksesta. Antroposeenin aikaan kytkeytyvät uhat ja ongelmat toki edellyttävät uudenlaista yhteistyötä myös lähimpien luonnontieteiden, kuten ympäristö- ja systeemitieteiden kanssa. OEP-henkinen IPE-tutkimus sen sijaan nojaa pääasiassa vain valtavirtataloustieteeseen. Me argumentoimme, että poliittinen taloustiede on ensisijaisesti nimenomaan moniarvoinen yhteiskuntatiede. Yksinkertaisuus, johdonmukaisuus ja selitysten yhteensopivuus ovat tärkeitä tieteellisiä arvoja, mutta niiden tavoittelun ei pidä johtaa siihen, että luovutaan realistisuudesta, informatiivisuudesta ja faktuaalisesta tarkkuudesta.⁷ Maailma on kompleksinen, ja siihen kuuluu

konflikteja sekä ideoiden tasolla myös vaikeasti yhteensovittettavia ristiriitoja. Tutkimuksen täytyy heijastaa tätä.

Moniarvoisuus itsessään ei kuitenkaan riitä kovin pitkälle. Myös pahoin jakautunut, mielekkääseen dialogiin kykenemätön tutkimusala voi olla tiettyssä mielessä ”pluralistinen”. IPE:ltä puuttuu soveltuva metateoreettinen viitekehys, joka voisi edistää moniarvoisuuden rakentavia, ei-kakofonisia muotoja (ks. myös Young 2021). Vaikka esimerkiksi uusgramscilaisuus, NIA ja PECI ovat kaikki tarjonneet kiinnostavia käsitteitä ja näkökulmia, ne ovat samalla olleet liian rajoittuneita ja spesifejä tarjotakseen tällaisen viitekehyyksen. OEP:lle ja siihen kytkeytyville positivistisille lähestymistavoille ei ole vaikuttanut löytyvän toimivaa ja riittävän systemaattista vaihtoehtoa. Tämä johtuu nähdäksemme siitä, että kriittinen IPE ei ole onnistunut tyydyttävällä tavalla korjaamaan kahta keskeistä puutetta, jotka ovat vaivanneet sitä Strangen ja alan toisen varhaisen uranuurtajan Robert Coxin suuruuden päivistä lähtien. Nämä puutteet ovat:

1) Filosofinen ohuus ja metodologinen huolimattomuus. Keskeisiltä osiltaan kriittisen IPE:n ”menetelmä” koostuu edelleen hieman epäjärjestyneestä tarinankerronnasta, ilman riittävää pyrkimystä muotoilla eksplisiittisiä tutkimushypoteeseja – olivatpa ne sitten laadullisia tai määrällisiä, historiallisia tai tulevaisuuteen suuntautuneita. Pääasia on, että hypoteesit olisivat soveltuvin osin vertailtavissa vaihtoehtoihin ja kriittisesti koeltavissa. Metateoreettisesti ala on edelleen monelta osin tieteenfilosofisesti vanhentuneen positivismi/jälkipositivismi-skisman vanki (ks. Patomäki ja Wight 2000). Useimmat kriittiset tutkijat identifioivat itsensä jonkin sortin jälkipositivisteiksi ja näin tarpeettomasti välttelevät ”positivistiselta kalskahtavaa” terminologiaa. Hedelmällisempi lähestymistapa olisi pyrkiä *hypoteesin* tai *koettelemisen* kaltaisten käsitteiden tulkitsemiseen ja soveltamiseen tavalla, joka vastaa yhteiskuntatieteiden erityistarpeita. Yhä syvemmälle juurtunut epistemologinen ja metodologinen erimielisyys, jota jaetun (meta)käsitteistön puute pahentaa, on luultavasti tärkein yksittäinen alan hajaantumista ruokkiva tekijä.

2) Reflektiivisen talousteoretisoinnin vähyys. Kriittistä IPE:ä heikentää yhä edelleen se, ettei alan tutkimuksessa yleensä kiinnitetä riittävää huomiota

talousteorian kysymyksenasetteluihin, vaikka monissa viimeaikaisissa tutkimuksissa pyritäänkin käsittelemään tätä ongelmaa jossain määrin ja eri tavoin. Vaikka IPE on alusta asti pyrkinyt tuomaan yhteen poliittikka- ja taloustieteitä⁸, usein taloudellisten ilmiöiden selittämistä koskevat kysymykset sekä lähestymistapojen moninaisuus ovat jääneet taka-alalle. Muista pluralistisen yhteiskuntateorian muodoista kriittinen IPE on sen sijaan ammentanut innokkaasti.

Äkkiseltään nämä puutteet saattavat vaikuttaa toisiinsa liittymättömiltä. Filosofis-metodologiset korjausliikkeet eivät välttämättä vaadi kiinnittämään lisää huomiota talousteorioihin. Sama pätee toisinpäin: pelkkä talousteoreettinen reflektointi ei itsessään kohenna IPE:n filosofista tai metodologista perustaa. Vaikka nämä kaksi puutetta ovatkin loogisesti erotettavissa toisistaan, käytännössä vakava yritys paikata jompikumpi puute voisi merkittävästi auttaa toisenkin suhteen. Yhtäältä kriittisen IPE:n ja pluralistisen taloustieteen näkökulmien yhteen saattaminen vaatii uskottavan metateoreettisen viitekehyksen (vrt. Lainä 2018a). Toisaalta lisähuomion kiinnittäminen talousteoriaan auttaisi kriittistä IPE:ä työstämään erityisesti kausaaliselittämisen metodologiaa eteenpäin. Muun muassa jälkikeynesiläinen, institutionaalinen, evolutionaarinen, feministinen, marxilainen ja ekologinen talousteoria tarjoavat runsaasti teoriariesursseja, joista IPE pystyy ammentamaan eksplisiittisiä mutta silti kontekstiherkkiä ja geo-historiallisesti tarkkarajaisia hypoteeseja, jotka ovat myös empiirisesti koeteltavissa. Uskomusten pitää olla avoimia kritiikille ja väitteiden tulee olla kumottavissa.

Näiden painotusten pohjalta joku voisi epäillä, että viime kädessä kannattaisimme jotain versiota ”amerikkalaisesta” lähestymistavasta. Näin ei kuitenkaan ole. Tähän on kaksi pääasiallista syytä. Ensinnäkin painottaessamme pluralistisen talousteorian merkitystä emme väitä, että IPE:stä pitäisi tulla taloustieteen alahaara, ymmärrettiinpä taloustiede sitten ”ortodoksisesti” tai ”heterodoksisesti” (suosimme termiä ”pluralistinen”). Päinvastoin: IPE:n tulisi kehittyä omaksi aidosti poikkitieteelliseksi tutkimusalueekseen. Vaikka talousteoriolla pitäisikin olla IPE:ssä tärkeä rooli, ratkaisevaa on ymmärtää talousteorioiden sisäinen monimuotoisuus sekä nähdä talousteoretisointi lähtökohtaisesti tasaveroisena kumppanina muiden yhteiskuntatutkimuksen suuntausten kanssa. Tutkimuskysymyksen pitäisi ratkaista, minkä suhteellisen painon kulloinkin

annamme talousteorialle – ja mistä sen monista perinteistä katsomme perustelluimmaksi kulloinkin ammentaa. Kaikki IPE:n piiriin kuuluva tutkimus pohjautuu lähes väistämättä *joillekin* talousteoreettisille lähtökohdille joko tietoisesti tai huomaamatta. Meidän reseptimme on rakentaa alan tutkimusta huolellisesti punnittujen ja hypoteeseiksi ymmärrettyjen talousteoreettisten väitteiden varaan. Lisäksi kannustamme refleksiiviseen asenteeseen talousteoriaa kohtaan. Koska taloustieteestä on kehittynyt tärkeä yhteiskunnallisen ja poliittisen vallan lähde, sen performatiiviset vaikutukset voivat olla olennainen osa yhteiskuntatieteiden, ja erityisesti IPE:n, tutkimuskohdetta.¹⁰

Toisekseen puolustaessamme eksplisiittisiä hypoteeseja ja niiden systemaattisen koettelemisen tarvetta *emme* argumentoi kvantifioinnin, tilastollisen analyysin ja matemaattisen mallintamisen lisäämisen puolesta. Vaikka nämä saattavat olla sopivia tapoja systematisoida ja testata tietynlaisia hypoteeseja, ne tarjoavat vain rajallisesti resursseja sosiaalisen todellisuuden tutkimiseen (kvantitatiivisten ja laadullisten menetelmien välisten dikotomioiden purkamisesta, ks. esim. Arestis ym. 2002; Brannen 2005; Næss 2004; Onwuegbuzie ja Leech 2005; Pratschke 2003). Tässä suhteessa OEP-henkinen IPE ja uusklassinen taloustiede jakavat toivottoman kapean ja vanhentuneen anti-realistisen tiedekäsityksen. Parhaat tieteelliset teoriat ja hypoteesit eivät ensisijaisesti tähtää säännönmukaisuuksien paikantamiseen tai ennusteiden laatimiseen vaan pyrkivät tarjoamaan tosia kuvauksia ja myös kausaalisia selityksiä reaalia maailman prosesseille, joista osa on luonteeltaan historiallisia ja mahdollisesti ainutlaatuisia. Toisin sanoen: vaikka talousteoria ja tieteellinen orientaatio ovat ratkaisevan tärkeitä IPE:lle, ne molemmat tulisi käsittää laaja-alaisesti, pluralistisesti ja realistisesti. Samalla metodologinen nationalismi rajoittaa OEP:n ja muunkin ensisijaisesti vertailevan tutkimuksen selitysalaa ja -voimaa. Helsingin lähestymistapa voi avartaa IPE:ä kaikissa näissä suhteissa ajautumatta monille muille kriittisille lähestymistavoille tyypillisiin ongelmiin.

Seuraavassa argumentoimme, että 1) kansainvälisen poliittisen talouden tutkimus ei voi edetä kovinkaan pitkälle käsittelemättä talousteoreettisia kysymyksiä ja että 2) valtavirtainen taloustiede on edelleen suurelta osin eristäytynyt yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta, mutta jälkimmäinen ala voi luontevasti ammentaa oivalluksia ja tutkimushypoteeseja muista talousteoreettisista perinteistä. Lisäksi esitämme, että 3) systemaattinen ammentaminen useammasta teoriaperinteestä tai tieteenalasta tuskin onnistuu ilman tehtävään

sopivaa metateoreettista viitekehystä, kuten kriittistä tieteellistä realismia tai pragmatismia. Viimeisenä väitämme, että 4) kansainvälisen poliittisen talouden tutkimuksen tulisi valaista ensisijaisesti sellaisia instituutioita, rakenteita, mekanismeja ja prosesseja, jotka ylittävät kansallisvaltioiden rajat ja/ tai vähintään osittain ohittavat näiden valtioiden välisen vuorovaikutuksen. Tämän näkökohdan takia kutsumme alaa erityisesti *globaalin* poliittisen talouden tutkimukseksi. Myös *maailman* poliittisen talouden tutkimus saattaisi olla sopiva, joskin kenties astetta kokeellisempi nimitys.

Ilman talousteoriaa IPE ei voi päästä kovin pitkälle

Uusgramscilainen lähestymistapa näytti olevan hetken suorastaan IPE-valtavirtaa, ainakin Euroopassa. Cox kuvasi magnum opuksessaan *Production, Power, and World Order* (1987) erilaisten tuotantosuhteiden, yhteiskunnallisten voimien ja valtiomuotojen muodostumista ja sitä, kuinka ne tuottivat toisen maailmansodan jälkeistä maailmanjärjestystä, millä puolestaan oli palautevaikutuksia valtiomuotoihin ja tuotantosuhteisiin. Kirjassaan Cox esitti myös uudenlaisen selityksen Bretton Woods -järjestelmän noususta ja sen kriisistä 1970-luvulla sekä järjestelmän muuntumisesta 1980-luvulla. Suuri osa myöhemmästä uusgramscilaisesta kirjallisuudesta on käsitellyt ”uusliberaalia siirtymää”, joka alkoi Bretton Woods -järjestelmän murtumisesta, ja sitä, kuinka 1990-luvulta alkaen tätä siirtymää on lukittu kiinni esimerkiksi erilaisten kansainvälisten sopimus- ja hallintajärjestelyjen avulla. Tyypillistä on, että uusgramscilaiset tarinat näistä kehityskuluista nojaavat tiettyihin erityisellä tavalla määriteltyihin käsitteisiin, joihin kuuluvat esimerkiksi ”historiallinen blokki”, ”orgaaninen intellektuelli” ja ”hegemonia”.

Coxille ja hänen seuraajilleen tärkein *explanandum* on maailmanjärjestyksen kehittyminen, jonka he vuorostaan katsovat muokkaavan paikallisia ja kansallisia kehityskulkuja. Ideana on ollut ottaa kriittistä etäisyyttä vallitseviin valtasuhteisiin ja avata tilaa keskustelulle vaihtoehtoisista poliittisista mahdollisuuksista. Yleisesti ottaen uusgramscilainen projekti on vain epäsuorasti pyrkinyt selittämään talouskasvua, tehokkuutta, työttömyyttä, inflaatiota, suhdannevaihteluita, finanssikriisejä, tulonjakoa tai muita taloustieteen ydinaiheita – huolimatta siitä, että Cox yrittikin tarjota yleistä valtasuhteiden

muuttumiseen perustuvaa selitystä tulojen ja varallisuuden jakautumiselle (ks. myös Gill ja Law 1988). Pääsääntöisesti talousteoreettiset teemat ovat muodostaneet ennemminkin taustan historiatulkinnolle kuin tutkimuksen selkeän fokuksen (tässä roolissa talousteoria on esim. julkaisussa Cox 1987, 211–308; vrt. Cox 1983). Tällä tarkoitamme sitä, että kun Cox (1987, 221–223, 274–279; vrt. Gill ja Law 1988, luku 10) käsittelee esimerkiksi inflaation syitä 1970-luvulla, hän kommentoi lyhyesti rahan kvantiteettiteoriaa (jonka määritelmää ja perusajatusta avaamme alla), mainitsee inflaation kysyntä-veto- ja kustannus-työntö-teorioiden roolin ja vetoaa ohimennen (marxilaistyylliseen) inflaation konfliktiteoriaan. Näitä käsitteitä ja teorioita ei kuitenkaan tematisoida tai tutkita systemaattisesti. Tieto niistä kuuluu pikemminkin Coxin historiallisten tutkimusten taustaan. Ei ehkä ole kaukaa haettava väitettä, että Coxin poliittinen taloustiede on ymmärrettävissä talousteoriaa täydentäväksi lähestymistavaksi.

Sama koskee suurta osaa tämän perinteen myöhemmistä töistä. Eräänä seurauksena varsinaisen talousanalyysin puutteesta uusgramscilaisessa tutkimuksessa oli se, että kriittisen IPE:n muodot eivät onnistuneet suoranaisesti ennakoimaan vuosien 2008–2009 rahoituskriisiä, maailmantalouden notkahdusta vuonna 2009 tai näiden laukaisemaa eurokriisiä vuosina 2010–2015, vaikka monet olivatkin korostaneet riskejä vähentävien ”toimien tarvetta ennen kuin oli liian myöhäistä” (ks. Cohen 2009b, 438). Kriitiikkimme ei tietenkään kohdistu vain kriittiseen IPE:en. Valtavirtataloustiede on ollut erityisen hidas oppimaan kriisistä, jonka se tunnetusti epäonnistui ennakoimaan (ks. Bigo ja Negru 2014; Mirowski 2013; Morgan 2015; Helgadóttir ja Ban 2021). Kriisien aikana ja niiden jälkimainingeissa monet kriittiset IPE-tutkijat sen sijaan ymmärsivät nostaa esille esimerkiksi Hyman Minskyltä lainatun ns. rahoituksen epävakauden hypoteesin tai korostivat kasautumisen sosiaaliseen rakenteeseen perustuvaa makrotalousanalyysia ja vastaavia lähestymistapoja. Myöhemmin kiinnostus pluralistisia talousteorioita kohtaan on lisääntynyt niin kriittisesti ajattelevien tutkijoiden kuin maallikoidenkin keskuudessa – yksi harvoista näiden kriisien myönteisistä seurauksista. Tämä on kehitys, johon IPE:n on reagoitava, jos se haluaa saada laajempaa huomiota ja lisätä selitysvoimaansa. Onneksi viimeaikaisen myönteisen kehityksen päälle on helppo rakentaa.

Yhä useammat poliittisen talouden tutkimukset käsittelevät myös talousteorioita tai nojaavat nimenomaisesti pluralistiseen talousteoriaan. Nostamme esille vain muutamia esimerkkejä. Mark Blythin ja Matthias Matthijsin (2017) selitys makrotaloudellisten järjestelmien sisäsyntyisestä muutoksesta perustuu pitkälti John Maynard Keynesiin, Michał Kaleckiin ja Charles Goodhartiin. Ben Selwyn (2017) käyttää marxilaisia käsitteitä ja ideoita kritisoidessaan ”köyhyyden vastaista konsensusta” kehitystaloudessa. Anastasia Nesvetailova (2015) ja Herman Schwartz (2018) esittävät teoreettisia kysymyksiä rahan, pankkitoiminnan ja rahoituksen luonteesta selittäessään vuosien 2008–2009 finanssikriisiä ja Yhdysvaltain dollarin roolia kansainvälisenä varantovaluuttana (reaali-investointien laskun selittämisestä, ks. Schwartz 2022).

Näiden lisäksi on syntynyt esimerkiksi makrorahoitusta kriittisesti käsittelevä kirjallisuus (*critical macro-finance*; ks. esim. Dutta ym. 2020; Gabor 2020), joka kumpuaa rahaa ja rahoituskriisejä koskevasta, hieman aiemmasta tutkimuksesta (Mehrling 2010; Tooze 2018). Tässä kirjallisuudessa viitataan usein, vaikkakin hieman hajanaisesti, Minskyn jälkikeynesiläisiin töihin (ks. esim. Bonizzi ja Kaltenbrunner 2020). Kirjassaan Euroopan unionista ja globaalista kapitalismista Magnus Ryner ja Alan Cafruny (2017) luovat synteesiä marxilaisesta ja jälkikeynesiläisestä talousteoriasta ja hyödyntävät sitä IPE-tyylisissä selityksissään (ks. vastaavasti myös Bailey ym. 2017; Jäger ja Springler 2015; Ryner 2012). Philipp Heimberger ja Jakob Kapeller (2017) tutkivat talousteorian refleksiivisuuden ja performatiivisuuden roolia taloudellisten ilmiöiden selittämisessä.

Suomessa Heikki Patomäki (2012; 2014) on hyödyntänyt pluralistisia talousteorioita niin eurokriisin kuin Suomen talouspolitiikan tulevaisuudenkin tutkimiseen. Jussi Ahokas ja Lauri Holappa (2014) ovat puolestaan käsitelleet varsinkin jälkikeynesiläistä talousteoriaa myös poliittisen talouden näkökulmista. Patrizio Lainà (2018b) yhdistää jälkikeynesiläistä teoriaa ja kriittistä poliittista taloutta tutkiessaan täysvarantoon perustuvan pankkitoiminnan mahdollisuutta, normatiivista toivottavuutta ja todennäköisiä seurauksia. Matti Ylönen (2021) on kirjoittanut kirjan yritysteoriasta, jossa hän tarkastelee myös alustatalouden nousua ja datajättien valtaa erityisesti evolutionaarisen talousteorian näkökulmasta. *Poliittinen talous* -lehti on julkaissut osittain pluralistisen taloustieteen alaan kuuluvia artikkeleita, jotka käsittelevät esimerkiksi

feminististä talousteoriaa (ks. esim. Elomäki ja Ylöstalo 2020). Esimerkkejä voisi listata tätä nykyä jo monia muitakin.

Vaikka pluralistinen taloustiede on näin asteittain tulossa osaksi IPE:ä, paljon työtä on tehtävänä – sekä teoreettisesti että metateoreettisesti. NIA ja PECI ovat mielenkiintoisia tässä suhteessa. Mikä tarkkaan ottaen on niiden suhde talousteorioihin? Yhtäältä NIA ja PECI eivät näytä sitoutuvan mihinkään erityiseen talousteoriaan. Toisaalta nämä lähestymistavat ovat tuskin yhteensopivia ainakaan uusklassisen valtavirran kanssa. Molemmat haastavat OEP-lähestymistavan teoreettisesta näkökulmasta ja näin tehdessään tosiasiaa hylkäävät myös OEP:n talousteoreettisen perustan. Esimerkiksi NIA-lähestymistapaa edustavissa tutkimuksissaan Henry Farrell ja Abraham Newman (2010; 2014; 2016) ovat ammentaneet historiallisesta institutionalismista, joka vähintäänkin implisiittisesti hylkää valtavirtaisen mikroteorian oletukset koskien esimerkiksi metodologista atomismia ja suljettuja systeemejä. PECI-lähestymistavan uranuurtaja Thomas Oatley (2011) puolestaan torjuu OEP:n ”reduktionistisen uhkapelin”. Hänen myöhempi kehotuksensa tutkia kansainvälistä poliittista taloutta kompleksisena järjestelmänä (Oatley 2019) on puolestaan ristiriidassa uusklassisen makrotalousteorian kanssa, sillä jälkimmäistä luonnehtii reduktionismi, lineaarisuus ja ennustettavuus (Keen 2011, 175–269). Sekä NIA että PECI näyttäisivätkin jakavan monia taustaoletuksia nimenomaan pluralistisen taloustieteen, kuten sen jälkikeynesiläisten, institutionaalisten ja evolutionaaristen suuntausten, kanssa (ks. taulukko 1, s. 78).

Näkemyksemme on, että keskinäisriippuvuuden teoreetikoiden – aivan kuten uusgramscilaisten – tulisi eksplikoida sekä talous- että metateoreettiset käsityksensä nykyistä selkeämmin. Kun pyrimme selittämään ja arvioimaan reaali maailman ilmiöitä, instituutioita ja hallintajärjestelmiä, talousteorian keskeisiä huolenaiheita ei voi viime kädessä sivuuttaa. Mikä esimerkiksi määrittää taloudellisen tehokkuuden ja kasvun tai mitä näillä käsitteillä ylipääntään tarkoitetaan? Miten ne ovat kytköksissä hyvinvointiin tai hyvän elämän mahdollisuuksiin? Minkälaiset tekijät voivat aiheuttaa inflaatiota (tavaroissa, palveluissa, palkoissa tai arvopapereissa), vakavaraisuusongelmia tai taloudellisia romahduksia? Entä deflaatiota, työttömyyttä tai alityöllisyyttä? Mikä selittää suhdanteet tai tulonjaon muutokset? Millaisissa olosuhteissa talouskriisit syntyvät? Mitkä ovat tällaisten tapahtumien sosioekonomiset seuraukset? Lopuksi ehkä kaikkein akuuteimmin: millainen taloudellinen toiminta olisi

TAULUKKO 1. ESIMERKKEJÄ PLURALISTISISTA TALOUSTEORIOISTA.

Instituti- onaalinen	Evolutio- naarinen	Ekologinen	Feminis- tinen	Itävalta- lainen	Schumpe- terilainen	Jälki- keynesi- läinen	Marxi- lainen
Säännöt, lait ja käytännöt sekä niiden histo- riallinen muutos, oppiminen, polkuriip- puvuus, rajoitettu rationaa- lisuus, kontekstien moninai- suus	Käytäntöjen, instituutioiden, teknolo- gioiden jne. vaiheittainen kehitty- minen, valin- tapaineet, -mekanismit ja -prosessit, variaatio, hinnoitteluprosessit, sääntely- ympäristöt	Taloudellisen toiminnan (kasvun) ekologiset rajat ja reunaehdot, materia- ja energiavirrat, talous- ja yhteiskunta- teorian kytkökset relevant- teihin luon- nontieteisiin, antropo- seenin ajan uudet uhat	Talou- dellisten rakenteiden ja tiedon- tuotannon sukupuolit- uneisuus, sokeiden pisteiden paikan- taminen, pluralismin korosta- minen, "arvovapaan" taloustieteen kritiikki	Yksilökes- keisyys, spontaani järjestys, markkinat ja laki, informaatio ja talou- dellinen toiminta, teoreet- tisen järjen ja poliittisen hallitta- vuuden epäily	Innovaatiot, yrittäjä- henkisyys, tekno- loginen muutos, kasvu- dynamiikat, rahoitus, kriisit, syklit, luova tuho	Avoimuus, epävarmuus, kokonai- suuden näkökulma, raha- ja makrotalous, efektiivinen kysyntä ja sen säätely, taloudellisen toiminnan rationaalinen ohjaaminen (myös globaa- listi)	Työ ja pääoma, omistus- suhteet, työn- arvoteoria, luokkaristi- riidat, voittomotiivi, kriisit, kapitalismi ja sen vaihto- ehdot

ekologisesti kestävä? Sellainen kriittinen IPE, joka ei halua tai kykene antamaan vastauksia tämän tyyppisiin kysymyksiin, jää todennäköisesti marginaaliseksi ilmiöksi – kenties vain erääksi tutkimuksen orientaatioksi kansainvälisten suhteiden tutkimuksen yhdellä osa-alueella.

Ajatellaanpa esimerkiksi uusliberalisaatioprosessin selittämistä (osin tätä samaa prosessia OEP-tutkijat kutsuvat "liberalisaatioksi" tai "globalisaatioksi", ja teoreettisia näkökulmia prosessin rajaamiseen, määrittelemiseen ja selittämiseen on monia muitakin). Uusgramscilaisten selitysyritysten mukaan (ks. Cox 1987; 1996; Gill 1990; 2008; ks. myös Rupert 1995) OECD-maiden päättäjät ovat omaksuneet monetaristisen ja ylipäättään "markkinaystävällisen" politiikan erityisenä puolueellisenä vastauksena ongelmiin, jotka alkoivat ilmetä 1960-luvun lopulta alkaen. Tämä vastaus selitetään puolestaan muutoksella valtasuhteissa ylikansallisen pääoman hyväksi ja siirtymisellä fordistisesta jälkifordistiseen pääoman kasautumisjärjestelmään. Tämän suuntaiset selitykset eivät suoraan kyseenalaista valtavirtataloustieteilijöiden tavanomaista talusteoreettista näkemystä, jonka mukaan käänne monetarismiin ja uuteen klassiseen makrotaloustieteeseen oli episteemisesti rationaalinen vastaus

sodanjälkeisen uusklassisen synteesin ongelmiin, jotka ilmenivät muun muassa Phillips-käyrän ”epävakautena”.

Kriittisen IPE:n on kyettävä selittämään, miksi valtavirtataloustieteilijät yleisesti uskovat, että siirtymä oli teoreettisesti perusteltu vastaus havaittuihin ongelmiin, sekä pystyttävä kyseenalaistamaan nuo perusteet myös *argumentatiivisesti*, esimerkiksi pelkän hegemonia- tai diskurssianalyysin sijaan. On esimerkiksi perusteltua huomauttaa, että valtavirtataloustieteilijöiden suosima tulkinta nojaa heidän itsensäkin tätä nykyä osin hylkäämään uusklassiseen teoriaan ja sen 1970-lukulaisiin, aikanaan uusiin makrosovelluksiin. Näitä sovelluksia voidaan arvostella myös pluralistisin talousteoreettisin perustein. Uusklassinen selitys muun muassa unohtaa jälkikeynesiläiset analyysit, jotka olivat jo pitkään ennakoineet inflaation kiihtymistä (ks. esim. Robinson 1980, 38–39). 1970-luvun käännettä rationalisoivat taloustieteilijät sen sijaan uskovat, että keynesiläistyylinen talouspolitiikka olisi luonnostaan inflaatioaltista. Tämän ajattelun ilmenemismuotoihin kuuluvat teoriat poliittisista suhdannesykleistä ja väitteet liikademokraattisuuden hallitsemattomuudesta (esim. Crozier ym. 1975). Tällaisten teorioiden korvaaminen tuoreemmilla ja paremmilla selityksillä edellyttää kontekstisensitiivisiä teorioita esimerkiksi inflaatiosta, työllisyydestä, suhdanteista, kansainvälisestä kaupasta¹¹ ja valtiontaloudesta. Relevantti kriittinen IPE-tutkimus käsittelee näitä aiheita sellaisella ontologisella ja metodologisella syvyydellä, jota nykyisiin valtavirtamenetelmiin nojaava, pitkälti antirealistinen tutkimus tuskin voi saavuttaa.

Sen lisäksi, että kriittisellä IPE:llä on taipumusta jättää huomiotta olennaisia taloutta suoraan koskevia *tutkimusteemoja*, se voi myös ikään kuin vahingossa sitoutua kyseenalaisiin talousteoreettisiin *oletuksiin*. Esimerkiksi lukuisat marxilaislähtöiset ja muut ainakin näennäisesti kriittiset poliittiset taloustieteilijät ovat pitkään olettaneet, että joukkovelkakirjamarkkinat kurinalaistavat kaikkien valtioiden talouspolitiikkaa niiden rahoituslaitosten ja lakien luonteesta riippumatta (ks. esim. Strange 1997, 190–191; Streeck 2014; Tabb 2004, 120). Holappa (2020) pyrkii osoittamaan tämän oletuksen yleisyyden IPE:n lisäksi vertailevassa poliittisessa taloudessa. Yksi esimerkki tämänkaltaisesta oletuksesta on Stephen Gillin ja David Law’n (1989, 481) väite, että hallitukset eivät ehkä voisi ohittaa joukkovelkakirjamarkkinoita ”turvautumatta mone-taariseen inflaatioon”. Tämä muotoilu pitää sisällään vähintään ehdollisen sitoumuksen rahan kvantiteettiteoriaan.

Rahan kvantiteettiteorian mukaan keskuspankkirahoitus lisää kierrossa olevan rahan määrää ($M \uparrow$) ja aiheuttaa siten (näennäisesti väistämättä) inflaatiota ($P \uparrow$). Juuri monetaristit elvyttivät tämän jo 1700-luvulla kehitetyn teorian. Toisessa yhteydessä Gill ja Law (1988, 159–190) arvostelevat kvantiteetti-teoriaan nojautuvaa monetarismia. Heidän kritiikkinsä perustuu sittemmin laajalti hylättyyn ajatukseen rahakertoimesta. He myös argumentoivat, että on vaikea tietää rahan todellista määrää tai kiertonopeutta taloudessa. Raha-kerroinmalli implikoi, että rahan tarjonta on eksogeenista siinä mielessä, että kierrossa olevan rahan määrää hallitsee pohjimmiltaan keskuspankki. Nicholas Kaldor, Basil Moore ja monet muut jälkikeynesiläiset taloustieteilijät ja kaikki modernin rahateorian (MMT) kehittäjät kiistävät rahakertoimen ja esittävät, että kierrossa olevan rahan määrä määräytyy taloudessa endogeenisesti ja että keskuspankit asettavat vain ohjauksen tason (pidempien korkojen hallitseminen on vaikeampaa). Jo Keynes (1936/1961) kyseenalaisti kvantiteettiteorian sillä perusteella, että muutokset rahan määrässä ja kierrossa voivat hintatason ohella vaikuttaa investointeihin ja tuotantoon. Abba Lernerin (1951) hieman myöhemmin esittämän hypoteesin mukaan inflaatiovaikutus tulee hallitsevaksi vasta, kun talous lähestyy täystyöllisyyttä, vaikka kustannuspaineilla onkin taipumus nostaa hintoja jo ennen kuin se saavutetaan.¹² Näitä tendenssejä voidaan vuorostaan torjua erityisesti tulopoliitiikalla.

Jälkikeynesiläisen näkemyksen mukaan aito täystyöllisyys on harvinaista ja kapitalistisille rahatalouksille on ominaista kysyntävaje, ylikapasiteetti, ja tahaton työttömyys (ks. esim. Lavoie 2014, 277–280).¹³ MMT (esim. Wray 2015) esittää, että valtion kohtaama markkinakuri riippuu siitä, voiko valtio laskea liikkeeseen velkaa sen omassa (kelluvassa) valuutassa ja kuinka suurta osaa velastaan se tosiasiaa hallinnoi tässä valuutassa. Se, kuinka suuren osan velastaan valtio voi kohtuudella toivoa laskevansa liikkeeseen omassa valuutasaan, riippuu puolestaan muun muassa valuutan globaalista kysynnästä ja siten valtion asemasta maailmantalouden työn- ja vallonjaossa. Tällaisia globaalin poliittisen talouden ilmiöitä MMT ei ole toistaiseksi riittävästi huomioinut.

Jos valtiot velkaantuvat omissa valuutoissaan ja jos niiden keskuspankit hallitsevat korkotasoa, niiden hallitukset voivat usein ohittaa joukkovelkakirjamarkkinat, vaikka harjoittaisivatkin systemaattisesti alijäämäistä finanssipoliitiikkaa. Tällaisissa suotuisissa olosuhteissa valtioilla on kyky rahoittaa menojaan keskuspankkiensa kautta. (Fullwiler 2007; Kelton 2011; Tymoigne

2014.) Velkamarkkinoiden odotukset ja vaatimukset vaikuttavat ensisijaisesti niihin valtioihin, jotka velkaantuvat ulkomaisissa valuutoissa – joskin myös tämänkin yleistyksen pätevyys riippuu monista kontekstisidonnaisista tekijöistä.¹⁴ On lisäksi perusteita argumentoida, että keskuspankkirahoitusta voisivat parhaiten hyödyntää erilaiset ylikansalliset instituutiot (Kotilainen 2021b; 2021c; tulossa). Näistä sisällöllisistä esimerkeistä huolimatta on tärkeää korostaa, että Helsingin lähestymistapa ei ole vahvasti sitoutunut mihinkään tiettyyn teoriaan esimerkiksi rahasta, inflaatiosta tai julkistaloudesta. Asian ydin tässä yhteydessä on, että talousteoreettisilla olettamuksilla on tärkeitä seurauksia poliittisen talouden tutkimukselle.

Miten yhdistää poliittista taloutta ja pluralistista talousteoriaa: metateorian rooli

Uusklassinen taloustiede on suurelta osin eristänyt itsensä muusta yhteiskuntatutkimuksesta (ks. Patomäki 2018; Kotilainen ja Patomäki 2022, 89–91). Lähes ainoa tapa, jolla tällainen ja myöhempi menetelmävetoinen taloustiede on kyennyt suhtautumaan muihin yhteiskuntatieteisiin, on ollut asettamalla niille omat standardinsa (taloustieteen imperialismista, ks. Mäki 2009). IPE:n nykytila kuvastaa suurelta osin näitä tendenssejä. Sen jälkeen, kun taloustiede alkoi tehdä pesäeroa klassiseen poliittisen taloustieteeseen ja moraalifilosofiaan 1800-luvun lopulta alkaen, muut yhteiskuntatieteilijät ovat enenevässä määrin alkaneet vältellä talouskysymysten käsittelyä suoraan. Tämä on pitänyt paikansa erityisesti 1980-luvun lopulta lähtien, vaikka erilaisia poikkeuksia on sittemminkin nähty.

OEP-tyylinen IPE-tutkimus näkee uusklassiset opit ongelmattomina aksiomina. Edellä olemme esittäneet, että toisinaan jopa kriittinen IPE, joka suhtautuu pääsääntöisen kriittisesti uusklassisen taloustieteeseen ja sen imperialismiin yleisellä tasolla, voi epähuomiossa tukeutua joihinkin sen olettamuksista – tai ainakin usein on epäselvyyttä, mitä sen talousteoreettiset sitoumukset ovat. Löytyykö sellaista tutkimusta, joka voisi auttaa kuroma umpeen alojen välisen kuilun pluralismista luopumatta? Edellä mainitsimme IPE-julkaisuja, jotka tavalla tai toisella pureutuvat talousteoreettisiin kysymyksiin nojaten nykyisestä valtavirtataloustieteestä poikkeaviin lähestymistapoihin.

Vaikka valtavirtataloustieteen sisältä on noussut käyttäytymistaloustieteen kaltaisia lähestymistapoja, jotka korjaavat joitakin puutteita tiettyjen uusklassisten oletusten realistisuudessa, olennaisempaa on tuntee laajemmin talusteorian perinteitä. Taulukko 1 esittää yhteenvedon joistakin lähestymistavoista, jotka voivat tarjota aineksia uusiin synteeseihin. Toimivien synteisien luominen ei kuitenkaan ole helppo tehtävä. Sisällöllisten erimielisyyksien lisäksi lähestymistapojen välillä on monenlaisia ontologisia ja epistemologisia jännitteitä. Koska tieteelliset teoriat koostuvat toisiinsa kiinteästi nivoutuvista oletuksista ja väitteistä, kahta lupaavaakaan teoriaa ei voida noin vain pakottaa yhteen. Varsinkin yhteiskuntatieteelliset teoriat sisältävät lisäksi erilaisia tulkinnallisia ja normatiivisia elementtejä, joiden yhteensovittaminen edellyttää monitasoisia neuvotteluita myös merkityksistä ja usein arvoistakin.

Lähtökohtaisesti IPE voi ammentaa hyvinkin monenlaisista teoreettisista lähestymistavoista. Silloin kun kaksi lähestymistapaa ovat esimerkiksi ontologioiden osalta ristiriitaisia tai muista syistä ongelmallisia, on vähintään toinen niistä tulkittava uudelleen. Uudelleentulkinta vaatii ”osallistuvaa moniarvoisuutta” (*engaged pluralism*), joka viittaa aktiiviseen vuorovaikutukseen, keskusteluun ja oppimiseen toisiltamme. Kevin Young (2021) esittää, että osallistuva moniarvoisuus voisi perustua jonkinlaiseen jaettuun tieteelliseen eetokseen (vrt. myös Best ym. 2021 analyysiin IPE:n ”sokeista pisteistä”, *blind spots*). Vaikka Youngin ehdotus on sinänsä kannatettava, ei se käsittele riittävän systemaattisesti teorioiden välisen kääntämisen ongelmia tai eksplisiittisen sosiaalisen ontologian tarvetta. Jos nämä kysymykset sivuutetaan, nyky-IPE:n ”vieraantuneesta moninaisuudesta” (*alienated pluralism*)¹⁵ tuskin päästään.

Vieraantuneen moninaisuuden ylittämiseksi IPE tarvitsee viime kädessä hyvin jäsennellyn mutta silti riittävän joustavan metateoreettisen viitekehysten, joka mahdollistaa erilaisten – välillä jopa yhteismitattomilta näyttävien – väitteiden kääntämisen eri teoriakäsitteistöjen välillä. Ilman tällaista viitekehystä teorioiden systemaattinen vertailu, arviointi, koetteleminen ja kehittäminen on hankalaa tai rationaalisessa mielessä jopa mahdotonta. Toisaalta ei kuitenkaan ole mitään täysin neutraalia metakieltä tai -teoriaa (ks. esim. Wight 1996). Miten mielekäs ja moniarvoinen kommunikaatio erilaisten teorioiden, tutkimusohjelmien, paradigmojen tai jopa kokonaisten filosofisten perinteiden välillä voi näin ollen olla mahdollista?

Saattaa vaikuttaa, että olemme ajautuneet umpikujaan: yhtäältä käännökset erilaisten lähestymistapojen välillä voivat tapahtua vain jonkin metateorian puitteissa ja toisaalta mikään metateoria ei ole neutraali. Tämä on aito ongelma, jonka näennäinen paradoksaalisuus kuitenkin hälvenee, kun kääntäminen ymmärretään jatkuvaksi prosessiksi. Varsinkin yhteiskuntatieteelliset käsitteet ja väitteet ovat luonteeltaan kontekstuaalisia, historiallisia ja aina avoimia uusille tulkinnoille.

Törmäämme kääntämisen ja ymmärtämisen ongelmiin aina, kun yritämme kommunikoida (meta)teorioiden välillä. Aina on kuitenkin joitain jaettuja referenssipisteitä, jotka auttavat ylittämään näitä ongelmia tai vähintään luovat mahdollisuuden jatkaa keskustelua. Jopa radikaalisti erilaisten näkemysten suhteellisia ansioita voidaan arvioida rationaalisesti, joskin tällaisen arvion onnistumista täytyy analysoida tapauskohtaisesti. Monien muiden tavoin Nicholas Rescher (1993) on esittänyt, että pluralismi ja väitteiden rationaalinen arviointi eivät sulje toisiaan pois. Episteeminen rationaalisuus edellyttää avoimuutta uusille argumenteille, todisteille ja näkökohdille. Silti myös rationaaliset ihmiset voivat olla keskenään eri mieltä.¹⁶ Jo ymmärrys siitä, ettei yksittäinen henkilö tai yhteisö voi poissulkea virheitä, rajoitteita tai vinoumia *omalla* kohdallaan, auttaa motivoimaan pluralismia. Mikään yksittäinen teoreettinen lähestymistapa ei myöskään ole ainoa relevantti lähestymistapa – varsinkaan useampaan eri ongelmaan.

Nähdäksemme metateorian tulisi perustua kriittiseen tieteelliseen realismiin, vaikka pluralistiselle argumentoinnille on toki tilaa myös tässä kysymyksessä (myös pragmatismien merkityksestä ja mahdollisuuksista, ks. Kotilainen ja Patomäki 2022). Viime vuosikymmeninä on kertynyt huomattava määrä yhteiskuntatieteiden kannalta relevanttia, laajassa mielessä kriittistä ja realistista tieteenfilosofista kirjallisuutta, josta yritykset IPE:n uudelleenorientoimiseksi voivat ammentaa: 1) kriittinen realismi (Bhaskar 1975/2008; 1986; Harré 1970; 1986; Lawson 1997; 2003), 2) realistinen pragmatismi (ks. esim. Rescher 1987; 1993; 2007; 2009; ks. myös Hamati-Ataya 2012), 3) realistiset ja naturalistiset lähestymistavat yhteiskuntatieteiden filosofiaan (Kaidesoja 2013; Kuorikoski ja Ylikoski 2012; Little 2016; Mäki 2011; Wimsatt 2007), 4) laajemmin realistisen analyttisen filosofian piiristä kumpuava yhteiskuntatieteiden perusteiden ja sosiaalisen ontologian tutkimus (ks. esim. Putnam 2002; Searle 1995; 2010) sekä 5) viimeaikainen realistinen käänne mannermaisessa

filosofiassa (Harman 2018; Meillassoux 2008). Realismin lajeja on tutkittu ja sovellettu Helsingin yliopistossa jo pitkään. Vaikka eri realististen lähestymistapojen välillä on myös ratkaisemattomia kysymyksiä, tämän artikkelin tarkoituksiin voimme ammentaa siitä laajasta perustasta, jonka ne jakavat.

Rohkaisevaa on, että myös monet IPE-teoreetikot itse ovat ilmaisseet tyytymättömyytensä sekä positivistiseen että jälkipositivistiseen antirealismiin ja tarjonneet ainakin ohimenevää tukea realistisille ja/tai pragmatistisille lähestymistavoille poliittiseen talouteen (ks. esim. Farrell ja Finnemore 2009; Keohane 2009; Oatley 2011). Jo esitettyjen ideoiden pohjalta voidaan tällaista lähestymistapaa kehittää pidemmälle.

Olemme esitelleet kriittisen tieteellisen realismin perusteesejä toisaalla (ks. esim. Kotilainen ja Patomäki 2022, 92–93). Tässä nostamme esille teesin, että realistiset selitysyrietykset vaativat muun muassa kausaation luonteen riittävää ymmärtämistä (ks. esim. Hárre 1970; Kaidesoja 2007; Kurki 2008; Mackie 1974; Patomäki 2017). Kysymys kausaatiosta on itsessään moniulotteinen ja kontekstisidonnainen. Ratkaisevaa yhteiskuntatieteiden kannalta on, että sekä sosiaaliset entiteetit että laajemmat yhteiskunnalliset järjestelmät ovat aina jossain määrin avoimia. Tästä seuraa, että 1) sama eri komponenttien muodostama kausaalikompleksi voi tuottaa eri yhteyksissä erilaisia vaikutuksia sekä 2) kääntäen se, että eri kausaalikompleksit voivat tuottaa hyvin samankaltaisia vaikutuksia. Lisäksi 3) kausaalikomplekseilla on taipumusta muuttua. Laadullisesti uusia rakenteita ja voimia myös syntyy historian kuluessa. Kontekstisidonnaisuus, emergenssi eli uusien ominaisuuksien ilmaantuminen sekä kompleksisuus edellyttävät sosiaalisen ontologian tutkimusta (ks. esim. Lawson 2019; Searle 2010; Tuomela ym. 2020; Patomäki 2020a).

Ontologisen tarkastelun avulla voidaan muun muassa selittää, miksi yhteiskuntatieteilijät eivät loputtomista etsinnöistään huolimatta ole löytäneet muuttumattomia säännönmukaisuuksia. Varsinkin taloustieteessä saatetaan silti edelleen puhua jopa ”laeista”. Avointen järjestelmien ontologia puoltaa käsitystä siitä, että yhteiskunta- ja luonnontieteille soveltuvissa metodologioissa on oleellisia eroavaisuuksia. Tieteellisiä menetelmiä on lukuisia, ja niiden soveltuvuutta tulee arvioida tutkimuskohteen perusteella.

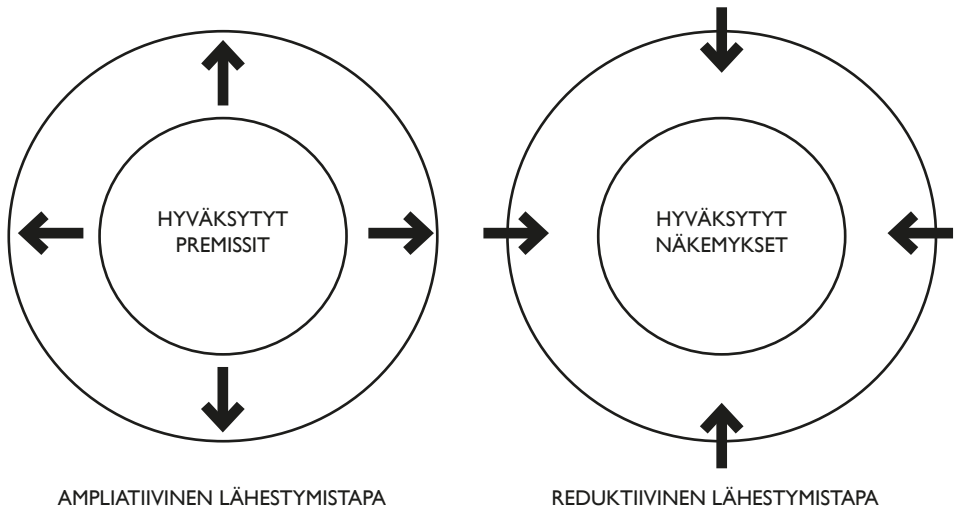
Epistemologian saralla voimme ammentaa myös eräistä pragmatistisista oivalluksista. Rescher (1987; 2009) esittää, että tutkimukseen on pohjimmiltaan kaksi lähestymistapaa: ”ampliatiiivinen” ja ”reduktiivinen” (ks. kuvio 1, s. 86).

Ampliatiiivinen tarkoittaa lisäämistä siihen, mikä on jo tunnettua. Tällaisen tutkimuksen lähtökohdana on joukko premissejä, joita pidetään varmoina ja joista sitten loogisesti johdetaan yhtä luotettavia väitteitä. Ampliatiiivisessa tutkimuksessa tavoitteena on päästä muutamista pelkistetyistä ja näennäisen turvallisista lähtökohdista selityksiin ja/tai ennusteisiin, kuten uusklassisessa taloustieteessä. Reduktiivinen tai hypoteeseja asteittain vähentävä tutkimus sen sijaan alkaa (suuresta) joukosta alustavasti uskottavan kuuluisia selitysmahdollisuuksia, joita sitten pyritään vaiheittain karsimaan ja/tai joista luodaan uusia synteesejä. Reduktiivinen lähestymistapa Rescherin erityismerkityssä soveltuu pluralistisen tutkimuksen perustaksi: alustavasti mielekkäät mutta tavalla tai toisella keskenään jännitteiset väitteet tarjoavat lähtökohdan sekä selittävälle että myös normatiiviselle tutkimukselle, kuten kriittisessä poliittisessa taloudessa.

Siinä missä ampliatiiivinen tutkimus perustuu deduktiiviseen päättelyyn, reduktiivinen tutkimus etenee vastavuoroisen dialogin ja ”dialektisen” argumentoinnin kautta (Rescher 2009, 26; dialektiikasta tässä merkityksessä ks. Rescher 2007; Kotilainen ja Patomäki 2022, 94–95). Reduktiivista lähestymistapaa noudattava tutkija valitsee ensin mielenkiintoisen tutkimusongelman, joka tyypillisesti määritellään kontrastiivisten kysymysten avulla (esim. ”miksi X eikä Y”) tai pohjautuu eri väitteiden tai teorioiden muodostamaan aporiaan. Aporia on ristiriitatilanne tai sellaisen synnyttämä syvä hämmennyksen tila, jossa joukon alustavasti uskottavia väitteitä tai selitysmahdollisuuksia huomataan olevan keskenään yhteensopimattomia.¹⁷ Ristiriidan ratkaiseminen ja hämmennyksen vähentäminen edellyttävät tutkimusta, jonka yksi tehtävä on palauttaa konsistenssi.

Monet yhteiskuntatieteiden kannalta relevantit väitteet ovat kausaalisia hypoteeseja. Tutkija arvioi hypoteeseja kaikkien relevanttien todisteiden ja argumenttien valossa sekä punnitsee niitä myös esimerkiksi johdonmukaisuuden, informatiivisuuden, realistisuuden ja selitysvoiman kaltaisten näkökohtien kannalta. Tutkija toimii Sherlock Holmesin kaltaisen etsivän tavoin mutta tietoisena teoriakielten eroista ja kääntämisen ongelmista. Vaiheittain hän karsii heikommat, ongelmiin ajautuneet hypoteesit ja yrittää sovittaa jäljelle jääneet yhteen. Tarkastelun kestävä hypoteesijoukkoa voidaan pitää alustavasti oikeana selityksenä, vaikka tiedetäänkin, että vielä parempia selityksiä voi olla mahdollista löytää (Harré ja Rothbart 2004; kontrastiivista

KUVIO 1. AMPLIATIIVINEN JA REDUKTIIVINEN LÄHESTYMISTAPA TUTKIMUKSEEN. MUOKATTU RESCHERIN (1987, 33–34) POHJALTA.

selittämisestä yleisemmin ks. Garfinkel 1981; Kuorikoski ja Ylikoski 2012; Lawson 1997; 2003; Morgan ja Patomäki 2017).

Tässä osiossa tiiviisti kuvaillut realistiset ja pragmatistiset käsitteet ja ideat voivat auttaa IPE-tutkimusta pääsemään eteenpäin hajaannustilastaan. Samalla realistinen ja pluralistinen IPE kykenisi aiempaa paremmin tarkastelemaan myös talousteoreettisia sitoumuksiaan.¹⁸

Metodologisesta globalismista

Lopuksi on syytä tuoda esiin, että avointen järjestelmien ontologia ei ole yhteensopiva metodologisen nationalismin kanssa. Erityisesti OEP-lähestymistapa perustuu oletukselle toisistaan eristetyistä tai ainakin analyytisesti erotettavissa olevista kansallisista järjestelmistä. Metodologisen nationalismin pätevyys riippuu osittain siitä, missä määrin yhteiskunnalliset järjestelmät ylipäättään voidaan sulkea – ongelma, josta joskus keskustellaan

”analyysitasojen” ongelmana (kritiikistä ks. Patomäki 1996).

Tarkastellessaan IPE:n viimeaikaisia trendejä Benjamin Cohen (2017, 658) toteaa, että ”heiluri on kääntynyt jyrkästi kohti kotimaista analyysitasoa”. Paitsi OEP-tyylinen tutkimus myös muu maakohtainen vertaileva tutkimus joutuu olettamaan, että kansalliset järjestelmät ovat pitkälti erillisiä toisistaan. Metodologinen nationalismi samaistaa ”yhteiskunnan” kansallisvaltion rajojen määrittämään kokonaisuuteen: oletuksena on, että kansalliset rajat erottavat yhteiskuntia toisistaan (Beck 2007; Rosenberg 2013; Wimmer ja Schiller 2002). Globaali poliittinen talous kuitenkin muodostaa kompleksisen ja dynaamisen kokonaisprosessin, jossa kansallisvaltiot ja muut toimijat kietoutuvat yhteen, yksi prosessi voi sulautua toiseen ja pienemmät prosessit voivat yhdistyä muodostaen suurempia. Oletus erillisyydestä on näin ollen yleensä perusteeton.

OEP-tyylinen ”reduktionistinen uhkapeli” (Oatley 2011) ei siksi todennäköisesti johda reaali maailman ilmiöiden ymmärtämiseen tai selittämiseen. Tässä kysymyksessä olemme samoilla linjoilla keskinäisriippuvuuden tutkimuksen uusien lähestymistapojen, NIA:n ja PECI:n, kanssa. Globalisaatiotutkimukseen kuuluvat kuitenkin kiistat esimerkiksi globalisaation luonteesta, laajuudesta, intensiteetistä ja merkitystä (ks. esim. Green 2019; Hirst ym. 2009; Slobodian 2018; Weiss 1998.) Nykymuotoisen globalisaation arvostelijat, mukaan lukien uusgramscilaiset, ovat väittäneet, että yli- ja poikkikansalliset ideat, verkostot, organisaatiot ja oikeudelliset sopimukset ohjaavat ja rajoittavat politiikkavaihtoehtoja. Jotkut kriitikoista, kuten William Mitchell ja Thomas Fazi (2017), jotka ammentavat osin MMT:stä, haluaisivat muuttaa maailmaa niin, että se sopisi paremmin metodologisen nationalismin oletuksiin. Jopa Dani Rodrikia (2011) voidaan lukea näin.

Nämä ristiriitaiset oletukset ja pyrkimykset toisintavat pitkäaikaisia keskusteluja territoriaalisen valtion tulevaisuudesta (ks. esim. Herz 1957; 1968; vrt. Connolly 1991). Lähestymistavat ovat kytkeytyneet pragmaattisiin ja normatiivisiin pyrkimyksiin. OEP:n kaltaiset lähestymistavat voivat lähtökohtaisesti etsiä suppean positivistisia selityksiä joillekin rajatuille ilmiöille, mutta niihin kuuluva metodologinen nationalismi voi kummuta myös syvemmällä tasolla olevasta nostalgiaasta (Connolly 1991). Lähestymistavoissa oletetaan se, minkä perään haikaillaan: ensinnäkin otaksutaan tietyn rajatun alueen sisällä toimiva suvereeni kansa, joka hallitsee legitiimisti itseään sisäisten neuvottelujen ja

valtiokoneiston kautta. Jatko-oletuksena on, että tätä kansaa vastaava valtio määrittää itsenäisesti sekä omat politiikkansa että ulkoiset neuvotteluasemansa ja lopulta oman tulevaisuutensa. Siinä missä varsinkin OEP *olettaa* metodologisista syistä, että maailma olisi organisoitunut näiden ideoiden mukaisella tavalla, osa uusliberaalin globalisaation arvostelijoista näkee kansallisesti organisoituneen maailman ironisesti poliittisena *ihanteenaan*.

Metodologisesta nationalismista kumpuavat aporiat heijastelevat sen taustaoletusten epärealistisuutta. Vaikka oletusten realistisuutta pitää arvioida myös tapauskohtaisesti, yleinen argumenttimme on, että metodologinen nationalismi ei tarjoa tutkimukselle soveltuvaa viitekehystä, koska se rajoittaa jo lähtökohtaisesti mahdollisten hypoteesien ja argumenttien joukkoa. Koska ei ole mielekästä etukäteen poissulkea muunlaisia kuin metodologiseen nationalismiin pohjautuvia hypoteeseja, sitoutuminen moniarvoiseen ja avoimeen tutkimus- ja oppimisprosessiin vaatii metodologista globalismia. Samasta syystä kutsumme oppialaa *globaaliksi* poliittiseksi taloudeksi (*Global Political Economy*, GPE) – nimitys, jonka Gill ja Law (1988) popularisoivat, mutta joka syntyi jo 1970-luvulla (ks. esim. Hveem 1973). Toinen sopiva nimitys voisi olla maailmanpoliittinen talous, joskaan se ei ole samalla tavalla vakiintunut termi.

Metodologinen globalismi ei määrittele ennalta vastauksia normatiivisiin kysymyksiin globalisaation hallinnasta tai siitä, mitä tulevaisuudessa pitäisi tehdä. Yhteiset maailmanlaajuiset instituutiot voivat tietyin ehdoin olla yhteensopivia sen osien lisääntyvän monimuotoisuuden ja autonomian kanssa. Tällaisia kysymyksiä on pohdittava ennakkoluulottomasti useista eri näkökulmista. Esimerkiksi MMT:n kaltaisia näennäisesti metodologisesti nationalistisia teorioita voidaan hyvin tulkita myös kosmopolitanistisesti (ks. Kotilainen 2021b; 2021c; tulossa). Koska globaalit ongelmat ovat kompleksisia ja monitasoisia, on syytä harkita myös kansainvälisen tai globaalien selviytysunionin kaltaisia eri tasoilla yhtäaikaisesti operoivia uusia institutionaalisia ratkaisuja (Keynes 1943/1969; ks. Kotilainen 2022).

Johtopäätökset

Olemme argumentoineet ensinnäkin, että GPE:n olisi eriteltävä huolellisemmin niitä talousteorioita, joihin alan tutkimus joutuu nojaamaan. GPE:n pitäisi myös arkailematta käsitellä oman tutkimuskohteensa kannalta relevantteja taloudellisia ilmiöitä, vaikka kaikki valtavirtataloustieteilijät eivät siitä pitäisikään. Tämä ei tarkoita imperialismiin suunnan kääntämistä. Poliittisen talouden tutkimuksen ei tulisi vain opettaa muita vaan myös oppia eri lähestymistapoja edustavilta talousteoreettisilta suuntauksilta.

Toiseksi taloustutkimuksen tulisi olla valmis tasapainoiseen vuoropuheluun yhteiskuntatieteiden kanssa. Vaikka tällainen kehitys on pitkään tuntunut epätodennäköiseltä, jopa valtavirtainen taloustiede on muutoksen tilassa ja saattaa lopulta joutua omaksumaan osallistuvamman ja moniarvoisemman asenteen myös suhteissaan muihin yhteiskuntatieteisiin. Globaali poliittinen talous on laaja oppiala. Vaikka sen ominta alaa ovat maailmanpolitiikan ja talouden prosessien yhteen kietoutuminen ja niiden muodostamat laajat kokonaisuudet, on se avoin hyvin erilaisista perinteistä peräisin oleville hypoteeseille. Samalla se voi käsitellä myös esimerkiksi sotaan, rauhaan ja globaaliin turvallisuuteen liittyviä kansainvälisten suhteiden kysymyksiä (Patomäki 2020b) sekä ”globaalin poliittisen ekologian” ongelmia (Peet ym. 2010).

Kolmanneksi systemaattinen poikkitieteellinen dialogi tuskin onnistuu ilman uusia ontologisia, epistemologisia ja metodologisia resursseja. Yhteiskuntatieteiden filosofian piirissä on kehittynyt kattava realistinen kirjallisuus, joka voi auttaa ylittämään myös poliittisen talouden tutkimusta jo pitkään vaivanneen positivismi/jälkipositivismi-kiistan. Tässä katsausartikkelissa esittelemämme Helsingin lähestymistapa perustuu kriittiseen tieteelliseen realismiin ja täydentää sitä tietyillä pragmatistisilla näkökohdilla. Ennalta lukkoon lyötyjen premissien sijaan GPE-tutkimus voi lähteä liikkeelle antinomioista ja aporioista. Aluksi vallitsee tulkintojen, hypoteesien ja selitysmallien moninaisuus. Vaiheittain väitteitä voidaan sulkea pois ja yhteensovittaa. Näin päädytään aiempaa parempiin argumentteihin ja selitysmalleihin – kunnes prosessi etenee seuraavaan vaiheeseen. Tätä kautta opimme edelleen lisää siitä, miten maailma toimii ja muuttuu.

Neljäs ja viimeinen argumenttimme on, että poliittisen talouden tulee olla metodologialtaan globalistinen ala. On totta, että koska kansallisvaltioiden

rajoilla on erilaisia kausaalisia ja konstitutiivisia vaikutuksia, jotkin rakenteet, instituutiot ja prosessit ovat kansallisia. Tällä ei kuitenkaan välttämättä ole prosessien ymmärtämisen ja kausaalisen selittämisen kannalta olennaista tai ainakaan ratkaisevaa merkitystä, ei edes silloin, kun protektionistiset ja muut disintegratiiviset tendenssit vallitsevat. Kutsummekin oppialaa mieluiten globaalin poliittisen talouden tutkimukseksi. Laajana mutta silti erikoistuneena oppialana GPE:n tulisi ensisijaisesti pureutua sellaisiin poliittis-taloudellisiin kehityskulkuihin, jotka vaikuttavat läpi rajojen tai niistä huolimatta. Tällaisia ovat myös esimerkiksi ne ilmastonmuutoksen, luontokadon ja ydinsodan kaltaiset uhkat, jotka laajasti yhdistetään antroposeenin aikaan. Näihin uhkiin ei voida vastata riittäväällä tavalla vertailevan ja ekonomistisen viitekehysten asettamissa ahtaissa rajoissa. Kansallisvaltiokeskeisyys on siis kaikkea muuta kuin arvoneutraali valinta. Onkin perusteltua tutkia myös avoimesti globaaleja ja normatiivisia teemoja, mukaan lukien kosmopoliittisen demokratian moninaisia mahdollisuuksia (ks. esim. Held 2010; Patomäki 2011; Kotilainen 2021b; 2021c; tulossa) sekä maailmanvaltiollisuuden kehittymisestä (Patomäki, 2023).

Viitteet

1) Laajempi vertaisarvioitu versio tästä artikkelista on ilmestynyt englanniksi *Global Political Economy* -lehdessä (Kotilainen ja Patomäki 2022) ja sitä edeltänyt versio Helsinki-GPE:n työpaperisarjassa (Kotilainen ja Patomäki 2020). Artikkelimme juuret juontavat Helsingin yliopiston globaalin poliittisen talouden keskuksen perustamiseen huhtikuussa 2020. Avusta artikkelin monien eri versioiden kanssa kiitämme erityisesti Lauri Holappa, Johan Wahlstenia, Patrizio Lainaa, Leevi Saarta, Teivo Teivaista, Laura Nordströmiä, Matti Ylöstä sekä *Poliittinen talous-* ja *Global Political Economy* -lehtien toimittajia sekä vertaisarvioijia. Samalla haluamme kiittää kaikkia niitä, jotka ovat tavalla tai toisella olleet Helsingin lähestymistapaa kehittämässä. Kehitystyö jatkuu.

2) Yllättäen Oatley (2019) jättää huomioimatta keskustelut avoimista järjestelmistä esimerkiksi jälkikeynseläisessä taloustieteessä ja kriittisessä realismissa. Huolimatta selvistä askelista eteenpäin Oatleyn viittaukset Douglass Northiin (1999) ja Paul Davidiin (2001) lienevät pikemminkin taka-askeleita. Nämä kirjoittajat kannattavat taloushistorian muotoa, joka ottaa nykyisen valtavirtataloustieteen kategoriat pitkälti annettuina riippumatta tutkittavasta aikakaudesta ja sen kontekstista (ks. Boldizzoni 2011; vrt. Patomäki 2020a).

3) Farrellin ja Newmanin (2016, 720–721) mukaan NIA ”ei pyri tarjoamaan kattavaa teoriaa”, vaan sen sijaan ”organisoi olemassaolevaa kirjallisuudesta uudelleen sellaisen syy-suhteiden osajoukon ympärille, joka on ollut sen puitteissa vähemmän esillä”. Huolimatta keskittymisestä rahoitukseen Oatley (2019) näyttää pyrkivän selvästi kokonaisvaltaisempaan lähestymistapaan. Kuitenkin vain tietyt IPE:n tutkimusongelmat sopivat tutkittavaksi kompleksisuustieteen työkaluilla (muista rajoituksista ks. Gunitsky 2013). Meistä on selvää, ettei IPE:n pitäisi keskittyä yksinomaan (taloudellisen) keskinäisriippuvuuden seurauksiin, vaikka olemmekin samaa mieltä niiden tärkeydestä (nykyisen IPE:n ”sokeista pisteistä ja kulmista”, ks. LeBaron ym. 2021). NIA:n ja PECI:n keskittyminen rahoitukseen saattaa heijastaa kompleksisuusteorian sovellutuksia rahoituksen dynamiikan tutkimuksessa (esim. Keen 2011: 452–454).

4) NIA:n ja PECI:n filosofiset perusteet vaativat selvennystä. Oatley (2011) sekä Farrell ja Finnemore (2009) hylkäävät aiemmissa OEP-kritiikeissään positivismin ja mainitsevat tukevansa joitakin pragmatismia ja/tai yhteiskuntatieteellisen realismin versioita. Valitettavasti he eivät näytä eksplikoineen näitä sitoumuksia NIA:n tai PECI:n yhteydessä. On tärkeää, että lähestymistavat tulkittaisiin realistisesti esimerkiksi Nicolas Thompsonin (2020) ehdottaman positivistisen tulkinnan sijaan (ks. myös Chaudoin ja Milner 2017).

5) Esimerkiksi rationaalisen valinnan teorian aksioomat ovat ristiriidassa kognitiotieteiden tulosten kanssa (Berg ja Gigerenzer 2010). Lisäksi viimeaikainen talouskehitys on haastanut viimeisimmän uusklassisen synteessin ja vahvistanut aiemmin marginalisoituja makrotaloustieteellisiä argumentteja (ks. esim. The Economist 2020).

6) Ilmiö tai prosessi on ”epifenomenaalinen”, jos sillä itsellään on syy muttei vuorostaan seurauksia. Klassisia esimerkkejä ovat erilaiset varjot ja muut heijastumat. Hieman vastaavasti kuin mielenfilosofiassa jotkut ovat argumentoineet tietoisuuden olevan pelkkä neuronitason prosessien heijastuma, OEP:ssa ja joissakin perinteisemmissäkin poliittisen talouden lähestymistavoissa poliitisten prosessien on nähty olevan ensisijaisesti taloudellisten prosessien heijastumia (ja toki asetelma on usein käännetty myös ympäri).

7) Johdonmukaisuutta ja informatiivisuutta on vaikea yhdistää (Rescher 1987). Yksinkertaistaen on helppo olla johdonmukainen, jos väittää vähän. Vastaavasti erilaisten selitysten yhteensovittaminen on suhteellisen helppoa, jos vain poisulkee tarpeeksi todistusaineistoa ja olennaisia näkökohtia (yksinkertaisuuden myytistä ja ongelmista ks. Bunge 1963).

8) Strangen (1970) alkuperäisessä visiossa IPE yhdistäisi kansainvälisten suhteiden ja kansainvälisen talouden tutkimusta. Myös jotkut ensimmäisen sukupolven amerikkalaiset tutkijat, kuten Robert Gilpin (1981; 1987), ovat pyrkineet johonkin vastaavaan. Gilpin (1981) nojaa jonkin verran myös schumpeteriläiseen, keynesiläiseen ja marxilaiseen talousteoriaan. Uusgramscilaiset ovat ainakin osin toteuttaneet Strangen alkuperäistä visiota mutta laajentaneet sitä entisestään.

9) ”Heterodoksia” vaikeo ”pluralismi”? – terminologiasta keskustellaan kiivaasti (ks. esim. Dow 2019, joka käsittelee Geoffrey Hodgsonin argumenttia ”pluralismin” puolesta). ”Heterodoksian” ongelma on sen negatiivinen määritelmä. Jos joku nykyinen ”heterodoksinen” ajatus tai ”koulu” muuttuu myöhemmin oikeaoppiseksi valtavirraksi, niin ”heterodoksian” merkityksestä tulee epämääräinen. Tieteeseen kuuluu pluralismi ja avoimen ja kriittisen keskustelun kannustaminen.

10) Performatiivisuutta käsittelevät esimerkiksi MacKenzie ym. (2007). Teorioiden performatiiviset vaikutukset kuuluvat kaikkien yhteiskuntatieteiden tutkimuskohteeseen. Valtavirran taloustieteellä on tällä hetkellä laajempi performatiivinen vaikutus yleiseen ajatteluun ja julkiseen politiikkaan kuin kenties millään muulla yhteiskuntatutkimuksen muodolla.

11) Esimerkiksi Matti Ylönen ja Teivo Teivainen (2017) esittävät, että vapaan markkinakaupan teorian keskeiset oletukset eivät päde käytännössä, koska suuri osa maailmankaupasta perustuu yhtiöiden sisäiseen hintasuunnitteluun. Vapaa-kauppateorian kritiikki on perinteisesti koskenut ensisijaisesti talouskehityksen dynamiikkaa ja maiden asemoitumista maailmantalouden työnjaossa. Keskustelut vapaakauppateorian ongelmista alkoivat 1800-luvulla ja olivat melkein alusta alkaen globaaleja leviten eurooppalaisen kolonialismin ja imperialismien myötä kaikille mantereille (ks. Helleiner 2023).

12) Inflaatioteorioita on runsaasti. Esimerkiksi monet jälkikeynesiläiset katsovat inflaation olevan seurausta ratkaisemattomasta ja instituutioiden määrittämästä tulojakokonfliktista (esim. Burdekin ja Burkett 1996).

13) Sitä vastoin perinteinen teoria olettaa, että ”pitkällä aikavälillä” talouksille on ominaista ”täystyöllisyys” (yhteensopiva ns. NAIRU:n kanssa) ja ”täysi” kapasiteetin käyttöaste (yhteensopiva ns. NAIRCU:n kanssa). Nämä oletukset tekevät monetaarisen inflaation tarinasta pinnallisesti uskottavan. Jotkut marxilaiset ja muut kriittiset poliittiset taloustieteilijät ovat tietämättään sitoutuneet vastaaviin oletuksiin.

14) Keskeinen keskustelu pluralistisessa taloustieteessä koskee budjettirajoitusten luonnetta eri yhteyksissä. Siinä missä uuschartalistit väittävät, että budjettirajoitukset eivät koske ”rahasuvereineja” valtioita, Anwar Shaikh (2016, 690) esittää useita vastaväitteitä. Kuitenkin myös Shaikh hylkää sekä kvantiteettiteorian että käsitykset joukkovelkakirjamarkkinoiden ylivallassa.

15) Osallistuvaan moniarvoisuuteen perustuva oppiminen edellyttää, että eri väitteiden merkitykset ymmärretään samantapaisten tai vähintään keskenään yhteensopivien ontologioiden puitteissa. Myös ontologisen keskustelun itsessään tulee olla moniarvoista sekä avointa kritiikille ja oppimiselle. Vastoin edelleen yleistä väärinkäsitystä ontologia ei ole ilmoitus- tai julistusasia. On helppo olla samaa mieltä Youngin (2021) kanssa siitä, että julistuksellinen asenne ontologiaa kohtaan ruokkii pikemminkin vieraantunutta moninaisuutta kuin sitoutunutta pluralismia. Samasta syystä myös Best ym. (2021) suosittelevat ”vaatimattomasti esitettyjä ontologioita”.

16) Rescherin (1993, 11) mukaan erilaisiin näkemyksiin johtavat esimerkiksi kokemusten ja episteemisten tilanteiden moninaisuus, evidenssin ja teorioiden välinen looginen kuilu (”teorioiden alimääräytyminen”) sekä erilaiset episteemiset arvot (kuinka tärkeänä esimerkiksi selitysten yksinkertaisuutta pidetään).

17) Usein tutkimuksen lähtökohtana on käytännöllinen tai empiirinen kontrasti tai teoreettinen *aporia*. Tutkimus voi edetä montaa polkua pitkin eri abstraktiota-soilla. Kaikki relevantit polut ovat kuitenkin viimekädessä kytkeytyneet toisiinsa ja edellyttävät eri teoriakielten välistä ymmärrystä ja kääntämistä. Hermeneuttisesti sensitiivisillä käänöksillä, tulkinnoilla ja synteesillä voidaan edistää teoriaperinteiden välistä dialogia. Tavoitteena on eksplisiittisten ja integratiivisten hypoteesien muotoilu, koettelu ja arviointi.

18) Inflaatioteorioiden abstraktit ”muuttujat” tulisi ensin kytkeä osaksi realistista sosiaalista ontologiaa. Mitä esimerkiksi rahan kvantiteettiteoria voisi tarkoittaa toimijoiden, sääntöjen, resurssien ja asemoituneiden sosiaalisten käytäntöjen näkökulmasta? Mielekkään ontologian puitteissa hyvinkin erilaiset lähestymistavat voivat tarjota alustavasti uskottavia hypoteeseja, joista puolestaan voidaan rakentaa muun muassa historiallis-institutionaalisia selitysmalleja. Esimerkiksi inflaation konfliktiteoria ja realistisesti tulkitut uusgramscilaiset väitteet voisivat tarjota luontevan pohjan yhdelle tällaiselle selitysmallille.

Lähteet

- Ahokas, Jussi ja Holappa, Lauri. 2014. *Rahatalous haltuun. Irti kurjistavasta talouspolitiikasta*. Helsinki: Like.
- Arestis, Philip, Brown, Andrew ja Sawyer, Malcolm. 2002. Critical realism and the political economy of the euro. Levy Economics Institute. <http://www.levyinstitute.org/publications/critical-realism-and-the-political-economy-of-the-euro> [Luettu 15.11.2023]
- Bailey, David, Clua-Losada, Mònica, Huke, Nikolai ja Ribera-Almandoz, Olatz. 2017. *Beyond defeat and austerity: disrupting (the critical political economy of) neoliberal Europe*. Lontoo: Routledge.

- Beck, Ulrich. 2007. The cosmopolitan condition: why methodological nationalism fails, *Theory, Culture and Society*, 24:7–8, 286–90. <https://doi.org/10.1177/02632764070240072505>
- Berg, Nathan ja Gigerenzer, Gerd. 2010. As-if behavioral economics: neoclassical economics in disguise? *History of Economic Ideas*, 18:1, 133–165. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1677168>
- Best, Jacqueline, Hay, Colin., LeBaron, Genevieve ja Mügge, Daniel. 2021. Seeing and not-seeing like a political economist: the historicity of contemporary political economy and its blind spots. *New Political Economy*, 26: 2, 217–228. <https://doi.org/10.1080/13563467.2020.1841143>
- Bhaskar, Roy. 1975/2008. *A realist theory of science*. Lontoo: Routledge.
- Bhaskar, Roy. 1986. *Scientific realism and human emancipation*. Lontoo: Verso.
- Bigo, Vinca. ja Negru, Iona. 2014. Mathematical modelling in the wake of the crisis: a blessing or a curse? What does the economics profession say? *Cambridge Journal of Economics*, 38:2, 329–347. <https://doi.org/10.1093/cje/bet063>
- Blyth, Mark. 2009. Introduction: international political economy as a global conversation. Teoksessa Mark Blyth (toim.), *Routledge handbook of International Political Economy (IPE): IPE as a global conversation*. Lontoo: Routledge, 1–20.
- Blyth, Mark ja Matthijs, Matthias. 2017. Black swans, lame ducks, and the mystery of IPE's missing macroeconomy. *Review of International Political Economy*, 24:2, 203–231. <https://doi.org/10.1080/09692290.2017.1308417>
- Boldizzoni, Francesco. 2011. *The poverty of Clio. Resurrecting economic history*. Princeton: Princeton University Press.
- Bonizzi, Bruno ja Kaltenbrunner, Annina. 2020. Critical macro-finance, post Keynesian monetary theory and emerging economies. *Finance and Society*, 6:1, 76–86. <https://doi.org/10.2218/fnsoc.v6i1.4411>
- Braithwaite, John ja Drahos, Peter. 2000. *Global business regulation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brannen, Julia. 2005. Mixing methods: the entry of qualitative and quantitative approaches into the research process. *International Journal of Social Research Methodology*, 8:3, 173–184. <https://doi.org/10.1080/13645570500154642>
- Bunge, Mario. 1963. *The myth of simplicity: problems of the scientific philosophy*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

- Burdekin, Richard ja Burkett, Paul (toim.). 1996. *Distributional conflict and inflation: theoretical and historical perspectives*. Basingstoke: MacMillan.
- Chaudoin, Stephen ja Milner, Helen V. 2017. Science and the system: IPE and international monetary politics. *Review of International Political Economy*, 24:4, 681–698. <https://doi.org/10.1080/09692290.2017.1302974>
- Cohen, Benjamin J. 2008. *International political economy: an intellectual history*. New Jersey: Princeton University Press.
- Cohen, Benjamin J. 2009a. The multiple traditions of American IPE. Teoksessa Mark Blyth (toim.), *Routledge handbook of International Political Economy (IPE): IPE as a global conversation*. Lontoo: Routledge, 23–35.
- Cohen, Benjamin J. 2009b. A grave case of myopia. *International Interactions*, 35:4, 436–444.
- Cohen, Benjamin J. 2017. The IPE of money revisited. *Review of International Political Economy*, 24:4, 657–680. <https://doi.org/10.1080/09692290.2016.1259119>
- Cohen, Benjamin J. 2019. *Advanced introduction to international political economy*. 2. painos. Cheltenham: Edward Elgar.
- Colander, David, Holt, Richard ja Rosser, Barkley Jr. 2004. The changing face of mainstream economics. *Review of Political Economy*, 16:4, 485–499. <https://doi.org/10.1080/0953825042000256702>
- Connolly, William. 1991. *Democracy and territoriality*. Millennium Journal of International Studies, 20:3, 463–484. <https://doi.org/10.1177/03058298910200030301>
- Cox, Robert W. 1983. Gramsci, hegemony, and international relations: an essay in method. *Millennium Journal of International Studies*, 12:2, 397–401.
- Cox, Robert W. 1987. *Production, power and world order: social forces in the making of history*. New York: Columbia University Press.
- Cox, Robert W. 1996. *Approaches to world order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crozier, Michel J., Huntington, Samuel P. ja Watanuki, Joji. 1975. *The crisis of democracy: report on the governability of democracies to the trilateral commission*. New York: New York University Press.
- David, Paul. 2001. Path dependence, its critics and the quest for ‘historical economics’. Teoksessa Pierre Garrouste ja Stavros Ioannides (toim.), *Evolution and path dependence in economic ideas*. Cheltenham: Edward Elgar, 15–40.

- de Goede, Marieke. 2021. Finance/security infrastructures. *Review of International Political Economy*, 28:2, 351–368. <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1830832>
- Dow, Sheila. 2019. Geoff Hodgson on pluralism and historical specificity. Teoksessa Francesca Gagliardi ja David Gindis (toim.), *Institutions and evolution of capitalism*. Cheltenham: Edward Elgar, 14–28.
- Dutta, Sahil Jai, Kremers, Ruben, Pape, Fabian ja Petry, Johannes. 2020. Critical macro-finance: an introduction. *Finance and Society*, 6:1, 34–44. <https://doi.org/10.2218/finsoc.v6i1.4407>
- Elomäki, Anna ja Ylöstalo, Hanna. 2021. Feministisempää poliittisen talouden tutkimusta. *Poliittinen talous*, 8:1, 87–99. <https://doi.org/10.51810/pt.101636>
- Farrell, Henry ja Finnemore, Martha. 2009. Ontology, methodology, and causation in the American School of international political economy. *Review of International Political Economy*, 16:1, 58–71. <http://dx.doi.org/10.1080/09692290802524075>
- Farrell, Henry ja Newman, Abraham. 2010. Making global markets. Historical institutionalism in international political economy. *Review of International Political Economy*, 17:4, 609–638. <https://doi.org/10.1080/09692291003723672>
- Farrell, Henry ja Newman, Abraham. 2014. Domestic institutions beyond the nation-state: charting the new interdependence approach. *World Politics*, 66:2, 331–363. <https://doi.org/10.1017/S0043887114000057>
- Farrell, Henry ja Newman, Abraham. 2016. The new interdependence approach, theoretical development and empirical demonstration. *Review of International Political Economy*, 23:5, 713–736. <https://doi.org/10.1080/09692290.2016.1247009>
- Farrell, Henry ja Newman, Abraham. 2019. Weaponized interdependence: how global economic networks shape state coercion. *International Security*, 44:1, 42–79. https://doi.org/10.1162/isec_a_00351
- Farrell, Henry ja Newman, Abraham. 2023. *Maanalainen imperiumi. Kuinka Yhdysvallat aseellisti maailmantalouden*. Kääntänyt Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.
- Fullwiler, Scott. 2007. Interest rates and fiscal sustainability. *Journal of Economic Issues*, 41:4, 1003–1042.

- Gabor, Daniela. 2020. Critical macro-finance: a theoretical lens. *Finance and Society*, 6:1, 45–55. <https://doi.org/10.2218/finsoc.v6i1.4408>
- Garfinkel, Alan. 1981. *Forms of explanation: rethinking the questions in social theory*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Gill, Stephen. 1990. *American hegemony and the trilateral commission*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gill, Stephen. 2008. *Power and resistance in the new world order*. 2 painos. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gill, Stephen ja Law, David. 1988. *Global political economy: perspectives, problems, and policies*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Gill, Stephen ja Law, David. 1989. Global hegemony and the structural power of capital. *International Studies Quarterly*, 33:4, 475–499.
- Gilpin, Robert. 1981. *War and change in world politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilpin, Robert. 1987. *The political economy of international relations*. Princeton: Princeton University Press.
- Green, Jeremy. 2019. *Is globalisation over?* Cambridge: Polity.
- Gunitsky, Seva. 2013. Complexity and theories of change in international politics. *International Theory*, 5:1, 35–63. <https://doi.org/10.1017/S1752971913000110>
- Guzzini, Stefano. 2020. Embrace IR anxieties (or, Morgenthau's approach to power, and the challenge of combining the three domains of IR theorizing). *International Studies Review*, 22:2, 268–288. <https://doi.org/10.1093/isr/viaa013>
- Hamati-Ataya, Inanna. 2012. Beyond (post)positivism: the missed promises of systemic pragmatism. *International Studies Quarterly*, 56:2, 291–305. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2011.00710.x>
- Harjunemi, Timo. 2023. ”Elämme aikaa, jossa isot teorialat ovat taas tarpeen” – Mika Pantzarin ja Visa Heinosen haastattelu. *Poliittinen talous*, 11:2. <https://doi.org/10.51810/pt.138082>
- Harman, Graham. 2018. *Object-oriented ontology: a new theory of everything*. Lontoo: Pelican Books.
- Harré, Rom. 1970. *Principles of scientific thinking*. Basingstoke: Macmillan.
- Harré, Rom. 1986. *Varieties of realism*. New Jersey: Blackwell Publishing.
- Harré, Rom ja Rothbart, Daniel. 2004. *Modeling: gateway to the unknown*. Amsterdam: Elsevier Science.

- Heimberger, Philipp ja Kapeller, Jakob. 2017. The performativity of potential output: pro-cyclicality and path dependency in coordinating European fiscal policies. *Review of International Political Economy*, 24:5, 904–928. <https://doi.org/10.1080/09692290.2017.1363797>
- Held, David. 2010. *Cosmopolitanism. Ideals and realities*. Cambridge: Polity Press.
- Helleiner, Eric. 2023. *The contested world economy. The deep and global roots of international political economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Helgadóttir, Oddný ja Ban, Cornel. 2021. Managing macroeconomic neoliberalism: capital and the resilience of the rational expectations assumption since the great recession. *New Political Economy*. <https://doi.org/10.1080/13563467.2020.1863344>
- Herz, John. 1957. Rise and demise of the territorial state. *World Politics*, 9:4, 473–493.
- Herz, John. 1968. The territorial state revisited: reflections on the future of the nation-state. *Polity*, 1:1, 11–34.
- Hirst, Paul, Thompson, Grahame ja Bromley, Simon. 2009. *Globalization in question*. 3. painos. Cambridge: Polity.
- Holappa, Lauri. 2020. *The bond-market-power fallacy*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3448-6>
- Hveem, Helge. 1973. The global dominance system: notes on a theory of global political economy. *Journal of Peace Research*, 10:4, 319–340. <https://doi.org/10.1177/002234337301000401>
- Jäger, Johannes ja Springler, Elisabeth (toim.). 2015. *Asymmetric crisis in Europe and possible futures: critical political economy and post-Keynesian perspectives*. Lontoo: Routledge.
- Kaidesoja, Tuukka. 2007. Exploring the concept of causal power in a critical realist tradition. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 37:1, 63–87. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2007.00324.x>
- Kaidesoja, Tuukka. 2013. *Naturalizing critical realist social ontology*. Lontoo: Routledge.
- Keen, Steve. 2011. *Debunking economics. Revised and expanded edition. The naked emperor dethroned?* Lontoo: Zed Books.
- Kelton, Stephanie. 2011. Limitations of the government budget constraint: users vs. issuers of the currency. *Panoeconomicus*, 58:1, 57–66. <https://doi.org/10.2298/PAN1101057K>

- Keohane, Robert O. 2009. The old IPE and the new. *Review of International Political Economy*, 16:1, 34–46. <http://dx.doi.org/10.1080/09692290802524059>
- Keynes, John Maynard. 1943/1969. Proposals for an International Clearing Union (April 1943). Teoksessa J. Keith Horsefield (toim.), *The International Monetary Fund 1945–1965. Twenty years of international monetary cooperation. Volume III: Documents*. Washington: International Monetary Fund, 19–36.
- Keynes, John Maynard. 1936/1961. *The general theory of employment, interest and money*. Lontoo: MacMillan.
- Kotilainen, Konsta. 2021a. Begging the question against a peer? *Journal of Philosophical Research*, 46, 307–327. <https://doi.org/10.5840/jpr2021824171>
- Kotilainen, K. 2021b. A cosmopolitan reading of modern monetary theory. *Global Society*, 36:1, 89–112. <https://doi.org/10.1080/13600826.2021.1898343>
- Kotilainen, Konsta. 2021c. Yhdentyminen vai pirstoutuminen? Euroopan tulevaisuus ja modernin rahateorian kosmopolitanistinen tulkinta. *Poliittinen talous*, 9:1, 127–138. <https://doi.org/10.51810/pt.v9i0.103397>
- Kotilainen, Konsta. 2022. Towards an international clearing union (at last)? Normative underpinnings and elements of institutional design. Helsinki Centre for Global Political Economy, työpäpaperi, 06/2022. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://www.helsinki.fi/en/networks/global-political-economy/working-paper-62022> [Luettu 8.12.2023]
- Kotilainen, Konsta. Tulossa. *From monetary sovereignty to macroeconomic policy autonomy? Examining promises, limitations, and reform possibilities of a nation-state-centric macroeconomic governance architecture*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kotilainen, Konsta ja Patomäki, Heikki. 2020. Towards a Helsinki approach to global political economy. Integrating pluralist economic theorisation and critical IPE. Helsinki Centre for Global Political Economy, työpäpaperi 01/2020. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://www.helsinki.fi/en/networks/global-political-economy/working-paper-12020> [Luettu 8.12.2023]
- Kotilainen, Konsta ja Patomäki, Heikki. 2022. From fragmentation to integration: on the role of explicit hypotheses and economic theory in Global Political Economy. *Global Political Economy*, 1:1, 80–107. <https://doi.org/10.1332/JIFQ7497>

- Kuorikoski, Jaakko ja Ylikoski, Petri. 2012. How to be critical and realist about economics. Teoksessa Aki Lehtinen, Jaakko Kuorikoski ja Petri Ylikoski (toim.), *Economics for teal: Uskali Mäki and the place of truth in economics*. Lontoo: Routledge, 255–273.
- Kurki, Milja. 2008. *Causation in international relations: reclaiming causal analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lainà, Patrizio. 2018a. Meta-theory as a uniting framework for economics and global political economy. *Journal of Critical Realism*, 17:3, 221–232. <https://doi.org/10.1080/14767430.2018.1483622>
- Lainà, Patrizio. 2018b. *Full-reserve banking. Separating money creation from bank lending*, Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3334-2>
- Lake, David A. 2009. Open economy politics: a critical review. *Review of International Organizations*, 4:3, 219–244.
- Lavoie, Marc. 2014. *Post-Keynesian economics: new foundations*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Lawson, Tony. 1997. *Economics and reality*. Lontoo: Routledge.
- Lawson, Tony. 2003. *Reorienting economics*. Lontoo: Routledge.
- Lawson, Tony. 2019. *The nature of social reality. Issues in social ontology*. Lontoo: Routledge.
- LeBaron, Genevieve, Mügge, Daniel, Best, Jacqueline ja Hay, Colin. 2021. Blindspots in IPE: marginalized perspectives and neglected trends in contemporary capitalism. *Review of International Political Economy*, 28:2, 283–294. <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1830835>
- Lerner, Abba P. 1951. *Economics of employment*. New York: McGraw-Hill.
- Little, Daniel. 2016. *New directions in the philosophy of social science*. Lontoo: Rowman and Littlefield.
- MacKenzie, Donald, Muniesa, Fabian ja Siu, Leung-Sea (toim.). 2007. *Do economists make markets? On the performativity of economics*. New Jersey: Princeton University Press.
- Mackie, John Leslie. 1974. *The cement of the universe. A study of causation*. Oxford: Oxford University Press.
- Maliniak, Daniel ja Tierney, Michael J. 2009. The American school of IPE. *Review of International Political Economy*, 16:1, 6–33. <https://doi.org/10.1080/09692290802524042>

- Mehrling, Perry. 2010. *The new Lombard Street: how the fed became the dealer of last resort*. Princeton: Princeton University Press.
- Meillassoux, Quentin. 2008. *After finitude. An essay on the necessity of contingency*. Kääntänyt Ray Brassier. New York: Continuum.
- Mirowski, Philip. 2013. *Never let a serious crisis go to waste: How neoliberalism survived the financial meltdown*. Lontoo: Verso.
- Mitchell, William ja Fazi, Thomas. 2017. *Reclaiming the state: a progressive vision of sovereignty for a post-neoliberal world*. Lontoo: Pluto.
- Morgan, Jamie. 2015. Is economics responding to critique? What do the UK 2015 QAA subject benchmarks indicate? *Review of Political Economy*, 27:4, 518–538. <https://doi.org/10.1080/09538259.2015.1084774>
- Morgan Jamie ja Patomäki, Heikki. 2017. Contrast explanation in economics: its context, meaning, and potential. *Cambridge Journal of Economics*, 41:5, 1391–1418. <https://doi.org/10.1093/cje/bex033>
- Mäki, Uskali. 2009. Economics imperialism: concept and constraints. *Philosophy of the Social Sciences*, 39:3, 351–380. <https://doi.org/10.1177/0048393108319023>
- Mäki, Uskali. 2011. Scientific realism as a challenge to economics (and vice versa). *Journal of Economic Methodology*, 18:1, 1–12. <https://doi.org/10.1080/1350178X.2011.553372>
- Nesvetailova, Anastasia. 2015. A crisis of the overcrowded future: shadow banking and the political economy of financial innovation. *New Political Economy*, 20:3, 431–453. <https://doi.org/10.1080/13563467.2014.951428>
- North, Douglass C. 1999. Dealing with a non-ergodic world: institutional economics, property rights, and the global environment. *Duke Environmental Law and Policy Forum*, 10:1, 1–12.
- Næss, Petter. 2004. Prediction, regressions and critical realism. *Journal of Critical Realism*, 3:1, 133–164.
- Oatley, Thomas. 2011. The reductionist gamble: open economy politics in the global economy. *International Organization*, 65:2, 311–341. <https://doi.org/10.1017/S002081831100004X>
- Oatley, Thomas. 2019. Toward a political economy of complex interdependence. *European Journal of International Relations*, 25:4, 957–978. <https://doi.org/10.1177/1354066119846553>

- Oatley, Thomas, Winecoff, W. Kindred, Pennock, Andrew ja Bauerle Danzman, Sarah. 2013. The political economy of global finance: a network model. *Perspectives on Politics*, 11:1, 133–153. <https://doi.org/10.1017/S1537592712003593>
- Onwuegbuzie, Anthony J. ja Leech, Nancy L. 2005. On becoming a pragmatic researcher: the importance of combining quantitative and qualitative research methodologies. *International Journal of Research Methodology*, 8:5, 375–387. <https://doi.org/10.1080/13645570500402447>
- Patomäki, Heikki. 1996. How to tell better stories about world politics. *European Journal of International Relations*, 2:1, 105–133, <https://doi.org/10.1177/1354066196002001004>
- Patomäki, Heikki. 2011. Towards global political parties. *Ethics & Global Politics*, 4:2, 81–102. <https://doi.org/10.3402/egp.v4i2.7334>
- Patomäki, Heikki. 2012. *Eurokriisin anatomia: mitä globalisaation jälkeen?* Helsinki: Into.
- Patomäki, Heikki. 2014. *Suomen talouspolitiikan tulevaisuus: teoriasta käytäntöön.* Helsinki: Into.
- Patomäki, Heikki. 2017. Praxis, politics and the future: a dialectical critical realist account of world-historical causation. *Journal of International Relations and Development*, 20:4, 805–825. <https://doi.org/10.1057/jird.2016.17>
- Patomäki, Heikki. 2018. Johdanto: poliittinen talous ja talousteorian poliittisuus. *Politiikka*, 60:1, 47–49.
- Patomäki, Heikki. 2020a. On the historicity of social ontology. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 50:4, 439–461. <https://doi.org/10.1111/jtsb.12254>
- Patomäki, Heikki. 2020b. Political economy dynamics of global disintegration and its implications for war, peace and security in 21st century. Teoksessa S. A. Hamad Hosseini, James Goodman, Sara C. Motta ja Barry K. Gills (toim.), *The Routledge handbook of transformative global studies*. Lontoo: Routledge, 151–164.
- Patomäki, Heikki. 2023. *World statehood. The future of world politics*. Cham: Springer.
- Patomäki, Heikki ja Wight, Colin. 2000. After postpositivism? The promises of critical realism. *International Studies Quarterly*, 44:2, 213–237.
- Peet, Richard, Robbins, Paul ja Watts, Michael (toim.). 2010. *Global political ecology*. Lontoo: Routledge.

- Phillips, Nicola ja Weaver, Catherine (toim.). 2011. *International political economy: debating the past, present and future*. Lontoo: Routledge.
- Pratschke, Jonathan. 2003. Realistic models? Critical realism and statistical models in the social sciences. *Philosophica*, 71:1, 13–38. <https://doi.org/10.21825/philosophica.82236>
- Putnam, Hilary. 2002. *The collapse of the fact/value dichotomy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rescher, Nicholas. 1987. How serious fallacy is inconsistency? *Argumentation*, 1:3, 303–316.
- Rescher, Nicholas. 1993. *Pluralism: against the demand for consensus*. Oxford: Clarendon Press.
- Rescher, Nicholas. 2007. *Dialectics: a classical approach to inquiry*. Heusenstamm: Ontos Verlag.
- Rescher, Nicholas. 2009. *Aporotics*. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.
- Robinson, Joan. 1980. *Further contributions to modern economics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Rodrik, Dan. 2011. *The globalization paradox: democracy and the future of the world economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Rosenberg, Justin. 2013. The “philosophical premises” of uneven and combined development. *Review of International Studies*, 39:3, 569–597. <https://doi.org/10.1017/S0260210512000381>
- Rupert, Mark. 1995. *Producing hegemony: the politics of mass production and American global power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ryner, Magnus. 2012. Financial crisis, orthodoxy and heterodoxy in the production of knowledge about the EU. *Millennium Journal of International Studies*, 40:3, 647–673. <https://doi.org/10.1177/0305829812442300>
- Ryner, Magnus ja Cafruny, Alan. 2017. *The European Union and global capitalism: origins, development, crisis*. Lontoo: Palgrave.
- Schwartz, Herman Mark. 2018. International money after the crisis. Teoksessa Jocelyn Pixley ja Helena Flam (toim.), *Critical junctures in mobile capital*. Cambridge: Cambridge University Press, 131–155.
- Schwartz, Herman Mark. 2022. Global secular stagnation and the rise of intellectual property monopoly. *Review of International Political Economy*, 29:5, 1448–1476. <https://doi.org/10.1080/09692290.2021.1918745>

- Searle, John R. 1995. *The construction of social reality*. New York: The Free Press.
- Searle, John R. 2010. *Making the social world*. Oxford: Oxford University Press.
- Selwyn, Ben. 2017. *The struggle for development*. Cambridge: Polity.
- Shaikh, Anwar. 2016. *Capitalism: competition, conflict, crises*. Oxford: Oxford University Press.
- Shields, Stuart, Bruff, Ian ja Macartney, Huw. (toim.). 2011. *Critical international political economy: dialogue, debate and dissensus*. New York: Springer.
- Slobodian, Quinn. 2018. *Globalists: the end of empire and the birth of neoliberalism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Strange, Susan. 1970. International economics and international relations: a case of mutual neglect. *International Affairs*, 46:2, 304–315. <https://doi.org/10.2307/2613829>
- Strange, Susan. 1997. The future of global capitalism: or, will divergence persist forever. Teoksessa Colin Crouch ja Wolfgang Streeck (toim.), *Political economy of modern capitalism: mapping convergence and diversity*. Lontoo: Sage Publications, 182–191.
- Streeck, Wolfgang. 2014. *Buying time: the delayed crisis of democratic capitalism*. Lontoo: Verso.
- Tabb, William K. 2004. *Economic governance in the age of globalization*. New York: Columbia University Press.
- The Economist. 2020. The covid-19 pandemic is forcing a rethink in macroeconomics. It is not yet clear where it will lead. *The Economist*, 25.7.2020. <https://www.economist.com/briefing/2020/07/25/the-covid-19-pandemic-is-forcing-a-rethink-in-macroeconomics> [Luettu 8.12.2023]
- Thompson, Nicolas. 2020. Open economy monetary politics. Teoksessa Ernesto Vivares (toim.), *The Routledge handbook to global political economy*. Lontoo: Routledge, 129–145.
- Tooze, Adam. 2018. *Crashed. How a decade of financial crises changed the world*. Lontoo: Penguin.
- Tuomela, Raimo, Hakli, Raul ja Mäkelä, Pekka (toim.). 2020. *Social ontology in the making*. Berliini: De Gruyter.
- Tymoigne, Éric. 2014. Modern money theory, and interrelations between the treasury and central bank: the case of the United States. *Journal of Economic Issues*, 48:3, 641–662. <https://doi.org/10.2753/JEI0021-3624480303>

- Wade, Robert. 2009. Beware what you wish for: lessons for international political economy from the transformation of economics. *Review of International Political Economy*, 16:1, 106–121. <https://doi.org/10.1080/09692290802524141>
- Weiss, Linda. 1998. *The myth of powerless state: governing the economy in a global era*. Cambridge: Polity.
- Wight, Colin. 1996. Incommensurability and cross-paradigm communication in international relations theory: 'what's the frequency Kenneth?'. *Millennium: Journal of International Studies*, 25:2, 291–319. <https://doi.org/10.1177/03058298960250020401>
- Wight, Colin. 2019. Bringing the outside in: the limits of theoretical fragmentation and pluralism in IR theory. *Politics*, 39:1, 64–81. <https://doi.org/10.1177/0263395718815784>
- Wimmer, Andreas ja Schiller, Nina Glick. 2002. Methodological nationalism and beyond: nation-state building, migration and the social sciences. *Global Networks*, 2:4, 301–334. <https://doi.org/10.1111/1471-0374.00043>
- Wimsatt, William C. 2007. *Re-engineering philosophy for limited beings. Piecewise approximations to reality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Wray, L. Randall. 2015. *Modern money theory: a primer on macroeconomics for sovereign monetary systems*. 2. painos. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Ylönen, Matti. 2021. *Yhtiövalta alustatalouden aikakaudella — Evolutionaarinen taloustiede & yhtiöt yhteiskunnallisina toimijoina*. Tampere: Vastapaino.
- Ylönen, Matti ja Teivainen, Teivo. 2017. Politics of intra-firm trade: corporate price planning and the double role of the arm's length principle. *New Political Economy*, 23:4, 441–457. <https://doi.org/10.1080/13563467.2017.1371124>
- Young, Kevin L. 2021. Progress, pluralism and science: moving from alienated to engaged pluralism. *Review of International Political Economy*, 28:2, 406–420. <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1830833>

Katsausartikkeli

Kapitalismin variaatioista kasvumalleihin: kulunut vuosikymmen vertailevan poliittisen talouden tutkimuksessa ja Suomen poliittisessa taloudessa

Ville-Pekka Sorsa, Poliittisen talouden tutkimuksen seuran perustajajäsen, dosentti, tutkimusjohtaja, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Abstrakti

Vertaileva poliittisen talouden tutkimus on yksi poliittisen talouden tutkimuksen keskeisistä tutkimushaaroista. Pohdin tässä katsausartikkelissa tämän tutkimushaaran luonnetta ja kehitystä Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry:n kymmenvuotisen olemassaolon aikana. Esitän, että kuluneen vuosikymmenen aikana sekä tutkimusalalla että sen tutkimissa ilmiöissä on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Tutkimusalan keskeinen näkökulma on vaihtunut kapitalismin variaatioista kasvumalleihin. Valotan näkökulmaa analysoimalla Suomen poliittisen talouden kasvumallin muutosta viimeisen vuosikymmenen aikana. Suomen kasvumalli on muuttunut kymmenessä vuodessa aiempaa vähemmän vientivetoiseksi ja enemmän kotimaisesta kysynnästä riippuvaiseksi. Sen koordinaatiossa esiintyy aiempaa heikompia intressi- ja valtakeskittymiä, joiden kautta taloutta on aiempaa vaikeampaa koordinoita ja uudistaa järjestelmällisesti.

Avainsanat: kasvumallit, Suomi, vertaileva poliittisen talouden tutkimus, kapitalismin variaatiot

<https://doi.org/10.51810/pt.137225>

Johdanto

Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry (PTTS) perustettiin vuonna 2013. Euroopassa elettiin tuolloin kriisitunnelmissa. Vaikka ilmastonmuutokseen liittyvien uhkien ennennäkemättömän suuri mittakaava alkoi olla jo ilmeinen, eurooppalaisia keskusteluita ei suinkaan hallinnut ilmastokriisi vaan eurokriisi. Eurokriisi oli seurausta euroalueen rakenteesta ja niistä johtuvien sisäisten epätasapainojen syntymisestä. Suomessa julkista keskustelua hallitsivat myös muut kriisit, erityisesti julkisen talouden kriisi ja kansainvälisen kilpailukyvyyn kriisi. Kaikki nämä seuran perustamisen aikaiset ”kriisit” vaikuttivat itse luoduilta. Jos ongelmat ovat harjoitetun talouspolitiikan ominaisuuksia tai talouden institutionaalisen rakenteen luomia, on niiden ratkaisu teknisesti ottaen varsin helppoa: muutetaan vaan politiikkaa tai rakenteita. Julkisessa keskustelussa korostuivat kuitenkin päinvastaiset näkemykset eli politiikan vaihtoehdottomuus ja olemassa olevien rakenteiden annettuna ottaminen. Yksi PTTS:n perustamisen keskeisistä motivaatioista olikin nostaa keskusteluun tutkimustietoa avaamaan tuolloisten ongelmien ja ”kriisien” todellista luonnetta. Tehtävä oli tieteenalalle luonteva. Onhan poliittisen talouden tutkimuksessa jo fysiokraattien ja valistusfilosofien päivistä lähtien eli yli 250 vuoden ajan korostettu poliittisten vaihtoehtojen ainaista olemassaoloa ja talouden rakenteiden sopimuksenvaraisuutta.

Kymmenen vuotta seuran perustamisen jälkeen 2010-luvun alun kriisit vaikuttavat varsin pieniltä. Ilmastokriisi on käynnistynyt. Helteiden, hallitsemattomien metsäpalojen, myrskyjen ja tulvien aiheuttamat inhimilliset ja taloudelliset menetykset ovat olleet valtavia. Kriisi tulee syvenemään vuosi vuodelta, ellei ekologinen jälleenrakennus ja ilmastonmuutokseen varautuminen käynnisty nopeasti. Myös väestön ikääntymisen seuraukset ovat tulleet näkyviin. Väestön ikääntymisen myötä lisääntyvät palvelutarpeet ylikuormittavat palvelujärjestelmää samalla, kun huoltosuhteen heikentyminen koettelee työssäkäyvälle väestölle aiheutuvaa maksutaakkaa. Vuonna 2020 alkanut koronapandemia toi näkyviin kansainvälisen järjestelmän ja valtioiden haavoittuvuutta ja kriisikestävyysrajoja. Siinä missä pandemian hallinnan keskeisin väline eli rokotteet eivät olleet kaikkialla saatavilla, hallinnan epäonnistumiset näkyivät maailmanlaajuisesti muun muassa toimitusketjujen häiriöinä. Kansallisella tasolla koronapandemia koetteli demokraattisen päätöksenteon

ja terveydenhuollon kantokyvyn rajoja. Venäjän Krimin miehityksestä vuonna 2014 alkanut ja vuonna 2022 hyökkäyssodaksi laajentunut Ukrainan valtauspyrkimys on horjuttanut kansainvälistä järjestystä. Poliitiikka on keskittynyt entistä enemmän valtioiden väliseen kilpailuun kuin aikamme suurten ongelmien ratkaisemiseen kansainvälisessä yhteistyössä. Samalla kapitalistisen talouden luonne on muuttunut ja sen hallitsemiseen liittyy uusia haasteita. Esimerkiksi suuryritysten hallitsemien alustatalouden nousu, yritysten arvo- ja omistusketjujen hajaantuminen sekä taloudellisen eriarvoisuuden kasvu ovat muovanneet talouden rakenteita nopeasti viimeisen vuosikymmenen aikana.

Elämme kriisiytyneemmässä, jakaantuneemmassa ja mahdollisesti kuoreensa käpertyvämmässä yhteiskunnassa kuin PTTS:n perustamisen aikaan. Mitä erityistä sanottavaa poliittisen talouden tutkimuksella voisi olla tästä maailman tilasta? Pohdin tässä katsausartikkelissa vastauksia tähän kysymykseen vertailevan poliittisen talouden tutkimuksen (*comparative political economy*) tutkimushaaran avulla. Olen esitellyt tätä tutkimushaaraa tarkemmin toisaalla tämän lehden sivuilla (ks. Sorsa 2020). Poliittisen talouden tutkimuksen tieteenalaa ajaa pyrkimys hahmottaa koko yhteiskunnan ja sen uusintamisen toimintalogiikoita, keskeisiä mekanismeja ja dynamiikkoja. Vertailevan poliittisen talouden tutkimuksen lähtökohtana on keskittyminen jonkin tietyn toimijatyypin, tason, alueen tai muun yksikön analyysiin ja yksiköiden vertailuihin. Tyypillisesti tutkimushaara on kohdistunut valtiotason poliittiseen talouteen ja sen erilaisiin rakenteellisiin piirteisiin. Tässä artikkelissa pohdin lyhyesti, millaista muutosta tutkimusalan näkökulmissa valtiolliseen poliittiseen talouteen on viimeisen kymmenen vuoden aikana tapahtunut. Lisäksi valotan näkökulmaa pohtimalla, millaiset näkymät Suomen poliittiseen talouteen uudet näkökulmat avaavat.

Kapitalismin variaatioista kasvumalleihin

Vertailevan poliittisen talouden tutkimus on ollut hyvin pitkään kiinnostunut kapitalistisen talousjärjestelmän ominaisuuksista. 1980-luvulla alalla alkoi nousta vertaileva kapitalismin tutkimus (*comparative capitalism*), joka oli kiinnostunut erityisesti eurooppalaisten talousjärjestelmien rakenteellisista eroista niin kutsutun historiallisen institutionalismin näkökulmasta. Näkökulman

mukaan Euroopan eri maissa muodostuneita kapitalismeja luonnehtivat taloudelliset ja poliittiset polkuriippuvuudet, jotka tekevät muutoksista vaikeita ja pitävät siten yllä valtiotason kapitalismien eroja. 1990-luvulta alkaen tutkimuksessa alettiin huomioida myös harjoitetun politiikan ja sitä ohjaavien ideoiden merkitys osana talousjärjestelmien analyysia. (Blyth 2003.) 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä tutkimusalan keskeisimmäksi näkökulmaksi nousi niin kutsuttu kapitalismin variaatioiden (*varieties of capitalism*) tutkimus. Tiivistetysti ilmaistuna näkökulma tutkii institutionaalisia tekijöitä, jotka vaikuttavat talouden tarjontaan, erityisesti yritystoimintaan, sen edellytyksiin ja siihen liittyviin transaktiokustannuksiin (Hall ja Soskice 2001). Näkökulma yhdisteli historiallista institutionalismia ja uusklassista makrotaloustiedettä.

Kapitalismin variaatioiden näkökulma korosti, että kapitalistisia talouksia voidaan erotella sen mukaan, millaiset niiden instituutioihin sisään kirjoitetut koordinaation logiikat ovat. Liberaalien markkinatalouksien markkinapohjaisten eli sopimusperusteisten koordinaatiotapojen ja koordinoitujen markkinatalouksien neuvoteltujen koordinaatiotapojen väliltä löydettiin merkittävin ero. 2000-luvun aikana käsitys erilaisista koordinaatiotavoista laajeni merkittävästi. Esimerkiksi Itä-Euroopan niin sanottuja riippuvaisia markkinatalouksia hallitsi neuvotteluiden tai markkinoiden sijaan monikansallisten suuryrityskonsernien sisäinen päätöksenteko (esim. Nölke ja Vliegthart 2009). 2010-luvun aikana erilaisia kapitalismin variaatioita alettiin nähdä vähän kaikkialla. Tutkimuksesta jäi kuitenkin epäselväksi, miksi ja miten kapitalismit juuri *varioivat* eivätkä vain eroa toisistaan. Myös koordinaatiotapojen ja -mekanismien erot jäivät epäselviksi, samoin tarkempien luokitteluiden lisäarvo tutkimuslalle. (Blyth ja Schwartz 2022; Hay 2020.)

2010-luvun alussa kapitalismin variaatioiden tutkimus oli tutkimuslallaan hallitseva mutta enenevässä määrin kritisoitu näkökulma. PTTS perustettiin ajankohtana, jolloin Minervan pöllö oli lähtenyt lentoon kapitalismin variaatioiden tutkimuksessa: näkökulma oli jo kehitetty niin pitkälle kuin sitä hedelmällisesti kannatti enää kehittää. Vertailevan kapitalismin tutkimuksessa etsittiin jo uusia näkökulmia. 2010-luvun alkupuolella pohdittiin paljon makrotason kehityskulkujen, kuten esimerkiksi finansioitumisen eli rahoitussellistumisen (ks. van der Zwan 2014) tai arvo- ja omistusketjujen hajautumisen (Seabrooke ja Wigan 2014) vaikutuksia pääoman kasautumismalleihin

ja kapitalistisen talouden dynamiikkaan. Keskustelut laajenivat myös maantieteellisesti. Aasian eri maiden talousmalleja ja niiden opetuksia vertailevan kapitalismin näkökulmille pohdittiin runsaasti (Storz ym. 2013).

Merkittävin kapitalismin variaatioita yhtäältä haastava ja toisaalta laajentava näkökulma poliittiseen talouteen nousi esiin 2010-luvun puolivälissä. Lucio Baccaron ja Jonas Pontussonin (2016) kasvumalleiksi (*growth models*) nimeämä näkökulma laajensi kapitalismin variaatioiden näkökulmaa kahdella tavalla. Ensinnäkin näkökulma huomioi talouden tarjontapuolen lisäksi myös kysyntäpuolen: tuleeko kunkin talouden kysyntä investoinneista, kulutuksesta vai muista talouksista eli ulkomailta (esim. Baccaro ja Pontusson 2016; Johnston ja Regan 2018)? Kapitalismien variaatioiden näkökulma oli kuvannut poliittisen talouden pitkälti yritysten toimintaympäristönä. Kasvumallien näkökulma antoi valtioille, kuten myös rahoittajille, kuluttajille ja yrityksille, huomattavasti enemmän toimijuutta poliittisessa taloudessa sekä otti muut kansainväliset taloussuhteet kuin ainoastaan arvoketjut mukaan analyysiin. Toiseksi näkökulma huomioi kokonaisvaltaisemmin politiikan sekä siinä vaikuttavat intressit, ideat ja instituutiot poliittis-taloudellisen kontingenssin tuottajina (esim. Baccaro ym. 2022; Bohle ja Regan 2021). Näkökulman mukaan poliittisessa taloudessa esimerkiksi kotimaisesta kysynnästä riippuvaisilla pienillä palveluyrityksillä ja vientiteollisuuden yrityksillä on usein eriävät ja mahdollisesti ristiriitaiset intressit. Ne ovat riippuvaisia erilaisesta kysynnästä ja tuotantotekijöistä, eivätkä talouden instituutiot voi tukea molempia täysimääräisesti. Intressirakenteet eivät kuitenkaan sellaisenaan määrää poliittisen talouden luonnetta. Niin erilaisten intressiblokkien muodostamisella ja toiminnalla, politiikassa ja yritystoiminnassa vaikuttavilla ideoilla, kuin vallitsevien instituutioiden logiikoilla ja polkuriippuvuuksillakin on vaikutusta siihen, millaista yritystoimintaa poliittinen talous tuottaa. Tämän kokonaisuuden kunkin hetkistä tilaa voidaan kuvata kasvumallin käsitteen avulla.

Kasvumallien näkökulma ei pyri tunnistamaan jonkinlaisia ajasta toiseen pysyviä syvärakenteita tai luomaan jonkinlaista staattista mallia taloudesta luokittelun mahdollistamiseksi. Päin vastoin, sen tarkoituksena on hahmottaa poliittinen talous jatkuvasti neuvotelluksi, dynaamiseksi ja aktiivisesta toiminnasta riippuvaksi kokonaisuudeksi. Taloudellisilla intresseillä sellaisenaan ei ole merkitystä, ellei niiden pohjalta todella organisoiduta intressiryhmiksi, vaikuteta politiikkaan ja harjoiteta taloudellista toimintaa. Syvään juurtuneillakaan

ideoilla ei ole politiikassa tai yritystoiminnassa merkitystä, ellei niiden avulla luoda tuotteita tai palveluita tai suunnitella ja perustella politiikkatoimpiteitä. Instituutiot kyllä mahdollistavat ja rajoittavat ihmisten toimintaa, mutta niiden vaikutukset materialisoituvat vain sen kautta, mitä todella päätehtään tehdä tai olla tekemättä. Instituutioita voidaan myös aktiivisesti muuttaa intressiryhmien ja päätöksentekijöiden toimesta. Kilpailukykyisinkään toimintaympäristö ei tuota mitään ilman kysyntää, eli jos sinne ei onnistuta mobilisoimaan investointeja tai siellä toimivien yritysten tuotteita ei osteta. Eikä palveluiden ostaminen tai tuotannon rahoittaminen onnistu, jos palveluita tarjoavia tai tuotantokykyisiä yrityksiä ei ole. Ja niin edelleen. Erot kapitalismien välillä voivat juontaa juurensa mistä tahansa näistä lähteistä ja kapitalismeissa voi vallita lukuisia erilaisia toimintatapoja. Ratkaisevaa on, millaiset tekijät kullakin ajanhetkellä talouden dynamiikkaa kokonaisuutena tuottavat.

Kasvumallien näkökulman keskeiset ulottuvuudet eli kysyntä, tarjonta ja niihin vaikuttavat aktiivisesti muotoillut rakenteet ovat riittävän selkeitä mahdollistaakseen vertailevan tutkimuksen. Näkökulma on kuitenkin joustava muutoksen lähteen ja luonteen sekä analyysitason suhteen. Tämän ansiosta sillä on kapitalismin variaatioiden tutkimusta paremmat edellytykset välttää pahimmat sudenkuopat, kuten pyrkimykset ”pakottaa” maita joustamattomiin kategorioihin. Kasvumallien näkökulma onkin noussut tutkimusalalla laajaan suosioon 2020-luvulle tultaessa. Näkökulmaa hyödynnettiin ensin niin sanotun läntisen maailman analyysiin (esim. Baccaro ja Pontusson 2016; Baccaro ja Benassi 2017; Baccaro ym. 2022) mutta jo vuosikymmenen vaihteessa myös kehittyviin markkinoihin (Schedelik ym. 2021). Näkökulmaa on hyödynnetty myös muulla kuin valtiotasolla. Viime aikoina näkökulmaa on sovellettu esimerkiksi kaupunkien poliittisen talouden tutkimuksessa (Fraccaroli ym. 2023). Näkökulman teoriaa on myös kehitetty merkittävästi. Esimerkiksi ideoilla on osoitettu olevan aiempaa ymmärrystä merkittävämpi vaikutus kasvumalleihin (Oren ja Blyth 2019) ja näkökulman käsitystä politiikasta on tarkennettu (Baccaro ja Pontusson 2022). Tarkastelen seuraavaksi Suomen kasvumallin viimeisen vuosikymmenen aikaisia muutoksia havainnollistaakseni, millaisen näkökulman kasvumallit tarjoavat valtiotason analyysiin.

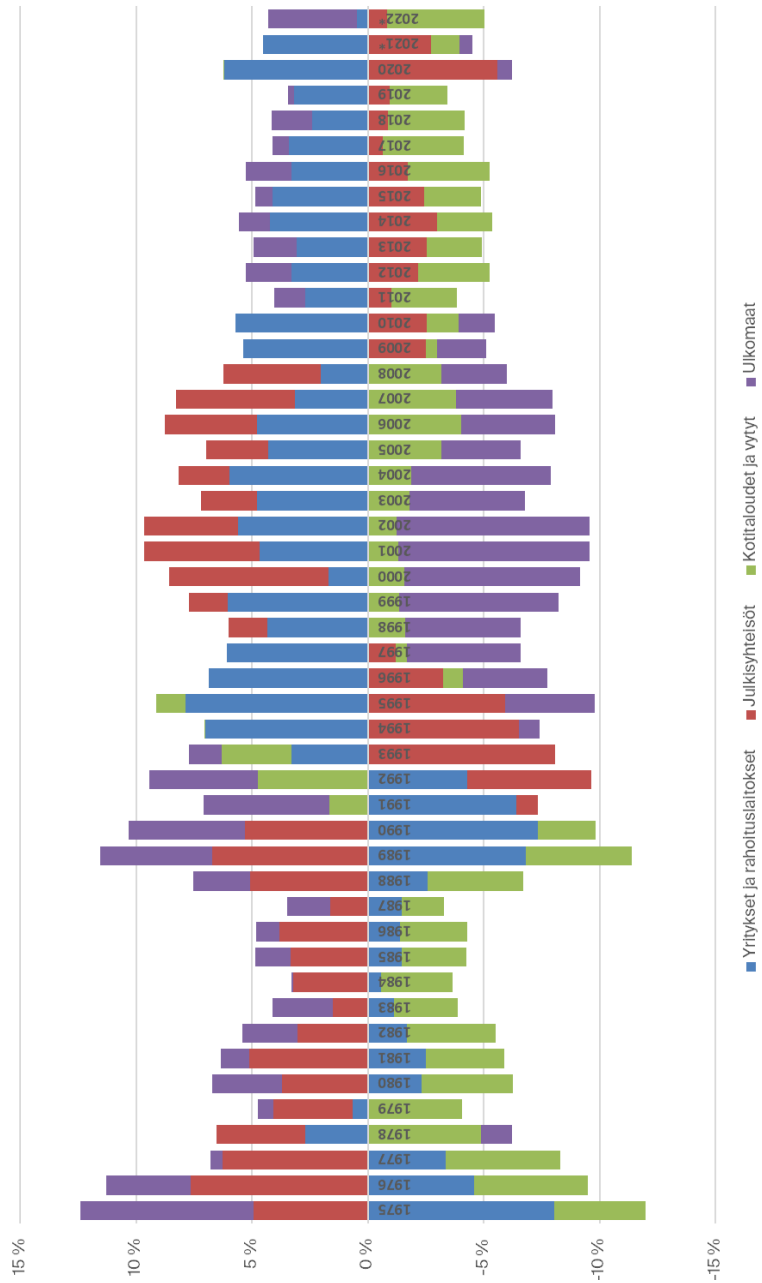
Suomen kasvumallin kehitys vuodesta 2013

Suomen talouden kysynnän rakenteellisia muutoksia voidaan kuvata esimerkiksi niin kutsuttujen sektoritaseiden kautta (ks. kuvio 1, s. 114). Sektoritaseet kuvaavat talouden eri sektoreiden eli yritysten, julkisyhteisöjen, kotitalouksien ja ulkomaan sektorin rahoitusasemaa eli nettoluotonoton ja -annon suhteita vuosittain. Eri sektorien summa on aina nolla, koska yhden alijäämä on toisen ylijäämä. Sektoritaseita käytetään kuvaamaan sitä, kasaavatko eri sektorit varallisuutta (jolloin ne vähentävät talouden kysyntää) vai velkaa (jolloin ne lisäävät talouden kysyntää). Yksinkertaistetusti sektoritaseita voidaan tulkita siinä valossa, tuleeko kansantalouden kysyntä kulloisenakin vuonna aiempaa enemmän vai vähemmän yritysten investoinneista, julkisista alijäämistä, kotitalouksien kulutuksesta vai ulkomailta. Vuosina 1998–2010 ulkomaisella kysynnällä oli kasvava merkitys Suomen taloudessa, sillä yritykset ja julkisyhteisöt kerryttivät varallisuutta pääasiallisesti ulkomaiden kustannuksella. Kotitalouksien merkitys kysynnän lähteenä kasvoi samaan aikaan. Vuodesta 2011 alkaen ulkomaiden asema on muuttunut. Yritykset ja ulkomaat ovat alkaneet kerryttää varallisuutta julkisyhteisöjen ja kotitalouksien tuottaman kysynnän kustannuksella.

Suomen kasvumalli oli 2000-luvulle tultaessa vielä jokseenkin vientivetoinen eli jossain määrin ulkomaisen kysynnän ajama, mutta 2010-luvun aikana Suomi tuli entistä riippuvaisemmaksi kotimaisesta kulutuksesta (ks. Hein ja Martschin 2020). Suoran viennin vähenemisen ohella yksi syy painopisteen muutokseen on se, että Suomessa tapahtuvan yritystoiminnan arvonalisäys realisoituu entistä useammin ulkomailla (Lindroos 2020). Toinen syy on se, että yritykset eivät ole käyttäneet varallisuuttaan yhtä paljon investointeihin kuin 1900-luvun jälkipuoliskolla. Investointiaste on ollut Suomessa viimeisen reilun kymmenen vuoden ajan varsin matala suhteessa muihin Pohjoismaihin ja viennin kilpailijamaihin ja erityisesti panostus tutkimukseen ja kehitykseen on ollut erittäin vähäistä (Lähdemäki 2019). Nokian matkapuhelintoimintojen alasajo Suomesta vuoteen 2016 mennessä ja metsäteollisuuden pitkän aikavälin alamäki (joka ainakin väliaikaisesti taittui koronapandemian aikana) ovat osaltaan investointien vähenemisen taustalla.

Nokian romahduksen aikaan alkanut yritysten investointilama ei ollut vielä ehtinyt ratkaisevasti vaikuttaa Suomen talouteen vuonna 2013, mutta siitä

KUVIO 1. SUOMEN TALOUDEN ERI SEKTOREIDEN NETTOLUOTONANTO (+) JA NETTOLUOTONOTTO (-) SUHTESSA BRUTTOKANSANTUOTTEESEEN VUOSINA 1975–2022 (VUODEN 2022 OSALTA ARVIO). VYTYT VIITTAAVAT ASUNTO-OSAKE-YHTIÖIHIN JA VOITTOA TAVOITTELEMATTOMIIN YHTEISÖIHIN. (TILASTOKESKUS EI PVM.)

alkavan vuosikymmenen aikana se näkyi merkittävästi. Eurokriisin pitkityneen talouskurin aiheuttama euroalueen heikko talouskehitys ei antanut Suomelle vetoapua. Euroalueella ei ole automaattisia vakauttajia kilpailukyvyille: yhteisvaluutan takia Suomen hintakilpailukyky ei kohentunut viennin vähenemisen myötä eivätkä euroalueen säännöt mahdollistaneet investointivetoisen kasvun edistämistä finanssipolitiikan keinoin. Suomen kasvumallista tulikin vuosikymmenen aikana enenevässä määrin velkaantuvien kotitalouksien ja julkisyhteisöjen kulutuksesta erittäin vahvasti riippuvaista. Viennin ja varsinkin investointien merkityksen vähenemisen johdosta Suomen 2020-luvun alun kasvumallia voidaan siksi kutsua *kulutusetvetoiseksi*.

Suomen kasvumallia vuonna 2013 voidaan muilta osin kuvata seuraavasti. Suomen talouden intressirakenne oli kolminapaistunut edellisen vuosikymmenen lopulla (ks. Sorsa 2014b). Kolminapainen konstellatio muodostui 1) vakautta ja hintakilpailukykyä painottaneesta perinteisestä vientiteollisuudesta, 2) innovatiivisuutta ja sosiaalisia investointeja painottaneesta kansainvälisestä palvelutaloudesta sekä 3) kotimaisesta kysynnästä ja suhdanteista riippuvaisesta palvelutaloudesta. Suomen poliittisen talouden tuolloiset instituutiot ja ideat eivät olleet omiaan tukemaan kolminapaista intressirakennetta. Suomen talouden instituutiot olivat eräänlainen hybridimuodostelma, jossa neuvottelupohjainen talouden (kolmikantainen) koordinaatiotapa yhdistyi euromaan rajattuihin talouden hallinnan välineisiin. Olen kuvannut Suomen talouden tarjontaan vaikuttavia keskeisiä instituutioita tarkemmin toisaalla (Sorsa 2020). Poliittikan ja talouden ideat olivat 2010-luvulle tultaessa vaihtuneet edellisen vuosikymmenen Nokia-Suomen kansallisen innovaatiojärjestelmän ideoista hintakilpailukykyyn ja julkistalouden kestävyysvajeeseen (Alaja ja Sorsa 2020; Kaitila ym. 2022). Uutta liiketoimintaa generoivan politiikan sijaan fokus siirtyi olemassa olevan liiketoiminnan kustannusten ja yleisemmin julkisen sektorin hallinnointiin.

Vuoden 2013 jälkeen Suomen talouden toimialarakenne on siinä mielessä tasoittunut, etteivät Nokian kaltaiset klusterit enää hallitse rakennetta. Olen aiemmin tämän lehden sivuilla esittänyt, että kuluneen vuosikymmenen aikana Suomen talous on mahdollisesti jälleen kaksinapaistunut (Sorsa 2020). Keskeinen jakolinja liittyy vähemmän toimialoihin tai edes liiketoiminnan sisältöön kuin siihen, miten toiminta Suomessa kytkeytyy kansainvälisiin arvo- ja omistusketjuihin. Yhtäällä ovat suhteellisen pienet, pääasiallisesti Suomessa

toimivat ja kotimaisesta kysynnästä riippuvaiset yritykset. Nämä voivat olla joko itsenäisiä pienyrityksiä tai kansainvälisissä arvoketjuissa suurista tilaajista vahvasti riippuvaisia yrityksiä. Toisaalla ovat ne ylikansallisia arvo- ja varallisuusketjuja koordinoivat yritykset, joilla on merkittävää tuotannollista tai palvelutoimintaa Suomessa. Saman toimialan sisältä voi löytyä molempiin napoihin kuuluvia toimijoita. Esimerkiksi metsäteollisuuden kolme suur-yritystä kuuluvat jälkimmäiseen ja niistä riippuvaiset pienyritykset edelliseen napaan. Molempiin kuuluvat yritykset voivat olla enemmän tai vähemmän kansainvälisesti liikkuvia, mutta niiden kohtaloon ja päätöksiin vaikuttavat eri tekijät. Edellisen navan kannalta kotimaisen kysynnän kehitys on ratkaisevaa, kun taas jälkimmäisen navan kannalta käänteentekevää on tarjontaan vaikuttavien tekijöiden kehitys. Keskeisimmät risteävät intressit esiintyvät napojen välillä. Esimerkiksi yksittäinen säännös, palkankorotukset tai verorahoitteinen julkinen investointi voivat olla pienelle palveluyritykselle liiketoiminnan tai kasvun lähde, kun taas suurelle vientiyritykselle ne voivat olla kustannuseriä ja yhteen maahan suhteellista investointihalukkuutta vähentävä tekijä. Napojen ”sisällä” yritysten intressit ovat pääasiallisesti toisistaan sektoreittain eriäviä, koska eri alojen yritysten tuotannontekijät ovat erilaisia.

Tällaisessa intressikonstellaatiossa edunvalvonnan voidaan odottaa pääasiallisesti hajaantuvan yksittäisiin toimialoihin, yrityksiin ja jopa yksittäisiin kysymyksiin. Tällaista kehitystä voidaan havaita tapahtuneen Suomessa. Keskitetyn edunvalvonnan vaikeus tuli näkyviin vuoden 2016 kilpailukyky-sopimukseen johtaneessa prosessissa. Prosessin seurauksena Elinkeinoelämän keskusliiton (EK) jäsenet päättivät poistaa järjestöltä mahdollisuuden neuvotella palkkapolitiikasta ja Metsäteollisuus ry erosi EK:sta (ks. Kaitila ym. 2022). Yritykset ovat lisääntyvässä määrin panostaneet yritysکوhtaaseen ja sektori-kohtaaseen vaikuttamiseen keskitetyn edunvalvonnan sijaan sekä yksittäisiin asiakysymyksiin ja verkostomuotoiseen vaikuttamiseen. Tällaiset tekijät ovat osittain esimerkiksi vaikuttajaviestinnän suosion kasvun taustalla (ks. Ylönen ym. 2022).

EK:n sääntömuutos tuotti myös yhden kuluneen vuosikymmenen merkittävimmistä institutionaalisista muutoksista Suomessa: palkkapolitiikan poistamisen kolmikantaisesta sopimisesta. Tämän jälkeen työmarkkinoiden keskusjärjestöt ovat voineet sopia suoraan keskenään lähinnä työeläkepolitiikasta. Muutosten seurauksena keskusjärjestöt ovat lähinnä kannanmuodostajia ja

sektoritasolla tai sitä alemmalla tasolla tapahtuvan sopimisen koordinoijia. Siinä missä esimerkiksi Teollisuusliiton perustaminen on vahvistanut sektori-kohtaista järjestäytymistä ammattiliittojen puolella, on Metsäteollisuus irtautunut sektoritason neuvottelujärjestelmästä ja siirtynyt pelkästään paikalliseen sopimiseen. Neuvotteluun perustuva koordinaatio on toisin sanoen kerrostunut ja hajaantunut. Olen toisaalla esittänyt, että myös monet muut Suomen talouden instituutiot ovat vastaavassa tilassa (Sorsa 2020). Esimerkiksi Suomen rahoitus- ja yhtiöhallintajärjestelmä sekä innovaatiojärjestelmä pysyivät hajautuneina koko 2010-luvun ajan.

Talouden instituutioiden hajaantuminen on korostanut ideoiden asemaa poliittisen talouden ohjaajina. Esimerkiksi työmarkkinapolitiikan ”Suomen malli” eli palkankorotusten sitominen vientiteollisuuden kilpailukykyyn perustuu pelkän idean voimaan keskitetyn sopimisen loppumisen jälkeen. Suomalaisen politiikan viimeisen noin viiden vuoden ajan ideoita ja niiden vaikutuksia on tutkittu melko vähänlaisesti, minkä johdosta ideoiden osalta on vaikea muodostaa minkäänlaista kattavaa synteisiä. Hypoteesina voidaan esittää, että jonkinlaista muutosta on tapahtunut sekä ideoissa että niiden käytössä. Esimerkiksi Sipilän hallituksen agendaa hallinnut julkistalouden kestävyysvaje on pitkälti kadonnut agendalta. ”Kestävyysvaje” mainittiin Marinin vuoden 2019 hallitusohjelmassa enää kahdesti ja Orpon vuoden 2023 hallitusohjelmassa vain kerran. Julkisen talouden ”sopeutustarpeesta” sen sijaan puhuttiin julkisuudessa huomattavan paljon koronapandemian jälkeen ja vuoden 2023 eduskuntavaalien alla. Sopeutustarve perustuu samankaltaisiin laskelmiin kuin kestävyysvaje, mutta ideasta puuttuu monia positiivisia mielikuvia herättäviä piirteitä, kuten sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden teemat. Orpon hallituksen ensimmäisen budjetin julkistamisen perusteella näyttää siltä, että politiikkatoimenpiteissä idealle ei ole annettu yhtä vahvaa asemaa kuin kestävyysvajeelle annettiin 2010-luvun alussa. Esimerkiksi Kataisen hallituksen vuoden 2013 rakennepoliittisen ohjelman tavoitteena oli kestävyysvajeen suora pienentäminen (ks. Sorsa 2014a). Orpon hallituksen ensimmäiset politiikkatoimenpiteet eivät pyri vastaavasti pienentämään välittömästi sopeutustarpeen tasoa vaan lähinnä taittamaan sen kasvua tulevina vuosina (ks. valtiovarainministeriö 2023).

Yritysten parista on vuosikymmenen varrella noussut monia uusia avauksia Suomen talouden uudistamiseksi. Yhteistä näille avauksille on ollut

jonkinlaisen laajemman yhteiskunnallisen vision luominen. Kantavia ideoita ovat olleet ”kiertotalous”, ”bionalous” ja viime vuosina ”vetytalous” (ks. BIOS 2023). Ideat ovat onnistuneet luomaan innostusta ja laaja-alaisia suunnitelmia sekä keräämään rahoitusta yrityksille, mutta merkittäviä järjestelmätason muutoksia ne eivät ole kuluneen vuosikymmenen aikana onnistuneet tuotamaan. Yhtenä syynä voidaan pitää niiden vähäistä kytkeytymistä vahvoihin instituutioihin. Vahva kytkös instituutioihin teki esimerkiksi kansallisen innovaatiojärjestelmän ideasta varsin vaikutusvaltaisen (Alaja ja Sorsa 2020). Idea kykeni rakentamaan sillan nousevan teknologian, valtiollisen tutkimus, kehitys- ja innovaatorahoituksen, koulutus- ja työmarkkinapolitiikan sekä viime vaiheessa Nokia-klusterin arvoketjujen ja investointialttiuden välille. Kiertotalouden, bionalouden ja vetytalouden kohdalla vastaavat kytkökset ovat puuttuneet.

Lopuksi

Mitä viimeisen vuosikymmenen kehityskulut vertailevan poliittisen talouden tutkimuksessa ja sen tutkimuskohteissa kertovat poliittisen talouden tutkimuksen kyvystä pureutua muuttuneeseen maailmaan? Kapitalismin variaatioiden näkökulman vaihtuminen kasvumalleihin on osoittanut, että vertailevan poliittisen talouden tutkimuksen tutkimusala kykenee tuottamaan aiempaa dynaamisemman kuvan valtiotasosta ja sen piirissä tapahtuvan toiminnan uusintamisesta. Kriisiaikoina dynaamiset näkökulmat ovat välttämättömiä – voivathan esimerkiksi talouden kysyntärakenteet tai kansainväliset kauppasuhteet muuttua yhdessä yössä pandemian tai sodan takia. Lisäksi näkökulma nostaa hyvin moninaisen ja aktiivisen ymmärryksen politiikasta poliittisen talouden keskiöön. Esimerkiksi pelkästään talouden toimiala- ja sektorirakenteet eivät selitä yhdessä maassa vallitsevaa kasvumallia. Kasvumalli riippuu siitä, millaisia valtablokkeja maassa muodostuu, miten ne onnistuvat hyödyntämään ja muokkaamaan instituutioita ja ideoita toimintansa tueksi sekä miten kysyntää onnistutaan ohjaamaan valtablokkien intressien taakse.

Termi ”kasvumalli” voi aiheuttaa joillekin päänvaivaa. Miksi meidän pitäisi pyrkiä hahmottamaan ilmastonmuutoksen ja ympäristökriisien aikakaudella jonkinlaista ”kasvumallia”, jos kasvu itsessään ei ole toivottavaa tai ainakaan

kestävää? Kasvumallien näkökulman ”kasvu” ei kuitenkaan viittaa talouskasvun toivottavuuteen vaan tuotannon ja kulutuksen dynamiikkoihin sekä spesifimmin kapitalismin riippuvuuteen rahallisesta vaihdosta, uudesta liiketoiminnasta ja kasaantumisesta. Kasvumallien näkökulma tarjoaa kapitalismin variaatioita laajempia välineitä poliittis-taloudellisten rakenteiden ja toimintatapojen kritiikkiin. On ilmeistä, että mikään ilmastonmuutosta huomioimaton tai muuten ympäristön kannalta haitallinen kasvu ei ole taloudellisesti kestävää. Kasvumallien näkökulma auttaa näkemään, miten taloudellinen kysyntä voi kohdistua kestävämpiin asioihin ja miten intressit, ideat ja instituutiot voidaan suunnata tukemaan kestäväntä kysyntää. Kapitalismin variaatioiden tutkimus olisi rajoittunut tarjontapuolen vaikutuksiin ja siten epäonnistunut huomioimaan kysyntäpuolen polkuriippuvuudet. Kasvumallien näkökulma avaa mahdollisuuden sekä lisätä ymmärrystä poliittisessä taloudessa tehtyihin valintoihin että hahmottaa kestävämpiin valintoihin tarvittavia kokonaisuuksia. Näkökulma voi parhaimmillaan tuoda esiin kullakin ajanhetkellä avautuvia mahdollisuuksia saada aikaan järjestelmätason muutoksia.

Kasvumallien näkökulma on toki rajallinen siinä missä kaikki muutkin tieteelliset näkökulmat. Vaikka kasvumallien näkökulma sopii hyvin tietyn ajanhetken ja erilaisten aikajänteiden tarkasteluun, on vuosikymmenen kaltaisen ennalta määritellyn aikajänteen hahmottaminen tästä näkökulmasta vaikeaa. Näkökulma nimittäin yhdistelee tekijöitä, joiden luonnollinen aikajänne on varsin erilainen. Esimerkiksi instituutiot eli annettuna otetut ja itsestään selvänä pidettävät yhteiskunnalliset säännöt, normit, rakenteet sekä ajattelu- ja toimintatavat elävät hyvin hidasta elämää. Institutionaaliset muutokset voivat tulla näkyviin vuosikymmenen aikana, mutta kokonaiskuvaa kulloinkin vaikuttavien erilaisten instituutioiden vahvuudesta on vaikeaa hahmottaa näin lyhyellä aikavälillä. Myös vahvasti institutionalisoituneet ideat saattavat vaikuttaa politiikassa pitkään. Esimerkiksi kansainvälinen kilpailukyvyyn idea on vaikuttanut Suomessa jo vuosisadan ajan (ks. Kaitila 2019). Mutta ideat voivat myös tulla ja mennä huomattavasti lyhyemmässä ajassa. Esimerkiksi yksissä eduskuntavaaleissa merkittävään asemaan noussut idea saattaa olla seuraavissa vaaleissa jo unohdettu. Intressien elämä on puolestaan kerrostunutta. Eräässä mielessä taloudelliset intressit eivät välttämättä muutu lainkaan kymmenessä vuodessa: esimerkiksi maanviljelijän, paperiteollisuuden ja ravintolan tuotantotekijät voivat pysyä suhteellisen

vakaana vuosikymmenestä toiseen. Yksittäisten yritysten kohtalo tai kilpailutilanne markkinoilla sen sijaan voi muuttua nopeasti kysynnän ja olosuhteiden muutosten myötä. Esimerkiksi Nokian romahdus tai koronapandemian aiheuttama ravintoloiden konkurssiaalto muutti Suomen talouden rakennetta merkittävästi hyvin lyhyessä ajassa.

Olen edellä pyrkinyt valottamaan kasvumallien näkökulmaa avaamalla sitä Suomen tapaukseen PTTS:n perustamisesta nykypäivään eli vuosina 2013–2023. Varoittelin lähes kymmenen vuotta sitten siitä, ettei Suomessa ole Nokian romahduksen jälkeen muodostunut selkeää kasvua edistävää talousmallia (Sorsa 2014b). Tuolloin esittämäni tilannekuva voidaan nykynäkökulmasta kyseenalaistaa. Luin Suomen talouden tuolloista tilaa kapitalismin variaatioiden lähestymistavan oletuksella, että talouden tarjontapuolen toimivuus ratkaisee menestyksen. Suomen pääasialliseksi ongelmaksi muodostui seuraavan vuosikymmenen aikana kuitenkin heikko kysyntä. Kasvumallien näkökulmasta katsottuna Suomen poliittisen talouden tilannekuva voidaan tiivistää seuraavasti. Suomen kasvumalli on muuttunut kymmenessä vuodessa aiempaa vähemmän vientivetoiseksi ja enemmän kotimaisesta kysynnästä riippuvaiseksi. Samalla kasvumallin intressirakenne on muuttunut. Keskeiset jakolinjat rakentuvat aiempaa vähemmän toimialajakojen tai palvelutalouden ja teollisuuden välille ja enemmän niiden sisälle. Keskeiset erot tulevat siitä, millainen ekologinen lokero Suomi on yrityksille niiden laajemmissa arvo- ja varallisuusketjuissa. Yksille ratkaisevaa ovat kysyntäpuoleen vaikuttavat tekijät, toisille tarjontapuoleen vaikuttavat tekijät. Harvat toimialat, kuten esimerkiksi metsäteollisuus, ovat arvoketjurakenteiltaan sellaisia, että näiden napojen välillä voidaan löytää selkeästi yhteneviä intressejä. Vientivetoisen kasvun perään haikaillaan edelleen laajalti, mutta sen edistäminen on muuttunut kymmenessä vuodessa aiempaa paljon vaikeammaksi. Vientivetoisen kasvun edistäminen – kuten myös julkisen sektorin alijäämien vähentäminen – voi tarkoittaa kotimaisen kysynnän laskua, mikä näkyy Suomen nykyisessä kasvumallissa aiempaa välittömämmin talouslaskuna. Kotimaassa realisoituvat yritysten ja kotitalouksien kysyntä määrää entistä enemmän Suomen talouden tahtia.

Samalla Suomen kasvumallin uusiutumiskyky on heikentynyt. Suomessa ei vuonna 2023 ole enää 1980-luvun pääomablokkien, 1990-luvun lopun innovaatiojärjestelmän, 2000-luvun Nokia-klusterin tai vielä 2010-luvun alussa

paluun tehneen keskitetyn sopimisen kaltaisia institutionaalisia valtakeskitymiä, joiden kautta taloutta voisi uudistaa järjestelmällisesti. Vuonna 2013 Suomen talouden instituutioiden keskeinen ongelma oli se, etteivät ne tuke- neet johdonmukaisesti kuin yhtä talouden kolmesta intressiblokista eli Nokian romahduksen jälkeen käytännössä perinteistä vientiteollisuutta. Vuonna 2023 pääasiallinen ongelma on luonteeltaan varsin erilainen. Tällä hetkellä ei ole olemassa sellaisia instituutioita, jotka auttaisivat ylipäättään muodos- tamaan elinvoimaisia blokkeja. Vuoteen 2013 verrattuna talouden koor- dinaatio ja yhteisten visioiden luominen ovat entistä enemmän riippuvaisia ideoista. Uusia klustereita etsivät yritystoiminnan ideat eivät ole onnistuneet tuottamaan muutosta, koska niiltä on puuttunut selkeä kytkös muutoksen mahdollistaviin instituutioihin. Poliitiikan pitkäaikaisemmat ideat ovat liitty- neet pääasiassa hintakilpailukykyyn ja julkistalouden hallintaan. Edelliset ovat uusien intressirakenteiden takia lähinnä jakaneet liike-elämää ja jälkimmäisiä on ollut talouden kysyntärakenteen takia hankalaa toteuttaa. Poliitiikkaa ovat hyvin ymmärrettävistä syistä viime vuosina hallinneet erilaiset kriisien- hallinnan ideat. Siinä missä kriisienhallinnan ideat voivat tehokkaasti koordi- noida toimijoita jonkin aikaa, ei niiden avulla välttämättä pystytä käynnistä- mään proaktiivisesti pitkäjänteisiä kehityskulkuja liiketoiminnassa. Talouden vetureita on turha etsiä, jos raiteita ei ole rakennettu.

Lähteet

- Alaja, Antti ja Sorsa, Ville-Pekka. 2020. The evolution of the national innovation system as programmatic policy idea in Finland. *Science and Public Policy*, 47:6, 834–843. <https://doi.org/10.1093/scipol/scaa045>
- Baccaro, Lucio ja Benassi, Chiara. 2017. Throwing out the ballast: growth models and the liberalization of German industrial relations. *Socio-Economic Review*, 15:1, 85–115. <https://doi.org/10.1093/ser/mww036>
- Baccaro, Lucio, Blyth, Mark ja Pontusson, Jonas. 2022. Introduction: rethinking comparative capitalism. Teoksessa Mark Blyth, Lucio Baccaro, ja Jonas Pontusson (toim.), *Diminishing returns: the new politics of growth and stagnation*. Oxford: Oxford University Press, 1–52.

- Baccaro, Lucio, ja Pontusson, Jonas. 2016. Rethinking comparative political economy: the growth model perspective. *Politics & Society*, 44:2, 175–207. <https://doi.org/10.1177/0032329216638053>
- Baccaro, Lucio, ja Pontusson, Jonas. 2022. The politics of growth models. *Review of Keynesian Economics*, 10:2, 204–221. <https://doi.org/10.4337/roke.2022.02.04>
- BIOS. 2023. Mitä on vetytalous? BIOS-tutkimusyksikkö. 28.8.2023. <https://bios.fi/mita-on-vetytalous/> [Luettu 21.9.2023]
- Blyth, Mark. 2003. From comparative capitalism to economic constructivism: The Cornell series in political economy. *New Political Economy*, 8:2, 263–274. <https://doi.org/10.1080/13563460307175>
- Blyth, Mark ja Schwartz, Herman M. 2022. In search of varieties of capitalism: Hardy perennial or troublesome weed? *Review of Keynesian Economics*, 10:2, 167–183. <https://doi.org/10.4337/roke.2022.02.02>
- Bohle, Dorothee ja Regan, Aidan. 2021. The comparative political economy of growth models: explaining the continuity of FDI-led growth in Ireland and Hungary. *Politics & Society*, 49:1, 75–106. <https://doi.org/10.1177/0032329220985723>
- Fraccaroli, Nicolò, Regan, Aidan ja Blyth, Mark. 2023. Brexit and the ties that bind: how global finance shapes city-level growth models. *Journal of European Public Policy*, 30:10, 2165–2190. <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2176531>
- Hall, Peter A. ja Soskice, David W. 2001. An introduction to varieties of capitalism. Teoksessa Peter A. Hall ja David W. Soskice (toim.), *Varieties of capitalism*. New York: Oxford University Press, 1–70.
- Hay, Colin. 2020. Does capitalism (still) come in varieties? *Review of International Political Economy*, 27:2, 302–319. <https://doi.org/10.1080/09692290.2019.1633382>
- Hein, Eckhard ja Martschin, Judith. 2020. The eurozone in crisis — a Kaleckian macroeconomic regime and policy perspective. *Review of Political Economy*, 32:4, 563–588. <https://doi.org/10.1080/09538259.2020.1831202>
- Johnston, Alison ja Regan, Aidan. 2018. Introduction: is the European union capable of integrating diverse models of capitalism? *New Political Economy*, 23:2, 145–159. <https://doi.org/10.1080/13563467.2017.1370442>

- Kaitila, Joel. 2019. From innovation to labour costs: change of emphasis in Finnish competitiveness policy ideas after the Eurocrisis. *Competition & Change*, 23:1, 47–70. <https://doi.org/10.1177/1024529418802457>
- Kaitila, Joel, Sorsa, Ville-Pekka ja Alaja, Antti. 2022. The power of the economic outlook: An ideational explanation of the distinct pattern of Finnish wage setting within the Nordic context. *European Journal of Industrial Relations*, 28:4, 471–490. <https://doi.org/10.1177/09596801221093059>
- Lindroos, Pontus. 2020. Suomi globaaleissa arvoketjuissa – mikrodatan avulla uutta tietoa. *Tieto&trendit*, 7.7.2020. <https://www2.tilastokeskus.fi:443/tietotrendit/artikkelit/2020/suomi-globaaleissa-arvoketjuissa-mikrodatan-avulla-uutta-tietoa/?listing=simple> [Luettu 21.9.2023]
- Lähdemäki, Sakari. 2019. Tuotannollisten investointien investointiaste Suomessa ja kilpailijamaissa. Työn ja talouden tutkimus LABORE, 17.9.2019. <https://labore.fi/julkaisu/tuotannollisten-investointien-investointiaste-suomessa-ja-kilpailijamaissa/> [Luettu 21.9.2023]
- Nölke, Andreas ja Vliegenthart, Arjan. 2009. Enlarging the varieties of capitalism: The emergence of dependent market economies in East Central Europe. *World Politics*, 61:4, 670–702. <https://doi.org/10.1017/S0043887109990098>
- Oren, Tami ja Blyth, Mark. 2019. From big bang to big crash: the early origins of the UK's finance-led growth model and the persistence of bad policy ideas. *New Political Economy*, 24:5, 605–622. <https://doi.org/10.1080/13563467.2018.1473355>
- Schedelik, Michael, Nölke, Andreas, Mertens, Daniel ja May, Christian. 2021. Comparative capitalism, growth models and emerging markets: the development of the field. *New Political Economy*, 26:4, 514–526. <https://doi.org/10.1080/13563467.2020.1807487>
- Seabrooke, Leonard ja Wigan, Duncan. 2014. Global wealth chains in the international political economy. *Review of International Political Economy*, 21:1, 257–263. <https://doi.org/10.1080/09692290.2013.872691>
- Sorsa, Ville-Pekka. 2014a. Kestävyysvajeen politiikkaidean kritiikki. *Politiikka*, 56:2, 132–142.
- Sorsa, Ville-Pekka. 2014b. Suomalaisen kilpailuvaltion hallintastrategia: koordinaatiota ilman synergiaa? *Tiede & edistys*, 39:3, 195–213. <https://doi.org/10.51809/te.105153>

- Sorsa, Ville-Pekka. 2020. Suomen poliittinen talous vuonna 2020. *Poliittinen talous*, 8:1, 1–26. <https://doi.org/10.51810/pt.100700>
- Storz, Cornelia, Amable, Bruno, Casper, Steven ja Lechevalier, Sebastien. 2013. Bringing Asia into the comparative capitalism perspective. *Socio-Economic Review*, 11:2, 217–232. <https://doi.org/10.1093/ser/mwt004>
- Tilastokeskus. Ei pvm. Kansantalouden sektoritilit neljännesuosittain. Tilastokeskuksen maksuttomat tietokannat. <https://stat.fi/tilasto/sekn> [Luettu 19.5.2023]
- Valtiovarainministeriö. 2023. Valtiovarainministeri Riikka Purran budjettiehdotus toimeenpanee julkista taloutta vahvistavia päätöksiä. Valtiovarainministeriö, 25.8.2019. <https://vm.fi/-/vm-n-budjettiehdotus-2024> [Luettu 21.9.2023]
- Ylönen, Matti, Mannevuori, Mona ja Kari, Niina. 2022. *Viestintätoimistojen valta*. Tampere: Vastapaino.

Katsausartikkeli

Feministinen talouskriitikki ja kamppailut tiedon performatiivisuudesta

Emma Lamberg, valtiotieteiden tohtori, tutkijatohtori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Abstrakti

Taloutta koskevien ideoiden, arvojen ja tarinoiden tutkimus on ollut keskeinen juonne *Poliittinen talous* -lehdessä sen kymmenvuotisen historian aikana käydyissä keskusteluissa. Tämä katsausartikkeli osallistuu keskusteluun taloutta koskevien tieteellisten ideoiden performatiivisuudesta tarkastelemalla akateemisen talouskriitiikin roolia taloutta koskevien ideoiden muutoksessa ja tätä kautta talousjärjestelmän transformaatioissa. Katsaus käyttää esimerkkinä feminististä, tutkimukseen perustuvaa talouskriitikkiä. Se kysyy, miten marginaalista ponnistava talouskriitikki kamppailee legitimitetistä ja millaisia ovat tällaisen talouskriitiikin mahdollisuudet toimia performatiivisesti eli muovata käytäntöjä. Feminististen talouden tutkijoiden, etenkin taloustieteilijöiden, haastatteluja analysoimalla katsaus tuo näkyviin, miten tiedontuotantoon kytkeytyvät vallan ja alistuksen suhteet voivat heikentää järjestelmäkriittiseen tietoon perustuvien vaatimusten performatiivisuutta. Ei-performatiivisuus ei kuitenkaan ole vääjäämätöntä: kriittistä talouden tutkimusta voi ajatella asteittaisena kamppailuna kohti yhteiskuntaa, jossa sen vaatimukset tulisivat vakavasti otetuiksi ja tunnistetuiksi myös performatiivisessa mielessä.

Avainsanat: talusteoria, tieto, performatiivisuus, feministinen poliittinen talous, transformatio

<https://doi.org/10.51810/pt.137606>

Johdanto

Tässä katsauksessa pohdin vastahegemonisen, akateemiseen tutkimukseen pohjautuvan talouskriitikin roolia kollektiivisissa kamppailuissa, jotka tähtäävät talousjärjestelmän transformaatioon. Tarkoitukseni on arvioida, miten marginaalista ponnistavat tutkijat pyrkivät rakentamaan legitimitettä paradigmaattisia taloutta koskevia ymmärryksiä haastavalle tiedolle. Havainnollistan näitä dynamiikkoja kohdentamalla katseeni feministiseen talouskriittikkiin, joka hyödyntää tietoa pyrkiessään edistämään tasa-arvoisempaa, sosiaalisesti ja ekologisesti kestävämpää talousjärjestelmää. Katsaus pohjautuu löyhästi esitelmään, jonka pidin Poliittisen talouden tutkimuksen seuran 10-vuotisjuhlaseminaarissa toukokuussa 2023. Kytken tarkasteluni osaksi juhlaseminaarin ja tämän symposiumin pohdintaa poliittisen talouden vuosikymmenistä lähestymällä feminististä talouskriittikkiä osana pidempiä feministisen politiikan kamppailuja. Samalla arvioin nykyhetken ja tulevaisuuden kamppailuja oikeudenmukaisemman globaalin talousjärjestelmän puolesta.

Katsausta ovat inspiroineet *Poliittinen talous* -lehdessä viimeisen vuosikymmenen aikana käydyt keskustelut tiedon performatiivisuudesta ja feministisestä poliittisen talouden tutkimuksesta. Kun *Poliittisen talouden* ensimmäinen numero julkaistiin vuosikymmen sitten, Ville-Pekka Sorsa (2013) asetti kysymyksen: mitä on poliittinen talous ja miksi sen tutkimusta tulee edistää? Katsausartikkelissaan Sorsa nimesi yhdeksi poliittisen talouden keskeiseksi tutkimuskohteeksi taloutta koskevien ideoiden ja talousteorian performatiivisuuden. Performatiivisuus merkitsee sitä, että taloutta koskevat ideat ja tieto luovat käytäntöjä ja muovaavat todellisuutta sen sijaan, että vain kuvaisivat sitä. Talousteoriaan kytkeytyvien tieteellisten kiistojen ja sosiaalisten valtakamppailujen seurauksena jotkin ideat ovat muodostuneet performatiivisessa merkityksessä toisia vaikutusvaltaisemmiksi. Kamppailuja legitimoimista taloutta koskevasta tiedosta ovat analysoineet *Poliittisessa taloudessa* esimerkiksi Teppo Eskelinen ja Paul Jonker-Hoffrén (2017), jotka ovat luodanneet ”valtavirtaisten” taloustieteilijöiden tapoja puolustaa näkemystensä oikeutusta.

Samalla myös ”vastavirtaisen” poliittisen talouden tutkimuksen sisällä käydään kamppailua poliittisen talouden tutkimusalasta ja legitimiestä lähestymistavoista, kuten Visa Heinonen ja Mika Pantzar tuovat esiin tässä samassa numerossa julkaistussa, Timo Harjuniemen (2023) tekemässä haastattelussa.

Poliittisen talouden tutkimuksessa suurelta osin katveeseen ovat jääneet esimerkiksi ihmisten elämälle merkitykselliset sukupuolen, luokan ja rodun valtasuhteet sekä elämää ylläpitävän työn, kuten palkattoman hoivan, merkitys talouden toiminnassa (Bakker ja Gill 2003; Best ym. 2021; LeBaron ym. 2021). *Poliittinen talous* -lehdessä nämä feministiselle poliittiselle taloudelle keskeiset kysymykset ovat alkaneet korostua enemmän vasta aivan viime vuosina. Olenaisena alkusysäyksenä feminististen näkökulmien vahvistumiselle *Poliittisessa taloudessa* voi pitää Anna Elomäen ja Hanna Ylöstalon päätoimittajakautta (ks. Elomäki ja Ylöstalo 2021).

Näistä *Poliittisessa taloudessa* käydyistä keskusteluista ponnistaen omaksun seuraavat lähtökohdat. Ensinnäkin taloutta koskevilla ideoilla ja talousteorialla on väliä, sillä taloutta koskevat ymmärrykset vaikuttavat yhteiskuntiemme tulevaisuuteen merkittävin tavoin. Näiden ymmärrysten muodostuminen ei ole vain tieteellinen vaan läpikotaisin sosiaalinen prosessi (ks. Latour ja Woolgar 1979). Toiseksi, koska talous on myös sukupuolittuneiden, luokittuneiden ja rodullistuneiden valtasuhteiden muovaama järjestelmä, sen analyysiin tarvitaan myös feminististä näkökulmaa.

Tarkasteluni lisää ymmärrystä marginaalista ponnistavan akateemisen talouskriiikin käytännöistä ja sen performatiivisuuden edellytyksistä etenkin seuraavin tavoin. Ensinnäkin pyrin havainnollistamaan feministisen talouskriiikin esimerkin avulla sellaisia sosiaalisia, institutionaalisia ja käytännöllisiä esteitä, jotka heikentävät marginaalista ponnistavan tiedon mahdollisuuksia muovata käytäntöjä – sekä tieteessä että sen ulkopuolella, esimerkiksi päätöksenteossa. Toiseksi tuon esiin, kuinka näitä performatiivisuuden rajoja ei tule ymmärtää staattisina, deterministisinä tai vääjäämättöminä. Feminististen talouden tutkijoiden haastatteluja analysoimalla ehdotan, että järjestelmäkriittistä talouden tutkimusta voi ajatella asteittaisena kamppailuna kohti yhteiskuntaa, jossa tällaiseen tutkimukseen perustuvat vaatimukset tulisivat vakavasti otetuiksi ja tunnistetuiksi myös performatiivisessa mielessä.

Katsaus rakentuu seuraavasti. Seuraavassa osiossa esittelen katsauksen teoreettiset lähestymistavat ja aineiston. Tätä seuraavissa kahdessa osiossa käsittelem tiiviimmin feministisen talouskriiikin kamppailuja legitimiteetistä käyttäen tarkastelulinssinä ajatuksia tiedon performatiivisuudesta. Ensimmäiseksi erittelen, miten feministisen talousteorian performatiivinen potentiaali perustuu sen kykyyn tuoda näkyviin taloutta koskevan tiedon vinoumia ja

katveja. Samalla arvioin feministisen talouskriitiikin tiedollisia ja normatiivisia lähtökohtia. Toiseksi pohdin, miten institutionalisoituneet valtasuhteet rajaavat feministisen tiedon mahdollisuuksia luoda käytäntöjä sekä tieteen instituutioiden sisällä että niiden ulkopuolella. Näin tehdessäni tuon kuitenkin myös esiin, että performatiivisuus on pitkäjänteisten ja yhä jatkuvien kamppailujen kohde. Lopuksi tiivistän keskeiset argumenttini ja pohdin lyhyesti, millainen rooli asiantuntijavetoisella talouskriitiikillä voi olla globaalin poliittisen talouden transformaatiota ajavissa kollektiivisissa kamppailuissa.

Tarkastelun kohteena feministinen talouskriitikki ja tiedon (ei-)performatiivisuus

Katsaus ammentaa tutkimuksesta, jota olen tehnyt osana Koneen säätiön rahoittamaa Tasa-arvoa taloustietoon, feminismiä finanssipolitiikkaan (FEMTIE) -tutkimushanketta. Hankkeessa tutkimme vallitsevia talouden järkeilyjä ja käytäntöjä sekä näiden feminististä kritiikkiä mutta tarkastelemme kriittisesti myös tiedon ja asiantuntijuuden roolia feministisessä politiikassa (Lamberg ym. 2023; Ylöstalo 2023). Tutkimustamme varten olemme haastatelleet kollegoideni, hankkeen johtajan Hanna Ylöstalon sekä tutkijatohtori Heini Kinnusen, kanssa feministisiksi taloustoimijoiksi nimittämäämme toimijoiden joukkoa. Toimijakentän kartoituksen perusteella tunnistimme avaintoimijoita, jotka ovat eri tavoin tuoneet toiminnassaan esiin feministisiä näkökulmia talouteen ja edistäneet tasa-arvoisempaa taloutta. Tähän joukkoon lukeutui niin asiantuntijoita, järjestökentän toimijoita, poliitikkoja kuin sosiaalisen median sisällöntuottajakin.

Tähän katsaukseen olen valinnut lähempään tarkasteluun seitsemäntoista haastattelua, jotka olen toteuttanut vuosina 2021–2023 feminististen talouden tutkijoiden kanssa. Haastateltavat olivat globaalissa pohjoisessa eri maissa toimivia feministejä. Heistä yksitoista oli koulutukseltaan taloustieteilijöitä; loput olivat poliittisen talouden tutkijoita ja muita yhteiskuntatieteilijöitä. Haastateltavista viisitoista toimi ensisijaisesti yliopistossa tutkijoina, ja kaksi haastateltavaa työskenteli yliopiston ulkopuolella tutkimusta ja asiantuntijuutta yhdistävissä tehtävissä. Haastateltavia yhdisti feministisen taloutta koskevan analyysin ja erikoistuneen asiantuntijatiedon hyödyntäminen

tasa-arvoisemman ja sosiaalisesti oikeudenmukaisemman talousjärjestelmän kuvittelussa ja rakentamisessa. Feministisiä näkökulmia talouteen pyrittiin edistämään paitsi yliopiston ja omien tieteenalojen sisällä myös osana yhteiskuntaa toimien, esimerkiksi yhteistyössä kansalaisyhteiskunnan kanssa sekä hallituksiin ja kansainvälisiin talousinstituutioihin vaikuttaen.

Haastateltavien toiminnan tavat hieman vaihtelivat, mutta he olivat kehittäneet ja soveltaneet feminististä talouden analyysiä esimerkiksi seuraavin tavoin: haastamalla vinoumia taloutta koskevan tutkimuksen ja etenkin taloustieteen sisällä, tuottamalla kriittisiä analyysejä hallitusten talouspolitiikasta ja politiikan eriarvoisuutta lisäävistä tai vähentävistä vaikutuksista, muotoilemalla politiikkaohjelmia ja suosituksia, kehittämällä tasa-arvoisen talouspolitiikan työkaluja, kuten sukupuolitietoista budjetointia, sekä osallistamalla kansalaisia ruohonjuuritasolla talouspoliittisiin kamppailuihin ja keskusteluun. Haastateltavien edustamaa toiminnan tyyliä voi luonnehtia käytännölliseksi kumouksellisuudeksi: haastateltavat olivat sekä sitoutuneita tavoitteeseen talouden laajamittaisesta transformaatiosta että pyrkivät edistämään tätä transformaatiota käytännönläheisin tavoin (ks. myös Lamberg ym. 2023).

Katsauksessa lähestyn feminististä, tutkimukseen perustuvaa talouskriittikää esimerkkinä marginaalista ponnistavasta talouden tieteellisestä tutkimuksesta. Tieteellinen tieto on aina paradigmaattista (Kuhn 1962), ja siksi myös taloutta koskevassa tutkimuksessa marginaaleista ponnistavien ja vaihtoehtoisten tieteellisten lähestymistapojen mahdollisuudet muovata käytäntöjä ovat vallitsevia lähestymistapoja heikommat (esim. Ylönen 2021). Siten monien havaintojeni voi ajatella kuvaavan esteitä, joihin törmäävät paitsi feministitutkijat, myös muut paradigmaattisia ymmärryksiä haastavat talouden tutkimuksen suuntauksia edustavat tutkijat. Tällaisia ovat esimerkiksi jälkikeynesiläinen, evolutionaarinen, marxilainen tai ekologinen talouden tutkimus. Samalla feministisen talouskriitiikin voi ajatella kuitenkin olevan marginaalin marginaalissa, sillä feministiset näkökulmat talouteen ovat pysyneet katveessa myös valtaosassa järjestelmäkriittistä ja valtavirtaisia lähestymistapoja haastavaa poliittisen talouden tutkimusta (esim. LeBaron ym. 2021).

Katsauksessa lähestyn haastateltavien feminististä, tutkimukseen pohjautuvaa talouskriittikää feministisen tiedon muotona. Aiemmalle tutkimukselle rakentaen ymmärrän feministisen tiedon olevan luonteeltaan moninaista, poliittista ja kamppailun alaista tietoa, jota kuitenkin yhdistää sukupuolittuneen

eriarvoisuuden ymmärtäminen rakenteellisena ja tavoite sukupuolittuneiden ja sukupuolen kanssa risteävien vallan ja alistuksen muotojen purkamisesta (Cullen ym. 2019, 766; Ylöstalo 2020). Teoreettisesti ammannan etenkin feminististä tietoa ja tiedontuotannon instituutioita koskevista keskusteluista (esim. Ahmed 2012; 2017; Cullen ym. 2019; Pereira 2012). Näissä keskusteluissa on osoitettu, kuinka sukupuolittuneet, luokittuneet, rodullistuneet ja globaalit vallan ja alistuksen suhteet sekä yliopistossa että laajemmin yhteiskunnassa säätelevät tiedontuottajien mahdollisuuksia tulla otetuiksi vakavaksi ja vakiinnuttaa uudenlaisia näkemyksiä. Seurauksena esimerkiksi naisten, vähemmistöihin kuuluvien tai globaalista etelästä tulevien tutkijoiden näkemyksillä on suurempi riski tulla marginalisoiduiksi.

Näitä riskejä erittelen hyödyntämällä aiempaa teoretisointia feministisen tiedon legitimitietistä ja feminististen vaatimusten ei-performatiivisuudesta (Ahmed 2012; 2017; Pereira 2012; 2019). *Ei-performatiivisuuden* käsitteellä kulttuurintutkija Sara Ahmed (2012; 2017) on kuvannut, kuinka väitteiden performatiivisuus on riippuvaista toistosta ja niihin aiemmin liitetystä auktoriteetista ja legitimitietistä. Siksi asiointilaa haastavat performatiiviset väitteet jäävät ei-performatiivisiksi, eli ne eivät kykene tuottamaan muutosta, jonka tarpeen ne tunnistavat ja nimeävät. Esimerkiksi feministisillä ja antirasistisilla vaatimuksilla, jotka pyrkivät muuttamaan instituutioita tasa-arvoisemmiksi ja yhdenvertaisemmiksi, on rajalliset mahdollisuudet muovata instituutioiden käytäntöjä, kun institutionaaliset rakenteet eivät useinkaan tue feminististen vaatimusten edellytyksiä muovata todellisuutta. (Ahmed 2012; 2017.) Tieteellisen tiedon legitimitietistä tarkastellut sosiologi Maria do Mar Pereira (2019) on kuvannut ei-performatiivisuuden käsitteellä myös kamppailuja feministisen tiedon tieteellistä uskottavuutta. Tutkimuksessaan Pereira havaitsi, että tiedeyhteisössä naisten, feministitutkijoiden ja vähemmistöihin kuuluvien tutkijoiden tieteellinen uskottavuus tulee useammin kyseenalaistetuksi. Samalla heidän kamppailunsa legitimitietistä jäävät useammin ei-performatiiviseksi, kun instituutioiden sukupuolittuneet ja rodullistuneet rakenteet säätelevät, miten uskottavuus jakautuu tiedontuottajien kesken. (Pereira 2019; ks. myös Vuolanto ja Kolehmainen 2021.)

Feministisen talouskriitiikin performatiivinen potentiaali

Feministinen talouskriitikki ponnistaa laajemmasta feministisen tieteenkriitiikin perinteestä, jossa ajatellaan, että tieto on aina paikantunutta ja väistämättä kytkeytynyttä arvoihin, mikä ei kuitenkaan merkitse relativismia (ks. Haraway 1988). Feministisen talouskriitiikin lähtökohtia ovat sekä talousjärjestelmän että sitä koskevan tiedon sosiaalinen rakentuneisuus: talous on ihmisten luoma järjestelmä ja siten myös ymmärrys taloudesta on ihmisten luomaa ja siten välttämättä osittaista (Nelson 1995). Feministinen talusteoria tuo näkyviin vakiintuneiden tieteellisten ymmärrystapojen katvealueita korostamalla taloutta sukupuolen, luokan ja rodun hierarkioiden sekä näiden kanssa risteävien valtasuhteiden läpäisemänä järjestelmänä.

Viimeisten vuosikymmenten aikana feministiset analyysit ovat merkittävästi laajentaneet taloutta koskevaa tiedontuotantoa. Etenkin 1990-luvulta lähtien feministiset taloustieteilijät ovat haastaneet sukupuolittuneita vinoumia omalla tieteenalallaan. Feministinen taloustiede on yksi monista talouden tutkimuksen suuntauksista, joissa on kyseenalaistettu ajatus taloudellisesta toiminnasta laskelmoivana oman edun tavoitteluna tuomalla näkyviin ihmisten yhteistyötä ja riippuvaisuutta toisistaan. Feministiset taloustieteilijät ovat etenkin tuoneet näkyviin, miten taloustieteen miesnormi on johtanut siihen, että valtaosa taloustieteellisestä tutkimuksesta keskittyy markkinoilla tapahtuvaan vaihtoon ja tuotantoon mutta sivuuttaa sosiaalisen uusintamisen ja hoivan rooli talouksien kannattelussa ja ylläpitämisessä. (Ferber ja Nelson 1993; Nelson 1995; Folbre ja Nelson 2000; Heintz 2019.)

Vinoutunut tieto ei vain kuvaa maailmaa, vaan myös vaikuttaa siihen. Feministinen tutkimus on analysoinut myös talouspolitiikkaa ja talouden hallintaa osoittaakseen, miten sukupuolisokeiden mittareiden ja mallinnusten käyttö johtaa naisia ja vähemmistöjä syrjivään politiikkaan (Himmelweit 2002; Young ym. 2011; Pearson ja Elson 2015). Feministisessä poliittisen talouden tutkimuksessa taloutta koskevan tiedon eriarvoistavia performatiivisia vaikutuksia on kuvattu *strategisen hiljaisuuden* (Bakker 1994) käsitteellä. Käsitettä on käytetty kuvaamaan, kuinka näennäisen neutraali talouspolitiikka sisältää tiedollisia ja prosesseihin liittyviä vinoumia, jotka johtavat eriarvoistaan politiikkaan ja voivat syventää sukupuolittuneita, luokittuneita ja rodullistuneita eriarvoisuuksia (Bakker 1994; ks. myös Elomäki 2023). Hiljaisuus

on strategista, koska se usein hyödyttää valtaapitävien intressejä; nämä ovat globaalissa taloudessa usein valkoisia, globaalissa pohjoisessa asuvia ja hyvä-tuloisia miehiä (Young ym. 2011; O'Hagan ja Klatzer 2018).

Tällaisten strategisten hiljaisuuksien sekä niiden yhteiskunnallisten ilmenemismuotojen haastaminen oli keskeinen osa myös tutkimushankkeeseen haastattelemiemme taloustutkijoiden tiedontuotannon ja toiminnan käytäntöjä. Eräs haastateltu taloustieteilijä esitti, että ilman feminististä perspektiiviä ei voida tunnistaa, miten vakiintunut ja kapea ymmärrys taloudesta markkinoina muovaa todellisuutta. Feminististä näkökulmaa tarvittiin hänen mukaansa siihen, että voidaan huomata palkattoman hoivan arvo ja taloudellinen merkitys:

Se [valtavirtainen taloustieteellinen ymmärrys] ei edes myönnä sen [palkattoman hoivan] olemassaoloa taloudellisena toimintana. Silloin emme näe sen kriittistä roolia talouksien turvaamisessa emmekä myöskään tajua, että hallitus ja työnantajat voivat huomattavasti lisätä palkattoman työn kuormaa, vain koska se tulee suoritettua ja hoidettua. Siten siitä tulee tapa riistää niitä, jotka osallistuvat palkattomaan hoivaan, eli enimmäkseen naisia ja tyttöjä. Tämä on [joillekin] hyödyllistä, koska silloin meillä voi olla esimerkiksi julkisia palveluja leikkaavia talouskuritoimia, ja hallitukset ja työnantajat tietävät, että nämä palvelut edelleen hoituvat, palkattomassa muodossa.

Tässä lainauksessa haastateltu taloustieteilijä tiivistää haastateltavien laajasti jakaman ajatuksen: että näennäisen neutraalit taloudellista tuottavuutta kuvaavat mittarit, kuten bruttokansantuote, voivat sivuuttaessaan palkattoman kotitaloustyön ja hoivan kontribuutiot johtaa naisia ja tyttöjä syrjivään politiikkaan. Talouskurin esimerkki korostaa, miten neutraalilta näyttävällä sivuuttamisella on poliittisia ja normatiivisia seurauksia (ks. myös Bakker 2023; Elomäki ym. 2023). Sivuttaminen tekee mahdolliseksi ajatuksen sosiaali- ja terveystalouden leikkaamisesta säästöinä, kun palkaton (ja alipalkattu) hoivatyö nähdään ilmaisena tukiaisena valtioille ja pääomalle eikä sen arvoa tai kustannuksia sen tekijöille ei tunnisteta (ks. Rai ym. 2014).

Feministiset taloustieteilijät ja poliittisen talouden tutkijat ovat myös kritisoineet globaalin taloushallinnan taipumusta suosia tehokkuutta ja

bruttokansantuotteen kasvua talouden tavoitteina elämän ylläpitämisen kustannuksella. Tämä johtuu siitä, että kapealla keskittymisellä kasvuun on taipumus ehdyttää elämän ylläpitämisen edellytyksiä, kuten hoivan kestäviä olosuhteita ja elinkelpoista ilmastoa ja ympäristöä. (Bakker ja Gill 2003; Folbre 2021; Fraser 2017; Rai ym. 2014; Bakker 2020.) Haastateltavat kritisoivatkin myös taloustieteen koulutusta siitä, että valtaosa taloustieteestä ei ota vakavasti ilmastoa ja hoivaa asioina, jotka ovat kaiken taloudellisen toiminnan edellytyksiä. Tämän vuoksi taloustieteen opiskelijoilla ei ole riittäviä valmiuksia näiden perustavanlaatuisien yhteiskunnallisten ongelmien hahmottamiseen ja ratkaisuun, kun he siirtyvät työelämään. Alla oleva lainaus havainnollistaa, miten yliopistossa pitkään työskennellyt taloustieteilijä on pyrkinyt muuttamaan taloustieteen opetusta ja sen lähtökohtia.

Emme voi tuottaa, jos olemme tuhonneet ympäristön. Emme voi tuottaa, jos meillä ei ole työntekijöitä, joita on hoivattu kuudentoista, kahdeksantoista... siihen ikään asti, kunnes he astuvat osaksi työvoimaa. – Kerroin luokalleni, että useimmat [taloustieteen] oppikirjat eivät edes mainitse tätä. Ja he olivat järkyttyneitä. He kysyivät: “Miten taloutta voi ajatella ilman, että huomioidaan, mistä tämä kaikki tuotanto tulee?” Tiedäthän, tämä on ilmeistä sitten, kun sen näkee, mutta ennen kuin näet sen, et vain näe sitä.

Lainaus kuvastaa sitä, kuinka esimerkiksi ymmärrys taloudesta markkinoina on aiheuttanut sen, että valtaosa taloustieteen oppikirjoista ikään kuin pitää itsestäänselvyytenä sitä, että markkinoiden ulkopuolelle jäävä hoiva ja ilmasto ylläpitävät talouksia. Samalla se tuo esiin, näitä alueita koskevilla hiljaisuuksilla voi olla performatiivista valtaa: niiden vakiintuessa voi tulla vaikeammaksi hahmottaa, että myös työvoima tulee tuottaa tai että ympäristö on kaiken taloudellisen toiminnan ennakkoehto.

Haastateltavat näkivät, että katveiden ja epäkohtien näkyväksi tekeminen voi avata tilaa vaihtoehtoisille tavoille ymmärtää talous ja siten vaikuttaa myös yhteiskuntaan. Tämä oli haastateltaville jaettu, jopa itsestään selvä orientaatio. Kysyin eräältä feministiseltä taloustieteilijältä, miten hän näkee tutkimuksen ja asiantuntijuuden merkityksen feministisen liikkeen tavoitteiden tai feministisemmän politiikan edistämiseksi. Hän vastasi: ”No, olenhan käyttänyt

koko elämäni siihen enkä olisi tehnyt niin, ellen näkisi sitä todella tärkeäksi.” Toinen, haastattelujen aikaan jo eläköitynyt taloustieteilijä oli uransa aikana vaikuttanut olennaisesti feministisen taloustieteen tutkimusalueen kehitykseen. Hän kuvasi itseään “vuoden 1968 lapseksi” ja luonnehti työuraansa yhdistelmäksi aktivismia ja tutkimusta:

Minun sukupolveni yhteiskuntatieteilijöistä moni on aina yhdistänyt yhteiskuntatiedettä ja aktivismia. Aktivismia naisliikkeessä, sodanvastaisessa liikkeessä. – – Tarkoiton aktivismia paitsi kadulla tapahtuvan aktivismin merkityksessä mutta myös politiikkaprosesseihin osallistumisena. Ja yrityksenä vaikuttaa, etenkin jos progressiivisemmän hallituksen kanssa oli tilaisuus saada heidät muuttamaan politiikkaansa, tehdä heidän politiikastaan tasa-arvoisempaa. Ja kun vastassa oli hallitus, joka ei missään nimessä ollut progressiivinen, [oli tärkeää] yrittää haastaa heitä ja tuottaa paljon näyttöä siitä, mikä heidän politiikkatoimissaan oli pielessä.

Edellä olevat esimerkit kuvastavat sitä, miten feministinen tieto tähtää performatiivisuuteen: se ei tavoittele vain maailman kuvaamista vaan pyrkii korjaamaan vinoutunutta tietoa yhteiskunnallista muutosta edistääkseen, myös osana yhteiskuntaa toimien. Feministisen taloutta koskevan tiedon performatiivinen, maailmaa muokkaava potentiaali perustuukin sukupuolelle, vallalle ja markkinoiden ulkopuolelle sokean tiedon ja sille rakentuvien käytäntöjen haastamiseen. Kyse on myös talouden rajoja koskevista kamppailuista ja siitä, miten talous ymmärretään (Fraser 2017). Pyrkimällä edistämään ymmärrystä palkattoman hoivan ja etenkin viime aikoina myös ilmaston merkityksestä talouksien ylläpitämisessä feministinen talouskritiikki nostaa keskiöön kysymyksen talouden tavoitteista.

Kamppailut performatiivisuudesta tiedon ja talouden instituutioissa

Huolimatta feministisen taloutta koskevan tutkimuksen merkittävistä kontribuutioista, politiikassa ja mediassa nämä kontribuutiot jäävät yhä vallitsevien, esimerkiksi markkinalogiikkaa korostavien, ymmärrysten varjoon (Pearson ja

Elson 2015; Ylöstalo 2020). Feminististä talouden analyysiä onkin tuotettu paljon, mutta tästä huolimatta se on pysynyt jokseenkin marginaalissa. Kysyin tutkimussuuntauksen kehitykseen osallistuneelta taloustieteilijältä, miten feminististen lähestymistapojen vastaanotto taloustieteen sisällä on muuttunut viimeisten vuosikymmenten aikana. Hän vastasi ytimekkäästi: “Valtavirtainen taloustiede reagoi [feministiseen taloustieteeseen] täydellä hiljaisuudella [1990-luvun alussa], ja minusta se näyttäisi yhä reagoivan täydellä hiljaisuudella.”

Yhteiskunnalliset valtasuhteet vaikuttavat myös yliopistoissa siihen, kenen ja millaisesta näkökulmasta tuotettu tutkimustieto näyttäytyy legitimiin ja vakavasti otettavana. Näin esittää tutkimuksessaan myös Pereira (2019). Pereira soveltaa Ahmedin (2012) ajatuksia feminististen vaatimusten ei-performatiivisuudesta analysoidakseen tieteellisiä kamppailuja legitimizeetistä. Hänen mukaansa tieteellisen tiedon performatiivisuutta koskevassa tutkimuksessa tulisi paremmin tunnistaa sukupuolen, rodun, luokan ja muiden valtasuhteiden rooli paitsi tiedon performatiivisuudessa myös ei-performatiivisuudessa. Edellä kuvattu lainaus täydestä hiljaisuudesta kuvastaakin nähdäkseni sitä, kuinka feministisen tiedon avulla on vaikeaa muuttaa hierarkkisen ja auktoriteetteja korostavan tieteenalan (Fourcade ym. 2015) käytäntöjä.

Haastatellut feministiset talouden tutkijat olivat oman uransa aikana kuitenkin nähneet feministisen taloustieteen vahvistuvan. Monet heistä olivat myös olleet luomassa rakenteita ja yhteisöjä, joiden kautta feminististä talouden tutkimusta pyrittiin vakiinnuttamaan. Esimerkiksi haastatellut feministiset taloustieteilijät olivat kokeneet hyödyllisiksi yhdistykset ja verkostot. Näistä tärkeimpänä mainittiin vuonna 1992 perustettu International Association of Feminist Economics. Keskeisessä roolissa oli ollut myös yhdistyksen julkaisema lehti *Feminist Economics*. Korostamalla yhteisöjen merkitystä haastateltavat toivat myös esiin, kuinka feminististen näkökulmien vakiinnuttaminen edellyttää paitsi tutkimusta ja tiedontuotantoa, myös järjestäytymistä ja rakenteiden luomista.

Samalla haastateltavat pyrkivät haastamaan markkinoiden, tehokkuuden ja kilpailun ensisijaisuutta korostavia tulkintakehyksiä (ks. Eskelinen 2017, 18) ja niiden performatiivista valtaa myös yliopistojen ulkopuolella. Samoin kuin yliopistoissa myös osana yhteiskuntaa toimiessaan haastateltavat törmäsivät erilaisiin esteisiin, jotka rajoittivat feministisen tiedon performatiivisuutta. Yksi haastateltava kuvasi, että tasa-arvonäkökohtien tuominen talouspolitiikkaan

ja kollektiiviset pyrkimykset vaikuttaa hänen maansa konservatiivihallituksen talouskuria painottavaan politiikkaan tuntuvat siltä kuin ”hakkaisi päättään tiiliseinään”.

Marginaalista ponnistava, paradigmaattisia ymmärryksiä haastava tieto voi kuitenkin jäädä ei-performatiiviseksi myös silloin, kun suhtautuminen siihen on myötemielistä ja vaatimukset näyttävät tulevan vakavasti otetuiksi. Eräs taloustieteilijä oli työskennellyt paljon muuttaakseen totunnaisia tapoja ajatella yhteiskunnallista infrastruktuuria. Feministisen taloustieteen ajatusten mukaisesti hän ajoi näkemystä (ks. de Henau ja Himmelweit 2020), jonka mukaan sosiaali- ja terveystaloutta tulee pitää osana yhteiskuntien kriittistä infrastruktuuria:

Olen kokenut vaikeaksi, että voin mennä mihin tahansa kokoukseen ja vakuuttaa ihmiset sosiaalisen infrastruktuurin tärkeydestä. Ja sitten kun luen kolme viikkoa myöhemmin, mitä tämä organisaatio [jolle olen puhunut] tekee, on kuin en olisi puhunut lainkaan. Infrastruktuurin käsitettä käytetään taas viittaamaan siltoihin, teihin ja niin edelleen. Joten ihmiset kyllä kuulevat, mutta se ei vielä ole vaikuttanut siihen, miten he ajattelevat muista asioista. – – Joten he ajattelevat, että tämä [sosiaalinen infrastruktuuri] on hyvä idea, mutta se ei muuta heidän tapaansa ajatella talouden kokonaisuutta. – – Ihmiset ovat samaa mieltä kanssani, ja sitten he unohtavat.

Tässä haastateltava viittaa siihen, että feministiseen taloustieteeseen lähtökohdaisesti myönteisesti suhtautuvat, elvyttävän talouspolitiikan puolesta puhujat ajattelevat investointeina kapeasti fyysisen infrastruktuurin, kuten teiden, rakennusten ja viemäröinnin kautta.

Haastattelussa feministiset kamppailut legitimitietistä näyttäytyvätkin toisteisena väsytystaisteluna (vrt. Skeggs 2008), jossa feministisen näkökulman tarpeellisuutta tuli vakuuttaa kerta toisensa jälkeen. Yksi tutkija kertoi, että hänen kotimaassaan hallituksen virkahenkilöt kutsuvat feministisiä asiantuntijoita aina ”uudestaan ja uudestaan ja uudestaan” osallistumaan poliittikkaprosesseihin erilaisissa neuvoo antavissa rooleissa, mutta osallistuminen ei useinkaan tunnu johtavan mihinkään:

Kun on sanonut kaksikymmentä vuotta samaa asiaa, se alkaa todella turhauttaa. Etenkin kun sanot sen samoille ihmisille, ja he ottavat sen vastaan uutena tietona. Se on todella ärsyttävää, mutta sen ei voi antaa näkyä. Täytyy pitää positiivinen ilme kasvoilla ja pysyä kärsivällisenä, mutta se on vaikeaa.

Toinen taloustieteilijä sanoi, että “on vähän väsyttävää työskennellä näiden asioiden parissa, kun havaitsee, ettei voi kovinkaan paljoa edistää sosiaalisia innovaatioita tai sosiaalista oikeudenmukaisuutta”. Haastateltavien kokemus ”pään hakkaamisesta tiiliseinään” ja toistuvat vakuuttelut tarpeesta laajentaa tapoja ymmärtää taloutta koskevat toki paitsi feministisiä myös laajemmin paradigman ulkopuolelta ponnistavaa ja vallitsevia ymmärryksiä kyseenalaistavaa talouden tutkimusta. Samalla on kuitenkin tärkeä tuoda esiin, että feministiselle talouskriitikille keskeiset ymmärrykset – globaalin poliittisen talouden risteävien valtasuhteiden huomioiminen sekä sosiaalisen uusintamisen laskeminen osaksi taloutta – ovat jääneet syrjään myös isossa osassa kriittistä poliittisen talouden tutkimusta.

Kyse ei kenties ole vain siitä, etteivätkö poliittisen talouden tutkijat näkisi näitä kysymyksiä relevantteina, vaan tieteenalan vakiintuneista, hitaasti muuttuvista episteemisistä tottumuksista (LeBaron ym. 2021, 285). Poliittisen talouden tutkijat Isabella Bakker ja Stephen Gill (2003) kirjoittivat tämän vuosituhatosen alussa, että myös kriittisin poliittisen talouden tutkimus keskittyy valtiolliseen politiikkaan ja tuotantoon markkinoilla mutta enimmäkseen sivuuttaa sekä markkinoilla että niiden ulkopuolella tapahtuvan sosiaalisen uusintamisen merkityksen talouksien ylläpitämisessä. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin nämä prosessit, joita feministisessä tutkimuksessa kutsutaan sosiaaliseksi uusintamiseksi, ovat yhä sokea piste valtaosassa poliittisen talouden tutkimusta. Vaikka feministit ovat kirjoittaneet näistä kysymyksistä jo pitkään, ne eivät ole muuttaneet poliittisen talouden tutkimuksen ydintä (Best ym. 2021; LeBaron ym. 2021). Esimerkiksi työmarkkinoita analysoiva poliittisen talouden kirjallisuus harvoin ottaa huomioon sosiaalisen uusintamisen ja palkattoman naisten tekemän tai alisteisen rodullistettujen ja maahanmuuttajatyöntekijöiden tekemän työn (LeBaron ym. 2021, 285).

Feministinen talouskriitikki pyrkii asteittain hivuttamaan käsityksiä legitiimistä taloutta koskevasta tiedosta ja muovaamaan näin sukupuolen, luokan

ja rodun valtasuhteet sivuuttavia episteemisiä ymmärryksiä ja käytäntöjä. Eriarvoisuuksia näkyväksi tekemällä pyritään myös niiden purkamiseen. Seuraava haastatteluote eräältä taloustieteilijältä havainnollistaa näitä asteittaisia kamppailuja. Siinä käsitellään yhtä keskeistä feminististä vaatimusta: palkattoman hoiva- ja kotityön arvon tunnustamista.

Viimeisten kahdenkymmenen, kahdenkymmenenkolmen vuoden aikana ajankäyttöaineistot ovat todella yleistyneet. Ja naisryhmillä sekä poliittisilla aktivisteilla on ollut siinä iso rooli. – Ja sitten kun ajankäyttöaineistoa alkoi olla saatavilla, oli melko suoraviivaista luoda eräänlainen arvio palkattoman työn vähimmäisarvosta. Ja tämä puolestaan haastoi virallisia BKT:n [bruttokansantuotteen] mittareita. Ja siis, koko ajan on ollut vastustusta. Ei ole ollut halukkuutta todella muuttaa kansantalouden tilinpidon järjestelmää, mutta mitä useimmat maat ovat tehneet – –, perustaneet mitä kutsutaan satelliittitilinpidoksi. – – Sitten he ikään kuin sanovat, että jos haluat huomioida palkattoman työn, me tarjoamme tässä arvion, jota voitte käyttää ja olla tyytyväisiä ja lakata vaivaamasta heitä. Joten tilanne on ikään kuin, lasi on puoliksi täynnä? Mutta jo itsessään se, että satelliittitilinpitoa julkaistaan, antaa legitimitettä kritisoida tavanomaisia bruttokansantuotteen mittareita.

Haastatelluille asiantuntijoille oli selvää, että muutokseen tulee pyrkiä, mutta se ei tapahdu yhdessä yössä. He ajattelivat kuitenkin, että kannattaa kehittää konkreettisia ja sovellettavissa olevia askelmerkkejä, jotka tuovat lähemmäs talouden transformaatiota.

Feministiset poliittisen talouden tutkijat, kuten Shirin Rai ja kollegat (2014), ovat tuoneet samankaltaisesti esiin, miten palkattoman hoivan arvon ja siihen liittyvien kustannusten tunnistaminen on ensimmäinen askel talouden transformaatiossa. Rai ja kollegat kuitenkin ehdottavat, että transformaatiota ei kenties pidä hahmottaa yksittäisenä vallankumouksenomaisena tapahtumana vaan kimpuna pienempiä muutoksia. Yhdessä nämä muutokset voivat johtaa transformaatioon pidemmälle aikavälillä. (Rai ym. 2014, 100.) Palkattomaan hoivaan kytkeytyvissä kamppailuissa onkin saatu jo joitakin, asteittaisia onnistumisia: palkattoman koti- ja hoivatyön tunnustaminen mainitaan esimerkiksi Yhdistyneitten kansakuntien kestävä kehityksen tavoitteissa, osana laajempaa

tavoitetta sukupuolten tasa-arvon saavuttamisesta. Vielä nämä askeleet eivät ole johtaneet talouden sukupuolittuneiden eriarvoisuuksien purkautumiseen tai sosiaalisen uusintamisen yhteiskunnalliseen arvostukseen.

Miten haastateltavat sitten suhtautuivat transformaation tiellä oleviin institutionaalisiin esteisiin sekä niiden ylittämiseen? Haasteet eivät tulleet haastateltaville yllätyksenä, vaan he näkivät talouden transformaation lähtökohtaisestikin vaikeana. Voidaan jopa ajatella, että haastateltavien ymmärrys taloutta koskevien vakiintuneiden ymmärrysten agendavallasta ja globaaliin talouden hallintaan juurtuneista eriarvoisuuksista oli motivoinut heitä ajamaan talouden instituutioiden muutosta. Samalla he pitivät tärkeänä löytää tapoja edistää tasa-arvoista ja sosiaalisesti oikeudenmukaista taloutta myös silloin, kun se ei näytä helpolta. Edellä lainattu asiantuntija kuvasi näitä kamppailuja seuraavasti:

Toisinaan ihmiset kysyvät minulta toivosta, tyyliin: ”Kuinka toiveikas olet?” Ja minusta tuntuu, että toivo ei ole lainkaan niin tärkeää kuin vain päättäväisyys ja kärsivällisyys. Tiedäthän, me emme tiedä, onnistuuko tämä, mutta me tiedämme mitä tulee tehdä, riippumatta siitä, mitkä ovat onnistumisen mahdollisuudet. Meidän vain pitää tehdä tätä.

Lopuksi esitän, että feministisen talouskriitiikin sitoutumista pitkäjänteisiin kamppailuihin voi ymmärtää politiikan tutkija Kathi Weeks (2011) kehittämällä *utooppisen vaatimisen* käsitteellä. Utooppisilla vaatimuksilla Weeks ei viittaa vain pragmaattiseen ja kapeasti ymmärrettyyn reformismiin vaan perustavanlaatuisempaan nykyisten sosiaalisen suhteiden kumoamiseen (Weeks 2011, 176). Utooppisissa vaatimuksissa ei ole kyse vain toiveajattelusta, vaan ne perustuvat olemassa oleviin ja uskottaviin tendensseihin. Utooppisten vaatimusten muuttuminen käytännöiksi edellyttää kuitenkin monia ideologisia, institutionaalisia ja diskursiivisia muutoksia yhteiskunnissa ja globaalissa poliittisessa taloudessa. (Weeks 2011, 175–225.) Nähdäkseni utooppisen vaatimisen käsite auttaa ymmärtämään feministisen talouskriitiikin performatiivisuuden nykyisiä institutionaalisia esteitä, mutta se tuo myös esiin, ettei ei-performatiivisuutta voi pitää totaalisenä tai vääjämättömänä. Pikemminkin voidaan ajatella, että legitimitteettikamppailuissa on kyse myös työstä, jossa performatiivisuuden edellytyksiä pyritään pitkällä aikajänteellä kasvattamaan.

Johtopäätökset

Edellä olen arvioinut, miten feministinen talouskriitikki osallistuu kamppailuun legitiimistä taloutta koskevasta tiedosta ja tämän tiedon performatiivisista eli maailmaa ja käytäntöjä muokkaavista, vaikutuksista. Olen esittänyt, että feministisen talouskriitikin performatiivinen potentiaali perustuu sen pyrkimykseen tuoda esiin totunnaisten talousymmärrysten katvealueita ja kritisoida vallitsevia oletuksia feministisestä näkökulmasta. Lisäksi olen tuonut esiin, että huolimatta feminististen taloustutkijoiden pitkäjänteisestä työstä feministinen tieto taloudesta jää yhä usein luonteeltaan ei-performatiiviseksi: se ei ole pystynyt laajamittaisesti muokkaamaan taloutta koskevia ymmärryksiä tai niille rakentuvaa talouspolitiikkaa. Tällaista ei-performatiivisuutta ei tule pitää sattumanvaraisena vaan yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin kytkeytyneenä (ks. myös Pereira 2019). Toisaalta talouden kenttää ei kuitenkaan voi pitää vakaana tai objektiivisena vaan jatkuvana kulttuuristen, poliittisten ja taloudellisten kamppailujen kohteena (Eskelinen 2017, 18–19). Siksi myöskään feministisen talouskriitikin ei-performatiivisuutta ei voi pitää vääjäämättömänä tai totaalisenä: vaikka kokonaisvaltaista feminististä talouden vallankumousta ei ole vielä tapahtunut, feministiset kamppailut talouden asteittaisen transformaation eteen jatkuvat yhä.

Talousteorian performatiivisuuden ja ei-performatiivisuuden ulottuvuuksia feministisen talouskriitikin esimerkin kautta pohtimalla olen pyrkinyt tuomaan näkyviin taloutta koskevan asiantuntijatiedon ja talouteen kytkeytyvien yhteiskunnallisten kamppailujen ja käytäntöjen likeistä suhdetta. Lopuksi ehdotan, että tämän suhteen pohdinta on ensisijaisen tärkeää poliittisen talouden tutkimukselle toisiinsa kytkeytyvien systeemisten kriisien ajassa. Lajimme ja planeetan selviytyminen edellyttää siirtymää sosiaalisesti oikeudenmukaisempaan ja ekologisesti kestävämpään talousjärjestelmään. Tätä siirtymää ei voi toteuttaa vain asiantuntijavoimin, mutta samalla planeetan ja ihmisten hyvinvointia uhkaavat talousteoreettiset oletukset ja niiden käytännölliset ilmentymät täytyy tehdä näkyviksi, jotta niille voidaan löytää vaihtoehtoja. Siten on tärkeää pohtia, millä ehdoin asiantuntijuudelle perustuva talouskriitikki voi olla osa laajapohjaista yhteistä rintamaa ja kollektiivista poliittista mobilisoitumista.

Kiitokset

Katsausartikkeli on kirjoitettu osana Koneen säätiön rahoittamaa tutkimushanketta Tasa-arvoa taloustietoon, feminismiä finanssipolitiikkaan: Feministisen tiedon ja politiikan jännitteet strategisessa valtiossa. Hanketta johtaa dosentti Hanna Ylöstalo. Sen tutkimusryhmään kuuluvat Ylöstalon ja kirjoittajan ohella myös tutkijatohtorit Heini Kinnunen ja Inna Perheentupa. FEMTIE-hankkeen tutkimusryhmän lisäksi kiitän haastateltavia heidän ajastaan ja ajatuksistaan. Kiitän myös *Poliittisen talouden* päätoimittajia arvokkaista huomioista, jotka auttoivat kirkastamaan katsausta.

Lähteet

- Ahmed, Sara. 2012. *On being included: racism and diversity in institutional life*. Durham: Duke University Press.
- Ahmed, Sara. 2017. *Living a feminist life*. Durham: Duke University Press.
- Bakker, Isabella (toim.). 1994. *The strategic silence: gender and economic policy*. Lontoo: Zed Books.
- Bakker, Isabella. 2020. Variegated social reproduction in neoliberal times: Mainstream silences, feminist interventions. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 28:2: 167–172. <https://doi.org/10.1080/08038740.2020.1714178>
- Bakker, Isabella. 2023. Neoliberal false economies and paradoxes of social reproduction. Teoksessa L. Harder, C. Kellogg ja S. Patten (toim.), *Neoliberal contentions: diagnosing the present*. Toronto: University of Toronto Press, 47–67.
- Bakker, Isabella ja Gill, Stephen (toim.). 2003. *Power, production and social reproduction*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Best, Jacqueline, Hay, Colin, LeBaron, Genevieve ja Mügge, Daniel. 2021. Seeing and not-seeing like a political economist: the historicity of contemporary political economy and its blind spots. *New Political Economy*, 26:2, 217–228. <https://doi.org/10.1080/13563467.2020.1841143>

- Cullen, Pauline, Ferree, Myra Marx ja Verloo, Mieke. 2019. Introduction to special issue: gender, knowledge production and knowledge work. *Gender, Work & Organization*, 26:6, 765–771. <https://doi.org/10.1111/gwao.12329>
- De Henau, Jerome ja Himmelweit, Susan. 2021. A care-led recovery from Covid-19: investing in high-quality care to stimulate and rebalance the economy. *Feminist Economics*, 27:1–2, 453–469. <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1845390>
- Elomäki, Anna. 2023. ‘It’s a total no-no’: the strategic silence about gender in the European Parliament’s economic governance policies. *International Political Science Review*, 44:3, 403–417. <https://doi.org/10.1177/0192512120978329>
- Elomäki, Anna ja Ylöstalo, Hanna. 2021. Feministisempää poliittisen talouden tutkimusta. *Poliittinen talous*, 8:1, 87–99. <https://doi.org/10.51810/pt.101636>
- Elomäki, Anna, Ylöstalo, Hanna ja Kantola, Johanna. 2023. Sukupuolten tasa-arvo ja hoiva. Teoksessa Janne Autto (toim.), *Talouskuri tuli Suomeen*. Tampere: Vastapaino, 145–169.
- Eskelinen, Teppo. 2017. Tehostaminen ja ekonomismin politiikka. Teoksessa Teppo Eskelinen, Hannele Harjunen, Helena Hirvonen ja Eeva Jokinen (toim.), *Tehostamistalous*. Jyväskylä: SoPhi, 16–32.
- Eskelinen, Teppo ja Jonker-Hoffrén, Paul. 2017. Taloustiede episteemisenä yhteisönä ja kamppailu asiantuntijuudesta. *Poliittinen talous*, 5:1, 91–120. <https://doi.org/10.51810/pt.96125>
- Ferber, Marianne A. ja Nelson, Julie A. (toim.). 1993. *Beyond economic man: feminist theory and economics*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Folbre, Nancy. 2021. *The rise and decline of patriarchal systems: an intersectional political economy*. New York: Verso.
- Folbre, Nancy ja Nelson, Julie A. 2000. For love or money—or both? *Journal of Economic Perspectives*, 14:4, 123–140. <https://doi.org/10.1257/jep.14.4.123>
- Fourcarde, Marion, Ollion, Etienne ja Yann, Algan. 2015. The superiority of economists. *Journal of Economic Perspectives*, 29:1, 89–114.
- Fraser, Nancy. 2017. Marx’s hidden abode: for an expanded conception of capitalism. Teoksessa Penelope Deutscher ja Christina Lafont (toim.), *Critical theory in critical times: transforming the global political and economic order*. New York: Columbia University Press, 141–159.

- Haraway, Donna. 1988. Situated knowledges: the science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14:3, 575–599. <https://doi.org/10.2307/3178066>
- Harjuniemi, Timo. 2023. ”Elämme aikaa, jossa isot teoriat ovat taas tarpeen” – Mika Pantzarin ja Visa Heinosen haastattelu. *Poliittinen talous*, 11:2. <https://doi.org/10.51810/pt.138082>
- Heintz, James. 2019. *The economy’s other half. How taking gender seriously transforms macroeconomics*. Newcastle upon Tyne: Agenda Publishing.
- Himmelweit, Susan. 2002. Making visible the hidden economy: The case for gender-impact analysis of economic policy. *Feminist Economics*, 8:1, 49–70. <https://doi.org/10.1080/13545700110104864>
- Kuhn, Thomas. 1962. *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lamberg, Emma, Kinnunen, Heini ja Ylöstalo, Hanna. 2023. Kuinka hiljaisuus rikotaan: Feministisen taloustoimijuuden pragmaattinen kumouksellisuus. *Tiede & edistys*, 48:1, 11–27. <https://doi.org/10.51809/te.125687>
- Latour, Bruno, ja Woolgar, Steve. 1979. *Laboratory life: the construction of scientific facts*. New Jersey: Princeton University Press.
- LeBaron, Genevieve, Mügge, Daniel, Best, Jacqueline ja Hay, Colin. 2021. Blind spots in IPE: Marginalized perspectives and neglected trends in contemporary capitalism. *Review of International Political Economy*, 28:2, 283–294. <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1830835>
- Nelson, Julie A. 1995. Feminism and economics. *Journal of Economic Perspectives*, 9:2, 131–148. <https://doi.org/10.1257/jep.9.2.131>
- O’Hagan, Angela ja Klatzer, Elisabeth (toim.). 2018. *Gender budgeting in Europe. Developments and challenges*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Pearson, Ruth ja Elson, Diane. 2015. Transcending the impact of the financial crisis in the United Kingdom: towards plan F – a feminist economic strategy. *Feminist Review*, 109:1, 8–30. <https://doi.org/10.1057/fr.2014.42>
- Pereira, Maria do Mar. 2012. “Feminist theory is proper knowledge, but ...”: the status of feminist scholarship in the academy. *Feminist Theory*, 13:3, 283–303. <https://doi.org/10.1177/1464700112456005>

- Pereira, Maria do Mar. 2019. Boundary-work that does not work: social inequalities and the non-performativity of scientific boundary-work. *Science, Technology & Human Values*, 44:2, 338–365. <https://doi.org/10.1177/0162243918795043>
- Rai, Shirin M., Hoskyns, Catherine ja Thomas, Dania. 2014. Depletion: the cost of social reproduction. *International Feminist Journal of Politics*, 16:1, 86–105. <https://doi.org/10.1080/14616742.2013.789641>
- Skeggs, Beverley. 2008. The dirty history of feminism and sociology: or the war of conceptual attrition. *The Sociological Review*, 56:4, 670–690. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2008.00810.x>
- Sorsa, Ville-Pekka. 2013. Mitä on poliittinen talous ja miksi sen tutkimusta tulee edistää? *Poliittinen talous*, 1:1, 66–80. <https://doi.org/10.51810/pt.96152>
- Weeks, Kathi. 2011. *The problem with work: feminism, Marxism, antiwork politics, and postwork imaginaries*. Durham: Duke University Press.
- Vuolanto, Pia ja Kolehmainen, Marjo. 2021. Gendered boundary-work within the Finnish skepticism movement. *Science, Technology & Human Values*, 46:4, 789–814. <https://doi.org/10.1177/0162243920947475>
- Ylönen, Matti. 2021. Yhtiövalta alustatalouden aikakaudella. Evolutioaarinen taloustiede ja yhtiöt yhteiskunnallisina toimijoina. Tampere: Vastapaino.
- Ylöstalo, Hanna. 2020. Depoliticisation and repoliticisation of feminist knowledge in a Nordic knowledge regime: the case of gender budgeting in Finland. *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 28:2, 126–139. <https://doi.org/10.1080/08038740.2020.1727008>
- Ylöstalo, Hanna. 2023. Hyvä numero ja hyvä tarina: kvantifointi feministisen talousvaikuttamisen käytäntönä. *Poliittinen talous*, 11(2). <https://doi.org/10.51810/pt.129450>
- Young, Brigitte, Bakker, Isabella ja Elson, Diane (toim.). 2011. *Questioning financial governance from a feminist perspective*. Lontoo: Routledge.

Keskustelupuheenvuoro

Zombi rahaliitossa: markkinakurin vuosikymmenet euroalueella

Markus Ojala, valtiotieteiden tohtori, tutkijatohtori, Eurooppa-tutkimuksen keskus, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Abstrakti

Keskustelupuheenvuoro tarkastelee markkinakurin historiaa Euroopan talous- ja rahaliitossa erityisesti siihen liittyvien puhetapojen näkökulmasta. Puheenvuoro esittää, että markkinakuri on euroalueen taloushallinnan kontekstissa tulkittava zombi-ideana eli tois-tuvasti poliittisessa keskustelussa esiin nousevana mutta akateemisesti epäuskottavana politiikkaideana. Puheenvuoro tarkastelee markkinakuri-zombin historiaa siihen kyt-keytyvien poliittisten kiistojen näkökulmasta. Yhtäältä kiistat ovat koskeneet sitä, onko markkinakuri suotava talousohjauksen mekanismi ja pitäisikö euroalueen jäsenmai-hin kohdistua markkinakuria. Toisaalta on kiistelty siitä, kohdistuuko jäsenmai-hin tosiasiallisesti markkinakuria ja onko tämä ylipäänsä mahdollista. Keskustelupuheenvuoro osoit-taa, miten suhtautuminen molempiin kysymyksiin on elänyt euroalueen historiallisten kään-teiden mukana.

Avainsanat: Euroopan unioni, Euroopan talous- ja rahaliitto, talouspolitiikka, markkinakuri

<https://doi.org/10.51810/pt.137371>

Johdanto

Jäsenyys Euroopan unionissa (EU) sekä Euroopan talous- ja rahaliitossa (EMU) on kytkenyt suomalaisen poliittisen talouden tiiviisti eurooppalaisiin kehityskulkuihin. Osana unionia ja euroaluetta Suomi on menettänyt rahanpoliittisen itsemääräämisoikeuden ja suomalaista talouspolitiikkaa on tehty eurooppalaisen taloushallinnan ja -ohjauksen (*economic governance*) asettamien suuntaviivojen kontekstissa. EU:n jäsenenä Suomi on vastaavasti osallistunut yhteisten talouspolitiikkaa ohjaavien sääntöjen ja instituutioiden poliittiseen muokkaamiseen. Eurooppalaiseen taloushallintaan vaikuttavien ilmiöiden tarkastelu on siksi tärkeää, kun pyrimme ymmärtämään suomalaisen poliittisen talouden lähihistoriaa.

Eurooppalaista talousohjausta on koko jäsenyyden ajan sävyttänyt uusliberaali poliittinen filosofia (van Apeldoorn ym. 2009; Slobodian 2018). Siinä markkinoiden ylentäminen taloudellista toimintaa ohjaavaksi mekanismiksi valtion harjoittaman suunnittelun ja puuttumisen sijasta on ollut keskeinen opinkappale (Foucault 2008). Oppi oli vaikutusvaltainen EMU:a perustettaessa, jolloin markkinat saivat erityisen tehtävän valuutta-alueen vakauden ylläpitämisessä (Gill 1998). Vaikka markkinakuri on euron lyhyen historian aikana useaan kertaan osoittautunut toimimattomaksi taloushallinnan mekanismiksi, sen idea putkahtaa toistuvasti esiin erilaisissa politiikka-aloitteissa (Ojala 2021). Myös Petteri Orpon hallitusohjelman EU-poliittinen linjaus peräänkuuluttaa jälleen kerran markkinakurin palauttamista euroalueelle (valtioneuvosto 2023).

Esitän tässä keskustelupuheenvuorossa, että markkinakurista on tullut euroalueen taloushallintaa koskevaa keskustelua riivaava *zombi-idea*: se ei ole elinkelpoinen, mutta sitä ei kuitenkaan saada lopullisesti kuopattua. Zombi-idean käsite polveutuu Nobel-ekonomisti Paul Krugmanin *New York Timesille* kirjoittamiin kolumneihin ja blogeihin 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulla (esim. Krugman 2005; 2007; 2009; ks. myös Krugman 2021). Ajatusta kehitteli kuitenkin pidemmälle australialainen ekonomisti John Quiggin (2010; ks. myös Olli Herrasen ja Hannu Laurilan suomennos: Quiggin 2021). Zombeilla sekä Krugman että Quiggin viittaavat sellaisiin taloutta koskeviin ideoihin ja uskomuksiin, jotka taloustieteellinen tutkimus on kerta toisensa jälkeen osoittanut vääriksi mutta jotka kerta toisensa jälkeen

putkahtavat takaisin talouspoliittiseen keskusteluun. Zombi-ideoille on tyypillistä, että niille on vaikea löytää puolustajia akateemisten taloustieteilijöiden keskuudessa. Silti nämä ideat ja uskomukset edelleen elävät omaa elämäänsä talouspolitiikan julkisuudessa, jossa niitä pitävät hengissä poliitikot, ei-akateemiset ekonomistit ja taloudesta kirjoittavat toimittajat. Sen myötä ne muovaavat maallikkokäsityksiä siitä, miten talous toimii. Tämän vuoksi zombi-ideoilla on akateemisen uskottavuutensa heikkoudesta huolimatta huomattavaa poliittista ja ideologista painoarvoa.

Sekä Quiggin että Krugman liittävät zombi-käsitteen erityisesti konservatiivisiin tai uusliberaaleihin talousideoihin. Toisin sanoen he viittaavat zombeilla sellaisiin harhaanjohtaviin taloutta koskeviin uskomuksiin, joita käytetään oikeuttamaan konservatiivista tai uusliberaalia talouspolitiikkaa. Esimerkiksi Quiggin (2010) tarkastelee kriittisesti uskomusta tehokkaista markkinoista, joka oikeuttaa yksityistämisen ja sääntelyn purkamisen kaltaista politiikkaa. Toisena esimerkkinä zombi-ideoista hän käyttää niin sanottua valumaefektiä (*trickle-down economics*), jonka mukaan rikkaita hyödyttävä talouspolitiikka parantaa myös heikommassa olevien asemaa ja jonka avulla voidaan oikeuttaa veronkevennyksiä ja yleisesti taloudellista eriarvoisuutta. Vastaavasti Krugman (2005; 2010) on toistuvasti pitänyt ajatusta veronkevennysten talouskasvua ruokkivasta ja itseään rahoittavasta vaikutuksesta esimerkkinä zombista. Konservatiivisten politiikkaideoiden valikoituminen zombi-kritiikin kohteeksi ei ole sikäli yllättävää, että Quiggin ja Krugman ovat profiloituneet sosiaalidemokraattisen talouspolitiikan kannattajiksi. Jatkankin tässä puheenvuorossa Quigginin ja Krugmanin viitoittamalla tiellä. Esitän, että markkinakuria voidaan pitää jälleen yhtenä uusliberaalina zombi-ideana, joka tyypillisesti oikeuttaa konservatiivista ja oikeistolaista politiikkaa.

Viittaamalla zombeihin tarkoitukseni on esittää kolme huomiota tai väitettä markkinakurista erityisesti euroalueen kontekstissa. Ensimmäinen on, että markkinakurilla on vähän – jos yhtään – uskottavuutta, kun sitä tarkastellaan akateemisena talouden toimintaa koskevana ideana. Toinen huomio on, että markkinakuri tästä huolimatta nousee toistuvasti esiin monien analyttikkojen ja poliitikkojen puheissa, kun he havainnoivat valtioiden velkakirjamarkkinoita tai keskustelevat euroalueen taloushallinnasta. Kolmas huomio on, että EMU:n lyhyen historian aikana on erotettavissa useampia vaiheita, joina markkinakuri näyttää tulleen tapetuksi taloushallintaa koskevassa keskustelussa.

Tästä huolimatta se on aina elvytetty takaisin henkiin. Nämä kolme huomiota perustelevat markkinakurin tulkitsemista zombi-ideana.

Puheenvuoro etenee neljässä vaiheessa. Esittelen ensiksi markkinakurin idean euroalueen taloushallintaa koskevassa diskurssissa. Seuraavaksi katsastan markkinakuria koskevaa akateemista kirjallisuutta ja esitän sen pohjalta, miksi markkinakuria on syytä pitää zombi-ideana. Tämän jälkeen tarkastelen, miten markkinakuri on kytkeytynyt eurooppalaista taloushallintaa koskeviin kiistoihin 2000-luvun taitteesta lähtien. Lopuksi vedän yhteen tarkastelun antia ja pohdin, millaisissa olosuhteissa markkinakurista voisi tulla toimiva taloushallinnan mekanismi.

Zombi syntyy: markkinakuri eurooppalaisen taloushallinnan käsitteenä

Markkinakurilla on erityinen merkitys eurooppalaisen taloushallinnan kontekstissa. Kuten Euroopan keskuspankin (EKP) johtokunnan entinen jäsen José Manuel González-Páramo (2006) määrittelee, käsitteellä viitataan siihen kurinalaistavaan vaikutukseen, jonka yksityiset lainoittajat asettavat hallituksille valtioiden velkakirjamarkkinoiden kautta. Ajatuksena on, että mikäli hallitus jättää puuttumatta alijäämiin ja julkinen velka paisuu, sijoittajat alkavat vaatia korkeampaa korkoa velkakirjoilta. Tämän tarkoitus on saada hallitukset hillitsemään julkisten menojen kasvua ja ryhtymään tarvittaessa sopeutustoimiin:

In the context of sovereign bond markets, market discipline may be broadly defined as the influence that market participants exert on governments by pricing different risks of default. [...] In differentiating between interest rates according to the degree of fiscal prudence shown by a country, markets financially “punish” and “reward” governments. Consequently, governments have to take into account these higher financing costs when planning their fiscal policies. Market discipline therefore serves as a deterrent against unsound fiscal policies, and in turn supports fiscal discipline. (González-Páramo 2006.)

Eurooppalaisen taloushallinnan kontekstissa markkinakurin käsite viittaa siis ennen kaikkea molemminpuoliseen vuorovaikutukseen hallituksen ja sen yksityisten lainoittajien välillä (ks. myös Lane 1993; Rommerskirchen 2015). Markkinat eli lainoittajat reagoivat hallituksen finanssipolitiikkaan joko alentamalla tai korottamalla velanoton hintaa, ja hallitukset puolestaan reagoivat näihin markkinaliikkeisiin.

Onkin tärkeää huomata, että markkinakuri ei viittaa siihen banaaliin tosiasiassa, että hinnat ja korot vaihtelevat jäsenmaiden joukkovelkakirjamarkkinoilla. Markkinakurista puhuttaessa tehdään spesifi oletus siitä, että tämä vaihtelu ilmentää kahdenvälistä vuorovaikutussuhdetta markkinoiden ja hallitusten välillä. Tällöin korkeampi korko on seurausta ennen kaikkea hallitusten epäterveestä finanssipolitiikasta. Vastaavasti oletetaan, että korko alenee, mikäli hallitus sopeuttaa julkisia menojaan ja tekee rakenneuudistuksia, joiden myötä julkinen velkasuhde kutistuu. Vain tällä tavalla ymmärrettyinä markkinakurista tulee mielekäs taloushallinnan väline. Jos taas korkomuutokset johtuvat teki-
jöistä, joihin jäsenmaat eivät itse kykene vaikuttamaan, tällöin ei voida puhua markkinakurista määritelmän mukaisessa merkityksessä.

Tällainen ymmärrys markkinakurista tuli osaksi eurooppalaisen taloushallinnan diskurssia 1980-luvun lopulla, kun talous- ja rahaliitto EMU:n institutionaalista arkkitehtuuria hahmoteltiin. EMU:a määrittävä keskeinen piirre on, että se saa aikaan yhteisen valuutan ilman liittovaltiotason hallitusta. Kun rahaliiton pohjapiirroksessa vastuussa ollut Jacques Delorsin vetämä komitea arvioi tällaisen järjestelyn elinkelpoisuutta, se painotti, että euroalueen taloudellinen vakaus riippuisi jäsenmaiden hallitusten ”keskenään yhteensopivasta ja kunnollisesta” käyttäytymisestä (Delors 1989, 19). Yhteensopivuuden ja kunnollisuuden takaamiseksi Delorsin komitea esitti, että kansallista budjettipolitiikkaa olisi jollain tapaa rajoitettava ja hallittava.

Delorsin komitea tunnisti kaksi mekanismia, joiden kautta tällainen rajoittaminen voisi tapahtua: yhtäältä sitovien sääntöjen asettaminen alijäämille ja velalle ja toisaalta markkinakuri (Delors 1989). Edellistä mekanismia edustivat Maastrichtin sopimuksessa asetetut ja myöhemmin vakaus- ja kasvusopimuksessa vahvistetut niin sanotut EMU-kriteerit. Jälkimmäisen mekanismin kohdalla ajatus oli, että yksityiset sijoittajat kurittaisivat jäsenmaita velkakirjamarkkinoiden kautta. Siten markkinat auttaisivat osaltaan takaamaan euroalueen vakauden. Sen edistämiseksi Maastrichtin sopimuksessa kiellettiin

yksittäisen jäsenmaan pelastaminen konkurssilta (niin sanottu no bailout -sääntö), jäsenmaiden alijäämien rahoittaminen keskuspankin toimesta sekä keskuspankkien laaja itsenäisyys (Lane 1993). Näillä pykälillä lainoittajat ohjattiin kohtelemaan jäsenmaiden velkaa riskipitoisena sijoituskohteena ja asettamaan jäsenmaat velallisina hierarkiaan niiden arvioidun riskitason mukaan (van Riet 2023).

Zombi paljastuu: markkinakurin kyseenalaistaminen akateemisessa kirjallisuudessa

Markkinakuria ei aina ole helppo tunnistaa zombiksi. Sille löytyy paljon puolestapuhujia myös akateemisessa keskustelussa. Eurooppalaista taloushallintaa koskevassa kirjallisuudessa markkinakuri vilahtelee toistuvasti euroalueen vakautta ylläpitävänä mekanismina ja kannatettavana periaatteena (esim. Hallerberg 2011; Fuest ym. 2016; Dosi ym. 2021). Markkinakuri muodostaa myös taloustieteellisen tutkimuskohteen, kun analysoidaan euroalueen velkakirjamarkkinoiden historiallista kehitystä (esim. Schuknecht ym. 2009; Rommerskirchen 2015). Tutkimus tukee siis monella tapaa ajatusta siitä, että markkinakuri on paitsi todellinen ilmiö myös tarpeellinen osa toimivaa rahaliittoa. Kuten Lauri Holappa (2020) osoittaa väitöskirjassaan, myös kriittinen poliittisen talouden tutkimus on monesti ylläpitänyt myyttiä velkakirjamarkkinoiden kurinalaistavasta vallasta.

Holappa (2020) on osaltaan tehnyt merkittävän työn osoittaessaan ajatuksen velkakirjamarkkinoiden kautta tapahtuvasta markkinakurista tyhjäksi myytilksi. Hänen analyysinsä kohdistuu kuitenkin ensi sijassa niin sanottuihin rahapoliittisesti suvereneihin valtioihin, joiden keskuspankki voi tarpeen tullen kuitata julkisen velan. Euroalueen kohdalla tilanne on tässä mielessä erilainen, sillä jäsenmaiden keskuspankkirahoitus on perussopimuksissa nimenomaisesti kielletty. Tästä huolimatta tutkimuskirjallisuudessa on erotettavissa kolme keskeistä syytä, miksi markkinakuria voidaan pitää kuolleena ideana myös Euroopan taloushallinnan kontekstissa. Syyt liittyvät sellaisiin markkinakurin taustalla oleviin oletuksiin, jotka eivät kestä lähempää tarkastelua.

Ensinnäkin markkinakurin idea sisältää tietynlaisen odotuksen siitä, miten hallitukset ja niiden yksityiset lainoittajat käyttäytyvät euroalueella. Oletus

on, että yksityiset lainoittajat tarkkailevat aktiivisesti hallituksia ja alkavat vaatia korkeampia korkoja, kun alijäämät ja velkasuhde kasvavat. Vastaavasti oletuksena on, että hallitukset rajoittavat lainanottoa ja sopeuttavat julkista taloutta, kun korot lähtevät nousuun. Tällaisen dynamiikan toiminnasta on toki kosolti anekdotaalisia todisteita sikäli, että korkotasot ovat heilahdelleet vuosikymmenten aikana ja monet hallitukset ovat perustelleet menoleikkauksia vetoamalla tarpeeseen säilyttää markkinoiden luottamus. Euromaihin on myös usein katsottu kohdistuvan voimakkaampaa markkinakuria kuin rahapoliittisesti suvereeneihin maihin (esim. Wren-Lewis 2013). Tästä huolimatta empiiriset tutkimukset eivät ole löytäneet vakuuttavaa näyttöä markkinakurin toiminnasta euroalueella, ja monesti ne ovat jopa osoittaneet markkinakurin olleen jäsenmaille vahvempaa ennen niiden EMU:un liittymistä kuin ennen sitä (Schuknecht ym. 2009; Rommerskirchen 2015; Rommerskirchen 2020). Esimerkiksi Ludger Schuknecht ja kumppanit (2009) havaitsivat vertailevassa tutkimuksessaan, että maan liittyttyä rahaliittoon sen julkisen velkasuhteen vaikutus joukkovelkakirjan korkotasoon katosi keskimäärin lähes kokonaan ja myös julkisen alijäämän vaikutus kutistui merkittävästi. Samaan tapaan Charlotte Rommerskirchen (2015) huomasi, että julkisella alijäämällä oli 2000-luvulla tuskin lainkaan vaikutusta EMU-maiden velanhoidokustannuksiin ja kustannusten eroja selittivät käytännössä pelkästään erot julkisen velan absoluuttisissa määrissä. Toisaalta Rommerskirchen (2015) havaitsi viitteitä siitä, että hallitukset keskimäärin supistivat alijäämiään velanhoidokustannusten noustessa, ja näki tämän osoituksena markkinakurin toiminnasta. Tätä vastoin Daniel Hansen (2020) sekä Markus Leibrecht ja kumppanit (2021) katsovat, että rahoitusmarkkinoiden vaikutuksen sijaan alijäämien supistumista selittävät pääasiassa jäsenmaiden sisäiset poliittiset kamppailut.

Toinen markkinakurin taustalla oleva kyseenalainen oletus koskee ajatusta markkinoista mekanismina, joka auttaa määrittämään ”oikean” eli tilanteeseen kulloinkin parhaiten soveltuvan finanssi- ja talouspolitiikan (ks. Ojala 2021). Kuten havaitsimme, EMU:n pohjapiirrokset olettavat, että kun hallitukset altistetaan markkinakurille, ne toimivat tavalla, joka tuottaa vakautta koko euroalueelle. Tällainen järkeily nojaa puolestaan oletukseen itseään tasapainottavista markkinoista eli uskomukseen, joka paljastui myytiksi viimeistään globaalissa finanssikriisissä (Quiggin 2010). Jos markkinat itse ajautuvat toistuvasti kriiseihin, miten on mahdollista uskottavasti väittää, että markkinoiden

oikkuja seuraava finanssipolitiikka tuottaisi vakautta? Markkinakurin ideaa onkin arvosteltu siitä, että oikean ja vakautta luovan finanssipolitiikan sijaan sillä on toimiessaan taipumusta tuottaa myötäsyklisiä finanssipolitiikkaa ja aiheuttaa rahoituskriisejä (De Grauwe ja Ji 2019; Barta ja Schelkle 2015).

Kolmanneksi markkinakurin idea nojaa epärealistisiin oletuksiin siitä, miten hallitusten lainakustannukset määräytyvät. Markkinakurin ideaan sisältyy oletus, että julkisesta velasta maksettava korko määräytyy ensisijaisesti vuorovaikutuksessa hallituksen ja sen yksityisten lainoittajien välillä. Kuten todettua, tämän uskomuksen käänköpuoli on se, että hallituksella on kyky vaikuttaa siihen korkoon, jota se maksaa velastaan, esimerkiksi pienentämällä alijäämiään. Vain tällä tavalla markkinakuri voi olla mielekäs talousohjauksen mekanismi. Tosielämässä on kuitenkin ilmeistä, että valtionvelan korot euroalueella määräytyvät pitkälti aivan muiden tekijöiden pohjalta kuin hallituksen oman finanssipoliittisen käytöksen perusteella. Näitä muita tekijöitä ovat esimerkiksi yleiset suhdanteet, muutokset pankkien sääntelyssä ja erityisesti EKP:n rahapolitiikka (De Grauwe ja Ji 2012; Gabor ja Ban 2016). Mitään näistä tekijöistä markkinakurin idea ei huomioi. Siksi sillä on taipumus vahvistaa myyttiä siitä, että nousevat velanhoidokustannukset ovat seurausta vastuuttomasta finanssipolitiikasta.

Zombi riivaa: markkinakurin vaiheet euroalueella

Edellä havaitsimme, miten idea markkinakurista ja sen toimivuudesta taloushallinnan mekanismina on monella tapaa epärealistinen. Markkinakurin toiminnasta euroalueella ei löydy näyttöä, ja koko idea sen mahdollisuudesta nojaa hataralla pohjalla oleviin oletuksiin. Tästä huolimatta markkinakuri on ollut näkyvästi eurooppalaisten poliitikkojen, viranomaisten ja asiantuntijoiden agendalla. Markkinakuria on toistuvasti esitetty keinona hillitä julkista velkaantumista tilanteessa, jossa EU-instituutiot eivät pysty sanelemaan yksittäisen jäsenmaan finanssipolitiikkaa ja jossa sitoutuminen yhteiseen sääntökehikkoon on osoittautunut heikoksi (Ojala 2021). Sitä ovatkin pitäneet esillä erityisesti tahot, jotka kokevat julkisen velan uhkaavan euroalueen vakautta (Ojala 2023).

Kuten muutkin zombi-ideat, myös markkinakuri on kuitenkin aina ollut kiistelty politiikkaidea. Euroalueen lyhyessä historiassa voidaan karkeasti erottaa kolme ajanjaksoa, joita ovat sävyttäneet varsin erilaiset kiistat markkinakurista.

Euron ensi askeleet 1999–2007

Yhteisvaluutan alkuvuosina 2000-luvulla näkyvimvät kiistat käytiin siitä, kohdistuiko jäsenmaihiin markkinakuria euroalueella. Jäsenmaiden liittyttyä rahaliittoon huomattiin, että niiden julkisesta velasta maksamat korot kääntyivät laskuun. Lisäksi, vaikka julkisen velan suhde bruttokansantuotteen kasvoi vaihtotaseeltaan alijäämäisissä maissa ja kutistui ylijäämämaissa, korkotasot maiden kesken konvergoituivat eli lähenivät toisiaan (esim. Schepel 2017). Vaikutti siis ilmeiseltä, että EMU oli epäonnistunut tuotamaan edellytykset markkinakurille: Maastrichtin sopimukseen kirjatuihin jäsenmaiden avustamisen kieltävistä pykälistä huolimatta sijoittajat eivät pitäneet alijäämämaiden velkaantumista huolestuttavana.

Kaikki eivät kuitenkaan olleet valmiita kuoppaamaan markkinakuria. Esimerkiksi EKP puolusti yksittäisten asiantuntijoiden rinnalla tulkintaa, jonka mukaan markkinoiden kurittava valta ei ollut heikentynyt. Kaventumisestaan huolimatta joukkovelkakirjojen tuottoerot eivät jäsenmaiden välillä olleet kokonaan poistuneet, mitä EKP piti riittävänä osoituksena markkinakurin toiminnasta (esim. Trichet 2006). Alentuvia korkotasoja se selitti erityisesti sillä, että yhteisvaluuttaan liittyminen oli poistanut jäsenmaiden velkaan kohdistuvat valuuttakurssiriskit ja vähentänyt merkittävästi inflaatoriskiä.

Huomionarvoista on, että tässä vaiheessa kiistelyä markkinakurista sävytti voimakkaasti usko tehokkaisuuteen markkinoihin. Sekä markkinakurin toimivuutta epäilevät että sitä puolustavat katsoivat markkinoiden sinänsä hinnoittelevan joukkovelkakirjat täysin oikein. Leirejä erottivat ainoastaan käsitykset siitä, millaisiin oletuksiin markkinoiden käsitykset pohjasivat ja uskoivatko sijoittajat no bailout -säännön pitävyyteen.

Kriisivuodet 2008–2013

Finanssikriisin ja eurokriisin myötä tehokkaiden markkinoiden oletus koki romahduksen (Quiggin 2010). Molempia kriisejä selittäväksi narratiiviksi vakiintui näkemys siitä, että markkinat olivat nousukaudella epäonnistuneet riskien hinnoittelussa (esim. De Grauwe 2009; Rommerskirchen 2015). Tämä koski myös alijäämäisten euromaiden velkaan kohdistuneita riskejä, jotka sijoittajat olivat aliarvioineet. Siksi markkinat olivat epäonnistuneet kurinalaistamaan finanssipolitiikkaa (Hallerberg 2011). Ajatus markkinoiden epäonnistumisesta (*market failure*) – tai markkinoiden itsensä kurittomuudesta – muotoutuikin keskeiseksi osaksi tarinaa, jolla EU-instituutiot perustelivat erilaisia julkisia interventioita, rahastoja ja tukimuotoja talouskriisin hallitsemiseksi. Esimerkiksi EKP perusteli arvopaperiosto-ohjelmiaan nimenomaan sillä, että markkinat olivat kadottaneet kykynsä hinnoitella ”oikein” euroalueen julkisia ja muita velkakirjoja (esim. Bini Smaghi 2011).

Tätä taustaa vasten voikin tuntua hämmäntävältä, että markkinakuri nousi eurokriisin keskellä vahvaksi kriisin aikaiseen politiikkaan vaikuttavaksi periaatteeksi. Esimerkiksi mittavat julkiset apupaketit, joilla pelastettiin maksuvaikeuksiin ajautuneita jäsenmaita ja niitä lainoittaneita pankkeja, herättivät voimakasta vastustusta. Angela Merkelin ja Wolfgang Schäublin kaltaiset budjettihaukat pelkäsivät apupakettien johtavan moraalikatoon ja vaativat, että pelastusoperaatioiden sijaan hallitusten oli annettava ajautua maksukyvyttömyyteen ja sijoittajien oli kärsittävä seuraukset nahoissaan (Peel 2010; Schäuble 2011). Tätä perusteltiin nimenomaan markkinakurin edellytysten pelastamisella ja siten euroalueen pitkäaikaisen vakauden turvaamisella. Toteutetut pelastuspaketit sidottiin lisäksi talouskuripolitiikkaan, jota perusteltiin tarpeella palauttaa kriisimaiden finanssipolitiikan uskottavuus markkinoiden silmissä.

Kaikkiaan eurokriisi oli markkinakurin kannalta ristiriitaista aikaa. Osoittamalla ailahtelevaisuutensa markkinat nähtiin euroalueen vakautta uhkavaksi ongelmaksi pikemminkin kuin sen vakauden takuiksi. Tästä huolimatta markkinakuriin kuitenkin edelleen vedottiin sekä tavoiteltavana periaatteena että euroalueen tulevan vakauden edellytyksenä. Ehkä räikeimmin tämä ristiriita ilmeni EKP:n diskurssissa, jossa keskuspankki perusteli omia markkinainterventioitaan vetoamalla sekä markkinoiden epäonnistumiseen että markkinakuriin. Julistaessaan niin sanotun OMT-osto-ohjelmansa (*outright*

monetary transactions) loppukesästä 2012 EKP ilmoitti epäsuorasti, että no bailout -periaatteen vastaisesti se tarvittaessa turvaisi jäsenmaiden maksukyvyyn. Luvattaessa näin EKP kuitenkin väitti, ettei osto-ohjelma kumoa markkinakuria vaan täydentää sen toimintaa euroalueella (esim. Draghi 2012; Cœuré 2013). Myöhemmin OMT-ohjelman yhteensopivuudesta markkinakurin kanssa tuli keskeinen osa sen oikeutusta, kun EU-tuomioistuim arvioi sen perustuslaillisuutta (Schepel 2017). EU-instituutioiden oli siis vähintäänkin esitettävä, etteivät niiden kriisitoimet uhkaa markkinakuria. Tämä ilmentää, miten juurtuminen EU:n talouskonstituutioon antoi markkinakurin idealle pysyvää vaikutusvaltaa.

Kriisin jälkeiset vuodet 2014–

Eurokriisin jälkeisinä vuosina markkinakurin idea kytkeytyi vahvimmin keskusteluun EMU:n institutionaalista uudistamisesta. Tätä keskustelua sävytti markkinakuria koskeva ambivalenssi. Yhtäältä euroalueen yhteisen finanssipoliittisen toimintakyvyn vahvistamista perusteltiin viittaamalla eurokriisin kokemuksiin rahoitusmarkkinoiden oikukkuudesta ja sen tuottamasta uhkasta euroalueen vakaudelle (esim. Juncker 2015). Koska markkinat saattaisivat äkisti menettää luottamuksensa yksittäiseen jäsenmaahan, EU tarvitsisi tämän järjelyn mukaan yhteisiä varoja ja velanottoa kriisiin vastaimiseksi. Toisaalta jäsenmaiden julkisen velkaantumisen rajoittamiseen haettiin edelleen keinoja markkinakurin vahvistamisella (Bénassy-Quéré ym. 2018). Pyrkimys yhdistää yhteisen finanssipoliittisen toimintakyvyn vahvistaminen jäsenmaihin kohdistuvan markkinakurin vahvistamiseen voidaan tulkita esimerkkinä yhdenlaisesta liittovaltioajattelusta. Siinä jäsenmaihin kohdistuisi jatkossa markkinakuri mutta unioni kykenisi kollektiivisesti toimimaan vapaana, ilman markkinoiden asettamia finanssipoliittisia rajoitteita.

Keskustelua EMU:n kehittämisestä käytiin 2010-luvun lopulla uudessa kontekstissa, jossa EKP oli osto-ohjelmillaan lisännyt joukkovelkakirjojen kysyntää ja heikentänyt siten sijoittajien taholta tulevaa painetta jäsenmaiden finanssipoliitikalle. EKP:n rahapolitiikan suhde markkinakuriin oli toki aiemminkin ollut jännitteinen. Jo 2000-luvulla ennen finanssikriisiä EKP:hen kohdistui arvostelua siitä, että sen liian löysä korkopolitiikka ja vakuusvaatimuspolitiikka heikensivät markkinakurin edellytyksiä (Fells

2005). 2010-luvulla joukkovelkakirjojen osto-ohjelmat tekivät EKP:n roolin rahoitusolosuhteiden keventäjänä ja hallitusten velkakorkotasojen tietoisena manipuloijana kuitenkin aiempaakin näkyvämmäksi. Osoituksena rahapoliitistien kiistojen kärjistymisestä Saksan ja Hollannin keskuspankkien johtajat arvostelivat nyt julkisesti EKP:tä siitä, että se estää markkinakuria toimimasta (Wagstyl ja Robinson 2015).

2010-luvun lopulla kiistat markkinakurista kytkeytyivätkin ennen kaikkea pyrkimykseen uudistaa EMU-kehikkoa tavalla, joka palauttaisi euroalueelle markkinakurin toiminnan edellytykset – tai loisi ne ensimmäistä kertaa (Ojala 2021). Tämä nähtiin mahdollisena, jos vain sijoittajat saataisiin suhtautumaan jäsenmaiden joukkovelkakirjoihin riskipitoisempina sijoituskohteina tai jos niihin kohdistuvaa kysyntää heikennettäisiin muilla tavoin (Bénassy-Quéré ym. 2018). Ehdotettuihin uudistuksiin lukeutui muun muassa automaattisen velkajärjestelyn tuominen osaksi Euroopan vakausmekanismin toimintaa. Tällöin sijoittajat joutuisivat ottamaan kontolleen tappioita lainaamisesta ylivelkaantuneille jäsenmaille, mikä oletettavasti näkyisi velkakirjoista vaadittavan koron nousuna. Toinen esimerkki esitetyistä markkinakuria vahvistavista uudistuksista oli ajatus rahoitusmarkkinoiden sääntelyn muuttamisesta tavalla, joka tuottaisi jäsenmaiden velkakirjoille uudenlaisia riskiluokituksia (Bénassy-Quéré ym. 2018; van Riet 2023). Myös näinä vuosina aloitetut oikeusjutut EKP:n osto-ohjelmia vastaan voidaan nähdä pyrkimyksenä vahvistaa markkinoiden kurinalaistavaa valtaa (Schepel 2017).

Markkinakurin edistäminen on kuitenkin edennyt EU:ssa tahmeasti. Se on viime vuosina jäänyt lähinnä euroalueen pohjoisen leirin ajamaksi projektiksi, sillä eteläisen Euroopan mailla on ollut vähän intoa edistää markkinakuria vahvistavia uudistuksia. Vuosikymmenen lopulla sitoutuminen jatkuvaan talouskuriin heikkeni ja samalla heikkenivät myös edellytykset markkinakuria vahvistavien uudistusten tekemiselle. Aneeminen talouskehitys, julkiset investointipaineet ja vihreä siirtymä korostivat pikemminkin tarvetta vahvistaa jäsenmaiden finanssipoliittista liikkumavaraa kuin rajoittaa sitä. Koronapandemian aikainen mittava julkinen elvytys näytti lopullisesti katkaisevan siivet markkinakurin uudelta tulemiselta. EMU:n taloushallinnan uudistaminen onkin sittemmin keskittynyt markkinakurin vahvistamisen sijaan jäsenmaiden finanssipoliittikkaa ohjaavan sääntökehikon rukkaamiseen. Tarvetta ajaa markkinakuria voimistavia uudistuksia on osaltaan lieventänyt myös EKP:n

ohjauskorkojen nosto vastauksena kiihtyneeseen inflaatioon, sillä se on heijastunut korkojen nousuna myös jäsenmaiden velkakirjamarkkinoilla.

Johtopäätökset

Idea markkinakurista ja sen toimivuudesta taloushallinnan mekanismina on monella tapaa epärealistinen. Markkinat tyypillisesti epäonnistuvat määrittämään kansantalouden kannalta mielekästä finanssipolitiikkaa, ja ne pikeminkin horjuttavat kuin tuottavat vakautta. Ylipäänsä markkinakurista puhuminen on tyypillisesti harhaanjohtavaa, sillä se tuottaa puutteellisen käsityksen valtioiden lainanhoitokustannusten määräytymisestä. Epäuskottavuudestaan huolimatta on kuitenkin ilmeistä, että markkinakurin idea voi olla poliittisesti ja ideologisesti hyödyllinen (Holappa 2020). Yhtäältä pitämällä yllä uskomusta markkinoiden kurittavasta vallasta poliittinen oikeisto pystyy perustelemaan julkisen sektorin leikkauksia. Toisaalta euroalueen politiikat ja EU-instituutiot saattavat kokea velkakirjamarkkinoiden välityksellä toteutuvan talouskurin poliittisesti toivottavampana kuin sopimukseen ja sääntöihin perustuvan kurin, sillä jälkimmäinen näyttäytyy kansallisessa julkisuudessa helposti Brys-selin taholta tulevana määräilynä.

Markkinakurissa ei silti ole pelkästään kyse poliittisesta opportunistista tai ideologisesta hämäyksestä, jota päättäjät hyödyntävät tietoisesti sen valheellisuudesta välittämättä. Kyseessä on myös eurooppalaisen taloushallinnan mekanismi, johon edelleen uskotaan ja jonka avulla pyritään turvaamaan euroalueen vakaus. Lisäksi se on eurooppalaiseen talouskonstituutioon koodattu periaate, jota instituutioiden oletetaan noudattavan. Markkinakurin toteuttamista vaikeuttavat kuitenkin poliittisen talouden monimutkaiset riippuvuussuhteet. Yhtäältä kriisit ja heikko talouskehitys nakertavat EU-instituutioiden edellytyksiä ylläpitää talouskuria ja vahvistaa markkinakuria. Toisaalta eurooppalaisten rahoitusmarkkinoiden pitkäaikainen kehitys, jossa ne ovat rakentuneet yhä voimakkaammin julkisen velan varaan, on johtanut tiiviiseen kohtalon-yhteyteen keskuspankkien, jäsenmaiden ja joukkovelkakirjamarkkinoiden välillä (Gabor ja Ban 2016).

Aittoa markkinakuria on näissä oloissa vaikea tuottaa. Poliittisia pyrkimyksiä vahvistaa markkinakuria on myös toistaiseksi sävyttänyt niiden sisäinen

ristiriitaisuus. Ajaessaan jäsenmaille vahvempaa markkinakuria pohjoisen maat eivät ole olleet valmiita tasapainottamaan vaatimustaan hyväksymällä merkittävän ja pysyvän finanssipoliittisen toimintakyvyn rakentamista EU-tasolle. Siten niiden esitykset ovat alttiita arvostelulle siitä, miten niiden hahmottamassa EMU:ssa turvataan riittävät julkiset investoinnit sekä kyky vakauttaa talous tilanteessa, jossa markkinat ajautuvat kriisiin. Niin kauan kuin tätä ristiriitaa ei onnistuta ratkaisemaan, Suomen pitkään ajama visio markkinakurin EMU:sta on tuomittu olemaan epärealistinen tavoite (Ojala 2019). Kokonaan toinen kysymys koskee keskuspankin roolia, joka markkinakurikeskustelussa on tyypillisesti sivuutettu: miten no bailout -säännön uskottavuus on mahdollista palauttaa tilanteessa, jossa EKP on jo joutunut julistamaan oman roolinsa jäsenmaiden velan viimekätisenä ostajana ja jossa se on osoittanut kykynsä tarvittaessa kiertää perussopimukseen kirjattuja periaatteita?

Vaikka markkinakurin zombi nousee tasaisin väliajoin haudastaan, sen julkisilla elämillä on taipumus jäädä lyhytikäisiksi. Markkinakurin idea törmää kerta toisensa jälkeen omaan mahdottomuuteensa, sillä on epärealistista olettaa, että eurooppalainen taloushallinta voisi koskaan perustua markkinoiden oikuille. Toteutuessaan sen tuottama myötäsyklisyys tuottaisi merkittäviä järjestelmäriskkejä, ja kriisin tullen hallitusten ja EKP:n olisi jälleen otettava niskalenkki markkinoista. On kuitenkin periaatteessa kuviteltavissa tilanne, jossa jäsenmaat olisivat markkinakurille alisteisia samalla, kun EU:n keskushallinto EKP:n tuella tasoittaisi suhdannevaihteluita, varmistaisi riittävät investoinnit ja toimisi rahoitusmarkkinoiden takaajana (ks. van Riet 2023). Tällaisessa institutionaalisessa todellisuudessa markkinat voisivat näytellä rajattua roolia eurooppalaisen talousohjauksen välineenä – ja julkisten velkakirjamarkkinoiden välityksellä toimiva finanssipoliittinen kuri voisi palata aidosti elävien ideoiden kirjoihin.

Lähteet

- Apeldoorn, Bastiaan van, Drahekoupil, Jan ja Horn, Laura (toim.). 2009. *Contradictions and limits of neoliberal European governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Barta, Zsofia ja Schelkle, Waltraub. 2015. At cross-purposes: commercial versus technocratic governance of sovereign debt in the EU. *Journal of European Integration*, 37:7, 833–846. <https://doi.org/10.1080/07036337.2015.1079377>
- Bénassy-Quéré, Agnès, Brunnermeier, Markus, Enderlein, Henrik, Farhi, Emmanuel, Fratzscher, Marcel, Fuest, Clemens, Gourinchas, Pierre-Oliver, Martin, Philippe, Pisani-Ferry, Jean, Rey, Hélène, Schnabel, Isabel, Véron, Nicolas, Weder di Mauro, Beatrice ja Zettelmeyer, Jeromin. 2018. Reconciling risk sharing with market discipline: a constructive approach to euro area reform. *CEPR Policy Insight 91*. Paris/London: Centre for Economic Policy Research. <https://cepr.org/publications/policy-insight-91-reconciling-risk-sharing-market-discipline-constructive-approach> [Luettu 26.9.2023]
- Bini Smaghi, Lorenzo. 2011. The reform of the international monetary system. Speech at the Conference in memory of Tommaso Padoa-Schioppa, Rome, 16.12.2011. <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2011/html/sp111216.en.html> [Luettu 26.9.2023]
- Cœuré, Benoît. 2013. Outright monetary transactions, one year on. Speech at the German Institute for Economic Research and KfW Bankengruppe, Berlin, 2.9.2013. <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2013/html/sp130902.en.html> [Luettu 26.9.2023]
- De Grauwe, Paul. 2009. Why should we believe the market this time? *VoxEU*, 9.2.2009. <http://www.voxeu.org/index.php?q%40node/3009> [Luettu 26.9.2023]
- De Grauwe, Paul ja Ji, Yuemei. 2012. Mispricing of sovereign risk and macroeconomic stability in the eurozone. *Journal of Common Market Studies*, 50:6, 866–880. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2012.02287.x>
- De Grauwe, Paul ja Ji, Yuemei. 2019. Making the eurozone sustainable by financial engineering or political union? *Journal of Common Market Studies*, 57:1, 40–48. <https://doi.org/10.1111/jcms.12918>
- Delors, Jacques. 1989. Report on economic and monetary union in the European Community. Esitetetty the Committee for the Study of Economic and Monetary Unionille 17.4.1989. Bryssel: European Commission. https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication6161_en.pdf [Luettu 26.9.2023]
- Dosi, Giovanni, Minenna, Marcello, Roventini, Andrea ja Violi, Roberto. 2021. Making the eurozone work: a risk-sharing reform of the European Stability Mechanism. *Annals of Operations Research*, 299:1–2, 617–657. <https://doi.org/10.1007/s10479-019-03325-9>

- Draghi, Mario. 2012. The monetary policy of the European Central Bank and its transmission in the euro area. Puhe Università Bocconi -yliopistossa Milanossa 15.11.2012. https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2012/html/sp121115_1.en.html [Luettu 26.9.2023]
- Fells, Joachim. 2005. Markets can punish Europe's fiscal sinners. *Financial Times*, 31.3.2005 <https://www.ft.com/content/b1fbc57c-a215-11d9-8483-00000e2511c8> [Luettu 26.9.2023]
- Foucault, Michel. 2008. *The birth of biopolitics*. New York: Palgrave.
- Fuest, Clemens, Heinemann, Friedrich ja Schröder, Christoph. 2016. A viable insolvency procedure for sovereigns in the euro area. *Journal of Common Market Studies*, 54:2, 301–317. <https://doi.org/10.1111/jcms.12287>
- Gabor, Daniela ja Ban, Cornel. 2016. Banking on bonds: the new links between states and markets. *Journal of Common Market Studies*, 54:3, 617–635. <https://doi.org/10.1111/jcms.12309>
- Gill, Stephen. 1998. European governance and new constitutionalism: Economic and Monetary Union and alternatives to disciplinary neoliberalism in Europe. *New Political Economy*, 3:1, 5–26. <https://doi.org/10.1080/13563469808406330>
- González-Páramo, José Manuel. 2006. Fiscal policies and financial markets in EMU. Puhe International Conference in Macroeconomics -konferenssissa Valenciassa 15.9.2006. https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2006/html/sp060915_1.en.html [Luettu 26.9.2023]
- Hallerberg, Mark. 2011. Fiscal federalism reforms in the European Union and the Greek crisis. *European Union Politics*, 12:1, 127–142. <https://doi.org/10.1177/1465116510387652>
- Hansen, Daniel. 2020. The effectiveness of fiscal institutions: international financial flogging or domestic constraint? *European Journal of Political Economy*, 63, 101879. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2020.101879>
- Holappa, Lauri. 2020. *The bond-market-power fallacy*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3448-6>
- Juncker, Jean-Claude. 2015. Preparing for next steps on better economic governance in the euro area. Analytical note, Informal European Council, 12.2.2015. https://commission.europa.eu/publications/analytical-note-preparing-next-steps-better-economic-governance-euro-area_en [Luettu 26.9.2023]

- Krugman, Paul. 2005. The tax-cut zombies. *The New York Times*, 23.12.2005 <https://www.nytimes.com/2005/12/23/opinion/the-taxcut-zombies.html> [Luettu 20.9.2023]
- Krugman, Paul. 2007. Zombie ideas about income mobility. *The New York Times*, 28.11.2007 <https://archive.nytimes.com/krugman.blogs.nytimes.com/2007/11/28/zombie-ideas-about-income-mobility/> [Luettu 20.9.2023]
- Krugman, Paul. 2009. Zombie financial ideas. *The New York Times*, 28.11.2009 <https://archive.nytimes.com/krugman.blogs.nytimes.com/2009/03/03/zombie-financial-ideas/> [Luettu 20.9.2023]
- Krugman, Paul (2010) When Zombies Win. *The New York Times*, 19.12.2010. <https://www.nytimes.com/2010/12/20/opinion/20krugman.html> [Luettu 20.9.2023]
- Krugman, Paul. 2021. *Arguing with zombies*. New York: W. W. Norton
- Lane, Timothy D. 1993. Market discipline. *IMF Staff Papers*, Vol. 40. Washington: International Monetary Fund. <https://www.library.imf.org/view/journals/024/1993/004/article-A003-en.xml> [Luettu 26.9.2023]
- Leibrecht, Markus ja Scharler, Johann. 2021. Veto players, market discipline, and structural fiscal consolidations. *Public Choice*, 188:3–4, 361–384.
- Ojala, Markus. 2019. Markkinakurin Eurooppa on saavuttamaton utopia. *Politiikasta*, 27.8.2019. <https://politiikasta.fi/markkinakurin-eurooppa-on-saavuttamaton-utopia/> [Luettu 20.9.2023]
- Ojala, Markus. 2021. Doing away with the sovereign: neoliberalism and the promotion of market discipline in European economic governance. *New Political Economy*, 26:1, 203–215. <https://doi.org/10.1080/13563467.2020.1729714>
- Ojala, Markus. 2023. Uhkaako julkinen velka euroalueen vakautta? *Politiikasta*, 6.9.2023 <https://politiikasta.fi/uhkaako-julkinen-velka-euroalueen-vakautta/> [Luettu 20.9.2023]
- Peel, Quentin. 2010. German leaders defend eurozone crisis plan. *Financial Times*, 3.11.2010 <https://www.ft.com/content/2ec8cbe0-e6a3-11df-99b3-00144feab49a> [Luettu 20.9.2023]
- Quiggin, John. 2010. *Zombie economics: how dead ideas still walk among us*. Princeton: Princeton University Press.
- Quiggin, John. 2021. *Zombitalous*. Kääntänyt Olli Herranen ja Harri Laurila. Tampere: Vastapaino.

- Rommerskirchen, Charlotte. 2015. Debt and punishment: Market discipline in the Eurozone. *New Political Economy*, 20:5, 752–782. <https://doi.org/10.1080/13563467.2014.999760>
- Rommerskirchen, Charlotte. 2020. Foreign bond investors and market discipline. *Competition and Change*, 24:1, 3–25. <https://doi.org/10.1177/1024529419872171>
- Schepel, Harm. 2017. The bank, the bond, and the bail-out: On the legal construction of market discipline in the eurozone. *Journal of Law and Society*, 44:1, 79–98. <https://doi.org/10.1111/jols.12015>
- Schuknecht, Ludger, von Hagen, Jürgen ja Wolswijk, Guido. 2009. Government risk premiums in the bond market: EMU and Canada. *European Journal of Political Economy*, 25:3, 371–384. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2009.02.004>
- Schäuble, Wolfgang. 2011. A comprehensive strategy for the stabilization of the Economic and Monetary Union. Puhe Brussels Economic Forum 2011 –taapahtumassa 18.5.2011. https://ec.europa.eu/economy_finance/bef2011/media/files/speech-brussels-economic-forum-schauble.pdf [Luettu 26.9.2023]
- Slobodian, Quinn. 2018. *Globalists: the end of empire and the birth of neoliberalism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Trichet, Jean Claude. 2006. The process of European financial integration. Puhe Cass Business School –kauppakorkeakoulussa Lontoossa 11.5.2006. <https://www.bis.org/review/r060522c.pdf> [Luettu 26.9.2023]
- Valtioneuvosto. 2023. *Vahva ja välittävä Suomi: pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma*. Valtioneuvoston julkaisu 2023:58. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>
- van Riet, Ad. 2023. European financial law and the state–finance nexus: sovereign privileges or market discipline for safe public debt? *Finance and Society*, 9:2, 39–57. <https://doi.org/10.2218/finsoc.8799>
- Wagstyl, Stefan ja Robinson, Duncan. 2015. Central bankers warn of QE threat to market discipline. *Financial Times*, 12.3.2015. <https://www.ft.com/content/81020316-c8aa-11e4-b43b-00144feab7de> [Luettu 26.9.2023]
- Wren-Lewis, Simon. 2013. Macroeconomic stabilisation in the eurozone: lessons from failure. *Global Policy*, 4:1, 66–73. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12048>

Haastattelu

”Elämme aikaa, jossa isot teoriat ovat taas tarpeen” – Mika Pantzarin ja Visa Heinosen haastattelu

Timo Harjuniemi, valtiotieteiden tohtori, apurahatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Avainsanat: taloustiede, haastattelu, poliittinen talous, Mika Pantzar, Visa Heinonen

<https://doi.org/10.51810/pt.138082>

Helsingin yliopiston Kuluttajatutkimuskeskuksen professorit Mika Pantzar (s. 1956) ja Visa Heinonen (s. 1958) ovat suomalaisen taloustutkimuksen moniottelijoita. Pantzar ja Heinonen ovat opiskelleet kansantaloustiedettä ja työskennelleet valtavirtaisen taloustieteen parissa, mutta he ovat myös taloustieteen ja -ajattelun periksiantamattomia kriitikkoja sekä moniäänisen taloustutkimuksen puolustajia.

Pantzar ja Heinonen ovat tutkineet niin suomalaista talouskeskustelua kuin valtiovarainministeriön valtaakin. Kirjoituksissaan he ovat käsitelleet esimerkiksi suomalaisen talousretoriikan sukupuolittuneisuutta ja tutustuttaneet lukijoitaan kriittisiin taloustieteen analyyttikkoihin.

Tässä *Poliittinen talous* -lehden haastattelussa kyseiset yhteiskunnallisen taloustutkimuksen pioneerit pohdiskelevat muun muassa taloustieteen kehitystä, monitieteisyyden vaatimuksia ja poliittisen talouden tutkimuksen nykytilaa. Pantzaria ja Heinosta haastatteli Poliittisen talouden tutkimuksen seuran hallituksen puheenjohtaja Timo Harjuniemi.

Timo Harjuniemi (TH): Miten kuvailisitte polkujanne taloustutkimuksen pariin ja asemaanne suomalaisessa taloustutkimuksessa?

Mika Pantzar (MP): Meillä on molemmilla perustutkinto kansantaloustieteestä. Visa oli yliopistolla kansantaloustieteen laitoksella ja minä Helsingin kauppakorkeakoulun kansantaloustieteen laitoksella.

Visa Heinonen (VH): Tein vielä lisensiaattityön kansantaloustieteestä mutta sen jälkeen tulin Kuluttajatutkimuskeskukseen ja aloin tehdä väitöskirjaa. Pian totesin, että väitöstyöni on enemmän talous- ja sosiaalishistoriaa kuin kansantaloustiedettä, vaikka aiemmatkaan opinnäytteeni eivät olleet mallintamista tai uusklassista paradigmaa vaan enemmän talouspoliittisen keskustelun tutkimusta.

MP: Olin ollut 22-vuotiaasta saakka Taloudellisessa suunnittelukeskuksessa [jonka yhdistäminen valtiovarainministeriön suunnittelusihteeristön synnytti vuonna 1990 Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen VATT:n]. Lisäksi olin Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa [sittemmin Palkansaajien tutkimuslaitos ja tätä nykyä Labore]. Siellä tehtiin kaikenlaisia suhdannejuttuja ja muuta.

Tein lisensiaattityön kansantaloustieteeseen. Väittelin liiketaloustieteestä, vaikka olisin yhtä hyvin voinut väitellä evolutionaarisesta taloustieteestä. Väitöskirjani käsitteli Yhdysvaltojen talouden evoluutiota.

Olin siis 10 vuotta suhdannelaitoksessa taloustieteilijänä mutta sitten siirryin Kuluttajatutkimuskeskukseen 1990-luvun alkupuolella.

VH: Minulle kävi sikäli hyvin, että gradua tehdessäni pääsin [sittemmin esimerkiksi valtiovarainministeriössä kansantalousosaston ylijohantajana toimineen] Jukka Pekkarisen vetämään hankkeeseen. Se tuotti muun muassa suomalaisen talousajattelun historiaa käsittelevän englanninkielisen teoksen *The History of Finnish Economic Thought 1809–1917* (Heikkinen ym. 2000). Mukana oli muutamia kollegoita historiantutkimuksen puolelta, kuten valitettavasti jo menehtynyt Antti Kuusterä sekä Sakari Heikkinen, joka on sittemmin toiminut taloushistorian professorina.

MP: Molempien urapolkujen varrelle mahtuu tärkeitä ihmisiä. Työväen taloudellisessa tutkimuslaitoksessa olivat töissä muiden muassa Sixten Korkman, Heikki Loikkanen, Pekka Korpinen – tällaisia ihmisiä, joiden kanssa juotiin

aamukahvia ja väiteltiin. Minä tietysti röyhkeästi epäilin kaikkien tietämystä. Sellaista koko urani on ollut. Yksi entinen pomo sanoi, että olin ärsyttävä kukkonpoika jo Taloudellisessa suunnittelukeskuksessa.

Hän oli Seppo Leppänen, joka sittemmin yritti estää yhden meidän tutkimuksemme julkaisun, kun tutkimme valtiovarainministeriön budjettipuheita. Teimme ensimmäisen Atlas.ti-analyysin, ja Seppo Leppänen sanoi, että tämä julkaistaan vain hänen kuolleen ruumiinsa yli. Jukka Pekkarinen kuitenkin vakuutti, että nämä pojat osaavat hommansa, ja se juttu julkaistiin (Heinonen ym. 1997).

Ideamme oli kysyä, voiko valtiovarainministeriön korvata koneella. Se on edelleen hyvin ajankohtainen kysymys, kun seuraa valtiovarainministeriön budjettipuheita. Nehän ovat kuin koneen tuotosta.

”Huonoa matematiikkaa” – taloustieteen kehityksestä empiiriseksi tieteeksi

TH: Taustanne on siis taloustieteessä, mutta olette samalla olleet ikään kuin taloustieteen sisäisiä kriitikkoja ja toisinajattelihoita. Yhdyttekö tällaiseen arvioon?

VH: Yksi syy siihen on varmasti [Helsingin yliopiston] emeritusprofessori Uskali Mäki, joka on omalla alallaan – taloustieteen filosofissa – maailman huippua. Hän perusti Helsingin yliopistoon huippuyksikön ja veti jo aiemmin syntynyttä, kriittisten ekonomistien klubiksi kutsuttua ryhmää.

MP: ”Keklua”, jossa olivat muiden muassa [Helsingin kaupungin nykyinen pormestari] Juhana Vartiainen ja [muun muassa valtiovarainministeriössä työskennellyt] Markus Sovala, monia tällaisia henkilöitä, jotka ovat nykyään valtavirrassa.

Mekin olimme siellä. Itse vähän kyllästyinkin, kun siellä jaariteltiin pitkään jostain tasapainoteoriasta. Juotiin viiniä ja taas jaariteltiin. Sinä jaksoit, Visa, sitä jaarittelua paremmin.

VH: Marxilaisia tekstejä käytiin läpi... Mutta se oli nimenomaan oppihistoriaa ja metodologiaa, jotka silloin kiinnostivat. Silloin vielä kansantaloustieteen opetukseen ainakin Helsingin yliopistossa kuului jopa marxilaista taloustiedettä. Uskali Mäki opetti metodologiaa ja filosofiaa. Eikä opetus ollut niin yksioikoista kuin nykyään. Pekka Sutela, sittemmin arvostettu ja tunnettu Suomen Pankin tutkija, piti luentoja sosialistisesta taloudesta.

MP: Visalla on vähän romanttinen käsitys siitä kansantaloustieteen laitoksen tilanteesta 1980-luvulla. Suuret gurut olivat hyvin tiukasti valtavirrassa. Heidän tutkimuksensa oli huonoa matematiikkaa.

Taloustiede oli hyvin teoreettista. Esimerkiksi valtiovarainministeriössä ajateltiin, että kauppakorkeakoulusta saa parempia tyyppisiä. He tietävät jotain taloudesta eivätkä pelkästään teoriasta. Se oli tietyllä tavalla yliteoreettista, ylimatemaattista.

Sanoisin, että taloustiede on tätä nykyä paljon fiksumpaa kuin 1980-luvulla. Tänäpäin sillä ei ole teoreettista pakkopaitaa kuten 1980-luvulla.

VH: Mutta silloin opetuksessa sallittiin heterogeenisyyttä eri tavoin kuin nykyään: oppihistorian kurseja tai marxilaista taloustiedettä. En ole huomannut, että sellaista nykyään siellä opetettaisiin.

TH: Olette kirjoittaneet Tuovi Allénin kanssa suomalaisesta talouspoliittisesta retoriikasta. Tekstissänne “Isä tuo rahat kotiin ja äiti tuhlaa ne – retki suomalaisen talouspolitiikan retoriikkaan” (Allén ym. 1992) kirjoitatte seuraavasti:

Taloustiede tarjoaa äärimmäisen vähän empiirisesti perusteltuja rakennuspalikoita taloudenpidon ohjenuoraksi. Samalla taloustiede kuitenkin tarjoaa intuitiivisesti vetoavan tulkintakehikon, joka yhä selvemmin muuttaa todellisuutta kaltaiseksi.

Seisotteko kirjoittamanne takana edelleen?

MP: Taloustiede on performatiivista [todellisuutta luovaa]. Se oli juttumme pointti. Mutta tämän päivän taloustiede tarjoaa paljon empiiristä tutkimusta.

Koko taloustiede on enää metodi monille taloustieteilijöille – metodi, jolla voi tutkia mitä tahansa. Taloustiede on nykyään empiirinen tiede.

Kun me olimme nuorempia, se oli teoreettinen tiede. Eikö sinua vaadittu, Visa, jossain seminaarissa palauttamaan kaikki tutkimuskysymyksiäsi johonkin hyödyn maksimointiin?

VH: Joo, mutta olen kyllä sitä mieltä, että naiivi empirismi johtaa ojasta allikkoon, jos meillä ei ole minkäänlaisia teoreettisia viitekehyksiä. Minä uskon siihen ajatukseen, että mikään ei ole niin käytännöllistä kuin hyvä teoria. Niitä silmiä, joiden kautta maailmaa katsotaan, on aika monenlaisia. Ja teoria vaikuttaa hyvin paljon siihen, millaisia tuloksia tutkimuksessa saadaan.

Voimme myllätä aineistoja tilastollisesti ja saada lukuja, mutta mitä ne tarkoittavat?

MP: Mutta aiemmin empiirinen työ oli sitä, että Tilastokeskus ja OECD [Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö] tuottivat tilastoja ja niistä tehtiin jotain malleja. Tänä päivänä taloustieteilijä tekee myös itse kysymyksiä, survey-tutkimuksia...

Isojen rekisteriaineistojen käyttö vaatii matemaattista ja tilastollista osaamista. Uudenlaiset aineistot ovat avanneet taloustieteelle uudenlaisen tilan.

VH: Se on totta, mutta vieläkin odotan sitä kvalitatiivista taloustiedettä, joka odottaa tulemistaan. Ehkä talouspoliittisen retoriikan tutkimus oli sitä.

MP: Yrjö Jahnssonin säätion kurssilla vuonna 1982 eräs Suomen taloustieteen valtavirran ykkössetä sanoi, että kokeellinen tutkimus ei kuulu taloustieteen. Nyt kokeellista tiedettä on vaikka kuinka paljon.

Ja Nobel-palkintoja on mennyt eri suuntiin. Aiemmin psykologia ei kuulunut taloustieteen. Se varmaan otti Suomessa päähän, että [taloudellista päätöksentekoa tutkinut Carnegie Mellon -yliopiston professori] Herbert Simon voitti Nobelin [vuonna 1978], koska Simon edusti sitä, mitä suomalainen yksiulotteinen valtavirta ei ollut.

Taloustiede oli 1980-luvulla ahdasmielistä myös siinä mielessä, että naisena muualta Suomesta Helsinkiin tullessa joutui kokemaan hyvin erilaista

kohtelua kuin Helsingin yliopistosta valmistuneena miehenä. Kyllä taloustiede on mielestäni mennyt parempaan suuntaan.

VH: Ja sitten on vielä näitä hyvin avoimesti vasemmistolaisia, kuten Paul Krugman tai Joseph Stiglitz, jotka ovat aika kriittisiä tutkijoita.

MP: Mutta taloustieteellinen julkaiseminen on aika konservatiivista. Kun tein väitöskirjaa, olin Stanfordissa ja haastattelin Kenneth Arrow'ta, joka oli jo voittanut Nobelin [vuonna 1972]. Hän sanoi, että sai artikkeleja kirjoittaessaan inspiraatiota fysiikasta ja biologista. Mutta niihin ei saa viitata taloustieteellisissä artikkeleissa. Se oli minusta mielenkiintoista.

TH: Kysymys empirian ja teorian suhteesta onkin kiinnostava. Taloustieteen empiirisestä käänteestä on puhuttu paljon, mutta eikö ole niin, että tieteen ytimessä on vahva mikrotaloustieteellinen teoria?

MP: Ilman muuta. Osittain se, että siellä on mikroperuste, liittyy siihen, että ekonometriassa on pakko tehdä rajoitteita. Jos ei oleta jotakin, ei voi tehdä ekonometristä mallia. Matematiikka vaatii sitä, että on olemassa jonkinlaisia teoreettisia ideoita, jotka sitten tulevat siitä neoklassisesta taloustieteestä. Ja oletus [hyödyn] maksimoinnista – se helpottaa tilastollista ekonometristä työtä. Sillä lailla saa tuotettua hypoteeseja.

Mutta taloustieteen empiirinen käänne on aivan selvä. Aiemmin minua otti aina päähän se, että piti tuottaa teoriahäkkyröitä, joilla ei ole maailman kanssa mitään tekemistä.

VH: Mutta sehän on johtanut myös aikamoiseen pirstoutumiseen. Tilanne saattaa olla vähän samanlainen kuin sosiologiassa, joka alkoi pirstoutua. Yhtäällä tutkitaan sukupuolikysymystä ja toisaalta diskursseja ja mitä milloinkin. Ehkä maailma on sellainen, että me emme saa yhtä teoriaa, joka selittää kaiken.

MP: [Helsingin yliopiston taloustieteen professori] Hannu Vartiainen sanookin, että taloustiede on metoditiede (taloustieteen menetelmästä, esim. Vartiainen 2021).

VH: En kestä ajatusta, että olisi jokin ylivoimainen menetelmä, jota voidaan soveltaa mihin tahansa, olipa aineisto mitä tahansa. Silloin tehdään aika kovia oletuksia ihmisen käyttäytymisestä, ihmisluonnosta...

MP: Mutta me tarvitsemme erilaisia metoditieteitä. Aikoinaan sosiologia oli surveyta ja faktorianalyysia. Minusta se on työnjakoa. Jos taloustiede on metoditiede, niin so what?

VH: Minusta talous on kuitenkin empiirinen tutkimuskohde. Jos taloustiede on metoditiede, niin silloin se on kuten matematiikka tai tietojenkäsittelytiede.

MP: Tämä on minun ja Visan ikuinen kiista luennoillammekin. Minä kritisoin sellaista tyhmää kvalipainotusta ja Visa minun tyhmää kvantipainotustani.

VH: Jotta ei tule väärinkäsityksiä, sanottakoon, että minä olen sitä mieltä, että kaikenlaisia lähestymistapoja tarvitaan. Aika harva on sellainen yleisnero, että hallitsee kaiken.

VH: Yksi ulottuvuus, josta ei ole vielä puhuttu mitään, on feministinen taloustiede. Aikaisemmin economic man oli nimenomaan economic man. Vähintään puolet ihmiskunnasta unohdettiin kokonaan ja tehtiin kovia oletuksia siitä, miten ihminen käyttäytyy. Nythän sitä kuitenkin paljolti [taloustieteen Nobelin vuonna 2002 voittaneen] Daniel Kahnemanin ja [tämän kollegan] Amos Tverskyn vaikutuksesta tutkitaan empiirisesti.

Olkoonkin, että pidän sitä hieman ongelmallisena, että tehdään kokeita yliopisto-opiskelijaryhmillä ja sitten oletetaan, että ihmiset käyttäytyvät muualla samoin.

Moniäänisyys taloustieteessä ja tieteenalojen pakkopaidat

TH: Olette haastatelleet Kansantaloudelliseen aikakauskirjaan legendaarista keynesiläistä taloustieteilijää John Kenneth Galbraithia (Heinonen ja Pantzar 1994) sekä taloustieteen historiaa tutkinutta Philip Mirowskia (Heinonen 1992). Tätä nykyä Mirowski lienee monille poliittisen talouden tutkijoille

tuttu ennen kaikkea uusliberalismin historioitsijana, mutta hän on tutkinut myös taloustieteen historiaa ja metodologiaa. Onko taloustieteen sisällä enää tilaa tällaiselle keskustelulle ja historian läpikäynnille?

MP: Kyllähän sitä pohdittiin, että ovatko haastattelut tässä lehdessä tarpeellisia. Teimme myös Amartya Senin haastattelun (Allén ja Pantzar 1987) kauan ennen kuin hän sai Nobelin [vuonna 1998].

Mirowski oli minulle aika tärkeä, kun olen aina ollut kiinnostunut kompleksisuustutkimuksesta ja tieteiden välisistä suhteista. Mirowski kuvasi vahvasti sen, miten keskeisessä osassa fysiikka oli kansantaloustieteen ja mikro-taloustieteen kehityksessä (Mirowski 1989).

VH: Sillä, että Uskali Mäki tunsi näitä kansainvälisiä tähtiä, oli iso merkitys. Sitten oli tämä retoriikkakeskustelu, joka levisi monille tieteen aloille: julkaisiin kirjoja fysiikan ja taloustieteen retoriikasta.

TH: Tekin olette tutkineet talouskeskustelua ja talouden kieltä.

VH: Yleensä ajateltiin niin, että taloustiede on tämmöinen eksakti yhteiskuntatiede, jossa operoidaan pääasiassa matematiikalla ja tilastotieteellä. Donald McCloskey [sitemmin Deirdre McCloskey] julkaisi kirjan *Rhetoric of Economics* (McCloskey 1986), joka keräsi runsaasti huomiota. Huomattiin, että retoriikka eli yleisön vakuuttaminen on tärkeää kaikilla tieteenaloilla. Muuten ne hienot teoriat jäävät pöytälaatikkoon.

MP: Kansantaloudellinen aikakauskirja on kuitenkin ollut liberaali suhteessa meidän kaltaisiimme toisinaajattelijoihin. Kirjoitimme sinne aika levottomiakin juttuja. Vaikka lehti oli tieteellinen ja vertaisarvioitu, oli se myös salliva.

TH: Poliittisen talouden tutkijoita ja heterodoksisia taloustieteilijöitä kiinnostaa taloustieteen pluralismista käytävä keskustelu. Tieteenrajat ylittävää keskustelua käydään silloin tällöin, mutta jossain vaiheessa keskustelu tuntuu jumittuvan, vaikka tarkoitukset olisivat suopeat. Valtavirran taloustieteilijöillä on oma metodologinen apparaattinsa, kun taas esimerkiksi

jälkikeynesiläiset tutkivat taloutta omista, jossain määrin valtavirrasta poikkeavista lähtökohdistaan.

Mitä ajattelette pluralismista? Tulisiko muiden taloustieteen koulukuntien luopua pluralismin vaatimuksesta valtavirtaisessa taloustieteessä ja tyytyä toimimaan omalla kentällään ja esimerkiksi muilla tieteenaloilla? Vai onko pluralismissa jotain tavoittelemisen arvosta?

VH: Mielestäni pluralismissa on vapaissa yhteiskunnissa aina jotain tavoittelemisen arvosta. Tieteenala, joka sulkeutuu kritiikiltä itseensä, kuolee ennen pitkää pois. Uskon – kuten McCloskey – että sitten keskustelu käydään muilla kentillä. Poliitiikan tutkijat, sosiologit ja muut alkavat tutkia talouden ilmiöitä, sillä maailma ei tietenkään noudata tieteenalojen rajoja.

Tieteenalojen rajat voivat olla pakkopaitoja. Toisaalta olen sitä mieltä, että luontevaa monitieteisyyttä on se, että opetellaan jonkin tieteenalan traditio ja sitten laajennetaan siitä.

MP: Elinkeinoelämän tutkimuslaitoksen Etlan toimitusjohtaja Aki Kangas-harju haluaa kritisoida [STTK:n pääekonomistia] Patrizio Lainaa siitä, että tämä ei ole oikea taloustieteilijä. Sellaiseen keskusteluun ei kannata lähteä edes valtavirran edustajan – eikä Etlan johtajan, joka edustaa jotakin osapuolta myös itse. Se on tosi omituista, enkä ymmärrä sitä ollenkaan.

Toisaalta Suomen Akatemiassa hakemuksia arvioidessani näen monitieteisyyden riskit. Yksitieteisyys ei ole muotia, kun taas monitieteisyys on. Sellainen tiede, joka on taloustieteen tavoin itseensä kääriytynyt, kärsii siitä: voidaan sanoa, että monitieteisyys puuttuu.

On kuitenkin ihan ok rahoittaa myös yksitieteisesti esimerkiksi ekonometriaa. Vaikka olen aina itse ollut aina monitieteinen, minusta on hienoa, että on olemassa ihmisiä, jotka ovat sitoutuneet yhteen tieteeseen ja traditioon.

Mutta pitää pystyä keskustelemaan muiden tieteiden ja traditioiden kanssa. Sitä en ymmärrä ollenkaan, että ei keskustella. Tai aletaan epäillä toisen moraalialia tai taustaa.

VH: Sekin on pikkuisen kummallista, että monesti vedotaan siihen, että tutkijoiden pitää pidättäytyä kaikista poliittista ja moraalista kannanotoista. Miten se on yhteiskuntatieteissä mahdollista? Mitä on semmoinen yhteiskuntatiede,

joka tutkii yhteiskuntaa kuin kuoliota, jossa ei ole inhimillisiä instituutioita, ei moraalialia, ei mitään?

MP: Kaksi vasemmistolaista, minulle tuttua taloustieteilijää joutuu puhumaan julkisuudessa neutraalilla kielellä. He näkevät, että heidän uskottavuutensa liittyy siihen, että puhutaan valtavirran kielellä. He välttelevät poliittisia kannanottoja, vaikka oikeasti tekisi mieli sanoa, että hallitus on helvetin tyhmä.

VH: Samalla graduseminaareissa ja jatkokoulutusseminaareissa opetetaan opiskelijoille, että tutkijapositio on hyvin tärkeää lausua julki, jotta lukija pystyy tulkitsemaan sitä, mitä tutkija sanoo.

Olen sitä mieltä, että niin kauan kuin veronmaksajat meidän show'tamme rahoittavat eli maksavat yliopiston perusrahoitusta, olemme velkaa veronmaksajille. On sanottava jotain relevanttia.

TH: Kai yhteiskuntatieteeseen liittyy väistämättä kriittinen ja emansipatorinen eetos?

VH: Jürgen Habermas on mielestäni ihan oikeassa siinä – Mikakin ehkä allekirjoittaa tämän – että emansipaatio on meidän yksi missiomme. Jos me pystymme vapauttamaan ihmisiä harhaluuloista ja kaikenlaisista pimeistä voimista ja saamme heidät ajattelemaan itsenäisesti, on jotain saavutettu.

TH: Liittyykö tämä taloustieteen koulukuntien välisen keskustelun vaikeus osin esimerkiksi siihen, että jälkikeynesiläiset tarkastelevat rahaa endogeenisenä eli talouden sisäsyntyisenä muuttujana, mikä voi tuntua uusklassikolle vaikealta?

MP: Ei tule juuri mieleen uusklassisia teoreetikkoja, jotka olisivat miettineet rahan olemusta, ja sehän on aivan järkyttävää. Sosiologiassa heitä on vaikka kuinka paljon.

Ekonomistien valta

TH: Millaista valtaa taloustiede ja ekonomistit mielestänne käyttävät?

MP: Ajattelen, että taloustieteessä kaikki voidaan nähdä talouden ja käyttäytymisen lainalaisuuksina ja nimenomaan optimointikäyttäytymisenä.

[Helsingin yliopiston oikeusvaltiokeskuksen johtaja ja muun muassa oikeusministerinä työskennellyt] Tuija Brax kritisoi aikoinaan Sitran talouspolitiikan johtamisen kurssilla Ruotsin Nobel-komitean silloista puheenjohtaja [ekonomisti] Assar Lindbeckiä siitä, että tämä väitti yksinhuoltajien käyttävän järjestelmää hyväkseen. Tuija kysyi, millaista empiiristä tutkimusta teillä on asiasta Ruotsissa ja mitä tiedät Suomesta. Taloustieteilijä ei pystynyt vastaamaan kysymykseen mitään! Myöhemmin Tuijaa kritisoitiin, että ei voi olla epäkohtelias tällaista gurua kohtaan. Oli ikään kuin ilmeistä, että yksinhuoltaja käyttää järjestelmää hyväkseen.

TH: Koska se kannattaa, koska se on rationaalista.

MP: Juuri näin. Se oli itsestään selvää.

VH: Ekonomistit asiantuntijoina sanovat, että “tutkimus osoittaa”, mutta eivät kerro, että mikä tutkimus? Onko se jokin yksi artikkeli? Se on minusta hyvin epärehellistä.

Me tiedämme, että tutkimustulokset riippuvat usein siitä, millainen on tutkimusasetelma. Tosiasiassa – jos ollaan oikein rehellisiä – tutkimuksella voidaan osoittaa melkeinpä mitä tahansa riippuen siitä, miten tutkimusasetelma rakennetaan ja mitä aineistoa käytetään.

Ja sitten näistä arvostetuista asiantuntijoista tuleekin papistoa, joka julistaa vähän niin kuin katolinen kirkko 1500-luvulla, että me uskomme pyhään henkeen ja ylösnousemukseen.

Kannatan toki tutkimusperustaista päätöksentekoa. Mutta on hyvä tunnustaa rajoitteet. Tutkimuskaan ei ole totuus suurella teellä. Sanon opiskelijoille aina, että menkää Rooman paavilta kysymään totuutta, emme me tutkijat tiedä siitä mitään. Me yritämme tulkita maailmaa ja ymmärtää sitä jollain tavoin.

MP: Taloudelliset tutkimuslaitokset ovat tässä mielessä kiinnostavia. Nehän syntyivät, kun Suomessa alettiin tehdä keskitettyjä tulosopimuksia. Eri osapuolilla piti kullakin olla oma tutkimuslaitoksensa: työväenliikkeellä, elinkeinoelämällä ja MTK:n [Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliiton] porukalla.

Mutta aika nopeasti kävi selväksi, että ekonomistit löysivät toisensa. Työväen taloudellinen tutkimuslaitos aina paasasi maltillisten tulosopimusten puolesta eikä huutanut lisää palkkaa. Ihmettelin kollegoiden kuullen, – olin ainut sitoutumaton, muut olivat vasemmistolaisia – että miten te olette näin nöyriä!

Voisi sanoa, että tutkimuslaitoksissa ekonomistin identiteetti on vahva. Se on merkittävämpi kuin taustasi tai työnantajasi. Esimerkiksi Etlan tai Palkan-saajien tutkimuslaitoksen [Laboren] tutkijoiden tieteellinen integriteetti on kova. En usko ollenkaan korruptioon. Laitosten johtajilla on sitten toisenlainen rooli ja tehtävä.

VH: Toisaalta sanon ihan ylpeästi ja mielelläni, että olen vasemmistolainen. Se on minun tutkijapositioni. Uskon siihen, että maailmaa voidaan parantaa, jos halutaan. Kaikki ei ole jotenkin ennalta määrättyä.

MP: Minä sanon taas ylpeästi, että olen liberaali porvari.

VH: Pitkään suomalaisen virkamiesvallan kahvassa olivat juristit, ehkä 1970-luvulla asti. Ja sitten oli lyhyt hetki, jolloin sosiologia oli Erik Allardt'n ja kumppaneiden ansiosta se tiede, johon Urho Kekkonenkin uskoi. Mutta sen jälkeen ekonomistit ovat kyllä heiluttaneet tahtipuikkoa.

MP: Mutta nykyään esimerkiksi poliittinen taloustiede näkyy julkisuudessa. Sehän on aivan hirveän iso hyppäys kohti moniarvoisempaa keskustelua.

Suomalaisen talousajattelun pitkä linja

TH: Riikka Purran johtama perussuomalaiset on kesytetty populistipuolueesta julkisen talouden alijäämästä huolta kantavaksi hallituspuolueeksi. Kertooko tämä valtiovarainministeriön pysyvästi vahvasta asemasta suomalaisessa talouspolitiikassa?

MP: Kun Jukka Pekkarinen aikoinaan meni tuonne valtiovarainministeriöön, lehdessä luki, että Pekkarinen astuu isoihin saappaisiin. Sitä astutaan niihin saappaisiin ja jatketaan sitä retoriikkaa.

Se on poliittisen jatkuvuuden laki: nythän persut puolustaa EU:n ympäristölainsäädäntöä ja muuta. Minusta on aika koomista huomista katsoa, kuinka vähän ne ovat saaneet mitään establishmentia haastavaa tähän hallitukseen. Nehän ovat Brysselissä neuvottelemassa ympäristönsuojelusta ja EU:n laajentamisesta.

VH: *Helsingin Sanomissa* oli kiinnostava artikkeli tässä taannoin (Junkkari 2023), jossa keskustelivat Lasse Laatonen, työnantajien Elinkeinoelämän keskusliiton taannoinen ykkösnyrkki, ja Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön entinen johtaja Lauri Ihalainen.

Laatonen on julkisuudessa kritisoinut aika paljon tätä työnantajien linjaa, jossa on merkkejä siitä, että ammattiyhdistysliike halutaan nujertaa Suomessa. Toivon, että se ei onnistu.

Olen ehdottomasti liiton mies, kannatan ammattiliittoja ja sitä, että ne pitävät ihmisten puolia. Ja toivoisin, että ammattiyhdistysliike puolustaisi laajemmin kaikkia heikommassa asemassa olevia.

MP: Minä kannatan, että meillä on olemassa valtiovarainministeriö, joka on oikeasti huolissaan rahojen käytössä. Se on niiden tehtävä. Mutta sitten meillä pitää olla niitäkin, jotka tuovat sen toisen näkökulman. Olen aina ollut Suomen Pankin ja valtiovarainministeriön puolella. Mutta vastavoimat puuttuvat. Se on paljon suurempi ongelma.

Siinä tiede voisi olla vastavoimaa, samoin media. Mutta media ottaa ihan suoraan valtiovarainministeriön huolet omikseen.

Seuraava hallitus tulee kritisoimaan tätä Orpon hallitusta siitä, että se on velkaantunut. Sama meno jatkuu. Täältä puuttuvat ne epäjatkuvuuskohdat. Suomalaisessa yhteiskunnassa on joku sellainen kummallinen sisään rakennettu jatkuvuus, joka varmaan liittyy taloudelliseen ajatteluun, velan pelkoon ja muuhun.

TH: Ovatko suomalaiset talouspolitiikan ajattelumallit tai paradigmat muuttuneet, kun olemme tulleet 1990-luvun laman syövereistä 2020-luvulle?

VH: Siltä ei näytä, jos halutaan lakiin kirjata se, että vientisektori on palkka-johtaja. Sehän tarkoittaa sitä, sairaanhoitajien tai lääkärien tai muilla julkisella puolella työtä tekevien työllä ei ole mitään arvoa.

MP: Toki on muutoksiakin. EU-jäsenyys ja globalisaatio ovat johtaneet siihen, että meillä ei enää ole sitä hassua ilmiötä, että IMF:n [Kansainvälisen valuuttarahaston] ja OECD:n sedät sanoivat jotain ja me kaikki kumarsimme nöyrästi. Eli me emme ole enää samalla lailla muiden määriteltävissä.

VH: Mutta on tämä jollain tavalla pieni maa, se näkyy yhä selvästi. Jos halutaan painava lausunto, niin Björn Wahlroos marssitetaan sanomaan joku totuus. Häntä pidetään tämmöisenä totuuden torvena.

MP: Minä kannatan Wahlroosin kaltaisia ihmisiä, mutta vastavoimat puuttuvat. Wahlroosin tapa on provosoida ja olla avoimesti ahne. Minä tykkään siitä, samoin siitä, että puolueet kertovat oman linjansa. Ennen ajateltiin, että köyhät kyykkyy, mutta nyt se sanotaan avoimesti. Se tekee demokratiasta paljon rehellisempää.

TH: Olette kirjoittaneet, että suomalainen talouspolitiikan retoriikka on täynnä vastakkainasetteluja ja dikotomioita: miehinen vientisektori ylläpitää naisellista julkista sektoria, joka tuhlaa avoimen sektorin hankkimat rahat. Onko retoriikkaan tullut lainkaan uusia sävyjä?

VH: Ei vielä, mutta varmasti tulee. Kollegani [ympäristöpolitiikan professori] Janne Hukkinen kirjoitti *Helsingin Sanomiin* hyvän mielipidekirjoituksen

(Hukkinen 2023), jossa hän totesi, että joudumme velkaantumaan vielä paljon lisää, jos haluamme oikeasti selättää tämän ilmastonmuutoksen. Tällä hetkellä rahaa kaadetaan aseisiin. Pasifistille se on karkea todellisuus. Mutta jos se sama raha voitaisiin käyttää ilmastonmuutoksen selättämiseen, niin me voisimme päästäkin siihen puolentoista asteen tavoitteeseen.

MP: Dikotomiat eivät vastaa kunnan talousanalyysiä ollenkaan. Talous on kompleksinen kokonaisuus, jossa kaikki tarvitsevat toisiaan. Aseteollisuutta ei ehkä tarvita, koska se on puhdasta tuhlausta. Mutta kiinnostavaa on, että tilinpitäjärjestelmissä jokin määritellään kulutukseksi, toinen investoinniksi. Kulutusta on koulutus, sairaanhoito samoin. Sitten taas investointeja olivat ainakin aikaisemmin asehankinnat.

VH: Tavallaan se on hyvä uutinen meille suomalaisille kuitenkin, että 2010-luvulla – vaikka sanotaan, että se oli tämmöistä nollakasvuaikaa – palveluiden kulutus kasvoi. Jos me haluamme oikeasti mennä kohti kestävämpää taloutta, se on tie, jota on kuljettava.

TH: Suomessahan ajatus vientivetoisuudesta on edelleen vahva, vaikka meidän BKT-rakenteemme ei ole poikkeuksellisen vientipainotteinen.

MP: Ja viennistä yhä suurempi osa on palveluiden vientiä. Mutta tämä vientivetoisen Suomen tarina, niin se on vaan musta vastenmielinen ja kummallinen juttu. Siis siitä ei tarvitse kiistää, että vienti on tärkeää taloudelle, mutta kun kaikki muukin on tärkeää.

Viennin merkitys taloudelle liittyy ensisijaisesti siihen, että se mahdollistaa tuonnin.

Suomessa pitäisi käydä enemmän tuottavuuskeskustelua. Aki Kangas-harju on oikeassa siinä, että se on se taloudellisen kasvun moottori. Ja tuottavuuden kasvu tapahtuu isoissa firmoissa, ei nakkikioskeissa. Tämä suomalainen nakkikioskeskeisyys tässä yrittäjäpuheessa on minusta aika hölmöä.

VH: Sixten Korkman on sanonut minusta tosi viisaasti, että julkista velkaa ei ole tarkoituskaan maksaa pois, vaan sitä hoidetaan. Jos on järkeviä

investointeja, joita julkinen sektori voi tehdä ihmisten hyvinvoinnin eteen tai ilmastonmuutosten torjuakseen, niin tehköön.

MP: Mutta Niinistö sanoi, että nyt on osoittautunut, että boomerit olivat oikeassa: ei voi velkaantua, kun joudumme jälleen maksamaan korkoa. Siellä on selvä katkeruus taustalla: syntyi yhtäkkiä käsitys, että velka on ok ja sen kasvu on ok. Niin Niinistö sanoo nyt, että “jes, emme me boomerit olleetkaan ihan väärässä”.

VH: Siitä me olemme varmaan Mikan kanssa yhtä mieltä, että velkaantumispuhe on hyvin onttoa niin kauan kuin kansallisvarallisuutta ei oteta huomioon. Sehän Suomessa on melkoinen: meidän eläkejärjestelmämme ja kaikki muu.

Pekka Parkkinen, joka oli Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen tutkimusjohtaja, aikoinaan tutki sitä, miten maamme vaurastuu (Parkkinen 1993). Hän havaitsi, että jokainen sukupolvi on toistaiseksi jättänyt jälkeensä kaksinkertaisen kansallisomaisuuden. Eikä tämä vielä käsittääkseni ole murtunut.

MP: On ihan ok olla velasta huolissaan, jos tähän maahan ei tule lapsia eikä meillä ole työvoimaa. Sen takia sellainen hallitus, joka on huolissaan velasta mutta ei mahdollista kasvua, on järkyttävä. Enemmän pitäisi miettiä, miksi velkaantuminen jatkuu ja jatkuu eikä vain sitä, mistä leikataan.

Mutta boomerithan sanovat, että uusi rahateoria [MMT] johti ihmisiä harhaan. Kuinka moni täällä Suomessa uutta rahateoriaa puolustaa, kun se on amerikkalainen idea?

TH: MMT:hän kuvaa sitä, millainen on Yhdysvaltain kaltaisten rahapoliittisesti suvereenien maiden finanssipoliittinen liikkumatila, eikä sellaista kehikkoa voi sellaisenaan tuoda Suomeen.

Poliittisen talouden tutkimuksen kysyntää kasvaa kriisien keskellä

TH: Vuonna 2013 perustettu Poliittisen talouden tutkimuksen seura juhlii tänä vuonna 10-vuotissyntymäpäiviään. Miten te olette seuranneet poliittisen talouden tutkimuksen taivalta?

VH: Suurella ilolla tietysti! On todella hieno asia, että talousasioita on alettu tutkia siitäkin näkökulmasta ja globaalisti.

Taloussosiologia on voimistunut. Välillä talous oli sosiologialle vähän semmoinen sana, että poistan varmistimen aseesta. Siihen ei haluttu koskea edes pinseteillä. Vaikka [Pierre] Bourdieu on kirjoittanut taloudesta vaikka kuinka paljon.

Ehkä Thorstein Veblen oli ensimmäinen, joka huomasi, että kulutuksella on jotain merkitystä, ja Keynes sitten todisti sen taloustieteellisesti.

MP: Mutta jos nyt ajattelee kriisejä ja kriisiytymistä, niin eihän taloustieteellä ole mitään tarjottavaa kriisiin ja kriisiytymiseen toisin kuin poliittisella taloustieteellä.

Kun mietitään semmoista spekulatiota, jota [maailmanpolitiikan professori ja poliittisen talouden tutkija] Heikki Patomäki esittää, niin jokaisen suuryrityksen pitäisi kutsua Patomäki puhumaan heille ja pyrkiä ymmärtämään, mitä tässä kapitalismin kriisissä tapahtuu. Me elämme aikaa, jossa isot teoriat ovat taas tarpeen. Isojen tulkintojen moninaisuus olisi tosi tärkeää.

VH: Luin Daron Acemogluun ja James Robinsonin *Why Nations Fail* -teoksen (Acemoglu ja Robinson 2012). Siinä on jotain opittavaa. He käyvät läpi valtavia määriä taloushistoriaa ja pohtivat menestymättömyyden syitä. Jos aina ollaan kiinnostuneita menestymisen avaimista, niin ihan yhtä tärkeää on, että tutkitaan sitä, miksi joku ei menesty.

TH: Poliittisen talouden juuret juontavat Adam Smithin ja David Humen kaltaisiin filosofian ja liberalismiin klassikoihin. Pikkuhiljaa poliittisesta taloustieteestä versoi 1800- ja 1900-luvuilla moderni taloustiede. Nykyään poliittinen taloustiede puolestaan ymmärretään laajalti kriittis-yhteiskunnallisena,

monialaisena talouden tutkimuksena. Millaisen määritelmän te antaisitte poliittisen talouden tutkimukselle?

VH: Muistaakseni Karl Marx totesi, että Adam Smith ja hänen seuraajansa ovat poliittista taloustiedettä ja että se oli porvarillista. Arvostan tätä traditiota, johon viittaat, eli tätä kriittistä uutta traditiota. Ja se on ihan hyvä, että sitä nimitetään poliittiseksi taloustieteeksi. Joskin tietysti on hyvä, että ollaan tietoisia, että poliittisella taloustieteellä on ollut historiallisesti toisenlainen merkitys.

MP: Minusta on tärkeää, että se ei ole puoluepoliittinen taloustiede.

VH: Lopulta sitten tulee tietysti mieleen kysyä, mitä itse asiassa on ei-poliittinen taloustiede? Onko se mitenkään kiinnostavaa?

MP: Epäpoliittinen taloustiede.

VH: Kun tulin kuluttajaekonomian professoriksi ja olin parikymmentä vuotta Helsingin yliopiston Viikin-kampuksella taloustieteen laitoksella, huomasin, että on olemassa aika hieno traditio, joka itse asiassa edeltää jollain tavalla feminististä taloustiedettä. Viittaa esimerkiksi maailmansotien välisen ajan amerikkalaisiin, Hazel Kyrkiin ja Elizabeth Hoytiin, jotka olivat institutionalisteja ja tavallaan vebleniläisiä mutta virittivät kulutustutkimusta kotitaloudesta käsin. Ja kotitaloustiedehän tieteenalana eksisteeraa täällä [Helsingin yliopistossa] kasvatustieteellisessä tiedekunnassa.

MP: Poliitiikkaa eivät enää harjoita yksin ihmiset vaan myös algoritmit. Hyppäys algoritmien valtaan ja algoritmiseen päätöksentekoon, jota meillä [Kuluttajatutkimuskeskuksen apulaisprofessori] Minna Ruckenstein tutkii, olisi tosi tärkeä. Automaattisessa päätöksenteossa ihmiset ovat vain jotain järjestelmän osia, ja se on iso uhka demokratialle. Tätä puolta toivoisin painotettavan enemmän myös poliittisessa taloustieteessä.

Algoritmit ovat tällainen spontaani vallan muoto, joka on syntynyt ja jota kukaan ei ymmärrä kunnolla.

VH: Taloustieteilijöillä ei ole oikeastaan järkevää kantaa vallan käsitteeseen. Se on ulkoistettu politiikan tutkijoille. Se on täysin olennaista, jos me puhumme demokratiasta ja yhteiskunnasta ylipäätään.

MP: Poliittisen taloustieteen on tosi tärkeää olla myös kansallisesti spesifiä. Keskustelut tulevat Amerikasta: kerrotaan esimerkiksi, miten eriarvoisuus kasvaa. Tällöin viitataan usein amerikkalaiseen yhteiskuntaan, mutta suomalainen yhteiskunta ei ole empiirisesti samanlainen. Niin ikään vaikka woke-keskustelut ja intersektionaalisuus tulevat Amerikasta.

VH: Voisi sanoa kansallisesta spesifisyydestä, että aika monet edistykseelliset ihmiset ympäri maailmaa ihailevat Pohjoismaita. Ruotsissa menee nyt huonosti, mutta jollain tavalla Pohjoismaat ovat aika toimivia yhteiskuntia, joissa on pidetty huolta huono-osaisistakin.

MP: Näissä maissa erityistä on luottamus – luottamus instituutioita ja toisia ihmisiä kohtaan. Missään muualla maailmassa ei ole samanlaista luottamuksen kulttuuria kuin Suomessa ja Ruotsissa.

VH: Luottamuksen käsittehen on talouden näkökulmasta täysin oleellinen.

TH: Kiitos haastattelusta! Tuliko teille vielä mieleen jotain, mitä haluaisitte käsitellä?

VH: Lopuksi voimme todeta, että poliittinen taloustiede kukoistakoon!

Lähteet

- Acemoglu, Daron ja James A. Robinson. 2012 *Why nations fail: the origins of power, prosperity and poverty*. Lontoo: Profile.
- Allén, Tuovi ja Pantzar, Mika. 1987. Taloustieteen uudelleenarviointi – Amartya Senin haastattelu. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 83:3, 301–308. <https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/images/stories/kak/kak1987/KAK31987.pdf> [Luettu 13.11.2023]
- Allén, Tuovi, Heinonen, Visa ja Pantzar, Mika. 1992. Isä tuo rahat kotiin ja äiti tuhlaa ne – retki suomalaisen talouspolitiikan retoriikkaan. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 88:4, 528–534. <https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/images/stories/kak/KAK41992/KAK41992Allen.pdf> [Luettu 13.11.2023].
- Heikkinen, Sakari, Heinonen, Visa, Kuusterä, Antti ja Pekkarinen, Jukka. 2000. *The history of Finnish economic thought 1809–1917*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Heinonen, Visa. 1992. Talous, instituutiot ja kulttuuri – Philip Mirowskin haastattelu. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 88:1, 50–63. <https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/images/stories/kak/KAK11992/KAK11992Heinonen.pdf> [Luettu 13.11.2023]
- Heinonen, Visa ja Pantzar, Mika. 1994. Pragmaattiseen talouspolitiikkaan korporaatioiden maailmantaloudessa – John Kenneth Galbraithin haastattelu. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 90:1, 41–46. <https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/images/stories/kak/KAK11994/KAK11994Heinonen.pdf> [Luettu 13.11.2023]
- Heinonen, Visa, Mykkänen, Juri, Pantzar, Mika ja Ropponen, Seppo. 1997. Taloudellinen ajattelu ja kansantalouden tilinpito – tekstianalyttinen tutkimus valtiovarainministereiden budjettipuheista 1974–1944. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 93:1, 32–47. <https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/images/stories/kak/KAK11997/KAK11997Heinonen.pdf> [Luettu 13.11.2023]
- Hukkinen, Janne. 2023. Krooniset ympäristökriisit pakottavat velkaantumaaan. *Helsingin Sanomat*, 27.8.2023. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000009800480.html> [Luettu 13.11.2023]

- Junkkari, Marko. 2023. Viimeinen taisto. *Helsingin Sanomat*, 29.9.2023. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000009858127.html> [Luettu 13.11.2023]
- McCloskey, Deirdre N. 1986. *The rhetoric of economics*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- Mirowski, Philip. 1989. *More heat than light – economics as social physics, physics as nature's economics*. Cambridge, NY: Cambridge University Press.
- Parkkinen, Pekka. 1993. Sukupolvien perinnöt Suomessa. *VATT-keskustelualoitteita*, 58. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. <https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/148187/k058.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Luettu 13.11.2023]
- Vartiainen, Hannu. 2021. Mitä ajatella talusteoriasta? *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 117:2, 155–168. https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2021/06/KAK_2_2021_WEB-21-35.pdf [Luettu 13.11.2023]

Kirja-arvio

Talouskuri kurjistaa taloudellisten mahdollisuuksien mielikuvitusta ja haastaa kestävän yhteiskunnan rakentamista

Riina Bhatia, Master of Science, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto & tutkija, Teknologian tutkimuskeskus VTT

Janne Autto (toim.): *Talouskuri tuli Suomeen*. Vastapaino: Tampere, 244 sivua. 2023.

Avainsanat: talouskuri, ideologia, sosiaalinen ja ekologinen kestävyys, vaihtoehdottomuuden politiikka
<https://doi.org/10.51810/pt.138037>

Talouskuripolitiikka on viimeisten vuosikymmenten aikana muodostunut talouspolitiikan maalaisjärjeksi niin Suomessa kuin muuallakin varakkaissa länsimaissa. Talouskuripolitiikan ytimessä on ajatus, että velkaantuessaan valtion tulee vähentää julkisia menoja maksukykynsä ja kansainvälisten investointien turvaamiseksi. Ajattelutapa on usein johtanut erityisesti julkisten palveluiden ja tulonsiirtojen leikkaamiseen, jonka seurauksena sosiaalinen eriarvoistuminen on kasvanut, lapsiköyhyys lisääntynyt ja ilmastonmuutoksen hillitseminen vaikeutunut. Ilmastonmuutoksen ja kärjistyvän yhteiskunnallisen eriarvoistumisen aikakaudella yhteiskuntapoliittisten vaihtoehtojen luominen on tärkeää. Vaihtoehtojen luomista vaikeuttaa kuitenkin se, että talouskuriajattelu on kaventanut sekä talouspoliittista mielikuvitusta että mahdollisuuksia demokraattiseen talouden ohjaamiseen.

Talouskuri tuli Suomeen on kolmetoistahenkisen kirjoittajaryhmän ajankohtainen teos, joka käsittelee länsimaisen valtavirtaisen talouskuriajattelun

ideologisia juuria, historiaa sekä ajattelun rantautumista ja yhteiskuntapoliittisia vaikutuksia Suomessa. Kirja perustuu yliopistojen sekä tutkimuslaitosten tutkijoiden ja asiantuntijoiden aiempiin tieteellisiin julkaisuihin, joissa tarkastellaan erityisesti Sipilän hallituksen (2015–2019) talouskuripolitiikan retorista keinovalikoimaa ja valitun talouspoliittisen linjan yhteiskuntapoliittisia seurauksia. Teoksen on toimittanut apulaisprofessori Janne Autto. Teos sopii niin yleistajuiseksi lukemiseksi talouspolitiikan vaihtoehdottomuutta pohtiville kuin tutkimuskirjallisuudesta kiinnostuneille lukijoille.

Teoksen pääargumentti on, että perinteisesti ”there is no alternative”- eli TINA-politiikkana tunnettu talouskuri on lähtökohtaisesti ideologinen projekti. Tämä johtuu kirjoittajien mukaan siitä, että empiirisen todistusaineiston valossa talouskurilla on harvoin saavutettu tavoiteltuja päämääriä. Talouskuripolitiikkaa perustellaankin usein juuri tarpeella vähentää valtion velkaantumista ja näin kohentaa kansantalouden tilaa. Talouskuri on kuitenkin käytännössä harvoin johtanut näihin haluttuihin lopputuloksiin. Päinvastoin: talouskuri ei ole katkaissut valtioiden velkaantumista. Toisaalta talouskuripolitiikka kohdistuu usein heikommassa asemassa olevien etuuksien karsimiseen esimerkiksi veronkorotuksien sijaan. Tämä on lisännyt sekä sosiaalista eriarvoistumista että ekologista velkaa ja hoivavelkaa. Toisin sanoen, maksamme tulevaisuudessa korkeampaa hintaa ongelmista, joita nyt jätetään ”säätösyistä” hoitamatta. Kirjan vahvin anti on, että se avaa talouskuripolitiikan ideologisia juuria ja korostaa sen poliittisia ulottuvuuksia. Näin talouskuri näyttäytyy poliittisena projektina eikä suinkaan neutraalina ja teknokraattisena taloustieteellisenä oppina, jollaisena se usein julkisessa keskustelussa esitetään.

Talouskuri tuli Suomeen koostuu johdannon ja loppupäätelmien lisäksi seitsemästä kappaleesta, jossa käsitellään talouskurin historiaa (luku 2: Talouskurin historia Suomessa), retorisia keinoja (luku 3: Hämäävää retoriikkaa), median roolia (luku 4: Talouskeskustelu mediajulkisuudessa), erilaisia poliittisia näemyksiä talouskurista (luku 5: Poliittinen kiista), talouskurin vaikutuksia kestävyys siirtymälle (luku 6: Ekologisen jälleenrakennuksen haaste), talouskurin sukupuolittuneita vaikutuksia (luku 7: Sukupuolten tasa-arvo ja hoiva), sekä lapsivaikutuksia (luku 8: Talouskuri lapsiperheiden arjessa). Monialainen kirja auttaa lukijaa ymmärtämään talouskuria niin poliittisena, taloudellisena kuin sosiaalisena ilmiönä.

Kirja lähtee johdannon jälkeen käyntiin Sami Outisen historiallisella analyysillä talouskurin rantautumisesta Suomeen. Outinen tarjoaa yksityiskohtaisen katsauksen 1970-luvulta alkaneeseen aikaan, jolloin Suomessa toteutettiin markkinaliberalisaatioon johtaneita uudistuksia. Tällaisia olivat esimerkiksi yksityisten pankkien korkosääntelyn ja valuuttarajoitusten purkaminen, mikä voimisti merkittävästi ulkomaalaista rahaliikennettä Suomeen. Outisen mukaan liberalisaation yhteiskunnalliset vaikutukset olivat merkittäviä, sillä ne johtivat markkinavoimien nousuun ja pääomamarkkinoiden vallan kasvuun. Nämä kaksi seikkaa vaikuttivat puolestaan valtion ja markkinoiden välisiin suhteisiin sekä vaikeuttivat valtion mahdollisuuksia säädellä ja ohjata omaa talouttaan.

Seuraavassa luvussa Christer Lindholm tarkastelee talouskuripolitiikan kansainvälisesti koherenttia retorista keinovalikoimaa. Talouskuriargumentaatiossa valtion velanmaksua verrataan kotitalouksien velkaan, vaikka niillä on harvoin mitään yhteistä. Lindholmin (2023, 56) mukaan tämä on tehokas retorinen keino ”juuri siksi, että se yksinkertaistaa kansantalouden monimutkaiset syy-yhteydet muotoon, jonka kuka tahansa pystyy arkijärjellä ymmärtämään”. Kuitenkin julkisen talouden menoleikkauksilla on huomattavasti laaja-alaisempia vaikutuksia kuin kotitalouksien menoleikkauksilla. Julkisten menojen leikkaus supistaa kokonaisyksyntää useilla prosenttiyksiköillä, mikä vaikeuttaa esimerkiksi taantuman taittamista. Lisäksi leikkaukset tutkimuksesta ja kehityksestä haavoittaa juuri talouden kykyä uudistua pitkällä aikavälillä. Tämän vuoksi Lindholmin mukaan talouskurin retoriikka vie epäjohdonmukaiseen talouskeskusteluun, joka johtaa julkisen sektorin vaikutusvallan asteittaiseen näivettämiseen eikä haluttuihin lopputuloksiin (talouskasvun vauhdittamiseen ja velkaantumisen taittaminen).

Timo Harjunniemi keskittyy luvussaan tarkastelemaan talousjournalismia Suomessa vuodesta 2010 eteenpäin. Harjunniemi pohtii talousjournalismin roolia talouskurin legitimoijana sekä journalismin poliittisuutta: kenen ääni kuuluu ja ketkä ovat keskeisiä toimijoita talouskeskustelussa? Harjunniemi nostaa esiin tärkeän kysymyksen talousjournalismin roolista tiedon ja vaihtoehtojen välittäjänä. Esimerkiksi eurokriisin uutisoinnissa kriisin pääsyy paikannettiin usein valtion holtittomaan velkaantumiseen. Eurokriisin aikaan media-tilaa saivat ennen kaikkea joukko samanmielisesti ajattelevia talousihmisiä – Euroopan unionin keskeiset päätöksentekijät, pääministerit, Euroopan keskuspankin poliittinen eliitti sekä ennen kaikkea joukko pankkien palveluksessa

työskennelleitä ekonomisteja. Harjunniemen mukaan mediassa erityisesti poliitikot esiintyivät ponnekkaasti talouskurin takana. Vaikka ekonomistit esittelivät joitain vaihtoehtoja, Harjunniemen (2023: 80) mukaan poliitikot määrittivät talouspoliittisen keskustelun reunaehdot, jolloin vaihtoehtoisille politiikkaideoille jäänyt juuri tilaa. Tämä huomio muistuttaa filosofi Franco Berardin huomioita finanssikriisin hoidosta Euroopassa vuoden 2008 jälkeen. Hänen mukaansa eurokriisi oli enemmänkin sosiaalisen mielikuvituksen kriisi kuin taloudellinen kriisi (Berardi 2012).

Myös Harjunniemi pohtii vaihtoehtoisten näkökulmien vähäisyyttä mediassa ja osoittaa, miten talouskuria on esitetty välttämättömänä pakkona: vaihtoehtoisesta, elvyttävästä talouspolitiikasta ei juuri keskustelu. Talouspolitiikan muotoilussa media käyttää valtaa. Harjunniemi mukaan yksipuolisessa talousjournalismissa kuitenkin vaarana on se, että talouspoliittinen journalismi yksipuolistuu ja muut mielipiteet jäävät varjoon. Tämän seurauksena demokratia heikkenee. Harjunniemen (2023, 73) mukaan äänestäjien kyky tehdä valintoja ”erilaisten poliittisten näkemysten väliltä ja punnita erilaisia mielipiteitä, edellyttää journalismia, joka tuo julkiseen keskusteluun toisistaan radikaalistikin poikkeavia mielipiteitä ja tulkintoja”.

Kappale kaipaisi lisäpohdintaa siitä, miksi vaihtoehtojen tuominen talousjournalismissa on niin haasteellista. Harjunniemen analyysin mukaan päättäjien (vasemmistosta oikeistoon) yksituumaisuus kaventaa näkökulmia – mutta mistä johtuu tämä poliittisen eliitin yksituumaisuus? Toisaalta Harjunniemi korostaa, että vaihtoehdottomuus liittyy myös mediatoimitusten tiukkoihin aikatauluihin, budjettirajoitteisiin ja median nopeatempoisuuteen. Kiire ja resurssien vähyys heikentävät toimitusten resurssija perehtyä vaihtoehtoihin, jolloin käytetään usein tuttuja lähteitä.

Kirjan viidennessä luvussa Janne Autto ja Jukka Törrönen käsittelevät Sipilän hallituksen aikaista poliittista kiistaa talouskurista. Sipilän hallituksen aikana talouskurin retorisia keinoja käytettiin monipuolisesti. Yksi keskeinen argumentti oli TINA eli ”there is no alternative” -argumentti, joka viestitti vaihtoehtojen puutetta. Sipilän hallitus painotti argumentoinnissaan usein vastuuta talouden tilasta ja viittasi edellisen hallituksen toimien puutteisiin talouskuripolitiikan perusteiden rakentamisessa. Kirjoittajien mukaan Sipilän hallituksen talouspolitiikka seurasi uusliberaalia ajattelua, joka painotti julkisen talouden

kuntoon saattamista leikkauksilla mieluummin kuin veronkorotuksilla. Taustalla oli uskomus, että veronkorotukset haittaisivat investointeja.

Samaan aikaan oppositiopuolueet kritisoivat hallituksen politiikkaa solidaarisuuden puutteesta korostaen köyhien ja heikommassa asemassa olevien maksavan suuremman hinnan. Lisäksi arvostelijat vetosivat siihen, että talouskuri tuhoaa talouskasvun mahdollisuudet. Hallitus vastasi näihin syytöksiin vetoamalla ”vastuuseen” ja lasten etuun väittäen, ettei heidän tarkoituksenaan ollut syödä tulevien sukupolvien pöydästä.

Sipilän hallituksen aikana Suomessa käyty kiivas talouskurikeskustelu havainnoi, miten talouspolitiikka ei ole erillistä sektoripolitiikkaa, vaan se vaikuttaa ja liittyy kiinteästi sosiaalisiin ja poliittisiin kysymyksiin. Erityisesti vähäosaisten vaihtoehtojen mahdollisuudet kapenevat talouskurissa, kun taas varakkaat eivät ole niin riippuvaisia julkisista palveluista ja tulonjaosta. Tästä syystä talouskuripolitiikka on yhteiskuntapolitiikkaa, ja sellaisena se vaikuttaa merkittävästi yhteiskunnan eri osa-alueisiin – ei pelkästään budjettitasapainoon.

Luvun keskeisenä antina on ymmärrys uusien talouspoliittisten näkemysten esiintuomisen vaikeudesta. Uudet näkemykset harvoin saavat tilaa taikka laajaa kannatusta poliittisessa talouskeskustelussa. Kirjoittajien mukaan vaihtoehtoja kuitenkin tarvitaan, jotta voitaisiin ymmärtää, että nykyinenkin talouskuripolitiikka on vain yksi vaihtoehto monista. Tämä on kiinnostavaa erityisesti ekologisen kriisin aikakautena, jossa sekä talouskasvun jatkaminen ja tiukka talouskuri vaikeuttavat talouden ohjaamista ekologisesti kestävimille urille. Kiinnostavaa on, etteivät talouskurin vastustajat huomioi talouskasvun ongelmallisuutta ekokriisin kontekstissa huonosti. Tämä saattaa itsessään legitimoida talouskasvun tavoittelua ja siten myös talouskurin jatkamista, sillä perustellaanhan talouskuria juuri talouskasvun siivittämisellä. Näin keskustelu helposti urautuu juupas–eipäs–väittäelyksi, jossa varteenotettaville uusille talousajattelun suuntauksille ei jää tarpeeksi tilaa.

Kirjan loppupuolen luvut tarkastelevat talouskurin asettamia haasteita sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden saavuttamiselle. Talouskasvusta huolimatta yhteiskunnat ovat yhä eriarvoisempia (Piketty 2014). Valtiot velkaantuvat, ja sosiaalipalveluista karsitaan talouskasvun vauhdittamiseksi. Samaan aikaan juuri talouskasvu itsessään on yksi merkittävin ekologisen kriisin juurisyy (Meadows ym. 1972; Hickel ja Kallis 2019). Talouskuri vaikeuttaa näihin kriiseihin vastaimista ja lujittaa riippuvuutta talouskasvusta. Talouskasvu tai talouskuri tuskin

riittävät asettamaan yhteiskuntia kestävimille urille. Tarvitaan toisenlaisia vaihtoehtoja.

Luvussa kahdeksan Tero Toivanen, Paavo Järvensivu ja Ville Lähde argumentoivat, että talouskurin painopiste kapeissa taloustavoitteissa vie huomion pois ympäristötavoitteiden saavuttamisesta. Kirjoittajat lähestyvät valtion ohjaavaa roolia ”ympäristövaltioiden” käsitteen kautta. Kappaleen pääargumentti on, että perinteinen vaihtoehto kestävämmälle talouspolitiikalle (vihreä kasvu) nojaa talouskurille, mikä itsessään rajoittaa valtion mahdollisuuksia toteuttaa nopeaa ja hallittua kestävyyssiirtymää – tai ekologista jälleenrakennusta, kuten kirjoittajat sen ilmaisevat.

Toivasen ja kollegoiden mukaan talouskurin tuoma budjettikehyksen käyttö rajoittaa mahdollisuutta keskustella kestävyysmurroksen toteuttamisesta, kun talouspolitiikassa keskitytään vain budjetin tasapainottamiseen. Kirjoittajien mukaan syynä on talouskuripolitiikan ohjaavat abstraktit taloustavoitteet, kuten bruttokansantuotteen kasvu, työllisyysaste ja kestävyysvaje. Talouspolitiikan prioriteetiksi muodostetaan julkisten menojen leikkaus ja varautuminen kasvaaviin menoihin tulevaisuudessa. Tämä johtaa lyhytnäköisiin ratkaisuihin, joissa talouden ja ympäristön huomioiminen jää vähemmälle. Talouskurin ja kilpailukyvyyn tavoittelemisen myötä valtiosta tulee talouspoliittisesti rajoittunut, vaikka sen aktiivista roolia talouden uudelleenjärjestämisessä tarvittaisiin monien kriisien aikana enemmän kuin koskaan. Toisaalta juuri talouskurin vaihtoehtomuuden korostaminen mediassa (Harjunniemi luvussa 4) on kasvattanut huolta julkisen talouden tilasta eikä esimerkiksi huolta ilmastonmuutoksen hillinnästä (Mildenberger ja Leiserowitz 2017).

Myös sosiaalisen eriarvoistumisen hillintä ja tasa-arvon tavoittelu vaikeutuu talouskuriin perustuvan talouspolitiikan aikana. Luvussa seitsemän Anna Elomäki, Hanna Ylöstalo ja Johanna Kantola käsittelevät talouskurin vaikutuksia sukupuolten tasa-arvoon ja hoivaan. Talouskuri heikentää julkisia palveluita. Erityisesti hoivapalvelut ovat kärsineet. Tämä on johtanut palkkojen alenemiseen sekä kotitalouksien entistä suurempaan vastuuttamiseen hoivapalveluiden järjestäjänä. Naisten ”double burden” eli vastuu sekä palkkатыöstä että hoivasta on lisääntynyt. Talouskurilla on sukupuolittuneita vaikutuksia, kun investointeja on kohdennettu enemmän miesvaltaisille aloille.

Talouskuripolitiikka on siten syventänyt sukupuolten eriarvoisuutta ja hoivakriisiä Suomessa. Veronkorotusten sijaan Sipilän hallitus leikkasi julkisista

palveluista, vaikka juuri veronkorotukset nähdään tutkijoiden mukaan tasa-arvoystävällisempänä vaihtoehtona talouskurille. Tilastojen perusteella suurin osa Sipilän hallituksen leikkauksista kohdistui naisiin, samalla kun miehet hyötyivät tilastollisesti enemmän etuuksista. Kirjoittajien mukaan tämä johtuu perinteisen talousopin rajallisesta ymmärryksestä hoivan roolista. Valtavirran talousajattelussa talous jakaantuu niin sanottuihin tuottaviin ja ei-tuottaviin työn muotoihin. Tuottavana työnä nähdään esimerkiksi perinteiset teollisuudenalat, kun taas esimerkiksi hoiva ja koulutus nähdään taloudellisesti tuottamattomina, joskin tärkeinä työn muotoina (Mazzucato 2019). Käytännössä erilaisten työn muotojen jakautuminen tuottaviin ja ei-tuottaviin saa poliitikot näkemään hoivan menoeränä eikä investointina talouteen. Tämä ajattelutapa saa poliitikot leikkaamaan näistä palveluista säästämissä paineiden alla. Ylöstalon ja kollegoiden mukaan tällainen politiikka eriarvoistaa yhteiskuntaa. Sen lisäksi, että leikkaukset lisäävät yksityisten kotitalouksien vastuuta palkattomasta hoivatyöstä, leikkaukset usein kohdistuvat erityisesti naisvaltaisiin aloihin. Siten leikkaukset heikentävät naisvaltaisten alojen työntekijöitä ja sukupuolten välistä palkkatasa-arvoa.

Kirjan kahdeksannessa luvussa Marja Lindberg ja Mikael Nygård tarkastelevat talouskurin vaikutuksia lapsiperheisiin. Sipilän hallituksen leikkaukset kohdistuivat erityisesti lapsiperheisiin, kun esimerkiksi lapsilisien ja vanhempainrahaa leikattiin sekä päivähoito-oikeutta rajattiin. Nämä heikennykset ovat kasvattaneet arjen epävarmuutta ja kasvattaneet perheiden taloudellista huolta. Tämä on kirjoittajien mukaan heikentänyt perheiden hyvinvointia monin tavoin. Hyvinvointi koostuu monista tekijöistä, kuten työstä, koulutuksesta, arvostuksesta, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista sekä kulttuurisista ja poliittisista mahdollisuuksista. Talousahdinko rajoittaa perheiden mahdollisuuksia ja aiheuttaa voimavarojen niukkuutta, mikä heikentää erityisesti pienituloisten perheiden mahdollisuutta saavuttaa laaja-alaista hyvinvointia. Siksi talouskuri aiheuttaa pitkäaikaisia vaikutuksia, kuten köyhyyden periytymistä ja luottamuksen heikkenemistä valtioon. Nämä ovat Ylöstalon ja kollegoiden mukaan juuri samanlaista varastamista tulevilta sukupolvilta, jota talouskuriajattelussa halutaan estää.

Erityisen ansiokkaasti *Talouskuri tuli Suomeen* -kirja onnistuu politisoimaan talouskurin kuvaamalla, miten leikkauspolitiikka lähes poikkeuksetta kohdistuu nimenomaan pienituloisten etuuksien karsimiseen eikä esimerkiksi veronkorotuksiin. Toisaalta kirja esittelee, miten talouskuri hidastaa ekologiseen

jälleenrakennukseen tarvittavien talouden isojen rakenteiden muutosta. Kirja osoittaa, miten talouskuripolitiikka usein kaatuu omaan mahdottomuuteensa – empiirinen todistusaineisto ei tue väitettä, jonka mukaan talouskuri päättää valtioiden velkaantumisen. Päin vastoin, kun hyvinvoinnin ja ekologian kaltaisesta perustasta tingitään, velka muuttaa muotoaan ja paisuu.

Kaiken tämän valossa talouskuri näyttäytyykin lähinnä ideologiselta projektilta, jonka perinteet juontavat kiistoihin valtion ideaalista koosta. Kirja kuvaa myös, miten talouskuripolitiikka vahvistaa luokkayhteiskunnan segmentointia. Teoksessa korostetaan, että talouskuri on perustavanlaatuisesti kuripolitiikkaa. Pienempituloisten mahdollisuuksia hyvään elämään rajataan, kun samaan aikaan hyvätuloisten verotusta saatetaan jopa keventää. Kirjan läpi leikkaavan argumentin mukaan tämä johtuu siitä, kun valtion roolia pienennetään ja hyvinvointipalveluita kaupallistetaan, ehdollistuu myös pääsy näihin palveluihin. Samalla leikkaukset sosiaaliturvaan heikentävät sosiaalista turvaverkkoa ja kansalaisista tulee yhä riippuvaisempia palkkatyöistä.

Kun huomioimme vielä ekologisen kriisi ja sen selättämisen, kuva mutkistuu. Talouskasvun tavoittelua on kritisoitu sen vakavista ekologisista vaikutuksista. Talouskuria harjoittavassa maassa ilmastonmuutoksen hillintä on vaikeaa, sillä kuripolitiikka rajoittaa valtioiden mahdollisuutta ohjata talouttaan ja investoida ekologiseen jälleenrakennukseen. Samaa aikaan talouskurin tavoitteena on nimenomaan vauhdittaa talouskasvua, mikä on itsessään myös yksi ilmastomuutoksen ja biodiversiteettikadon merkittävimmistä juurisyistä. Näin ollen talouskuri on vahvasti sidoksissa vanhanaikaiseen talousajatteluun, jossa talouden ekologisia reunaehtoja ei huomioida.

Talouskuri tuli Suomeen onnistuu välittämään viestinsä hyvin, vaikka jokseenkin toisteisesti. Kirjan keskeinen anti on talouskuripolitiikan poliittisten ja ideologisten juurien sekä sen negatiivisten vaikutuksien ymmärtämisessä. Kirja sisältää ansiokkaan kattauksen erilaista talouskurikritiikkiä ja onnistuu luomaan särön talouskuripolitiikan vankan betonikupolin seinään päästäten valoa eri vaihtoehtojen näkemiselle. Kirjan ainoaksi, vaikkakin merkittäväksi puutteeksi jää vaihtoehtojen esittelyn puute. Talouskuri on selvästi simppeleine argumentteineen vallannut talouspoliittisesta mielikuvituksesta karhunosan. Juuri siksi tarvitaan vaihtoehtoisten näkemysten esittelyä varteenotettaviksi poliittisiksi vaihtoehtoiksi. Mutta mitä nämä vaihtoehdot ovat – elvytystä ja verojen korotusta? Vai tarvitaanko perustavanlaatuisempi ajatuksellinen muutos? Kirjassa

mainitaan muun muassa ekologisen jälleenrakennuksen, hyvinvointitalouden ja hoivaavan talouden aloitteet, mutta esittelyt jäävät hyvin lyhyiksi. Vuosikymmenten TINA-ajattelun jälkeen (talous)poliittinen mielikuvitus tarvitsisi nyt paljon keskustelua vaihtoehtoista.

Kirjan lopussa kirjoittajat pohtivatkin talouskurin tulevaisuutta. Venäjän hyökkäys Ukrainaan ja koronakriisi ovat korostaneet valtion roolia talouden elvyttäjänä ja ohjaajana. Kirjoittajat pohtivatkin, onko 2010-luvun aggressiivinen talouskuripolitiikka ohitse. Vielä on liian aikaista arvioida, mikä on talouskurin tulevaisuus pitkällä aikavälillä. Suomessa talouskuri näyttää kuitenkin tehneen näyttävän paluun vuoden 2023 vaalien myötä. Tämä vahvistui viimeistään valtiovarainministeri Riikka Purran ensimmäisessä linjapuheessa, jossa hän tiukkaan taloustilanteeseen vedoten, julisti ettei uusiin oikeuksiin ole varaa. Kenen ja mitä nämä oikeudet ovat, sen näkee ajan kanssa, mutta talouskuri on tullut takaisin, ehkä voimakkaampana kuin koskaan.

Lähteet

- Berardi, Franco “Bifo”. 2012. *The uprising: on poetry and finance*. Los Angeles: Semiotexte(e).
- Hickel, Jason ja Kallis, Giorgos. 2020. Is green growth possible? *New Political Economy*, 25:4, 469–486, <https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964>
- Mildenberger, Matto ja Leiserowitz, Anthony. 2017. Public opinion on climate change: is there an economy–environment tradeoff? *Environmental Politics*, 26:5, 801–824, <https://doi.org/10.1080/09644016.2017.1322275>
- Mazzucato, Mariana. 2019. *Arvo: globaalien talouden luojat ja välistävätäjät*. Kääntänyt Juha Pietiläinen. Helsinki: Terra Cognita.
- Meadows, Donnella H., Meadows, Dennis L., Randers, Jørgen ja Behrens, William W. 1972. *The limits to growth – a report for the Club of Rome’s project on the predicament of mankind*. New York: Universe Books.
- Piketty, Thomas. 2014. *Capital in the twenty-first century*. Kääntänyt Arthur Goldhammer. Cambridge, MA: Belknap Press.

Kirja-arvio

Alipolitisoituneen datakapitalismin arvokas analyysi ajassamme: Timo Harakan *Datakapitalismi kriisien maailmassa* (2022)

Jukka Veikko Mäkinen, kauppatieteiden tohtori, professori, Estonian Business School & dosentti, kaupakorkeakoulu, Aalto-yliopisto

Timo Harakka: *Datakapitalismi kriisien maailmassa*. Helsinki: Siltala. 168 sivua. 2022.

Avainsanat: datakapitalismi, valvontakapitalismi, pääoma, omistusedemokratia, luottamustalous
<https://doi.org/10.51810/pt.136223>

Sanna Marinin hallituksen liikenne- ja viestintäministeri, kansanedustaja, toimittaja sekä tietokirjailija Timo Harakka on kirjoittanut mukaansatempaavan teoksen kapitalismin 2000-luvun alkua luonnehtivasta aikakaudesta, jota hän kutsuu datakapitalismiksi. Tässä suhteellisen nopeasti kehittyneessä kapitalismin muodossa datan kerääminen, käyttö ja hallinta ovat Harakan mukaan kaiken liiketoiminnan ytimessä. Samalla datasta on tullut aikamme arvokkain pääoma, jonka hallinnan avulla taloudellinen, sosiaalinen ja poliittinen valta nykyisin hankitaan ja jolla sitä ylläpidetään.

Kiinnostavasti Harakka paljastaa teoksessaan *Datakapitalismi kriisien maailmassa* (2022), kuinka alipolitisoitunutta tämä kapitalismin uusimman version tarkastelu Suomessa on. Esimerkiksi kotimaisilla vaalikentillä juuri kukaan ei tule kysymään häneltä datapolitiikasta, vaikka varmaan moni ymmärtää hänen näköalapaikkansa siihen ja kyvykkään datapolitiikan merkityksen Suomelle. Jos merkitystä ei ymmärrä, niin Harakan teos on syytä lukea mitä pikimmiten.

Niillekin, jotka tätä teemaa tutkivat ja teoretisoivat, kirja avaa runsaasti uusia ja arvokkaita näkymiä kentän ajankohtaisiin ja historiallisiin tapahtumiin ja kehityskulkuihin. Alan entisenä ministerinä Harakka on tehnyt arvokkaan työn avatessaan tarkastelemaansa aihetta iskevällä kielellä, huomattavalla analyyttisellä terävyydellä ja asiantuntemuksella. Datakapitalismin alipoliti-soituneisuuden konkretisoiminen Suomessa ja laajemminkin on jo itsessään tärkeä yhteiskunnallinen panos.

Monimuotoinen datakapitalismi

Datakapitalismi ei näyttäydy Harakalle yhtenäisenä ilmiönä, vaan sillä on eri muotoja ajassamme. Harakka nimeää datakapitalismin amerikkalaisen version, jossa ”voittaja vie koko potin”, *kasinoksi*. Hän erottaa sen kiinalaisesta datan avulla kansalaisia kontrolloivasta versiosta, jota hän kutsuu *kasarmiksi*, sekä eurooppalaisesta yhdenvertaiseen kansalaisuuteen tähtäävästä mallista, jota hän nimittää *kansankodiksi*. Allekirjoittaneelle kansankodista ponnistavalle tutkijalle varsinainen akateeminen kohtaaminen amerikkalaisen version kanssa liittyy kahteen tutkimusvierailuuni Yhdysvalloissa, jotka tein vuonna 2013 Stanfordin yliopistossa ja vuonna 2019 Harvardin yliopistossa. Piilaakson ytimessä Stanfordin törmäsin vahvaan teknologisen optimismin sävyttämään keskusteluun aiheesta. Tässä yhteydessä amerikkalaisten digijättien uskottiin demokratisoivan vaiheittain koko planeetan ja pidemmällä tähtäimellä ehkä myös avaruuden. Lieneekö taustalla ollut arabikevään jälkimaininkeja vai pelkkää teknologiahybristä tai molempia? Tutkimusvuoteni Harvardissa vuonna 2019 toi puolestaan eteeni varsin erilaisen kuvan samasta yksityisestä digivallasta. Nyt Big Tech nähtiin USA:n itärannikolla merkittävänä uhkana amerikkalaiselle liberaalidemokratialle ja laajemminkin ihmisoikeuksille. Keskustelun luonteessa oli tapahtunut huomattava poliittinen muutos. Tämä muutos johti kohdallani Harvardin vuoden jälkeen siihen, että datakapitalis-mista tuli minulle sekä kirjoituskumppaneilleni merkittävä tutkimuskohde (ks. esim. Lindman ym. 2023).

Toki keskustelu Stanfordinakin näyttäisi muuttuneen. Kuvaahan esimerkiksi kyseisen yliopiston professori Francis Fukuyama johtamansa tutkimusryhmän kanssa nykyisten digijättien tietovaltaa seuraavasti: ”Alustat tietävät

mitä ostamme, missä työskentelemme, missä elämme, mihin menemme, kenen kanssa kommunikoidemme ja mitä arvostamme. Ne tuntevat ystävämmemme ja perheemme, tulomme ja omistuksemme ja useimmat kaikista intiimimmistä elämämme yksityiskohdista.” (Fukuyama ym. 2021.) Kiinalaista kasarmia en tietääkseni ole vielä konkreettisesti kohdannut. Aika näyttää, ovatko amerikkalainen kasino tai eurooppalainen kansankoti kykeneviä haastamaan sen globaalissa taistelussa datakapitalismin herruudesta. Ehkä maailmassa on (kehitymässä) myös muitakin varteenotettavia datakapitalismin variaatioita ja eurooppalainen kansankoti voi olla epäyhtenäisempi kuin sen nimi antaa ymmärtää.

Datakapitalismin ominaispiirteet ja data pääomana

Harakan kirjan kohteena oleva datakapitalismi viittaa tutkimuskirjallisuudessa tavallisesti ”informaatioympäristöön, jossa jokainen teko jättää jälkiä, joita yksityiset yritykset keräävät taloudellisiin tarkoituksiinsa,” tai kriittisemmin ”systeemiin, jossa tietojemme tuotteistaminen mahdollistaa vallan epäsymmetrisen uudelleenjaon, joka suosii niitä toimijoita, joilla on sekä pääsy että kyky tehdä selkoa tiedoistamme” (West 2019). Vaihtoehtoisesti tässä yhteydessä puhutaan myös *valvontakapitalismista* ”kapitalismin uutena alalajina, jossa tuotot syntyvät yksipuolisesta ihmisen käyttäytymisen valvonnasta ja muokkaamisesta” ja joka ”tuottaa omat sosiaaliset suhteensa ja samalla omat vallan ja auktoriteetin muotonsa” (Zuboff 2015). Myös Harakalle datakapitalismi näyttäisi olevan koko yhteiskuntaa läpäisevä vallan järjestelmä ja kapitalismi uusi elämämme digitaalisten jälkien tuotteistamisen ja jälleenmyynnin aikakausi (luku 1). Sinällään kiinnostavaa on, että hän on valinnut kirjansa nimeksi valvontakapitalismin sijaan ainakin tämän lukijan korvissa hiukan kesymmältä kuulostavan datakapitalismin.

Analysoidessaan tarkemmin datakapitalismin ominaispiirteitä Harakka tunnistaa siitä neljä keskeistä (taloudellista) ominaisuutta, jotka ovat: 1) kasvun eksponentiaalisuus, 2) internetin verkostovaikutus, jonka seurauksena voittaja vie kaiken, 3) kilpailu, jonka tavoite on markkinoiden sulkeminen eikä esimerkiksi markkinajohtajuus, sekä 4) pääoman käyttö markkinoiden valtaamiseen eikä voittojen tuottamiseen, saati niiden jakamiseen.

Harakan mukaan tämän viimeksi mainitun piirteen takia veroja yhteiskuntien palveluiden rahoittamiseen ei päästä oikein perimään.

Harakan datakapitalismin ominaispiirteiden analyysi on osuvaa mutta paikoin melko vahvasti niiden taloudelliseen valtaan ja sen syntymekanismeihin keskittyvää. Datakapitalistien poliittisen ja sosiaalisen vallan uusien muotojen ja laadullisten piirteiden analyysiin olisi voinut syventyä laajemminkin. Erityisesti liberaalidemokraattisen yhteiskunnan kohdalla näiden toimijoiden kyky hallita talouden ohella myös politiikan ja sosiaalisen elämän ydinalueita vaikeuttaa myös niiden yhteiskunnallista kesyttämistä. Tiedontuotannon saralla myös autonomisen tieteen jatkuvuudesta on syytä olla huolissaan laajenevan ja syvenevän digivallan yhteydessä. Lisäksi lukija pohtii, miksi datakapitalismin alipolitisoituneisuudesta huolissaan oleva Harakka ei juurikaan pureudu poliittisiin teorioihin ja niiden käytännön jalkautuksiin selittäessään digivallan syntymekanismeja ja uusintamista. Ehkä digivallan hallitseva taloudellinen analyysi selittää osin myös kyseisen vallan poliittisen luonteen näkymättömyyttä tai alipolitisoituneisuutta. Sitä vastoin Euroopan unionin valitsemaa kilpailupoliittista suuntaa datajättien suitsemisessa Harakka selittää viittaamalla Saksan valtiojohtoiseen markkinaideologiaan eli ordoliberalismiin. Ehkä poliittisista teorioista kumpuavat selitykset voisivat toimia muuallakin, vaikkapa amerikkalaisen Big Techin libertarististen lähtökohtien ja nopean kasvun ymmärtämisen yhteydessä (ks. esim. Lehdonvirta 2022; Lindman ym. 2023).

Datan luonnetta pääomana Harakka tarkastelee kiinnostavasti pohtimalla sitä, missä määrin sen voi rinnastaa taloudessa ja yhteiskunnassa öljyn kaltaiseen luonnonresurssiin ja missä määrin ei (luku 3). Kiinnostava ”yksityiskohta” on, että Harakka näkee datakapitalismin kohdalla keskustelun tietosuojasta ja yksilöllisistä oikeuksista osin vääränä huolena, joka vie huomion pois yhteiskunnallisesta vallasta. Ehkä näinkin, mutta on huoli yksilöllisistä oikeuksista myös aivan keskeinen yhteiskunnallisen vallan kysymys ainakin liberaalidemokraattisissa poliittisissa järjestelmissä sekä valvontakapitalismin vallan kritiikissäkin (ks. esim. Zuboff 2019). Datan omistamisesta, niukkuuden taloustieteestä, data-ahneudesta ja kestävyyydestä Harakka käy erittäin arvokasta keskustelua. Ehkä mahdollisia yhteiskuntien omistusrakenteeseen liittyviä keinoja, joilla säännellään digijättien valtaa ja saadaan ne paremmin osallisiksi yhteisen hyvän palvelemiseen, voisi pohtia enemmänkin. Esimerkiksi

James Meaden, John Rawlsin ja kumppaneiden *omistusedemokratia* (O’Neill ja Williamson 2012) voisi olla yksi tarkastelun arvoinen datakapitalismin variaatio tässä yhteydessä. Harakka pohtii osin varsin ansiokkaasti sitä, kuinka verotuksen uudistaminen voisi vastata datakapitalismin haasteisiin. Tosin yllättävää on, että hän ei näyttäisi mitenkään vahvasti rinnastavan datakapitalismiin liittyvää kansalaisten valvontaa negatiiviseen ulkoisvaikutukseen (Martin 2015), jota Big Tech ei toiminnastaan maksa, vaan joka jää kansalaisten ja yhteiskunnan maksettavaksi. Tämän negatiivisen ulkoisvaikutuksen haittaverotuksen mahdollisuuksia olisi myös mahdollista pohtia laajemmin.

Luvussa 4, ”Datakapitalismi suurvaltojen taistelussa”, Harakka tuo huomattavasti lisää syvyyttä kirjansa nimeen, joka on *Datakapitalismi kriisien maailmassa*. Harakka keskustelee siis datakapitalismista finanssikriisin, pandemian ja Venäjän raakalaismaisen hyökkäyssodan kehyksissä. Luku kuvaa yleisemmin globalisaation ja keskinäisriippuvuuden idean rapautumista ja siirtymää kohti ”kylmää taloussotaa”. Allekirjoittaneelle poliittisen yritysvastuun tutkijalle Harakan analyysi geotalouden ja valtion noususta sekä globalisaation rapautumisesta on valaisevaa luettavaa. Pidänkin tätä Harakan lukua äärimmäisen kiinnostavana ja suosittelen sitä lämpimästi kaikille globalisaatiosta kiinnostuneille. Harakka on selvästikin vierailut kansainvälisen politiikan pelipaikoilla.

Harakka pureutuu asiantuntevasti tekoälyn mahdollisuuksiin ja haasteisiin luvussa 5. Hän lähestyy aihetta vallankäytön ja hallinnan näkökulmista ja kysyy aiheellisesti, missä viipyy tekoälyn laajamittainen emansipatorinen käyttö kontrolloivan, valvovan tai jopa sytjivän ja sortavan käytön sijaan. Harakka näkee myös vaivaa ja etsii ”positiivisia” esimerkkejä tässä yhteydessä, vaikka niitä ei ehkä ole helppo löytää. Huomion kohteena on myös tekoälyn käyttämän datan laatu ja määrä sekä erityisesti yhteiskunta ja sen intressit kyseisen teknologian käyttöön. Aiheellisena huolena tekoälyyn liittyen Harakka esittää toden ja epätoden välisen rajan häilymisen ja siihen liittyvät merkittävät yhteiskunnalliset riskit.

Luvussa 6 Harakka sukeltaa algoritmien maailmaan. Itse asiassa hän jatkaa merkittävällä tavalla datakapitalismissa tapahtuvaa toden ja epätoden välisen rajan liudentumisen analyysiiä ja rationaalisen yhteiskunnallisen keskustelun rapautumisen kuvausta sekä pohtii kiinnostavasti yksityisen ja julkisen vallan uudelleenjaon kysymyksiä datakapitalismissa. Mitä tarkoittaa, kun yhteiskunnan kriittisen infrastruktuurin tarjoaa yhä enenevässä määrin yksityinen

valta ja sen algoritmit eikä demokraattinen julkinen valta ja sen keskusteluprosessit? Panoksia kysymyksen käsittelyyn luvussa nostaa se, että aihetta voidaan Ranskassa amerikkalaisten teknojättien edustajien ja eurooppalaisten teleministerien lounaspöydässä samalla, kun Venäjän hyökkäyssota on käynnissä taustalla ja kyseisten teknojättien asema tässä konfliktissa on kyseenalainen. Kyseessä näyttäisi olevan julkisen ja yksityisen vallan välinen kädenvääntö väkivaltamonopolista. Asetelma on vaikuttava.

Harakka hahmottelee luvussa 7 vastaustaan datakapitalismin haasteisiin ja nimittää sitä *luottamustaloudeksi*, jonka keskeiset arvot ovat avoimuus, yhdenvertaisuus ja yhteentoimivuus. Luottamuksen käsitteen avaaminen jää hiukan ohueksi tässä yhteydessä. Tässä taloudessa vaikuttaisi olevan kyse jo edellä mainitusta kansankodista, joka poikkeaa globaalissa datakapitalismissa kilpailijoistaan eli kasinosta ja kasarmista. Tämä luottamustalous yhdistää hyvinvointiyhteiskunnan ja huipputeknologian, ja siinä painottuu datan tehokas hyödyntäminen ja sen vapaa virtaus yli erilaisten rajojen. Harakka hahmottelee myös digitaalisen kansalaisuuden syntyä sekä ehdottaa, että yksityisten yritysten velvollisuus on jakaa julkihyödykkeenä keräämäänsä dataa julkiseen käyttöön ja valtion tehtävä on vastaavasti myydä hallitsemaansa dataa rahoittaakseen julkisia palveluita. Myös datakapitalistien verotus saa huomiota, ja Harakka ehdottaa näiden firmojen liikevaihdon verottamista vastauksena niiden verot minimoiviin strategioihin. Harakan luottamustaloudessa valtion onkin ryhdistäydyttävä ja pistettävä Big Tech palvelemaan myös yhteistä hyvää ja huolehdittava samalla datakapitalismin heikoimpiaisista. Teoksensa Harakka päättää luvussa 8 katsomalla tulevaan.

Harakan teos on tiivis paketti asiantuntevaa analyysiä datakapitalismin ominaispiirteistä, varjopuolista ja sen mahdollisuuksista (järkevästi säänneltyä). Nähdäkseni Harakan työ on oikein onnistunut ja arvokas avaus suomalaiseseen melko ohueen poliittiseen keskusteluun tästä aihepiiristä. Myös kansainvälistä kysyntää näille ajatuksille voisi löytyä, kuten kirjan kirjoittaja itsekin näkyy päätelleen: kirjasta julkaistiin nimittäin äskettäin myös englanninkielinen pdf-versio Harakan verkkosivuilla. Tämä englanninkielinen versio on tulossa myös myyntiin e-kirjana.

Lähteet

- Fukuyama, Francis, Richman, Barak, Goel, Ashish, Schaake, Marietja, Katz, Roberta R. ja Melamed, Douglas. 2020. *Report of the working group on platform scale*. Stanford, CA: Stanford University.
- Harakka, Timo. 2022. *Datakapitalismi kriisien maailmassa*. Helsinki: Siltala.
- Lehdonvirta, Vili. 2022. *Cloud empires: how digital platforms are overtaking the state and how we can regain control*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Lindman, Juho, Mäkinen, Jukka ja Kasanen, Eero. 2023. Big Tech's power, political corporate social responsibility and regulation. *Journal of Information Technology*, 38:2, 144–159. <https://doi.org/10.1177/02683962221113596>
- Martin, Kirsten E. 2015. *Ethical issues in the Big Data industry*. *MIS Quarterly Executive*, 14:2, 67–85.
- O'Neill, Martin ja Williamson, Thad (toim.). 2014. *Property-owning democracy: rawls and beyond*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Zuboff, Shoshana. 2015. Big other: surveillance capitalism and the prospects of an information civilization. *Journal of Information Technology*, 30:1, 75–89. <https://doi.org/10.1057/jit.2015.5>
- Zuboff, Shoshana. 2019. *The age of surveillance capitalism: the fight for a human future at the new frontier of power*. Lontoo: Profile Books.
- West, Sarah Myers. 2019. Data capitalism: redefining the logics of surveillance and privacy. *Business & Society*, 58:1, 20–41. <https://doi.org/10.1177/0007650317718185>

Kirja-arvio

Hoivan varjopuolen kartoittaminen luo uusia tutkimustarpeita

Joni Jaakola, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Tiina Sihto ja Paula Vasara (toim.): *Hoivan pimeä puoli*. Gaudeamus: Helsinki, 366 sivua. 2023.

Avainsanat: hoiva, tabu, stigma, emansipatorinen tiedonintressi, väkivalta, epäoikeudenmukaisuus
<https://doi.org/10.51810/pt.141053>

Anneli Anttonen ja Minna Zechner kuvaavat hoivapolitiikan johdanto-
teoksessaan *Hoiva – tutkimus, politiikka ja arki* (2009), miten hoivatutkimus
varsinkin 1980-luvulla romantisoii hoivaa nais erityyisenä rakkauden työnä.
Tutkimuksessa on alettu kiinnittää huomiota hoivan pimeään puoleen, kuten
siihen liittyvään väkivaltaan, kuormittavuuteen ja negatiivisiin tunteisiin, vasta
2000-luvun taitteesta lähtien.

Tiina Sihton ja Paula Vasaran toimittama *Hoivan pimeä puoli* (2023) on
virkistävää esimerkki tutkimuksesta, joka tarttuu hoivan ongelmiin, epäkoh-
tiin ja ristiriitoihin eli niihin ammatillisen ja lähisuhteisiin perustuvan hoivan
tabuihin ja stigmoihin, jotka jäävät julkisen keskustelun ja tutkimuksen taka-
alalle. Kirjassa valokeilassa ovat pimeän hoivan rakenteet, arki, käytännöt,
tunteet, teot ja ajatukset erotuksena hoivaa romantisoivista ja ihannoivista
juhlapuheista.

Hoivan määritelmä on kirjassa tarkoituksellisen löyhä ja avoin, yhteis-
kuntatieteellinen ja kulttuurintutkimuksellinen erotuksena esimerkiksi

terveystieteellisestä. Kirjoittajien huomio on avun tarpeissa ja niihin vastaamisissa – huolenpidossa, joka kohdistuu jokaiseen, vaikka sen tarve vaihtelee yksilöiden elämänsä aikana.

Lähestymistavassa on yhteyksiä etenkin vammaisuuden tutkimukseen (*disability studies*) ja feministisestä filosofiasta ponnistavaan hoivan etiikkaan (*ethics of care*), jotka korostavat tilanteista ja relationaalista käsitystä toimijuudesta (esim. Moser 2005; Tronto 1993). Näkemyksessä hoivaajan ja hoivattavan roolit vaihtelevat ja voivat olla myös samanaikaisia.

Lähisuhteista rakenteisiin

Johdannon ja päätössanojen lisäksi kirja koostuu neljästä temaattisesta osiosta, jotka keskittyvät lähisuhteisiin, äitiyteen, ammatilliseen hoivaan ja yhteiskunnan rakenteisiin. Lukujen kirjoittajat ovat suomalaisen yhteiskuntatieteellisen hoivatutkimuksen vakiintunutta kärkeä ja uudempaa sukupolvea, jota edustavat useat väitöskirjatutkijat ja tutkijatohtorit. Sirpa Variksen kuvitus elävöittää siirtymiä osioiden välillä.

Lähisuhteet-osion aloittava Liina Soinnun luku haastaa ajattelemaan väkivaltaa hoivaan sisältyvänä mahdollisuutena niin käsitteellisesti kuin kokemuksellisesti. Sisko Piippo ja Timo Toikko jatkavat väkivallan ja hoivan yhteyksien kartoittamista vammaisten naisten kontekstissa. Heidän tekemänsä kirjallisuuskatsauksen pohjalta vammaisilla naisilla on muita korkeampi riski joutua lähisuuhdeväkivallan uhriksi – ja toisaalta heidän on muita vaikeampi saada apua näissä tilanteissa.

Tiina Sihton ja Kirsi Hokkilan luku koskee lapsia ja nuoria päihde- tai mielenterveysongelmaisten vanhempiensa hoivaajina. Kirjoittajien mukaan nuorena hoivavastuuseen joutuneet kokevat muita useammin mielenterveydellisiä haasteita. Paula Vasara tarkastelee tutkimuksessaan kriittisesti kotona vanhenemista. Kotia idealisoivat ja romantisoivat juhlapuheet saavat säröjä, kun koti näyttäytyy paikkana, jossa monisairaot sinnittelevät pienten eläkkeidensä ja riittämättömän tai huonosti kohdennetun ja kalliin avun turvin.

Äitiyttä käsittelevässä osiossa Armi Mustosmäki ja Tiina Sihto herättelevät uudelleenarvioimaan äitiyteen ja lastenhankintaan liittyvää normistoa äitiyden katumisen kokemusten kautta. Jenny Säilävaara jatkaa äitiyden

normien uudelleenarviointia tarkastellessaan pitkäkestoiseen imetykseen liittyvää keskustelua.

Kolmannessa osiossa Maija Mänttari-van der Kuip luotaa lastensuojelutyön hallinnollisten rakenteiden tuottamiin moraalisen ahdingon kokemuksiin. Antero Olakivi taas esittää, että vanhustyöntekijöihin liittyvät käsitykset kutsumusammattista, sitkeydestä ja joustavuudesta vaikeuttavat hoivatyön epäkohtien esille tuomista. Kritiikin esittämiselle on omat tunnesääntönsä, jotka liittyvät niin oman kuin esihenkilön persoonan suojelemiseen. Riku Laakkonen, Katarina Blomqvist ja Maija Harju lähestyvät hoivakodin asukkaiden toimijuutta taiteen kautta kehittäen *unohdetun toimijuuden* käsitteen. Marja Kuronen liittyy luvussaan hoivan yllättäen kuolemaan ja hautaamisen prosesseihin. Myös näihin liittyy niin läheisten kuin ammattilaisten – ja varsinkin näiden välistä – hoivaamista.

Suomalaisen yhteiskunnan rakenteisiin keskittyvässä, viimeisessä osiossa Lina Van Aerschot ja Teppo Kröger tarkastelevat suomalaisen vanhuspalvelujärjestelmän ongelmakohtia. Nykyjärjestelmällä on huomattavia vaikeuksia vastata ikääntyneen väestön hoivatarpeisiin. Van Aerschotin ja Krögerin mukaan on perusteltua ja tarpeellista puhua hoivaköyhyydestä. Olli Karsio, Minna Zechner, Lena Näre, Hanna-Kaisa Hoppania ja Tiina Vaittinen perehtyvät kirjan viimeisessä luvussa hoivan finansialisaatioon. Kyseessä on verrattain uusi hyvinvointivaltion piirre, jossa julkisia palveluita, kuten ikääntyneiden hoivaa, määrittävät kasvavissa määrin voitontavoittelu kansainvälisillä finanssimarkkinoilla, raha- ja arvopaperikaupalla sekä vakuutusten avulla.

Temaattinen ja menetelmällinen rikkaus

Anna Elomäki ja Hanna Ylöstalo (2022) huomioivat, että hoivan poliittisen talouden tutkimuksessa kodin piirissä tehty ja usein palkaton hoiva on jäänyt ammatillisen hoivatyön ja julkisen talouden rakenteiden varjoon. *Hoivan pimeä puoli* valottaa ilahduttavasti ammatillisen hoivan lisäksi esimerkiksi äitiyteen liittyviä kulttuurisia merkityksiä ja käytäntöjä sekä lasten vanhemmilleen antaman hoivan seurauksia. Mustosmäki ja Sihto kuvaavat hyvin äitiyttä koskevassa luvussaan, miten hoiva asettuu julkisen ja yksityisen väliin. Säröä äitiyden kokemuksiin aiheuttavat niin ylisuuret kulttuuriset odotukset

kuin perheissä epätasaisesti jakautuva ja sukupuolittunut hoivavastuu. Kun äitiyden katumus on yhteiskunnassa vaikeaa, se aiheuttaa helposti syyllisyyden tunteita, jotka johtavat yksilökeskeisiin ratkaisuihin. Samalla yhteiskunnalliset epäkohdat jäävät varjoihin.

Temaattisen ja empiirisen runsauden lisäksi kokoelmateos on menetelmällisesti rikas. Tutkijat ovat hyödyntäneet monenlaisia aineistoja, kuten aiempaa tutkimuskirjallisuutta, haastatteluita, kyselyitä, internetkeskusteluita ja havainnointiaineistoja. Tutkimuksiin liittyvät metodologiset pohdinnat ja valinnat esitetään tiiviisti tietolaatikoissa lukujen lopuissa. Tämä yhtäältä tekee kirjasta helppolukuisen mutta toisaalta heikentää tutkijoiden tekemien valintojen, perustelujen ja tulkintojen kriittistä arviointia.

Unohdetun toimijuuden ja kritiikin esittämisen tunnesääntöjen lisäksi kirjassa on niukasti uusia käsitteellisiä avauksia. Toimittajien päätössanoissa keskustelu nostetaan yleisemmälle tasolle *viheliäisen ongelman* (Rittel ja Webber 1973) ja *julman optimismin* (Berlant 2011) käsitteiden avulla, mutta nämäkin ovat melko tuttuja aikaisemmista keskusteluista (esim. Kyrki ym. 2015; Kangas 2022). Näen kuitenkin, että kirja ei ole ensisijaisesti suunnattu akateemiselle yleisölle vaan sitä laajemmalle lukijakunnalle ja kansalaisyhteiskunnalle.

Kirja osallistuu yhteiskunnallisesti tärkeään keskusteluun sekä tuulettaa pinttyneitä ja idealisoivia käsityksiä hoivasta. Kirjan yhteiskunnallisena tavoitteena on esimerkiksi hoivaan liittyvän väkivallan tunnistamisen helpottaminen ja sen ehkäiseminen. Väkivallasta vaikeneminen ei ole ratkaisu, sillä sen sivuuttaminen ja näkymättömäksi tekeminen voivat ylläpitää ja mahdollistaa väkivaltaa, kuten Sointu toteaa luvussaan. Jürgen Habermasin (1976) käsitettä lainatakseni kirjasta on aistittavissa emansipatorinen tiedonintressi. Tähän tiedonintressiin vastatessaan teos on yhteiskunnallisesti tärkeä, yleistajuinen ja jäntevästi toimitettu keskustelunavaus, joka asettuu luontevasti samaan sarjaan esimerkiksi Vaiva-kollektiivin kirjoittaman *Hoivan arvoiset* -kirjan (2016) kanssa.

Hoivatutkimusta katulampun valossa

Toimittajat huomioivat itsekkin, että pimeän hoivan aihe ei tyhjene tähän kokoelmaan. Toistaiseksi pimettiin jääviä aihealueita ovat ainakin isyys,

sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt sekä maahanmuuttajataustaiset hoivaajat ja hoivattavat. Maahanmuuton näkökulman puuttuessa sosiaalisen uusintamisen globaalit kytkökset ja eriarvoisuutta tuottavat verkostot jäävät kartoittamatta (vrt. esim. Elomäki ja Ylöstalo 2022; Kangas 2022). Myös teknologian odottamattomat seuraukset jäävät teoksessa katveeseen, vaikka uudet teknologiat ovat vahvasti mukana hoivan järjestämistä ohjaavissa politiikkasuosituksissa ja kasvavissa määrin myös hoivakäytännöissä (Jaakola 2022).

Hoivan pimeän puolen ja siihen liittyvän materiaalisuuden esiin nostamista voidaan pitää hoivan poliittisen talouden tutkimuksen kannalta tavoiteltavana. Aikuisille suunnatut inkontinenssivaipat ovat tästä kuvaava esimerkki (Rajala-Vaittinen 2022). Sen lisäksi että inkontinenssi on tabuaihe, sillä on myös laajaa terveystaloudellista merkitystä. Alidiagnostoituina ja riittämättömästi hoidettuna inkontinenssi tuottaa Suomessa miljardien eurojen kustannukset mutta myös valtavat kansainväliset vaippamarkkinat. Vaippojen aiheuttama ekologinen kuormitus taas on vaiettu ”tabu tabujen sisällä”, kuten Piippo ja Toikko (2023, 42) asian kirjassa muotoilevat.

Vaiettuja, vaikeita, ikäviä ja epäoikeudenmukaisuuteen liittyviä tutkimusaiheita on tunnetusti vaikea lähestyä. Hanna Kuusela (2012) puhuu osuvasti ”tutkimuksesta katulampun valossa”. Yhteiskuntaa ja sen työvoimaa uusintavan työn ollessa edelleen pitkälti yhteiskunnallisesti tunnistamatonta hoivan pimeä puoli on poliittisen talouden kannalta merkittävä tutkimuskenttä.

Lähteet

- Anttonen, Anneli ja Zechner, Minna. 2009. Tutkimuksen lähestymistapoja hoivaan. Teoksessa Anneli Anttonen, Heli Valokivi ja Minna Zechner (toim.), *Hoiva – tutkimus, politiikka ja arki*. Tampere: Vastapaino, 16–53.
- Berlant, Lauren. 2011. *Cruel optimism*. Durham: Duke University Press.
- Elomäki, Anna ja Ylöstalo, Hanna. 2022. Näkökulmia hoivan poliittiseen talouteen. *Poliittinen talous*, 10:1, 1–7. <https://doi.org/10.51810/pt.121368>
- Habermas, Jürgen. 1976. Tieto ja intressi. Teoksessa Raimo Tuomela ja Ilkka Patoluoto (toim.), *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet: Osa I*. Helsinki: Gaudeamus, 118–141.

- Hoppania, Hanna-Kaisa, Karsio, Olli, Näre, Lena, Olakivi, Antero, Sointu, Liina, Vaittinen, Tiina ja Zechner, Minna (Vaiva-kollektiivi). 2016. *Hoivan arvoiset: vaiva yhteiskunnan ytimessä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Jaakola, Joni. 2022. Vaivaisia vai harmaita panttereita? Sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden turvaamisen seuraukset iäkkäiden hoivapalveluiden laatusuosituksissa. *Poliittinen talous*, 10:1, 42–72. <https://doi.org/10.51810/pt.111848>
- Kangas, Anni. 2022. Jälkineuvostoliittolaista julmaa optimismia: keskiaasialaisen siirtolaistyövoiman uusintamisesta. *Poliittinen talous*, 10:1, 109–139. <https://doi.org/10.51810/pt.112250>
- Kuusela, Hanna. 2012. Tutkimusta katulampun valossa: piilossa olevien, kieltäytyvien ja spekuloiden toimijoiden haasteesta Bruno Latourin sosiologialle. *Tiede & edistys*, 37:2, 142–157. <https://doi.org/10.51809/te.105067>
- Kyrki, Ville, Coco, Kirsi, Hennala, Lea, Laitinen, Arto, Lehto, Paula, Melkas, Helinä, Niemelä, Marketta ja Pekkarinen, Satu. 2015. *Robotit ja hyvinvointipalvelujen tulevaisuus (ROSE-konsortio): tilannekuvaraportti 2015*. Helsinki: Suomen Akatemia.
- Moser, Ingunn. 2005. On becoming disabled and articulating alternatives: the multiple modes of ordering disability and their interferences. *Cultural Studies*, 19:6, 667–700. <https://doi.org/10.1080/09502380500365648>
- Rittel, Horst ja Webber, Melvin. 1973. Dilemmas in a general theory of planning. *Policy Sciences*, 4:2, 155–169.
- Tronto, Joan. 1993. *Moral boundaries: a political argument for an ethic of care*. New York: Routledge.
- Rajala-Vaittinen, Annastiina. 2022. Synnyttelinten poliittinen talous: biologisen uusintamisen kustannuksista poliittisen talouden vaginaalisilla rajapinnoilla. *Poliittinen talous*, 10:1, 8–41. <https://doi.org/10.51810/pt.111990>

Poliittisen talouden tutkimuksen seura

Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry on vuonna 2013 perustettu kotimainen tieteellinen yhdistys. Yhdistyksen tarkoituksena on toimia poliittisen talouden tutkimuksen ja opetuksen parissa toimivien ihmisten yhdysiteenä ja monipuolistaa kotimaista talouskeskustelua. Yhdistyksen parissa poliittinen talous ymmärretään laajana poikkiteollisenä tutkimuskohteena.

Yhdistyksen jäseneksi voi liittyä kuka tahansa yhdistyksen säännöt hyväksyvä henkilö. Liittymisohjeet löytyvät seuran verkkosivulta osoitteesta: <http://www.poliittinalous.fi/yhdistys/liity-jaseneksi/>.

***Poliittinen talous* -lehti**

Poliittinen talous on tieteellinen, vertaisarvioitu lehti, joka julkaisee talouden instituutioiden ja ilmiöiden, talouspolitiikan, talousdiskurssien ja taloustieteen poliittisia ja kriittisiä analyysejä sekä toimii poliittisen talouden tutkimuksen edistämisen suomalaisena keskustelufoorumina.

Vuonna 2013 perustetun lehden julkaisija on Poliittisen talouden tutkimuksen seura ry. Lehden toimituksesta vastaa 1–2 päätoimittajaa ja toimituskunta. Yhdistyksen hallitus valitsee lehden päätoimittajat kahdeksi vuodeksi kerrallaan sekä nimittää toimituskunnan jäsenet.

Poliittinen talous toivottaa tervetulleeksi eri tieteenalojen, kuten politiikan tutkimuksen, taloustieteen, poliittisen ja taloushistorian, kulttuurintutkimuksen, sosiologian, sosiaalipolitiikan, kauppatieteiden, hallinnon tutkimuksen, yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen, oikeustieteiden ja filosofian piiristä nousevia poliittisen talouden analyysejä. Lehti julkaisee myös niin globaalia, kansainvälistä, alueellista, kansallista kuin paikallistakin poliittista taloutta käsitteleviä empiirisiä analyysejä.

Lehdestä voidaan käyttää kansainvälisissä yhteyksissä myös epävirallista nimeä *Finnish Review of Political Economy*. Lehti on sähköinen, ja sen artikkelit ovat avoimesti kaikkien saatavilla (open access). Lehdessä julkaistavien artikkeleiden tekijänoikeudet perustuvat Creative Commons -lisenssiin. Lehden julkaisualustana käytetään avoimeen lähdekoodiin perustuvaa Open Journal Systems -alustaa.

Seuran ja lehden verkkosivut ja sosiaalinen media:

<http://www.poliittinentalous.fi/>

<https://journal.fi/poliittinentalous/>

X/Twitter @poltal_tutkimus

Instagram @poliittinentalous

Facebook @PoliittisenTaloudenTutkimuksenSeura

Kirjoittajat

Riina Bhatia, Master of Science, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto & tutkija, Teknologian tutkimuskeskus VTT

Timo Harjuniemi, valtiotieteiden tohtori, apurahatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Konsta Kotilainen, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Joni Jaakola, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Emma Lamberg, valtiotieteiden tohtori, tutkijatohtori, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Juri Mykkänen, Doctor of Philosophy, vanhempi yliopistonlehtori, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Jukka Veikko Mäkinen, kauppatieteiden tohtori, professori, Estonian Business School & dosentti, kauppakorkeakoulu, Aalto-yliopisto

Laura Nordström, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Markus Ojala, valtiotieteiden tohtori, tutkijatohtori, Eurooppa-tutkimuksen keskus, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Heikki Patomäki, valtiotieteiden tohtori, maailmanpolitiikan professori, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Ville-Pekka Sorsa, Poliittisen talouden tutkimuksen seuran perustajajäsen, dosentti, tutkimusjohtaja, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Hanna Wass, valtiotieteiden tohtori, yleisen valtio-opin dosentti, varadekaani, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Matti Ylönen, valtiotieteiden tohtori, yliopistonlehtori, valtiotieteellinen tiedekunta,
Helsingin

Hanna Ylöstalo, yhteiskuntatieteiden tohtori, dosentti, sosiologian yliopistonlehtori,
yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

Vuosi 2023 oli *Poliittinen talous* -lehden ja Poliittisen talouden tutkimuksen seuran 10-vuotisjuhlavuosi. *Poliittinen talous* -lehti on kasvanut kymmenessä vuodessa tärkeäksi osaksi suomalaisen poliittisen talouden tieteenalan kenttää sekä tutkimuksen julkaisijana että poliittisen talouden keskustelufoorumina.

Tämän numeron kymmenenvuotissymposiumissa tarjotaan kattava yleiskuva poliittisen talouden tutkimuksen kehitykseen ja tulevaisuuteen. Numeron muissa julkaisuissa käsitellään muun muassa kvantifioinnin valtaa sekä teknokraattista asiantuntijavaltaa poliittisessa päätöksenteossa ja tehdään katsauksia poliittisen talouden tutkimuksen katvealueisiin.

POLIITTISEN
TALOUDEN
TUTKIMUKSEN
SEURA